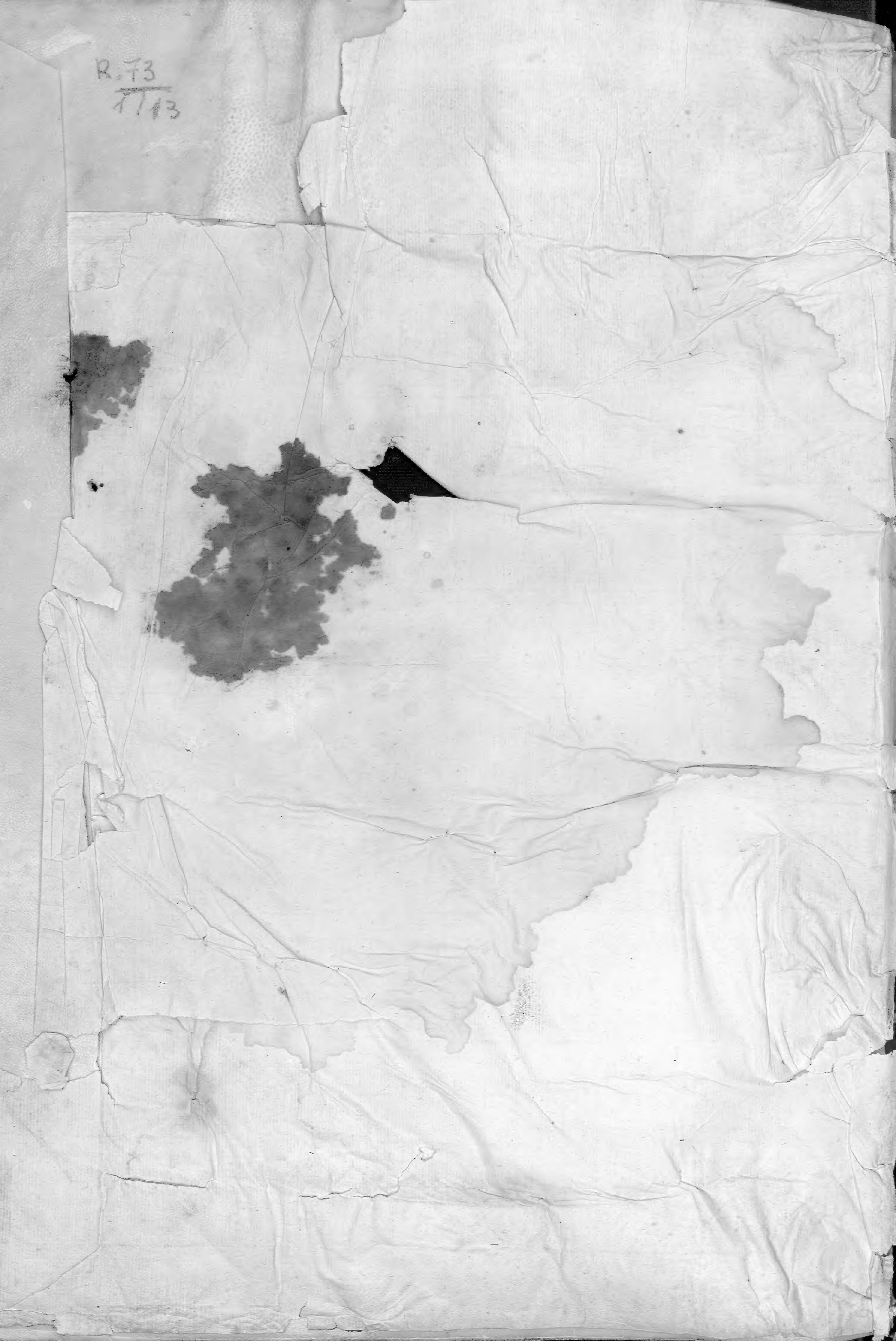

GEORGIVS BRAVN, AGRIPPINAS BENEVOLIS LECTORIBVS S. D.

EREGRINATIONEM, Lectores beneuoli, quæ non lucri, cum negotiatoribus, sed artium ac virtutum causa, suscipitur, permagna, ad sapientiam, ad rerum vsum & experientiam, adiumenta præbere, nemo est, qui vnquam negabit. Non etenim sine causa ingeniosus Vlysses, à Poëtarum omnium summo, ob singulare peregrinationis studium laudatur, vt, qui multorum prouidus vrbes, & varios hominum mores inspexerit. Quid Plato, quid Solon, quid Pythagoras, multique Philosophi alij peregrinando consequuti sint, eruditorum cœtui constat. De Diodoro etiam Siculo, historiarum monumenta confirmant, triginta ipsum annos, peregrinationis studio, consecrasse, vt veram Orbis Terrarum descriptionem, historiamque exhiberet. Quam vt omnium certissimam absolutissimamque, Geographorum clarissimus Ptolemæus ille Aegyptius, Antonini Pij Imperatoris tempore, daret, non solis Mercatorum atque Nautarum informationibus fidem adhibuit, sed & remotissimas nationes ipse, vt labore & difficultate maxima, ita curiosa diligentia, obiuit, ac perlustrauit, & Geographicæ picturæ beneficio, cum sempiterno nominis sui elogio, à se perlustrata, & obseruata, ad posteritatem transmisit. Cæterum, hi, & complures alij, celebritate nominis clarissimi viri, heroico, & mitiore vsi sunt sæculo, quàm, in quod nos, temporum & hominum malignitate, incidimus. Periculosum quippe, imo, vix Regum ac Principum legatis, iam tutum est, ob latronum, ac nefariorum hominum frequentiam, qui omnia passim itinera, ad cædem ac rapinas parati, occupant, diuersas peragrare regiones, varias perlustrare vrbes ac oppida, peregrinos populorum ac gentium ritus ac consuetudines, oculari obseruatione, conspicere. Et, si pestiferis etiam, sceleratissimorum conatibus, & funestissimis sicariorum insidijs, optima, ingenuorum hominū studia non impedirentur: Non sunt tamen omnibus eæ facultates ac opes, quas difficiles, & remotæ peregrinationes requirunt. Non omnibus id corporis robur, vt molestias & difficultates itinerum queant perferre. Quod si verò maximè, opes, si vires etiam, valetudoq; suppetant; varię sunt, ac diuersæ diuersorum, conditiones multi, functionibus publicis, multi priuatorum negotiorum mole obruti, non possunt liberalem, & laudabilem inclinationem suam, eorum locorum inspectione, quæ historiarum, & famæ præconio, celebria sunt, satiare. His & similibus incommodis præsenti instituto nostro occurrendum, & multorum votis, quorum ego sermonibus ac literis frequenter incitatus, consulendum esse putaui: Vt nimirum, nunquam satis laudato, Cosmographico Abrahami Orttelij Theatro, quo iam pridem ipse tam Belgis suis, quàm exteris etiam nationibus innotuit, Topographicas Vrbium & oppidorum delineationes coniungerem, eò, quod argumentum hoc nostrum, cum Geographia tam arcta sit societate coniunctum, vt noua quadam, & mutua eam luce perfundat. Quod enim Geographia de vniuersæ terræ situ, generatim, & summaria quasi narratione, recenset, haud secus, atq; præcellentes pictores, quos Inuentores inde vulgo nuncupamus, elegantem & venustam exhibituri picturam, potiora prius lineamenta, & pręcipua corporis membra, per dispositas, & vsitatas lineationes, generali idea, deducunt, (Qua de re Albertus ille Durerus Noricus, opus perelegans conscripsit;) Id Topographus, separata certarum mundi partium, puta vrbium, oppidorum, Insularum, fluminum, lacuum, montinm, fontium, &c. enarratione, historicè explicat, & spectantium oculis, quasi oppidum, aut locum ipsum coram intuerentur, proponit. Quod quidem, cum tertio hoc vrbium Tomo, vt laboriosa, ita artificiosa Francisci Hogenbergij manu, historicis etiam nostris enarrationibus, optima fide, ex veterum, & recentiorum scriptis, ex communicatis doctissimorum virorum sermonibus & literis, ex obseruatione demum propria à nobis, pro virili, præstetur, & vrbium, oppidorumq; icones, ea forma exhibeantur, quæ vicos omnes, plateas, ædificia, areas, spectatori manifestè ob oculos ponat: diuinare equidem nequeo, quidnam Geographiam, historica enarratione illustratam, amantes, addam etiam curiosi, vlterius, ad plenam mundi cognitionem requirere possint, aut debeant, Maxime quidem, si notum iam diuersarum nationum & linguarum hominibus, Orttelianum Orbis Theatrum, nostris vrbium Tomis coniungant. Id, quod clarissimus vir, omni scientiarū nitore perpolitus, Dominicus Lampsonius, singularis mihi amicus, venusto, elegantiq; carmine, & lepidissima Abrahami Orttelij, cum Brunio concertatione, quæ Præfationē immediatè subsequitur, prudentissimè etiam consulit. Atq; hinc commoda, vtilis simul, & iucundissima contemplatio, orietur. Quid etenim dici poterit, aut fingi iucundius, quàm in loco aliquo tuto, & à periculorum metu alieno, apud penates domesticos, vniuersam terræ, quam inhabitamus, formam, regionibus diuersis, fluminibus & aquis discretam, vrbium, & oppidorum nitore ornatam, librorum istorum præsidio intueri, illudq; inspectione picturæ, & adiunctarum enarrationum lectione cognoscere, quod alij longis & difficillimis itineribus vix vnquàm consequi potuerunt? An ne ea ratione, maxima videmur itinera, flumina superasse, ac maria, & alium quasi mundum ingressi, dum remotarum gentium, & populorum vrbes, diuersos viuendi ritus, diuersas habituum formas, (de quibus varij, & magnorum sumptuum nunc passim libri scribuntur,) quæ nostris sunt vrbibus, singulari diligentia & studio adpicta, contuemur? Et maxime, cum citra metum vllius, vitiosorum morum, contagij, hisce in libris peregrinari liceat. Fit namq; frequenter, vt, qui longinqua itinera, incertas, & periculosas nauigationes, mundi cognoscendi gratia, suscipiunt, earum gentium quibus cum longa

(:) (:) consue-

consuetudine viuunt, corruptelis ac vitijs infecti, ad suos reuertantur; sed horum librorum præsidio, totus conspicitur mundus, salutaria virtutum percipiuntur exempla, viri, eruditione, & virtutibus illustres, cognoscuntur. Nihil de vitiorum contagio, quo certæ nationes obnoxiæ, pertimescendum periculi. Erit igitur in hoc nostro Theatro, quo se historiarum, & peregrinationum studiosi, citra discrimen, & periculum aliquod, oblectent, dum varias diuersarum vrbium formas, constitutiones, ac situs, dum quid in ijs maxime exercetur, studiáne, & qualia ista potissimum, vigeant, An mercatura tractetur, cognoscent. Erit, quod Pictoribus sit recreationi, qui loca aprica, amœnos fructiferosq; colles, mirabiles fluminum lapsus, mirabiles vrbium, montium, insularum, lacuum situs, quos non semper ad viuum delineatos habent excerpere, suisque tabulis atque operibus ad ornatum, maxima cum voluptate spectantium, inserere poterunt; Quod à plerisque etiam factitatum, frequenter obseruaui. Erit, quod Architectos reficiat, dum magnifica diuersarum vrbium ædificia, mœnia, muros, & propugnacula, pro diuersa temporum, & machinarum, quibus impetuntur, ratione, contra insolentes hostium iniurias offensionesque, excitata, in Theatro hoc nostro conspicient, quorum visendorum gratia ad remotas regiones frequenter proficiscuntur. Erit etiam ijs, qui à grauioribus studijs liberi, otio abundant, vel, qui ob læsam afflictamq; valetudinem sedentariam coguntur vitam amplecti, ampla suppeditata materia, qua honesta dignitate, otium & tœdium fallant. Denique & ij, qui ad Rempublicam gubernandam vocantur, vt variarum hîc vrbium icones videbunt, ita diuersarum gentium instituta, Respublicæ mores, consuetudines cognoscent, & optima, ad Rempub. suam formandam, exempla inuenient. Neque porrò ijs tantum, qui exteras regiones, varias ob causas, inuisere, ac perlustrare nequeunt, vtiles erunt, & iucundi nostri labores, verùm his etiam gratissime accident, qui longinqua, studiorum, vel qualiscunque rei, gratia, itinera, & profectiones, conantur suscipere. Illi namque horum librorum inspectione exercitati, certa quadam ratione præperabuntur, vt non ad incognita, sed quodam modo sibi perspecta loca deueniant: quod in ijs visendum, quod fama, & communis omnium opinio, tanquam celebrius deprædicat, multo deinde commodius, compendiosius, & accuratius, indagare poterunt. Ita namque anno elapso accidit, vt clarissimus amplissimusq; vir, D. Franciscus Dumsdorffius, non maiorum tantum imaginibus, sed scientiarum etiam, virtutumq; splendoribus, verè nobilis, (cuius Bibliotheca, in remotissimis mundi regionibus, incredibili diligentia ac sumptu comparata, optimi historicorum, & eruditissimorum hominum iuuantur conatus:) ad Vbiorum Metropolim Agrippinam Coloniam quam nunquam ante viderat, animi gratia, deueniens, ea, quæ exteris ad vrbis commendationem exhiberi, & visu iucunda esse solent, iam annotata, & quasi sibi perspecta habens, designare potuerit, vt mihi non peregrinus, sed notus in patria hospes, videretur. Ea quippe, ex primo vrbium nostrarum Theatro, in quo Coloniam Agrippinam patriam nobis charissimam expressimus, obseruarat. Ita, in Italiam, Dominam & Reginam Europæ, abituri, vt amplas in ea Resp. Vniuersitates præcellentes, totius antiquitatis vestigia, infinitam, & inexplicabilem ædificiorum, ac operum varietatem, cultissimos agros, Florentis Imperij sedem conspiciant, & admirentur, De quibus antiquæ historiarum memoriæ, varia & stupenda perhibent, Illi inquam, vt plurimum, eam Italiæ partem, quæ Floro, reque ipsa testante, toto orbe terrarum pulcherrima est plaga, Campaniam, Plinio, meritò, fœlicem, primùm adire, ac perlustrare solent, vt amœnissimo in ea Liberi, Cererisque delectentur certamine; iucundissimas Fontium Baianorum contemplentur delitias: montes, sulphureas ignitasque exhalationes eructantes: vrbes, portus, paludes famosas, cryptas, ac specus ingentes, ac infinita demum alia naturæ, & artium, quæ luxus Romanus, hoc loci, peperit, opera. Hæc autem omnia, peculiaribus Theatri nostri tabulis, tam graphicè, præstantissimi viri Georgij Hofnaglij Anuerpiani, opera (quem raræ dotes naturæ, non artificis institutio præcellentem edidêre pictorem) exhibentur, vt ea, qui studiosius inspexerit, quid in vniuersa Campania, maxima obseruatione dignum; quidnam ipsi in ea potissimum inquirendum; quænam loca, aut euitanda, aut, ob præsentissimum, cautius perlustranda, periculum, iam ante rudi cognitione, intelligat, quàm iter hoc ipsum ingressus fuerit.

Sed neque per se commendati operis, hîc laudationem suscipimus, quòd diuersarum linguarum editio, frequens distractio, & Eruditissimorum virorum commendant elogia, quorum aliquot saltem publica esse voluimus, alia verò, & venusta & prolixiora, ne in immensum Prolegomena excrescerent, in proximam oportunitatem reseruantes.

Sunt porro, vt intelligo nonnulli, qui hosce vrbium Tomos, atque institutum hoc nostrum, genusque argumenti, ob studia, quibus me, vocationis gratia, consecratum sciunt malignè rodunt, & superstitiosè reprehendunt. Verùm hi grauissimorum virorum, Hieronymi, Isidori, Bedæ, Orosij, Roderici Toletani, Roderici Santij, Aeneæ Syluij, Ioannis Gerundensis Episcopi, Alberti Crantij, Osorij, & complurium aliorum meminerint, Quos à nemine hactenus reprehensos existimo, quòd, licet ecclesiastici, historicum sibi argumentum scribendi delegerint. Varia etiam & diuersa diuersorum esse studia meminerint, natura ad picturarum & ectyporum amorem, & admirationem me rapi, non nesciant. Ferant illi amare me & sequi quem mihi natura honestum indidit, sensum, cum & ille à sacris studijs, non modo alienus non sit, sed lucem etiam permagnam ijsdem adferat. In quibus varia quandoque ædificia templum, Regia Solomonis, Sion, Vrbs Hierosolymorum, Bethleem, D. Pauli patria, non obscura Cilicum Ciuitas, & similia multa, quæ instituti nostri sunt, describuntur.

Sed, vt ab his tandem, qui neque picturis, neque Geographicis delectantur iconibus, quibus etiam hi nostri non sunt nuncupati labores, ad beneuolos nos spectatores conuertamus; eos, vt peramanter rogemus, iam reliquum est, quò conatibus & studijs nostris bene faueant, ijsdemque fruantur: Ac demum precemur, fœlices sint, ac valeant.

COLONIAE AGRIPPIAE ANNO M. D. LXXXI.

IN GEORGII BRAVNII THEATRVM, VRBIVM ORBIS TERRARVM.

RVNE, tuo qui das vrbes spectare Theatro
Pictura expressas, quot, puto, terra gerit;
Æmulus Ortelij nostri, spectanda Theatro
Terrarum dederat, qui sola cuncta suo,
Litem agitatis, vter labor anteferēdus, amici?
Lis minimè facilis, carus vterque mihi,
Sic ego. Sed causæ se mox adcingit agendæ,
Me, renuente licet, iudice, vterque suæ.
Ac BRVNVS prior: Ipsa domos inuenit, & vrbes
Condere de patrio vertice nata Dea.
Expolijtque feros mores, & agrestia corda
Ciuilem ad vitæ molijt alma modum;
Munijt & muris, instruxit & artibus vrbes,
Quotquot vt hinc animum, corpus & inde beant.
Iura, magistratusque dedit, sanctumque Senatum,
Terroriq; malis, præsidioq; bonis,
Vt male pro meritis, illos sua pœna sequatur,
Hi probitate sua præmia digna ferant.
Neu, quia terrarum sola sunt magis vrbibus ampla,
Has ab eis vinci nobilitate putes.
Nōne ampli reliquis, Sol aureus, aurea Luna,
Astraq; sunt cœli nobiliora locis?
Byßina nonne sua veste excellentior ora est?
Byßina veste licet, sit minor ora sua.
Quin cœlum soli, lunaq; vt debet, & astris;
Sic decus omne ora vestis & ipsa suum.
Sic adamas auro potior, quo clauditur, auri
Attamen est moles magna adamāte magis.
Paruus & est cycni melior canor, ille gruum quàm
Dispersus nubes clamor in æthereas.
Quod sine sideribus cœlū, sine nauibus æquor;
Hoc sine terra suis vrbibus esset iners.
Nulla hominum inter se commercia, vita ferarum,
Non hominum, nullo more, nec arte foret.
Quā memoranda oculis de se spectacula præbet
Vrbes, & muris oppida clausa suis?
Vrbes dāt plateas recto procul agmine ductas;
Dant fora, dant varijs cōpita pulchra locis.
Templa peristylijs decorata palatia, circos,
Dāt Xystos: thermas amphitheatra, tholos;
Culminibusqúe polum ferientia Mausolæa,
Et præcincta suis atria porticibus,
Pyramidasq;, arcusque & Niliacos obeliscos.
Quasq; procul fornix plurima ducit aquas.
Dāt portas, turresq; & propugnacula, & arces.
Dant portus, pontes, marmoreasque domos:
Nec tua, Dinocrates, iuuat hìc ars sola vidētē.
Hic & Apelleæ, Phidiacæq; manus.
Deniq; pingēdis magis vrbib. Optica gaudet,
Ars delectandis Optica nata oculis.
Maior & hinc pictas vrbes spectare voluptas:
Quàm terra in tabulis, plana geographicis.
Iure igitur nostrum, cum det potiora Theatrū,
Sint minus ampla licet, laus mea maior erit.
Et librum grauiore meum mercabitur ære
Solertes oculi cui potiora probant.
At contra ORTELIVS. Pallas quas condidit vrbes
Vrbanasque domos, vt libet, ipsa colat.
Rura mihi, & gelidis placeāt in vallib. amnes,
Et nemora, vt quondam summe Poëta tibi:
Vrbium vbi strepitum. & populi tabularia, & auras,
Insanumque forum, & ferrea iura fugis.
Scilicet haud vllas Bruno, rus repperit artes.
Quin & commodius quaslibet vrbe colit.
Noster hic, en, Iudex, libet hanc cui fingere litem:
Quippe ea nos inter nulla nec est, nec erit:
Legiacos inter strepitus, curasque nequibat,
Nunc Stabuletano fingere rure potest.
Ipsæ adeò Pietas, Astræa, Ædosque, Fidesquè
Vrbibus eiectæ, vel modo rure latent,
Vltima vel posuere in agris vestigia, & inde
Ad cœlum volucri, se retulēre fuga,

(?) (?) (?) *Vrbis*

Vrbis amator erat Fuscus, tu ruris Horati.
Cætera qui Fusco, pene gemellus eras,
Musarum tibi cœtus amat nemus, & fugit vrbes,
Ipse sibi vt tota mente vacare queat.
Ignorasque locum potiorem rure beato.
Nec tibi iam quamuis maxima Roma placet.
Rus itidem Ortelius præfert, vt Horatius, vrbi,
Vtque animi, distant nomina & ipsa parum.
Fumosas Fuscus, fumo qui concolor, vrbes
Et referens Fusci nomina Brunus ament.
Hactenus Ortelius. Sed & addere deinde parabat
Præsidio causæ plura futura suæ:
Nempe Geographicas sic laudatura tabellas;
Vt sua Brune, tuis vtiliora probet.
Ast ego prauertens: Vestram hanc componere litem
Sic, inquam, vt vestrum vincat vterque, volo.
Debetur toto, tabulis quem rettulit, orbe
Laus magna Ortelio, nec tibi Brune minor.
Quare, vt suaue magis dulces sese inter amicos,
Quam secus, est Brunum cernere & Ortelium:
Gratius ætherios ignes spectare, colore
Cæruleo liquidi se sociante poli.
Byssina & ora suæ speciosior addita veste est.
Nec sat disiunctæ vestis, & ora decent:
Atque adamas, nudum si contemplere, minus quàm,
Auro si inclusum, quo capiaris, habet:
Denique vt vrbs, & pars vicini ruris eodem
Obtutu, atque vno tempore visa iuuant:
Sic non inter se vestros conferre labores,
O Socij (hæc semper res odiosa fuit)
Aut illum huic, aut hunc illi præferre, sed illum
Æque hunc æquali tollere laude placet.
Bibliopola igitur coniungat vtrumque Theatrum
Censeo, vt ex vnus fiat vtroque liber.
Sic duo constituent vnum Amphitheatrum, oculisque
Iuncta Theatra magis grata duobus erunt.
Nec spectatorem, renuat nisi bulga, pigebit
Duplice opus duplex aere parare sibi.

Dominicus Lampsonius, Brugensis canebat.

ECLOGA HERMANNI ORTENBERGI NOVIOMAGI IN VRBIVM THEATRVM GEORGII BRAVNII AGRIPPIN.

Aculus Campanus.

Dic, quibus è siluis, ignotus pastor adisti,
Nulla tibi retinens insignia pristina vitæ,
Præter inane pedũ, duroq; è tergore vestem?
Campanus. Otia cum tibi sint, aliena negotia curas.
Ast ego, qui patrijs è finibus exsul oberro,
Nec mihi grex reliquus, nec Di mansere Penates,
Horreo cum subijt vel sola doloris imago,
Aculus. Nescis illoquio depelli pectore curas?
Sedibus ecce meis iam succedemus euntes,
Non procul hinc inter præcelsa cacumina, fagos,
Hic apud irriguum tibi fagina pocula fontem,
Cum pernis, botulis, & lardis pinguibus addam.
Campanus. Si iuuat ergo meos referentem audire dolores, (paucis.
Etsi animus refugit meminisse, hæc accipe
Est

Est natale solū mihi, qua iacet æquor ericis,
Milia multa patens, vbi Scaldis deuehit
vndas
Oceano, tollitque suas Adripia turres.
Hic me grex ouium fœtu lanaque beabat,
Complebat latis qui mollia pascua campis;
Vnde mihi facilem vitam, vxorique parabam
Prolificæ, & natis, quos indurabat eidem
Vitæ, perpetuus, bissenos sub Ioue sudor.
Hic ego malebam dominusque paterque præesse
Sedibus angustis, quàm viuere molliter vrbe
Finitima, quo ferre mea de corte solebam,
Gallinæ sobolē, lac pressum, matribus agnos
Auulsos, & eo mihi ditior esse videbar,
Quod quæcunq; sibi Natura postulat vsus,
Villula præbebat, nec opes poscebat ab vrbe;
Aurea, dum, Pacis riderent numine, rura.
At postquàm populatur agris, ferus, omnia, miles;
Non secus ac pauidas memini fugitare volucres,
Vultur... conspecto, vel si qua rapacior ales;
Pars adiere nouum, Carolo quem principe nobis
Enituisse ferunt, mūdum, propiusue profecti,
Pars Celtas, alij remis velisque Britannos.
Diffugere greges, vix ipsum me quoq; ferro
Crudeli eripui, & vagor exsul, nudus inopsque,
Qui vix ante solo patrio, me posse reuelli
Crediderā, sed præcludunt suspiria vocem.
Aculus. *Parce precor lacrymis, lacrymas pastoria virtus*
Respuit, est cæli spatium, quo viuitur ingens,
Siue placent siluæ, siluarum copia nobis,
Siue senex mauis ciuilem ducere vitam.
Nuper forte mei vicini tecta Georgi,
Cum subij, paruis spatijs lustranda per orbem
Oppida clara dedit, quibus omnibus ænea primus
Mœnia circumduxit, & suo æterna sacrauit,
Huc primum egressos siluis, & montibus altis
Fama est pastores coijsse, vt fortius hostes
Arcerent, manibus coniunctis, vimq; ferarum.
Idem victores parta virtute quiete,
Iustitiæ, & Pacis coluerunt protinus artes.
Hic nunc magnificis templis pia thura cremantur,
Hic gaudet domini versari gleba labore.
Cunctaq; suppeditat pleno aurea copia cornu.
Qui mage prospiciunt, hi rerum summa tuentur,
Hos alij tanquàm patres, venerantur, amantque:
Sic tamen, vt primas, ius immutabile seruet.
Tali principio narrant cœpisse Quiritum
Æternam alitibus, primū, fœlicibus, vrbem.
Sed tibi ne longe peregrina exempla petantur,
Vrbs antiqua iacet vicina Colonia nobis,
Hanc Vbij quondam nostri statuere parentes
Posthabitis proprijs aruis, quæ magna tenebant,
Sed grauis vrgebat vicinæ iniuria gentis.
Ergo sibi nomen retinebunt vsque Coloni.
Sed nox atra premit, tibi faxo Georgius ipse
Monstret, quæ seris monimenta nepotibus abdit,
Aurea cùm nobis iterum lux crastina surget.

CARMEN HVGONIS FAVOLII IN TERTIVM VRBIVM THEATRVM GEORGII BRAVNII AGRIPPINATIS.

Ntulit orator canis Ortensius olym
Stellantem Iunonis auem, gemmisq; decoram,
Pandentemque alas, caudamque ad terga rotantem,
Monstrantemq; vago conuiuis picta colore
Sydera, purpurea passim quæ luce repleta
Non vna variant proprios ratione colores.

Intulit

Intulit haud aliter, studijs quo cõsulat almis
Ortelius, quondam vectus super æthera curru
Phœbæo, varios ritus, tractusque locorum,
Ignotamq; alio penitus gentem Orbe repostam.
Qua varijs prudens tabulis distinxit, vt esset
Spectandi vario Mundi sub climate, nota
Qualibet occulte latitans pars orbis operti.
Ingens ingenij labor, & res magna profundi
Cærula metiri, terram distinguere filis
Et paruis totum tabulis describere mundum.
Brunius, at varias vrbes, cumque vrbibus arces,
Fluminaq; excelsos cingentia margine muros.
Deduxitque altis labentes alpibus amnes:
Coniunxitq; soli terreni maxima regna,
Oppidaq; ignoto seclusa sub orbe, celebri
Extollit fama, seris spectanda sub annis.
Cunctaque ab interitu seruat, reuocatque sub ortum
Quæ velut obscuris iacuêre obducta tenebris:
Vt non sit regio, quocunque ea fixa sub axe est,
Siue illam spectes amplam, siue intus & extra
Egregio ornatam, prisco & fulgore micantem,
Quæ non sit proprijs ornata vel vrbibus, altis
Arcibus, aut celsis ferientibus astra colossis.
O fœlix ætate bona, si cuncta benigno
Sydera prospiciant vultu, dignißime longa
Annorum serie, & transcendere Nestoris annos,
Bruni Castalidum decus immortale sororum.
Nunc tua te prodit virtus, tua fama manebit
Per varios terræ tractus, vrbesque remotas.
Nam duce te priscos seruasse videmus honores
Innumeras vrbes, varias cũq; vrbibus arces,
Et male seruato rursum splendescere cultu.
Ergo ferent merito in calũ tua facta nepotes,
Posteritasq; tuas extollet laudibus vrbes,
Dumque arces stabunt, dum cincta mœnibus vrbes,
Iura Palatinusque dabit dum sancta senatus.
Iustitiaq; sacras seruabunt mœnia leges,
Nominis alma tui crescet cum fœnore virtus.

AD GEORGIVM BRVNIVM, THEATRI
vrbium auctorem elegia.

Tia Saturno traherent cum secula rege,
Rusticus & nullo verteret arua boue,
Maßica sed toti ruerent in pocula fontes,
Ruraq; complerent auia mille faui;
Non muri, non mœnia erant, nec peruia tellus
Sollicitas hominum senserat alma vias,
Nec labor externos vlli cognoscere mores,
Qualem te memorat Chius, Vlysse, senex
Multorum ignotas docilem venisse per vrbes,
Quà maris extremis terra tenetur aquis.
Sed pia cura Deûm, regno meliore veternum
Exuit, & stimulos addidit ingenijs.
Tunc artes venêre sacræ, tunc cultior ætas
Atq; animi quamuis tunc abiêre rudes.
Oppida cum, legesqúe datæ, & commercia terris,
Et faciles almis præbuit vnda vias.
Ipsaque conspectus non dedignata viriles
Natarum Vranie, maxima Mnemosynes,
Terrarum cœliq; modos, & liquida regna
Edocuit, rapidis non sine sideribus;
Quæ tellus sit lenta gelu, quæ frugibus apta,
Quà grauis vrgentes æstus hiulcet agros.
His ego non gemmas, non pondera diuitis auri
Mutarim, aut totis putrida signa toris,
Nec tu docte sinas, Musarum cura Georgi,
Nec soror hoc Phœbi, nec Deus ipse probet,
Illa tui mihi sint cordi monumenta laboris,
Quæ facili solers duxit in ære manus,
Lustrandasq; dedit totas cum mœnibus vrbes,
Aequora prospectat quæ sua cumq; Ceres,
Queis tibi non vllo quæsitum nomen ab æuo
Excidit, ingenijs stat sine morte decus.

Ioannes Leuineus.

NORVVICVS

ORDOVICVM, vel, vt alij, NORVVICVS, quondam Venta amplissima Angliæ vrbs Londino non immerito comparanda, mercatoribus insignis, ædificijs planè magnificentissimis referta, muris lapideis circundata, ac fossis (nisi in orientali eius parte, vbi natura ipsa tam fluuio Yero, quam excelsis montibus satis defensa videtur) circumuallata, per portas numero XII. vndique ingressus habens. Templa cum cœmiterijs tot olim, antequam incendio periret, quot septimanas colligit annus, habuit. In præsenti vero preter Ecclesiam Cathedralem, octo & triginta; ijsque ornatissimis decoratur.

10. NOVIODVNVM, vel, vt plerique Niuernia, vulgó Neuers, Niuernensium Ducatus, vrbs tam antiqua, eoque loco sita, vt sine errore ea dici possit, cuius in Commentarijs suis meminit Cæsar, hisce quidē verbis. *Oppidum diruit* (de Genabo loquitur) *atque incendit, prædam militibus donat, exercitum Ligerim transducit, atque in Biturigum fines peruenit. Vercingetorix, vbi de Cæsaris aduentu cognouit, oppugnatione desistit, atque obuiam Cæsari proficiscitur: ille oppidum Biturgium, positum in via, Nouiodunum oppugnare instituerat*, &c. Vides, vt Gergobinæ vrbi à Gallis obsessæ, auxilio proficiscens, Nouioduno iter habuerit, quæ vrbs non alia potest censeri, quam quæ nunc Niuernia dicitur, ad Ligerim sita, eo prorsus itinere, quo Cæsari eundum erat, vbi is veritus, ne male ab exercitu Gallico acciperetur, quamuis vrbem teneret, videns tamen aduersum occurrere Gallorum equitatum, qui prælium deposceret, eam reliquit. Itaque hodie quoque in ipsius vrbis mœnibus videas antiquum propugnaculum, magnæ omninò amplitudinis, & altitudine ipsos vrbis muros æquans. Et verò Niuerniam esse Nouiodunum Cæsaris, docet Aimo ille monachus historiæ suæ initio, vbi Celticas vrbes enumerans, Nouiodunum, quam hodie Niuernis esse putant, inquit. Qui eadem etiam historia sua perhibet, vrbem hanc, (quemadmodum vniuersum Niuernensem Ducatum, cuius Nouiodunum caput est) initio Comites habuisse, qui Rempub. Regis nomine curarent, sed Comites deinde eius possessionem ac dominatum vsu cepisse, successu deinde temporis, Comitatum hunc ad Ducalem dignitatem peruenisse, primumque Niuerniæ Ducem fuisse Franciscum, Filium Caroli Niuerni, & Mariæ Atrebatanæ, cui vxor fuerit Margareta Borbonia, Caroli primi Ducis Vedomij filia.

Ad Orientis Insulæ extremum latus sita est, quam veteres Ordoicum, deprauate quidem illi, recentiores verò, Nordouicum multo certè deprauatius cognominauere. De nominis namque ratione atque origine variæ sunt, & multiplices diuersorum hominum opiniones. Siquidem qui ea de re scripserunt (scripserunt autem plurimi) in dubias, & ancipites sententias distrahuntur. Quidam enim à regulo quodam seu duce, Noro (nam id in primis traditur) nomen ciuitati impositum putant. Nonnulli, à Norico antiqui sane nominis fluuio. Cæterum & fluuius, & fluuij nomen vetustate iam penitùs exaruit. Alij, de piscinis quibusdam, nescio quid, non minus fabulose quam perridiculè, & insulse comminiscuntur. Sunt, qui ex his duobus Saxonicis vocabulis: Nort, & Wiche, simul iunctis, ac si dicas, Aquilonarem vicum (talis enim latino si exprimantur, sermone, istorum verborum vis est) vrbem, Noruuicum, nuncupatam existiment. Hos vt sequar potissimum inclinat animus. Est autem Noruuicus, si ad ea tempora respicias, quando illic ab Anglosaxonibus primùm habitari cœptum est, vrbs sanè perantiqua; sin autem ad vetustiora sæcula, & Gurguntum ac Guthelinum Britannos (haud dubio eius, quod hodie visitur, Castelli auctores) antiquissima. Forma eadem ferè, quæ arcui vehementius intento; positaque est in leni montis deiectu, longe, lateque spatiosa. Etenim in longitudinem ab Austro in septentrionem, mille quingenta passus, & amplius protenditur. Latitudo autem ab ortu in occasum, hoc est, à montis radice, quam flumen alluit, ad summum verticem, passus fere mille; vbi sensim crescendo, in maiorem semper amplitudinem diffunditur. Ciuitatem mœnibus cinxerunt, vt fama est, vrbis eius ciues duo, Spinchius quidam & Sparuchius, Anno recuperatæ salutis, M. CCC. LXXIV. Porrò, eodem vtuntur iure, & ijsdem penè ritibus atque institutis in ciuitate gubernanda ciues Noruuicenses, quibus hodie vtuntur Londonienses; Prætoremque (Maiorem ipsi nuncupant) Regis permissu, quotannis deligunt, cui quemadmodum Londoniensi, vsitato more, atque solenni, gladius præfertur. Diu tamen, sicuti quondam Londinum quoque, cæteræque huius insulæ ciuitates, Præfectos habuerunt suos, seu vrbis submagistros, quos alibi Balliuos adpellitant. Anno verò M. CCCC. III. qui fuit Regis Edouardi, eius nominis Quarti, is administrandæ ciuitatis ordo primum immutatus est, isque, quem nunc retinent, institutus. Cæterum sedes eius Prouinciæ episcopalis, primum Dunuici fuit: (peruetus est id oppidulum, iuxta mare situm, hodieque Filchstovv, dicitur) deinceps (nam duo tum vni, atque eidem Prouinciæ Præsules præsidebant) & Dunuici, & Elmhami; nec ita multo post, regnante Eduino, vbi ad vnum denuò Præsulem pontificia dignitas deuenit, vsque ad Gulielmi Nortmanni tempora, Elmhami permansit. Demum, Gulielmo regnante, Arfastus quidam Elmhamo Thetfordiam transtulit; Thetfordia Norvvicum Herebertus, atque vt illic perpetuò consisteret, proprijs ibidem sumptibus ecclesiam cathedralem, Anno salutis M.LXXXVII. construxit. Ad Norvvicensem hanc vrbem, quemadmodum & in reliquas Britanniæ præcipuas, Daniel Rogerius, Albimontius Anglus, poëta nostri æui elegantissimus, omnique artium, & variarum disciplinarum nitore politus, hoc, quod subijcio epigramma, superiore anno lusit, in procinctu aulico, cum Serenissima Angliæ Regina, magnifico isthic apparatu, varijs comitata Legatis, exciperetur.

Londino assurgit Norduicum iure, priori.
Dein Eboraci vrbem, quod mage prisca, colit.
Bristolio, dubitat, num cedere debeat æque.
Vtraque Pontificis claret honore pij.
Mœnibus illa valet, cincta hæc quoque mœnibus altis.
Arce potens hæc est, nec minus illa potens.
Nobilis emporio viget vtraque, Bristolin amnis
Sabrinæ refluens: hanc sed Hierus adit.
Vtraque fœcundæ circundatur vbere glebæ.
Vtraque culta opibus, ciue decora suo est.
Norduicum populi numero, spatioque peramplo:
Nauibus vrbs præstat Bristoliana vagis.
Hospitibus Belgis simul hæc, simul illa benigna est:
Vnde simul laudem, commodaque ampla ferunt.
Ambæ quid possent, Dacæ sensere cohortes:
Nortmannas ambæ sustinuere manus.
Ite pares igitur, memores, quod tempore prisco
Vtraque Venta vna voce vocata fuit.
Tu sed Isenorum Norduicum Venta fuisti:
Venta vbi Belgarum Bristolus ante fuit.

NORDOVICVM, ANGLIAE CIVITAS
HONI SOIT QVY MAL Y PENSE
Thorpe Woode
S. Leonardes
The Suburbs called Poke thorpe
S. Michaell
Lakenam Woode
1 The place where men are customa
2 Bisshoppes Gate. [blie burnt
3 The Cathedrall church, called Christes
4 S Martins at the Pallis Gate. [Churche.
5 Poke thorpe Gates
6 Magdalene gates
7 S Butholdes
8 S. Clementes
9 S. Augustines
10 S. Augustines Gates
11 S. Martines Gates
12 S. Martines at th Ooke
13 The new milles
14 Hell gates, the Suburbs toyning toit called Heiba
15 S. Benets Gates
16 S. Gues Gates
17 S. Stephens Gates
18 Brasen dore
19 S. Thons gates
20 Lakenam Woode
21 Chappell in the fielde

BRISTOLIA.

RISTOLIA, Venta Auiloniæ, nunc Bristovve, olim autem Britannis, *Caer Oderyn nant Badon*, id est, ciuitas Odecræ, in vallo Badonico, famosissimum Angliæ emporium, primum post Londinum obtinens locum, situm est V. M. P. ab Oceano, in vtraque editiore ripa Auonij fluminis (Auon Britannica veteri lingua, fluuium significat, catet itaque proprio nomine hic amnis:) ponte autem lapideo coniungitur, sed domibus vtrinque adeò constructo, vt transgredientibus pons minimè percipiatur. Celebre est post Londinum in Anglia emporium, à multis diuersarum orbis nationum mercatoribus frequentatum, aquis, quæ onerarias ex mari naues eo deferunt, instructum: Situs id ratio præstat, vtrimque siquidem montibus clauditur, vt fluuius cui adiacet, marinis æstibus auctus, non possit in latum diffluere, sed ad sexaginta sex pedes intumescat. Oppidum ipsum admodum est nitidum ac elegans: nullus in eo carrucarum vsus, nullæ in plateis sordes, sed omnis per subterraneos ductus atque canales immunditia diffluit. Pulchræ sunt Ecclesiæ, cœmiteria spaciosa. Apud D. Iacobi Ecclesiam vlmus tantæ magnitudinis conspicitur, vt truncum octo vlnarum filo vix comprehendas. Quondam Episcopalis hic sedes fuit, nunc Episcopo Glocestriensi subest. Permagnus hic Oceani æstus, eius enim fluxu, & refluxu ita crescit, decrescitque, vt naues, eo decrescente, in vado hærentes, eius inundatione, ad nouem vel decem, interim ad vndecim vlnas in altum deuehantur, idque singulis diebus. Littora, quæ hunc fluuium in Oceanum, profundo admodum alueo deferunt, ex rupibus cautibusque ferè constant, quorum summitas, quà se in planitiem campestrem explanat, adamantum adeò est fertilis, vt nauem quis onerariam ijs implere possit. A dextra fluminis parte, hæ ripæ à S. Vincentio cognominantur, cuius domicilium, siue cryptam, in ipsa litoris decliui crepidine excisam, vsque hodie ostendunt. Hicque hæ gemmæ singulares omnes è terra eruuntur. A sinistra autem, quæ D. Georgij nomen refert, non item: ibi namque conglobatæ, & orbicularibus silicibus inclusæ effodiuntur: Hi rursum colorem referunt, fragiles sunt, & intus caui; quos si ruperis, statim se adamantes pellucidi, concauo horum circumcirca adfixi, oculis offerunt, matrices vel adamantum oua, hos silices non ineptè diceres. Solum quod æquè, vt hi silices, ruffescit, & laterem coctilem, in tenuissimum puluerem redactum quis putaret; frumenti, frugumque valde ferax est. Sed naturæ lusitantis miraculum studiosus hic lector consideret. Reperiuntur namque interdum, ab ipsa rerum parente tam affabrè Adamantes in mucronem turbinati, interdum superficie plana, figuraque quadrangulari cælati, vt ab artificiosissimo gemmario, ad normam non possint dexterius secari. Duritie ab Indicis, siue (vt vulgus loquitur) ab Orientalibus vincuntur, tanta tamen præditi, vt vitrũ scalpant. Inuenias peritos gemmarios, qui nulla in re hos ab illis differre iudicent, quam vulgi opinione. Et hæc quidem hactenus, nunc ad vrbem redeamus. Hæc priuatis ciuium domibus, publicis ædibus, fanisque Diuorum luculenter ornata, atque incolis admodum frequens. Præstat hoc mercatorum omnigeuûm hic confluxus. Cum exteris enim, inprimis Hispanis, Gallis & Hibernicis quotidie negociantur. Bis quoque in anno, ad Americam orbis partem Septentrionalem, quam terram nouam appellant, piscandi gratia nauigant. Omnium itaque hic rerum affluentia ac copia, atque annonæ vt plurimum grata exoptataque vtilitas. Inter alia rarioris notę, primum occurrit templum insigne D. MARIAE, quam *Radele* vulgò cognominant, consecratum. Hoc in ripa fluminis, haud procul à mœnibus est, pulcherrimi sanè operis, cum turri suspiciendæ ex marmore altitudinis, intus vndique saxea testudine concameratum, cum lacunari sculptili artificiosè variegato, Huic alia testudo lignea supernè imminet, quę plumbo tegitur, inter quas vacuum quod erectum hominem continere potest, remanet. Incolæ tradunt, hoc fanum à ciue, (quem Guilelmum Canynges nominant) mercatore, & huius vrbis Maiore (Magistratus sic appellatur supremus, & annuus) proprijs impensis ædificatum. Cuius Canyngi in hac ipsa æde sepulchrum honorarium, ex lapide magnificum, quod eius, & vxoris imagines integras marmoreas, ea forma, & vestitu, quo mercator incedere solebat, ad viuum refert, Hoc adiecto Epitaphio:

Hic inferius tumulatur corpus nobilis & circumspecti, magnaq; industria viri, VVilhelmi Canynges, dudum valentis Mercatoris, & quinquies Maioris istius villa, & post ea in ordine sacer dotali per septennium constituti, ac Decani VVestbuari, qui in ista Ecclesia duas cantorias perpetuas, duorum Capellanorum, videlicet, vnum in honorem S. Georgij, & alterum in honorem S. Catharina, ac etiam vnum clericum stabilem fecit, & iuxta eum requiescit vxor sua Ioanna, quorum animabus propitietur Deus.

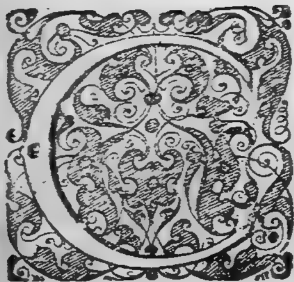
Alio in loco, sed eodem in templo, idem aliud habet monumentum ex eiusdem generis lapide, cum eius imagine sacerdotali, quod iuxta sarcophagus est, qui ossa continet. Aliud insuper hic templum visitur, quod S. Crucis nomen habet: hoc lanæ impositum credunt ciues, quod etsi videatur absurdum, tantę molis nempe fundamentum, tam molli constare posse materia, nonnemini tamen ex ijs, quæ sequuntur, persuaderi fortasse facile erit. Præcelsam habet & elegantem turrim, quam crassitie & altitudine cum ea Coloniensi, quæ Sancti Martini minoris nomine innotescit, æquiparare ausim. Hæc, sonante quæ in ea seruatur campana, hac illac adeò commouetur, vt tandem hac nimia & frequentiore agitatione, se à cætero templi corpore abruperit, rimamque à summo tecti culmine, ad imum vsque egerit fundamentum, ita hiantem, vt transuersos tres caperet digitos. Scribit ad me Abrahamus Ortelius, summus vt antiquitatum admirator, ita, dum Cosmographiam remotissimis in locis rara diligentia excolit, sumptibusque & impensis permagnis exornat, rerum mirabilium & stupendorum naturæ artiumque miraculorum indagator acerrimus, huic rimæ lapillum oui anserini magnitudinis, se imposuisse, quem sensim viderit deorsum, prout ea se arctaret dilaceraretque deuolui, atque ex crebra collisione in frustula demum conquassari; dorsum cum turri subiecisset, ruina eius oppressum se iri reformidasse. A Edituũ etiam (quem Gubernatorem ibi nuncupant.) aliosque non minoris auctoritatis viros retulisse, totius huius templi molem, olim, priusquam hiatus iste factus esset, titubasse, idque ea vehementia vt lampades inde extinguerentur, oleumque effunderetur. Esseque huius rei adhuc in eadem diœcesi testes viuentes.

Templum autem nunc, quia campanarum sonitu minime tangatur, immotum subsistere.

BRIGHTSTOWE
BRIGHTSTOVVE, vulgo; quondam venta, florẽtissimum Angliae Emporium
1. S. Peter.
2. S. Mary port.
3. Christchurch.
4. S. Laurence.
5. S. Tones.
6. S. Leonard.
7. S. Warbors.
8. S. Alphius.
9. S. Alhalowes.
10. S. Nycholas.
11. S. Stephen.
12. S. Michael.
13. S. Thomas.
14. The Temple.
15. S. James.
Great S. Augustin
Lytle S. Augustin
Fremegate
The Kay
The marshe
Neugate
Chatelle
S. Phillippe
Shamb St.
Ratcliffe
S. Thomas St.
Temple St.
Temple gate

CESTRIA.

ESTRIA, Comitatus Cestrensis, siue Deuani, in Anglia vrbs primaria, quæ à legionibus Romanorum ibidem hyemantibus in hunc diem *Caer lheon ar dour Devv*, id est, ciuitas legionum super aquam Deæ, ad differentiam alterius eiusdem nominis ciuitatis super Oscam fluuium dicitur. Ex Antonino patet, hanc olim Deuam dictam à Latinis fuisse, à fluuio, quem nos Dourdovv, id est, aquam Dei vocamus. Angli hanc *Legaucestre*, & postea, detruncato vocabulo, *Cester* dixere, ciuesque gloriantur se habere corpus Henrici Quarti Imperatoris, quem affirmant abdicato Imperio, eremiticam vitam illic duxisse Nec aliter de Heraldo, vltimò Danici sanguinis Rege credunt. Romanorum monumentis est celeberrima, de qua Iohannes Lelandus *comment. in Cygneam cantionem*, ita scribit: Deua, Britan, Cair Leon ar dour Devv, id est, Castrum Legionis super Deuam flu. Ar Devv, à Britannis consultè additum, vt flu. titulo distinguerent à Gair Leon arvviske, quam vrbem Romani Iscam appellabant, & Iscelegiam. Antoninus scriptor Latinus hanc vrbem Deuam à flu. appellat. Beda secundo capite secundi libri historiæ Anglicanæ, vrbem *Cairlegion* appellat, secutus Britannos. At Saxones aliud indidêre nomen, videlicet, *Legecester*, à Legionum castro, vt apparet ex Rogeri Houedeni historia. Admiror interim, quæ auctoritas eò deduxerit Gulielmum a Maildulphi curia, vt libro de Episcopis Angliæ quarto, scriberet, Legionum vrbem inde dictam, quod emeriti milites Iulianarum Legionum illic consederint. Ego verò palam pronuncio, nec legiones Iulij, nec ipsum Iuliũ eò peruenisse. De Decia flu. fusius hic scriberem, nisi nuper in libello, cui titulus *Genethliacon*, in gratiam Eaduceardi Principis edito, accuratè pinxissem Tegeum lacum, Penliniæ ornamentum magnum à quo defluit, ac præterea cursum illius omnem ad ipsa vsque ostia. De antiquitate & magnificentia huius vrbis scripsere quidem multi; at fusissimè Raynulphus Hygedenus, & Henricus Bradeshauus, monachi Cestrenses: Ille in historia, cui titulus *Polychronion*: hic *in vita D. VVerburgæ virginis*. Sensit magnam hæc ciuitas cladem, tyrannide Ethelfredi Nortabrinorum Regis, at maiorem longè, persequutione Danica, qua tantum non funditus concidit. Ethelfleda filia Ealfridi Magni, & Coniunx Ethelredi Comitis Merciorum, quam Henricus Huntedunensis eleganti carmine vel ad sydera tollit, vrbem & reparauit, & exauxit. Leofricus Merciorum Comes, vir tum nobilissimus, tum optimus, Deuæ gloriam insigniter promouebat. Idem fecit & Lupus Comes, gente Nortmannus. Tandem Petrus quidam coronidem magnificentiæ addidit, eò transferens Lichefeldã sedem Episcopatus, Gulielmo Magno Anglis imperante. Atque hæc quidem ex Lelandi commentarijs hactenus. Rainulphus autem Cestrensis monachus, quem Lelandus allegat, Polychronij sui libro primo, capite decimooctauo, Ciuitas, scribit, Legionis videlicet Cestrensis, situatur in Marcheis Angliæ, super titulum Dea, & Latinè nuncupatur Cestria, vel Legicestria, & Ciuitas Legionis etiam, eò, quod ibidem hyemabat militum auratorum legio vna, quam Iulius Cæsar miserat ad Hiberniam superandam. Et postea Claudius Cæsar, abinde legiones misit ad Orcades insulas expugnandas. Huius ciuitatis ædificatoris nomen non constat. Nam quicunque viderint concaua ædificia ibidem magnis lapidibus constructa, opera Gigantum, vel Romanorum potius, quam Britannorum esse iudicarent. Antiqua ibidem hominum nomina characteribus veteratis inscribuntur. Iulij quoque Cæsaris nomen ibidem mirabiliter insculptum est. Hæc quoque ciuitas, tempore Britannorum, prima erat Venedotiæ, videlicet Borealis VValliæ partis. Ista quoque ciuitas magnum numerum mercimoniorum tam recipit, quam emittit: pecoribus, frumentis, & piscibus, præcipuè salmonibus abundat. Huc vsque Polychronion. Cestria igitur Episcopalis, magnifica & celeberrima Angliæ vrbs, amplitudine, superbo ædificiorum nitore, & cultissimorum hortorum elegantia commendata, duo passuum millia in circuitu colligit: Ecclesias parochiales nouem, & cathedralem elegantem exhibet, præter loca alia sacra, vt hospitalia, & Nosocomia, religioni nuncupata. Suburbia habet elegantissima, & spaciosa plateas patentes, & domus eum in modum constructas, vt per vniuersam propemodum vrbem ambulare quis possit, & in plateis tamen nunquam conspiciatur, sed in peristilijs & mœnialis, ab vtraque platearum parte constructis, quas vulgò (le Roes) nuncupant. Quæ quidem ambulacra, plurimas vtrimque officinas, & multos varijs in locis gradus habent.

Hæc, quæ sequuntur, Londino cum vrbis Cestrensis icone, operi nostro inserenda accepimus.

ANno ante Ghristi incarnationem 917. Rex Leylli incepit ædificare ciuitatem, de Cairlehon, quam hodie Cestriam nuncupamus, ex incepto opere Lehon Gauer, magni Gigantis, qui circumdedit ciuitatem muro, & hodie Britannica lingua, Gairlehon dicitur.

Anno salutis 125. Martius Rex Britanniæ hanc ciuitatem ædificijs subleuabat, qui ibidem inhumatus manet.

Anno 901. Elfleda, Ducissa Marchiæ, hanc vrbem ædificijs restaurauit, post ruinam per Danos factam, & muros magis spaciosos erexit, adeo, quod Castellum muro inclusit, quod prius extra vrbem erat positum.

Anno Domini 959 Rex Edgar, Cestriæ, aulam suam fouit, Riuum Dea introibat lintre, vbi octo Reges, remis in eo laborare coegit, ad Ecclesiam S. Ioannis appulit, & inde ad suum Palatium reuertebatur, vt appareret eum fuisse dominum & Regem tantarum Prouinciarum. Nomina autem Regum hæc sunt.

Rynoch, Rex Scotorum: Malcolin, Rex Cambriæ: Macon, Rex Monæ insulæ: Dufral, Rex Australis VValliæ: syfrith & Hovvel, Reges Borealis VValliæ: Iacobus, Rex Gallovvay, &, Lukil, Rex VVestmerlandiæ.

Anno reparatæ salutis 1078. Rex VVilhelmus Conquestator, Lichefildia Episcopatum, in Cestrensem commutauit.

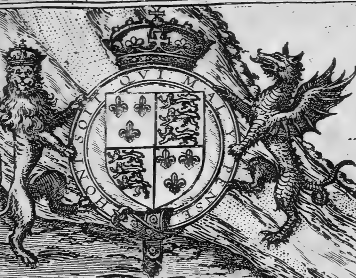
Anno Domini 1301. Rex Eduardus primus, filium suum maiorem natu, nomine Eduardum, in Principem VValliæ creauit, eidemque Principatui, Cornubiæ & Cæstriæ Comitatum adiecit.

Anno Domini 1335. Rex Eduardus tertius, Cornubiæ Comitatum in Ducatum erexit, eumque filio suo natu maximo Eduardo dedit, vnà cum Comitatu Cestrensi.

Ioannes cognomento Scotus, filius Comitis Angurię, vltimus fuit Cestriæ Comes, à cuius tempore, Comitatus ille, vnà cum Ducatu Cornubię, ad Primogenitum Regis Angliæ spectat.

3. tomo del Sr. Dr. Martin Cortes 3 Vinculado

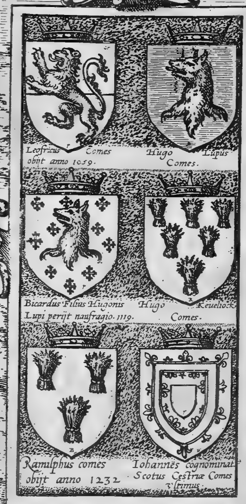
CESTRIA VVLGO CHESTER, ANGLIÆ CIVITAS.

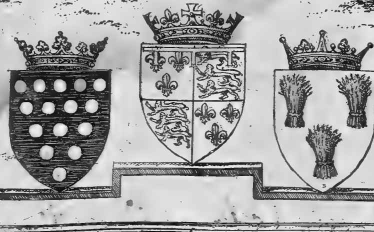
ARMA EPISCOPATVS

1. S Warbor eclesia cathedralis
2. Aula Ciuitatis.
3. Domus Episcopi
4. Domus Diaconi.
5. Forū frumentarium
6. Porta Septentrionalis.
7. S. Thomas
8. S. Petrus ad crucē altā
9. S. Trinitas
10. Porta ad Orientem
11. S Iohanna
12. Porta ad aquam
13. Rumosa fratrum ecclesia
14. S. Martinus
15. S. Brigetta
16. S. Michaël
17. S Maria super mōtem
18. S Olauus
19. Porta ad pontem
20. Castrum capellata
21. Suburbia Honbridge
22. Porta noua
23. Pons
24. Turris noua

Waterȝate streete — Estȝate streete — Forȝat platea — The barrs — Boughton — Iter ad Wicum malbanum — Via ad Tarvin — Peper streete — Bridge streete — Dea f. vulgo dee — Roodeie — Rumosa domus Comitis Cestriæ

Hoc flumen Dea diuidit Angliam et Walliā. Oritur in Wallia septentrionali & cursū suū tendit in lacū Tegæum propriè vocatum. Quo in lacu quoddā piscis est genus quod haud vnquam flumen enatat. neq; Salmones quibus flumen abundat, veniunt in Lacum prædictum.

Bassus pedes.

MERIDIES.

EDENBVRGVM.

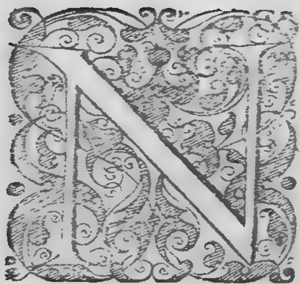

DENBVRGVM, Regia & metropolitica in Scotia Vrbs; ALATA CASTRA vocant, à Cruthneo Scotorum Rege condita, & primęua institutione Agneda, posteriore autem ætate ab Etho, Pictorum Rege, Ethinburgum cognominata, in Landonia pręcipua Scotiæ Prouincia sita, Forthea amne alluitur, excipitque ab eiusdem nominis æstuario nauigia ab orientali Oceano, in frequentissimum portum, vix mille passibus ab vrbe distantem, vbi Hœmonia est insula, hodie Columba dicta, vltra Fortheam, in cuius ostio castellum DVNBAR conspicitur. Habet autem vrbs ipsa Edenburgum duos montes ad Orientem; Australior, Cathedra Arthmi, &, qui Aquilonem respicit, Collis apri nuncupatur. Ager vndique fertilissimus est, amœna prata, syluulæ, lacus, riuuli, arces vltra centum per circuitum vrbis, intra vnum miliare Germanicum. Ad Septentrionem, interuallo Italici miliarij, est brachium maris, iuxta quod situm est oppidum Lethia, in cuius medio constructa porticus, in qua simul videre licet centum magnas onerarias naues. Habet brachium maris, ibi ad aquilonem, in latitudine septem milliaria. Porrò EDENBVRGVM in monte instar Pragæ, sita, habet in longitudine miliare Italicum, in latitudine dimidium. Longitudo accipitur ab Occidente in Orientem. Ab Occidente vrbis, assurgit mons, & alta rupes, atque arx in rupe, natura loci munitissima, sub qua, vndique est profunda vallis, nisi ea parte, qua respicit vrbem. quare arx omninò inexpugnabilis esse censetur; quanquam tamen eo bello, quo Dauid Brusius Scotiæ, & Edouardus Britanniæ Rex, magnam Angliæ partem, & Scotiam omnem ad internecionem vastarunt, occupantibus eam Anglis, mirabili prorsus strategemate, ac dolo sit expugnata. Agris namque multis annis permanentibus incultis, tantâ fame laboratum est in Anglia pariter, & Scotia, vt equos, canes, feles, ac similia animalia penuriâ aliarum rerum, ederint. Traditum insuper à quibusdam est, eò inopiæ redactos quosdam, vt diutinam famem non ferentes, pueris à vicinis suffuratis, miserabili calamitate non pepercerint. Eo tempore Arx Edenburgensis eiuscemodi strategemate in Scotorum manus peruenit. Douglas, Eques auratus, VValterum quendam, cognomento Turris, virum opulentum, admodum sibi deuinctum habebat. Is naui sua, ex mandato Douglas, in Forthiam proficiscitur, fingens mercatorem se, vinaque è Galliâ adferre, & ex composito, dolia quædam secum attulerat, ac postridie, depromptis aliquot lagenis ad arcem Edenburgensem pergit, Oeconomum prodire iubet, venienti lagenas dat, vinumque gustandum, cum non parum placuisset; (quibus nimirum iam diu maxima vini penuria fuerat;) rogat, num vasa ad se aliqua ex eodem genere, adferre velint. Enimuerò respondit Oeconomus, rem multo gratissimam facturus es, si in tanta vini inopia, eam nobis beneuolentiam exhibeas. Ac, quo certior res sit, & de pretio nihil dubitet, pecuniam præsentem dat; postridie vinum adferri iubet, sub auroram se ille adfuturum cum vino respondet. Postero die, dubiâ etiamnum luce, adest, vasa duo carpento adferens, portæ extemplò aperiuntur. Cum verò in medio portarum consisterent, per fraudem soluto axe, carpentum procidit. Ac mox Douglas (nam haud procul iam inde cum expedita militum manu consederat;) cum paucis superuenit, ianitores resistentes occidit, arcemque ipsam tandem occupat. Atque tum Rex Dauid cum coniuge Ioanna ex Gallia in Scotiam reuertitur. Nobis verò ad descriptionem dictæ munitissimæ arcis, à qua strategema hoc paulisper nos abduxit, redeundum. Itaque Edenburgensis hæc munitissima Arx, quæ ab asseruatis ibi puellis nomen ducit, omnium difficillimo est aditu, nec quisquam ad eam etiam qualibuscunque scalis scandere potest; tam dura scilicet & præceps est petra; in qua vultures nidificant, quarum auium nidos deprædantur iuuenes audaciores, ex arce in sportis demissi. Hæc arx, occidentalem vrbis partem claudens, Puellarum Castrum vocatur, quod illic Regiæ, Pictorumque virgines insigniores, manuarijs artibus, discendis, ad nubilem vsque ætatem, vt tum fiebat, addictæ, arcta custodia seruabantur. Cæterum ad Orientem vrbis est augustissimum monasterium S. Crucis, habens annexum palatium Regis, & amœnissimos hortos, quos claudit lacus ad fundum montis, Cathedræ Arthmi. In hoc monte inueniuntur pretiosi lapides, clara die radiantes, adamantes præcipuè. In vrbe sunt duæ magnæ viæ, ab arce Puellarum, vsque ad monasterium, & regium Palatium, lapidibus quadris stratæ, præsertim regia via. Est suburbium ad Occidentem, dimidio miliari longum, vocaturque via S. Cuthberti. Sunt in vrbe multa Monasteria, & templa, præsertim Franciscani, Dominicani, Ecclesia MARIAE de Campo, Collegium Sacerdotum: & aliud Collegium Trinitatis, Hospitale D. THOMAE. Vrbs ipsa non est constructa ex coctis, sed naturalibus & quadris lapidibus, vt etiam singulæ ædes possint magnis palatijs comparari. In medio vrbis est Capitolium, & Ecclesia collegiata sancti EGIDII: Habent Episcopi, Duces, Comites, Barones & Proceres totius regni, in vrbe sua palatia, quando ad Comitia vocantur. Est Palatium Regis positum supra Monasterium amplissimum & superbissimum, à quo, vsque ad arcem Puellarum extenditur perpetua quædam platea, vicus Regius dicta; sed quæ prope arcem Puellarum latior, prope Monasterium autem angustior est: atque hæc regia via insignes habet ab vtraque parte ædes, potioresque polito ex lapide constructas. Porrò, alia oblonga via, quæ vicus Canonicorum vocatur, angustior est, seiungiturque à Regio vico, muro, porta, ac turribus; atque pro suburbio reputatur. A regia via inter Austrum & Boream, infiniti extenduntur viculi, qui omnes excelsis ædibus sunt ornati; quemadmodum & vaccarum via, in qua patritiorum & senatorum vrbis habitationes, Principum ac regni palatia, vbi nihil humile, sed cuncta videntur magnifica. Inter maiores Edenburgi Ecclesias, post insignem Monasterij Basilicam, Collegiata sancti Egidij Ecclesia primum sibi vendicat meritò locum, in medio regiæ viæ constructa. Deinde in vico, qui Edenburgum a via Canonicorum & suburbio diuidit, Ecclesia est celeberrima, Collegium Reginæ intra muros. Item inter Monasteria Franciscanorum & Prædicatorum, sita est Ecclesia MARIAE de Campo, vbi Sacerdotum etiam est Collegium. Et sub rupe demum arcis Puellarum, noua sancti CVTHBERTI Parochia est sita.

EDENBVRG.
Castrum puellarum
EDENBURGUM.
SCOTIAE
METROPOLIS.

NEBRISSA.

EBRISSA, Bæticæ fertilissimæ Hispaniæ Regionis oppidum, à Baccho, alias Iaccho, Libero patre conditum, qui Romi Regis tempore, agmine magno comitatus, in Hispaniam venit, non tam dominationis cupiditate, vt inquit Antonius Nebrissensis in præfatione Historiæ suæ, quam vt parem gloriam reportaret ei, quam ex domita India consequutus erat. Demum victor, nullum aliud Hispanis aduentus sui momentum reliquit, quam quod Nebrissam in Bætica condiderit prope æstuaria Hispaniæ, quam Silius a Satyris cultam dicit, propter ipsum nomen. Nebris enim pellem hinnuli, id est, pulli ceruini significat, qua bacchantes Bacchi sacerdotes induti, sacrificare solebant; vnde scribit:

At Nebrissa Dionyseis conscia thyrsis,
Quam Satyri coluere leues.

Hæc vrbs olim inter æstuaria Bætis fluuij, qui in saltu Tygensi ortus, non longè à Castaone, fluit in occasum, dextra læuaque oliuiferis colitur oppidis, atque ab Andugaro Bæticam mediam secat, & prouinciæ nomen imponens, eius vrbes nobilissimas, Cordubam, Italicam, Romuleamque, nunc Seuillam, præterlabitur, tandemque per vnum ostium, magno cum impetu, exit in mare Atlanticum, iuxta municipium, quod Luciferi templum ab antiquis dicebatur. Olim autem duo habuit ostia, quorum alterum, quod Meridionalius, oblimatum est, cum alueo eodem, pertendente ab hac ciuitate Nebrissa per Astam Coloniam ad turrim Capionis. Ex quibus facile (inquit Antonius Nebrissensis:) soluitur illa dubitatio, quæ solet harum rerum curiosos mouere, & meipsam plerumque ambiguum reddidit. Cum Strabone, Ptolemæo, Mela, Plinio, omnibus Cosmographis auctoribus, Nebrissa, & Asta colonia inter æstuaria Bætis positæ sint, qui potuit fieri vt hodie non paucioribus, quam octonis passuum millibus a flumine distent? Nimirum, quia alueus ille qui Nebrissam & Astam præterfluebat, oblimatus est, sic tamen, vt illius vestigia hodie visantur cum æstuarijs, atque diorygibus manufactis, vt inquit Strabo, ad exportandas scaphis & lintribus fruges ex agris in vicinas vrbes. Oppidum est autem peramœnum & pulchrum, cum arce peruetere, agro vndique beatissimo cinctum. Nam etsi vniuersa Bætica prouincia frugibus, & cunctis rebus necessarijs sit admodum fœlix, hoc tamen præcipuè tractu, non solum lætissimas fruges, vina, mella, delicatos arborum fructus, oliuas, sed & immensam rerum omnium copiam producit. Quocunque namque oppidum Nebrissense egressus, te vertas, patentes te campi excipiunt, prata viriditate & floribus læta, vincta, & maxime frequentia olueta. Quare Nebrissensis ager, ab olei non vbertate solum, sed & bonitate præcipue commendatur, quod hinc in Indiam exportatur. In quem vsum, varij generis fictilia & vasa lutea hic conficiuntur, magnę capacitatis, quæ ipsi Tenagias, & minora quæ Botigias, vulgo nuncupant, quibus oleum ad remotissimas mundi partes transmittunt. Est denique hæc vrbs eo multò celebrior, non quia Bacchum habuerit conditorem, Deum ebriosum, ac malè sanum, sed quod ciuem ediderit Ælium Antonium Nebrissensem, magnum decus & ornamentum Hispaniæ, qui ex Grammatico & Rhetore Regius historiographus factus, rerum à Ferdinando, & Elisabetha, Hispaniarum felicissimis Regibus, gestarum [illegible] magna cum laude conscripsit. Huius oppidi & circa id regionis abundantiam si vidisset, si dulcedinem degustasset Munsterus, nunquam a Gallia, vini, frumenti, & carnium copia Hispaniam vinci asseuerasset. Situ est admodum iucundo, eo itinere, quod ad oppidum S. Lucar de Barrameda, Ducis de Medina Sidonia ducit ad ostium Bætis fluuii. Distat miliaribus inde quinque Xeres de la Fronterea, qua deinde Calizium, & ad Gaditanum fretum peruenitur.

SEPTENILIVM.

EPTENILIVM, vulgo Seten, Hispaniæ oppidum, in monte positione prorsus mirabili, itinere quo ex Xeres de la Frontera, Malagam versus tenditur, plura incolarum subterranea habet domicilia cauernosa, in rupibus excisa, quam quæ foris structurâ videntur erectâ. Solum, quale in montibus frequens, asperum & lapidosum, vt aratri culturam non ferat, sed pecoris varij generis diues. Nam montes hic passim gregibus, & armentis boum, ouium, atque caprarum pleni. Oppidum hoc cum castello, postremo Granatensi bello in Ferdinandi Regis potestatem deuenit. Existimabant namque Hispani, id oppidum, quia limitaneum, tentari debere, quo expugnato, hostium vires fierent tenuiores. Igitur Rex cum exercitu cohortibus ordinatis è Corduba profectus, Marchionem Gaditanum cum duobus equitum millibus, & conuenienti peditatu præmittit, qui vt fieret certior, quo in statu oppidani essent, curauit ex pastoribus & rusticis aliquot comprehendi, à quibus accepit, nullos esse hostes, sed castelli tantum incolas & habitatores, qui tamen putarentur ad mœnia, munitionesque tuendas posse sufficere. Fixis deinde tabernaculis, machinisque & tormentis suis in locis dispositis, machinarij & tormentorum præfecti opus suum aggrediuntur, perque dies tres, noctesque continuas non cessant maioribus tormentis turres murosque quatere, minoribus verò intra muros saxeos orbes passim intorquere. Principio cum obsiderentur, cœperunt cum Hispanis pugnæ simulachra conferere, sed cum viderent, se non esse numero pares, & sagittarum ictibus, & sclopetorum glandibus ex paucis in horas pauciores fieri, statuunt continere se intra munitiones, & portas oppidi non solum obserant, sed structili opere ex lapidibus & mortario claudunt. Cumque intellexissent, parari oppugnationem cui non possent resistere, cum viribus & armis non sufficerent, cœperunt de se dedendi conditionibus agere. Quod facilè impetrarunt, quoniam ex direptione præda tenuis erat, nec tanti æstimanda, vt vel vno die tantum exercitum vno in loco immorari oportuerit. Iussi sunt igitur ea conditione, vt bonis suis assarcinati abirent, datis custodibus, qui illos ad Arundæ vsque terminos deducerent. Rex oppidum ingressus, murorum ruinas instaurari iubet, oppidi præsidium cum ducentis equitibus, Francisco Enriquez commendat, quos armis & alimentis instructos relinquit, &c. Hæc ex Antonij Nebrissensis lib. 3. decadis 2. de rebus Hispanicis.

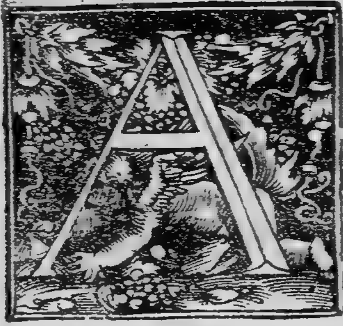
(:)

S

LEBRIXA.
Oliuares.
Oliuares.
Camino de Lucar.
Camino de Cadiz y Xeres para Seuilla
Depingeb: Georgius Hoefnagle

SETTENIL.
Deping. Georgius Hoefnagle
Camino para Malaga

AVRELIA

VRELIA, vel vt alij Aurelianum, in Gallia ciuitas est quondam Genabum dicta, sita ad Ligerim fluuium. Quis eam condiderit, certò adfirmari non potest. A multis creditum est ab Aureliano Imperatore fundatam esse, atque inde nomen sortitam: sed, cum constet eam multò antè, quàm Aurelianus esset, extitisse Genabi nomine: fieri non potest, vt ab eo fundata sit. Genabum verò, de quo Cæsar meminit commentariorum suorum libro 7. ipsam Aureliã esse, cũ ex ipsa Cæsaris & Strabonis lib. 4. eius descriptione colligi facilè, tum ex Aimonis historia, & aliorum scriptis apertè demonstrari potest. Quapropter Franciscus Belleforestius, celeberrimus nostro tempore historicus, in noua sua Galliæ descriptione, verisimile videri ab Aureliano Imperatore ei nomen inditum, qui vel auxerit eam, tametsi Vopiscus & Aurelius Victor eius rei nullam mentionem faciant, vel Genabenses à se Aurelienses vocari voluerit, quòd apud eos per Druides de imperio suo prædictum fuerit: explodi autem omninò eorum opinionem, qui ab Aurelia Cæsaris matre sic vocatam autumant, cùm multo pòst etiam Genabum adhuc dicta sit. Minimè quoq; Sabellici sententiam probari, qui à Gallico auri vocabulo, Or, denominatum, quo ob loci, in quo sita est, fertilitatem, & ciuium singularem industriam, mirè abundet. Ligeris fluuius tota Galliã notissimus hanc præterlabens, magnam illi commoditatem ad mercaturam faciendam, præstat. Vnde non sine causa olim etiam vnicum quasi Carnutum forum fuit. Agrũ circumquaque fertilissimum habet, omniumque abundantissimum, vt nonminus pro horreo totius Galliæ habeatur, quàm quondam Sicilia Romæ. Vina eis territorium præstat nobilissima, quæ inde & in Galliæ, & in alias Europæ partes magna copia exportantur, nomen ab vrbe consecuta. Quapropter mirum non est, ciues ei magno numero opulentissimos, & ditissmos esse, cum & merces naturæ benignitate habeant, & ad eas aliò exportari curandas egregiam commoditatem. Loco est paulò editiore ædificata, ea maximè parte, quà Lutetiam Parisiorum respicit, atque vnde se templum S. Crucis, quod non ita pridem per sectarios dirutum fuit, ostentat. Aëre gaudet puro atque salubri. Peropportunus certè ac maximè idoneus Vniuersitati locus, quæ istic, inter cæteras Galliæ academias clarissima, Anno M.CCC.XII. post natum Christum, à Philippo pulchro Galliæ Rege erecta est. Iurisprudentiæ imprimis alumna & conseruatrix. Nam cum Philippus Rex in animo haberet, hoc loco totius prouinciæ summo senatui sedem figere, qui etiamnum ibi est, necessitatem postulare facilè iudicauit, esse oportere, vnde veluti ex equo Troiano, prudentes ad ius populo dicendum atque administrandum rem omni mortalium societati vti maximè necessariam, ita dignissimam, euocari haberique possent. Quam ad rem nihil erat Academia tali commodatius. Ex hac Vniuersitate quot egregij viri non Galliæ solùm, verum etiam vniuersæ Europæ communicati, & quasi dati sint, non est facile hoc loco referre. Plures enim sunt, quam hic locus patiatur enumerari. Hoc tamen prætereundum non est, Bertrandum Burdegalensem Archiepiscopum, qui postea Pontif. Maxim. creatus, Clemens Quintus dictus est; hinc quoque egressum esse. Lingua hic vtuntur vernacula adeò pura, vt Gallis Aurelianisimum esse adfirment, quod Græcis quondam fuit Atticismus. Quare profectò multæ sunt caussæ, cur externi homines frequentes huc confluant. Alij enim mercandi caussa, alij studendi, alij linguæ discendæ gratia, multi procul dubio vtramq; ob caussam, vt videlicet & studia prosequantur, & simul linguam purè discant. Vnde imprimis Germanis moris esse aiunt, huc filios suos domo paterna ablegare. Qua ratione inde ab origine gubernata sit, cum nemo scriptorum, quod sciam; posteritati mandarit, non est facile dictu. Colligere tamen licet ad leges Druidum, ab initio sub indigena principe istic Rempub administratam. Posteà Romanis, rerum potitis, eorum imperio, vti præscriptũ fuit, haud dubiè paruisse. Iis inde vel eiectis, vel conuentione facta, in Italiam reuersis, tandem ad regni titulum euecta est, eo scilicet tempore, quo Clodoici filij Galliam inter se partirentur, primusque Rex eius Clodimirus fuit. Hoc & prole sua mortuis, Clotarius frater in regnum successit, qui idem etiam Galliæ vniuersæ monarchiam, fratribus omnibus absque prole extinctis, adeptus est. Posteà Galliæ coronæ restituta, ab ea vsque ad Valesiorum imperij initium, non est diuulsa. Ioannes enim Valesius, Rex, vt erat à Philippo patre iussus, eam ducatus titulo, ac perpetuo quasi regni feudo, cum omni ditione ei adhærente, fratri Philippo, tum Comiti Valesio, contulit. Vnde deinde ducatus nomen retinuit. Eo iterum sine mascula prole Anno M.CCC.XCI. vita defuncto, secũdò ad Gallorum regnum redijt. Nec enim in huiusmodi feudum, præter mares, quisquam succedit, non magis, quàm in ipsum Galliæ regnum. Postremo Carolus eius nominis Quintus, Galliæ Rex, qui sapiens cognominatus fuit, perpetua lege sanxisse videtur, vt semper Aurelianensis Ducatus secundo Regis filio, quemadmodum primo Delphinatus, cedat. Quondam ab Attila, qui se Dei flagellum appellabat, obsessa legitur, verùm inde strenua ciuium defensione repulsum, irrito conatu referre pedem oportuisse. De memorabili, post omnium hominum memoriam eius obsidione, qua Carolo VI. eius nominis Rege an. 1428. ab Anglis cincta fuit, & miraculosè abs Ioanna virgine, belli duce liberata, vide benigne Lector, integrum libellum Ioan. Ludouici Micquelli Aurelianensis, ad Carolum Lotharingum Cardinalem: res enim paucis pro istius loci ratione, recenseri non potest. in eius liberationis perpetuam memoriam, 8. die Maij, quotannis, totus vrbis Magistratus, vniuersa plebs, & omnes Ecclesiasticorum ordines, vniuersali processione, gratulabundi, obire ciuitatem consueuerunt. Reges hic aliquot inauguratos, quemadmodum Rhemis fieri consueuit, historiarum scripta testantur. Episcopum etiam singularem habet, quem de suo nomine Aurelianensem dicunt, non solùm sedis antiquitate, sed maiorum etiam sanctitate in Gallicana Ecclesia celeberrimum. Childeberto Galliæ rege, fulgure coelitus tacta, tota fere conflagrauit. Nostro tempore, bello ciuili miserum in modum iactata est, ab Hugenottis proditione capta aliquandiu, multis in ea deformatis, & aliquot Ecclesiis dirutis, in eorum potastate mansit, postea à Rege recuperata est. Franciscus Guysius, insignis belli dux, à Ioanne Poltrotio, latrone nefario, globo tormentario traiectus, hic occubuit. Qui plura de hac vrbe desiderat, legat Franciscum Belloforestium, & Leonem Trepautium Senatorem Aurelianensem, qui & peculiarem de patria sua libellum conscripsit.

6.

AVRELIA FRANCIÆ CIVITAS AD LIGERĪ FLV: SITA.
Rue d'Illiers
Rue de la Croix Morin
La grand rue
Martroy
Carmes
Carrefour de la porte regnard
Viel marche
Rue S. Laurens
S. Pierre en sentelée.
S. Saâson
Maison de Ville
S. Catherine
Grand marché
S. Hilaire
Pillory
Marché a la poullaille
Rue des Ostelleries
Augustins
Chastellet
Le pont
Cordeliers
Iacobins
Estappe
S. Michel
Grand Cimetiere
Le martroy aux corps
Hostel Dieu
S. Croix, grande Eglise
S. Pierre lutin
Commanderie
S. Pierre en pont
S. Liphart
Nostre Dame de bõnes nouuelles
S. Estienne
S. Germain
S. Donatien
S. Pierre le puellier
S. Benoist
Tour neufue
Poterne Chesneau
S. Euuertre
S. Victor
S. Michel
Nostre Dame du chemin
S. Aignan
Mottes
LA LOYRE
Tourelles
Portereau

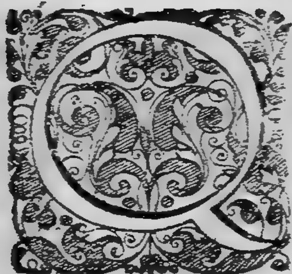
RHOTOMAGVS

HOTOMAGVS, Galliæ Narbonensis vrbs admodum vetus, hodie Rouen, ad celebre Sequanam flumen, quam Ammianus Marcellinus ex Berosi libris à Mago, secundo vel tertio Celtarum Rege conditam affirmat, absquo & Galliæ complures aliæ vrbes nomen sumpserunt, ac sub Rege deinde Rhomo, Rhomomagum, ac postremo Rhotomagum appellatam: tota hæc narratio, vt vero consentanea, eruditis placet: Rhomi tantum nomen excipiunt, persuasum habentes, ex Roto potius, quam ex Rhomo vrbem appellatam. Fuit enim Rotus idolum quoddam à S. Mellone Rhotomagẽsium Archiepiscopo euersum. Quo autem loco sanctus ille Præsul idolum euerterat, templum condidit, vel potius extructum antea idolo templum, Deo vero, sub sanctissimæ & indiuiduæ Trinitatis nomine consecrauit, in quo deinde Canonicorum Augustiniani ordinis cœnobium institutum, hodie à S. Loo nomen habet. Nec verò absurda videri debet hæc idoli appellatio, quamuis dura: Cum & Gothi suum olim Deum habuerint, nomine Rostarum, non nimium à Roto dissidentem, qui Deus Gothorum Saturnus erat, quem non secus humano sanguine placabant, quam Galli suum Theuthatem, hoc est, Mercurium, de quo Lucanus lib. 1. belli ciuilis. Robertus Cenalis, Aranchiorum Episcopus, in sua Gallia, inquit, Rhotomagum, non ab idolo Roto appellatam, sed à rubore lapidum pontis cuiusdam, vrbi vicini, quod Roth, antiqua Gallorum lingua, rubrum significet. Eam verò sententiam vt confirmet, Ecclesiæ suæ tabulas, & codicillos adducit, vt certum & irrefragabile testimonium. Idem interea non reiicit Magi nomen, à Rege vrbi datum, quod & maximum in hac vrbe antiquitatis argumentum credat. Quod autem existimant quidam, hoc verbum Roth, Germanicam esse cohortem significans, & ab eo ductum esse vrbi nomen, quod Magus Celtarum Rex, vrbe condita, eò Coloniam deduxerit: de Colonia nihil plerique repugnant, sed cum Magus Gallus esset, inter Celtas natus, non autem Germanus, nec verè germanicè Galli loquerentur, vix possum credere, ex germanico vocabulo, inditum vrbi nomen fuisse. Cæterùm, vndecunque profectum sit Rothi vocabulum, nomen certe latinum à Rotho vrbi remansit, & tertio ab ea miliari vicus est, in quo etiam illud colebatur, idolum, hodie quoque Gallis, Montroh, quasi dicas, Mons Rhothius appellatus. Hinc intelligere est, vrbem hanc, quæ á primis Gallorum temporibus ortum habuit, antiquitati nulli tota in Europa cedere. Atque illud mirum, istos ruinarum Troianorum ostentatores, subtilem aliquam rationem non excogitasse, qua Rhotomagensium etiam murorum auctorem, fugitiuum aliquem Phrygem constituerent. Cæterum, qui primi hanc vrbem condiderunt, veluti præsagirent futuram eius amplitudinem, & ex negotiatione diuitiarum affluentiam, locum etiam ei delegerunt mercatui, & commerciis externarum gentium accommodatissimum. Ad Sequanæ videlicet ripas, nec longè à sinu quodam maris, qui suo refluxu vrbis propemodum muros pulsat. Ptolemeus & Rhotomagum appellat, & in Celtogallatia ponit: Ammianus autem Marcellinus, caput facit secundæ Lugdunensis Galliæ, duos habet ad Orientem fluuios, à quibus perluitur, Rubecum & Aubettam. Ad Meridiem, magnum & celebre flumen Sequanam; Ad Septentriones, latissimos pratorum campos, & montes præcelsos complures, vestitos olim, densissimis syluis, quæ posteà, partim, vt magis conspicua esset regio, partim, vt vrbis aer liberior, atque salubrior; partim, vt bello, minus esset insidiis obnoxia, cæsæ, ac deiectæ fuerunt. Quod ad mercatum attinet, fluuii commoditas, eiusque alueus maximarum nauium capax, tum maris propinquitas, eum ita facilem & copiosum reddiderunt, vt nulla hodiè Europæ vrbs, frequentiorem habeat mercatorum numerum, nec ciues negotiationis vel terra, vel mari magis peritos, non etiam longius mercemoniorum gratia proficiscentes, siue in occidentem, siue vltra æquatorem ad ipsos vsque Indos. Non alibi optimorum gubernatorum & nautarum maior copia. Et certè artes marinas Gallonormanni, propemodum habent naturales, tum ob maris vicinitatem, tum ob diutinam eius rei exercitationem, quam veluti hæreditariam à Noruegis & Normannis è Scandinauia egressis, acceperunt. Sunt, qui dicant, vrbem hanc olim sudibus tantùm, & palis conclusam fuisse, sed, cùm Cæsar eam videret Romanorum conatibus opportunam, cinxisse muris, præsidioque muniuisse, propugnaculum autem deiecisse in monte, cui modò D. Catharinæ nomen est, collocatum. Quod, an verum, in medio examinandum relinquitur. Eius certè neque Dionis, neque Cæsaris scripta meminerunt. Id tamen verisimile, vrbem hanc, Romanorum tempore non tantam fuisse, quantam hodie videmus. Nunquam enim Cæsar eius amplitudinem, potestatem, splendorem, silentio præterijsset, vt æquè huius vrbis expugnationem laudi sibi duceret, atque aliarum Galliæ vrbium, quarum tum erat fama insignis. Creuit autem huius vrbis amplitudo & dignitas, posteaquam & sub Regum Franciæ potestate fuit, & Nortmanniæ Duces in ea sedem posuerunt, compluribus aucta splendidis ædificiis, quorum Archiepiscopi domus, & S. Ouentii Cœnobium, loco totius vrbis pulcherrimo, situm, vtpote in quo & pulcherrimus sit Orientis prospectus, & horti, mirum in modum amœni. Itaque Reges ferè Galliæ, quoties Rhotomagum adeunt, illic excipiuntur. Est autem hoc cœnobium, à Clotario Rege conditum, cùm anteà non aliud esset, quàm Ecclesia, sub Apostolorum Petri & Pauli nominibus extra vrbis muros consecrata. Inter substructiones, quas Rhotomagi splendore, atque maiestate videas excellentes, est pons ille in Sequana, eo artificio constructus, vt vno hoc opere artifex, ingenii sui atque artis præstantiam vel maximè omnibus probet, cùm alioqui res factu difficillima fuerit, ob maris fluxum, & refluxum, bis die quoque accidentem. Est autem huius pontis substructio, ex lapide quadrato, maximis, crassissimisque columnis, & arcubus pulcherrimis firmata, altitudine prorsus, & latitudine insigni. Alterum huius vrbis admiratione dignum opus est, Ecclesia Cathedralis, Virginis Dei matris nomine, dicata; in qua nihil omninò desiderari potest, quod ad architectonicæ artis absolutissimam rationem exigi queat. Ea tribus veluti armata est amplissimis turribus, quarum, quæ antiquissima, sancti Romani, Rhotomagensium Archiepiscopi turris vocatur; Secunda, nomen habet butyraceæ, quòd ædificata fuerit stipibus corrogatis à populo, ad obtinendum quadragenarii ieiunii tempore, butyri vsum: Tertia, constructa est ad ipsum Ecclesiæ vestibulum, eleganti, atque admirando artificio, quemadmodum & reliquum Ecclesiæ corpus. Historia Ecclesiastica Nortmanniæ, primum Euangelij nuncium atque Apostolum, sanctum Nicasium agnoscit, non illum Romanensem, sed alium, qui duobus

RHOTOMAGVS, Galliae Lugdunensis
ad Sequanam flu. Opp. vulgo Rouen.
Fort S. Catrine
Saint Paul
Chemin de Paris
Les Cais
RI VIERE
DE SEINE.
Fauxbourg S. Seuer
A. Nostre Dame.
B. Palais du Roy.
C. Le Chasteau.
D. Le Vieux Palais.
E. Lhorloge.
F. S. Maclou.
G. S. Lo.
H. S. Ouen.
I. La Court Ouen.
K. S. Croix.
L. S. Marc.
M. Les Cordeliers.
N. Les Carmes.
O. S. Martin sur Renelle.
P. Vieux marché.
Q. Neuf marché.
R. Marché aux Veaux.
S. Nostre Dame de la Ronde.
T. Vielle tour grād marché.
X. Pont de Robec.
a. Grand rue du pont.
b. Rue cauchoise.
c. Rue Martin Ville.
d. Rue de la Magdelaine.
e. Rue S. Denis.
f. Rue de la grosse boutaille.
g. Ganterie.
h. Rue S. Viuie.
i. Les cosmaies.
k. Rue S. Godard.
l. Rue d'Escosse.
m. Roggemarre.
n. La mare querie.
o. Croix de pierre.
p. Rue S. Nicaise.

duobus sæculis, & amplius antecesserit, missus à D. Clemente in Galliam, & deinde plantato Rhotomagi, alijsque locis, Euangelio, Gagnii ab ethnicis cæsus. Hunc, ob Euangelii persequutiones, aliquot sæculis nemo Rothomagi sequutus est Episcopus, interiectis centum circiter, & triginta annis, Successit Melo, à Xisto, primo eius nominis Pontifice, missus, quo tempore Valerianus imperabat, & Carthagine, Cyprianus Ecclesiæ præerat. Multi horum præsulum impetrarunt suæ Ecclesiæ à Franciæ Regibus multa, eaque insignia priuilegia, inter quæ illud primum, quòd à Dagoberto Rege eius Ecclesiæ Canonicis concessum, ab alijs etiam regibus ordine succedentibus confirmatum fuit, vt quotannis, Ascensionis Christi die, Canonici liberare possint captiuorum vnum aliquem damnationi proximum, & quidem eum, quem ex omnibus talem deligere voluerint. Est autem hæc eius liberationis series; Denunciatione à Canonicis Senatui facta, vt quem petunt captiuum ipsis tradat, eum acceptum, Canonici deducunt in D. Romani Sacellum, vbi peccatorum exomologesin facit. Post capsulam prædiuitem, qua D. Romani ossa continentur, à quindecim, aut sedecim hominibus adiutus, in humeros gestandam suscipit, atque in pompa solenni totius ordinis Ecclesiastici, qua simul omnes proferuntur sacræ vrbis reliquiæ, ad Ecclesiam defert D. Mariæ titulo sacram. Absoluto sacro, deducitur idem ad D. Romani præfectum, qui optimè ipsum habens, eo etiam vesperi in cœnam adhibet, eique lectum ad quietem præbet commodissimum. Eo, postridiè ad Canonicorum Collegium deducto, ipsorum quispiam ei recenset, quàm turpiter anteà, & sceleratè vitam egerit, atque vt eam melius deinceps instituat, hortatur. Eo facto, liberatur facinorosus ille, &, si qui etiam cum ipso in eiusdem facinoris partem aut societatem venerunt. Illud interim verum, si quis facinore læsus sit, oportere illi primùm satisfieri. Est autem huius priuilegij concessi causa, quòd D. Romani tempore in sylua ad alteram Sequanæ ripam, immani magnitudine serpens, damna vrbis ciuibus plurima inferret, aquam tranans, & pecora cuiusque generis deuorans, quin & homines frequenter, quoties non aliud ad explendam ingluuiem inueniret. D. Romanus, Dei numine confisus, ciues adit, promittitque, si qui velint se adiungere socios, liberaturum se regionem ab hoc monstro. Cùm nemo omnium auderet sequi, petiit duos sibi dari facinorosos homines in vincula coniectos; his facilè impetratis, cum eis serpenti obuiam pergit, vno latrone, altero fure. Fur, in fugam se coniecit, Latro Deo confidens, & Episcopi virtute & sanctimonia fretus, vnà cum eo perstitit. Ibi D. Romanus eam, qua indutus erat, sacram stolam, in serpentis collum implicuit, ita verò ligatum serpentem, latroni tradidit pertrahendum, & cum ad areæ medium peruenisset, iussit confixum in terram monstrum exuri, & exusti cineres, in confluentem proiici. Facinorosus ille, qui cum Episcopo perseuerarat, à Senatu absolutus fuit. Post D. Romani autem mortem, cùm Ouentius ei successisset, opera Dei admiratus, ne tam insignis facti memoriam intercidere pateretur, impetrauit à Dagoberto Rege, cui rem totam exposuerat, quod superius enarratum est, priuilegium, quod certè vel solum, rei gestæ veritatem satis ostendit; cùm etiam ipsum Senatus iudicium ei cedat, & rei à tot iam sæculis gestæ recordatione, iustitiæ seueritatem remittat, & neque Rex, neque Dux ab eo tempore successerit, qui non & priuilegium, & natam ex priuilegio consuetudinem approbarit.

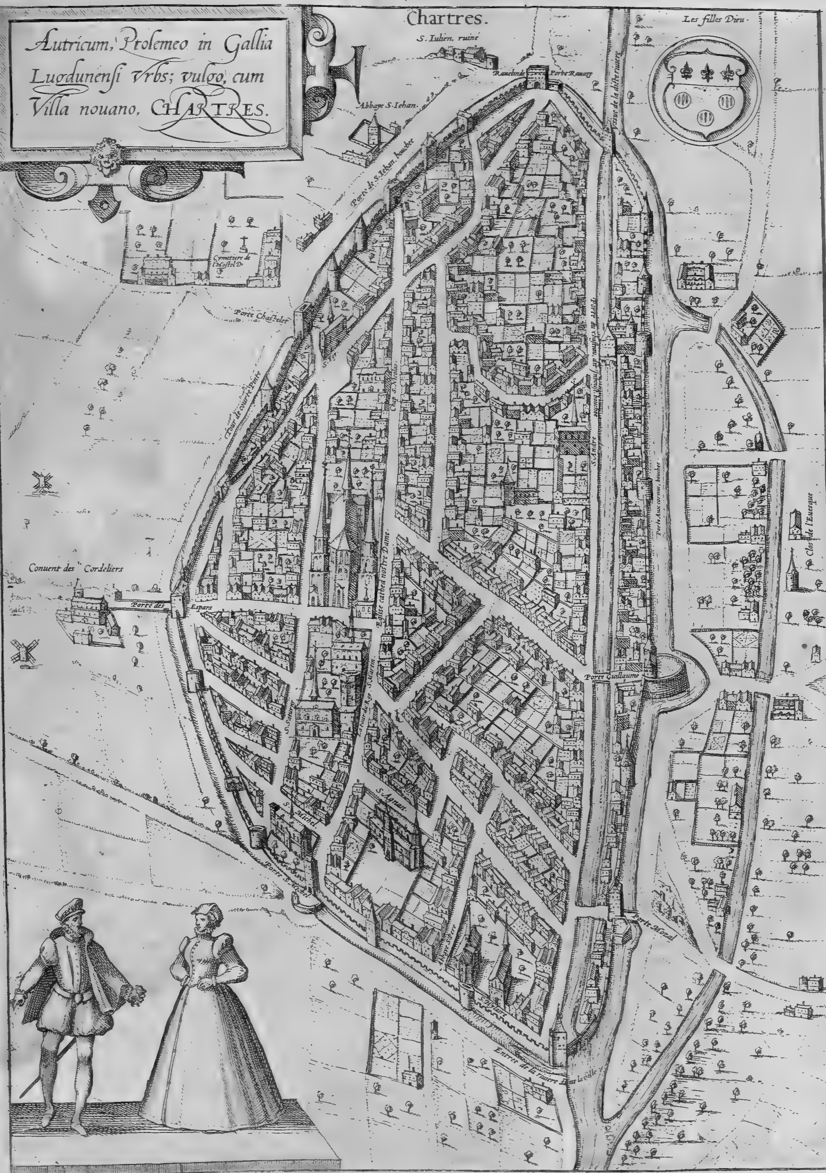
CHARTRES

QVÆ regio Parisiis ad occidentem proximior est, duobus Fluuiis, Sequana & Ligeri intercepta, prima fuit, in qua Noe Filij sedē fixerunt; quæ & Gallorū olim Philosophis inhabitata dicitur, ijs qui Druydes appellantur. Carnutū, inquam, Regio, mirum in modū ampla, multos vicos, vrbes multas, copiosas & diuites complexa, quarum Autricum Cæsari ea est, quam hodie Chartres, Latini Carnutum vocant, à Greco nomine κάρυον quod nucem significat, ob ingentem nucum copiam, quam ea Regio producit. Perinde, vt Gallorum sophi eam incolentes Regionem, Druides, vel Druydes, á nomine δρῦς nuncupabantur, quercum significante, propter ingentes eiusmodi arborum syluas, quarum hodieque insignis in ea regione copia sit. Hæc autem vrbs à Gallorum sapientibus condita, conuentibus agendis vsui erat. Nam omne paulò maioris momenti negotium, à Druydibus transigebatur, in ea vrbe atque regione sedes habentibus, atque rectè quicquam nisi eorum auctoritate factum, habebatur. Quæ res nōnullis occasionem dedit, vt existimarent Chartres, Gallico vocabulo, dictam vrbem, quòd illi carceribus atque supplicijs coercerentur, qui leges transgressi essent, quasi à nomine *carcer*, Gallici vocabuli origo deducta fuerit. Verum hanc sententiam multi non sine causa reijciunt. Cæterum apud Carnutenses olim, tametsi ad Druydes omnia maioris momenti negotia referebantur, Res tamen pub. per vnum principem gerebatur, vti ex Cæsare licet cognoscere, qui lib. 5. commentariorum. *Erat* inquit, *in Carnutibus summo loco natus Tasgetus, cuius maiores in sua ciuitate regnum obtinuerant: huic Cæsar pro eius virtute, atque in se beneuolentia, quòd in omnibus bellis singulari eius opera fuerat vsus, maiorum locum restituerat*, &c. Verùm post huius Tasgeti mortem, nusquam legas, fuisse vllos Carnutum Reges, cum enim Romani toti Galliæ imperarent, nullum in ea passi sunt principem, nisi quem ipsi constituissent. Ecclesiæ tamen Carnutensis monumenta, de nonnullis tradunt principibus, qui comitum titulo Rempub. in ea vrbe gesserint, antequam etiam Galli Christo nomen dedissent. Huius porrò Carnutensis vrbis inhabitatores, Druydum sapientia imbuti, multo amplius, quàm vlli alij Galliæ populi, ac præcipuè ipsorum Comites & reguli, qui Rebus in ea gente, ante, quam Cæsar Gallias deuicisset, præerant, persuasum habebant, nascituram olim in terris virginem, quæ partum vniuerso hominum generi salutarem ederet. Hæc de futura virgine concepta religio, in causa fuit, cur Comes nomine Priscus, inter Ethnicorum simulachra signum statuerit virginis, puerum vlnarum complexu tenentis, eique sacrum fecerit, vt Augustum Cæsarem, posteaquam virginis illius, quæ Deum nobis peperit, imaginem, demonstrante Sibylla, conspexisset, fecisse tradunt. Religio qua erga hoc simulachrum virgineum tenebatur Comes ille Carnutum, reliquos etiam Carnutes, vt idem facerent induxit, & Montilerij Princeps Gaufredus, Carnutum Comitis cliens, certior factus, quo in honore suus patronus virginem illam futuram haberet, ad eius etiam cultum sese contulit. Ex eo deinde consequutum est, vt viri illi Principes virgini illi, haud dum etiam in mundum editæ, templum statuerent, & donaria permulta offerrent, indies etiam eius templi virginei censum augentes, id autem templum, vbi religione Christiana fuerunt imbuti, in B. Mariæ virginis Collegium est mutatum, & hoc etiam tempore, huic vrbi singulari est ornamento. Ager huius oppidi, quemadmodum & vniuersum Carnuticum solum, nulli reliquæ Galliæ parti, fertilitate vel amœnitate cedit, vt, quod omni genere frumenti, pecoris, & fructuum abundans, vitibus etiam & vino minimè destituatur, hortorum autem fertilitate & pulchritudine, mirum in modum excellat. Vicini oppido agri perluuntur exiguo fluuio, qui à Perchijs ortus, in ipsam vrbem se infundit, & ad extremum apud Luparias, maioribus Sequanæ vndis permiscetur. Præcipua vrbis Ecclesia B. virgini Mariæ est nuncupata, quæ ex superstitioso gentilium ritu in sacrum & castum veræ religionis vsum est conuersa (de quo plura in Indice) Episcopus tum primus vrbis Aduentinus est institutus, cuius pædagogia Carnutenses, militiæ Christianæ primùm nomina dederunt. Nec multò post eius loci Christiani persequutionem passi sunt, à Quirino Galliæ Proconsule, qui ad Carnutes veniens, magnum Christianorum numerum in puteum quendam profundissimum præcipitari iussit, qui hodie Sanctorum fortium puteus dicitur, & in Ecclesiæ crypta visitur. Hac autem persequutione sedata, S. Lubinus decimus sextus Episcopus, diœcesis episcopei Carnutensis limites constituit: Quo etiam tempore ad instar 72. discipulorum Christi instituti fuerunt ad ædem B. Mariæ pari numero Canonici, atque eorum alimoniæ, præter id quod antea possidebant, totidem pagi seu vici attributi. Horum census annui, á quatuor præfectis, seu vt vocant, Præpositis curabantur, sed eo iam cessante numero Canonicorum, quisque suas habet villas & census attributos, manente nihilominus in ea Ecclesia Præpositorum dignitate. Gancellino deinde, quadragesimo septimo Episcopo, cum hæc ciuitas restituta esset, (à Nortmannis namque grauiter afflicta deformataque fuerat) & Carolus simplex in Gallia regnaret, Nortmanni Rollono Duce, obsessos in hac vrbe eo redegerunt, vt neminem omninò haberent ad quē confugerent, præter Deum & virginem Matrem, cuius cultui tot iam sæculis addicta ciuitas esset. Itaque Gancellinus, B. virginis subuculam, quæ præcipua illic pietate adseruaretur, acceptam de lancea suspendit, & cum ea militum cateruis stipatus, contra Rollonum egressus est: ille, vi nummis perculsus, relicta obsidione, in fugam se coniecit persequentibus Christianis ad illud vsque pratum cui ab eo euentu nomen est, iuxta Gallicum idioma, Patri retrocessionum. Itaque Rollonus ille, factus deinde Christianus, cum à Galliæ Rege, Ducatus titulo Neustriam, (quæ postea Normandia dicta fuit) accepisset, Ecclesiam Carnutensem multis ornauit, auxitque beneficijs. Anno partæ salutis M.D.LVII. Carnutum à patriæ perturbatoribus obsessum, & virtute Lignerij fortiter defensum, dies quo obsidione repulsi hostes, inter festos consecratus. Ad mœniorum partem, hostium machinis prostratam, ac deinde restauratam, hoc carmen incisum visitur.

Dum noua Relligio studia in contraria cæcas
Gallorum mentes agit, & bello omnia miscet:
Carnutum premitur magna obsidione, globisq́;
Machina sulphureis oppugnat mœnia, quæ nunc
Sarta & tecta vides, salua incolumisq́; remansit
Vrbs, duce Lignerio, populi curaq́; fidelis.
Atq́; manu parua numerosum reppulit agmen.
Quàm pro Rege suo, patriaq́; arisq́; focisq́;
Sit pulchrum pugnare, atq́; hastæ cedere nunquam,
Exemplo hoc discant nati, seriq́; nepotes.

CHAS-

Chasteaudun

SVB SOLE, SVB VMBRA VIRENS

Le Chasteau

Lubin

S. Roch

Rue de la Cuirasserie

Rue du Chasteau

Rue du coing

La Magdelaine

La grand rue

Rue S. Pierre

S. Pierre

Porte d'embas

Rue du guichet

Rue du paué

Rue de la vieille salle

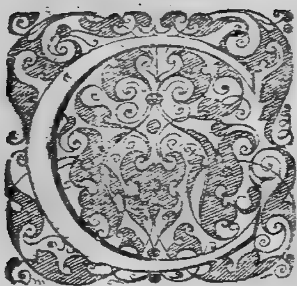
Rue S. André

S. André

EXTINCTA REVIVISCO

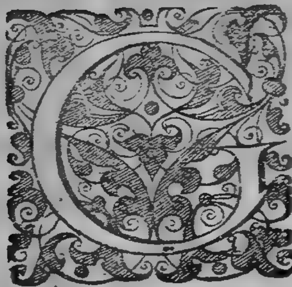
CHASTEAVDVNVM, Comitatus vulgo Dunoys in Gallia Oppidum primarium.

CASTEAVDVNVM.

HASTEADVNVM, siue Castrodunum, ita enim Gregorius Turonensis, oppidum perauguſtum, amœnum, & naturali ſitu firmum, Comitatus titulo, dignitateque præſtans, qui hic Senatum, & æquiſſimorum Iudicum Conſiſtorium habet, alia ſub ſe quinque Senatorum Collegia comprehendentem. Gens in hac vrbe ingenioſa, acuta, ſubtilis, & quæ quod dictum velis, verbo ſtatim capiat, eadem pauci ſermonis, & magnæ breuiloquentiæ, quæ res & ſapientiam eius ſatis indicat, & Lacedæmonios olim præ cæteris Græciæ populis maximè commendauit, & ſermo quidem gentis ſatis propriu s, & purus, ſed ita ſunt, vel breuiloquentiæ appetentes, vel tum in apprehendendo celeres, tum ad efferendum, quod ſentiant, expediti, vt ne moram quidem ferant audiendi, quoad is, qui cum loquuntur, ſermonem abſoluerit, quem nondum finitum excipiant, atque interrumpant. Quod gentis naturale vitium prouerbio locum fecit; quo ſiue damnetur ea reſpondendi præcipitantia, ſiue laudetur expedita ingenij promptitudo, dici ſolet, Caſtrodunius eſt, intelligit dimidiato verbo. Vicinus vrbi ager fœcundus eſt, & ferax, prout ingenium eſt Regionum, ad quas pertinet. Qua. n. ad Perchios vergit, ſyluæ ſunt, nemora, ſaltus, paſcua, lacus. Itaque pecorum illic & armentorum vis magna. At Aureliam verſus offerunt ſe vineta, & frumenti ſegetes, præterquam ea Regione, quæ ſyluam habet, cui Marchiæ nigræ nomen: Cuius ſyluæ arbores eam præ ſe ferunt antiquitatem, vt videantur ab ipſa terræ primæua conditione extitiſſe. Illud alioqui ſciendum, Caſtroduni vitibus à natura veluti limitem ad ſeptentriones atque Normandiam eſſe conſtitutum. Neque enim vites ibi aut vuas amplius inuenias, niſi agreſtes & labruſcas, non ad aliud ferè, quam ad Omphaciũ vtiles. Eſt vero Caſtrodunum regionis Dunenſium caput, dicta olim corrupto Gallorum vocabulo, *Rubeclara*, quaſi vrbem claram dicas, Literarum enim Metatheſi à Gallis facta, id nominis habuit, quòd vrbs longe conſpicua eſſet, condita in rupe multùm eminente, ad quam non ſanè facilis patet acceſſus, ne à Septentrionibus quidem, qua parte regio latiſſimè ſe oculis oſtendit. Dicta itaque fuit hæc vrbs caſtrũ, hoc eſt, propugnaculum Dunenſium, quòd ſcilicet bellorũ temporibus eò confugerent, nec hoſtibus locus ille, niſi qua parte ad Beauſiorum, (vt dicuntur) regionem vergit, acceſſum relinquat. Eſt autem Dunum priſcæ Gallorum linguæ vocabulum, collem aut rupem ſonans. Et vrbes quarum nominibus huius vocabuli acceſſio facta eſt, ipſa ſtatim appellatione ſitum indicabunt montoſum & aſperum, acceſſuque difficilem. Vrbs igitur hæc in rupe veluti penſilis eſt, eò planè artificio condita, vt dicas hirundinei nidi ad modum in ſublimi fixam; munita inſuper atque ornata turri ampliſſima, quo propugnaculo vtuntur ciues & vrbis accolæ, quoties bello vrgentur. Hanc vrbem longe olim, quàm modò ampliorem fuiſſe, teſtantur, quæ hodie in ſuburbijs apparent, templorum ruinæ, ijs factæ bellis, quæ Dunenſes cum finitimis geſſerunt, vt in antiquioribus Galliæ annalibus videre eſt, à primis ſtatim Francicici regni temporibus. Vtcunque autem multas bello clades acceperit, plurimæ in ea, eiuſque ſubvrbijs extant auguſtiſſimæ Eccleſiarum Baſilicæ. Imprimis, quæ D Magdalenæ dicitur, à Carolo magno condita: ad quã & cœnobium eſt, curialis Parœcia. Diui rurſum Andreæ, vbi Canonicorum cœtus, amplo admodum cenſu: Diuorum Petri & Lubini Parœciæ. Præterea: cui S. Sacelli nomen, & quæ D. Rochi titulo conſecrata eſt, vtraque à Dunenſium Comitibus conditæ, cum Præpoſito, Cantore, & Canonicorum cœtu ampliſſimo. Eſt illic & domus, quæ Dei Pandocheum vocari poteſt, à ciuibus condita, receptãdis morbo affectis, pueriſque expoſitis & à genitoribus deſertis. Suburbia vero quater ipſa vrbe maiora duodecim habent Eccleſiarum Baſilicas, magnificè conſtructas, atque in his & mercatus ad magnam eò venientium commoditatem, celebrantur, & ædes ſunt multò, quàm in vrbe ſplendidiores, maiorque incolarum frequentia. Peringentes autem in ſuburbijs hiſce ruinæ vrbem hanc multò olim ampliorem fuiſſe, ſatis manifeſtè declarant. Id ciuibus cauſam dedit, vt magna ruinarum parte reſtaurata, pro vrbis inſignibus, tres ſemilunulas acceperint, addita inſcriptione EXTINCTA REVIVISCO. Quo ſignificatum volunt, ſe vrbem reſtituiſſe, quæ olim vaſtata, indies maius capiat rerum incrementum.

GRATIANOPOLIS.

Ratianopolis, inter Galliæ Narbonensis vrbes antiquissima, & Allobrogum populis nulla non ætate adscripta, non semper id nominis habuit; quippe olim *Accusio*, vel, *Accusiorum Colonia*, vocata, Caballoniorum in Prouincia colonia fuit. Nam & ita Ptolemæo in sua Geographia dicitur, eodem ei permanente nomnie, vsque ad Diocletiani, & Maximini tempora. Quamobrem *Cularona* exinde vocata fuerit, nullam rationem accepi. Post autem imperante Gratiano, cum ampliore murorum circuitu eius pomœria nonnihil prolata essent, à Gratiano eius rei auctore, Romanis primùm *Gratianopolis*, Gallis deinde corrupto vocabulo, *Grenoble* appellata fuit. Itaque non ipse Gratianus, (vt aliqui falsò existimant) hanc vrbem condidit, sed quam restauratam ampliasset, nomen ab sese habere voluit, Gallicæ quidem gentis, apud quam Ambiani Romanorum Imperator factus esset, studiosus. Post autem Anno Christi CCC. LXXXVI. Lugduni à Maximino Tyranno cæsus. Cæterùm, ante Gratianum Maximianus à Diocletiano in Galliam missus, vt subortos illic tumultus componeret, hanc vrbem ita communierat, vt Romanorum veluti propugnaculum quoddam aduersus Gallorum vim esset. Portas autem exstruxerat duas ex lapide quadrato insignes, opere scalptorio per quam subtili, coagmentatione tam solida, vt ne hodie quidem illarum pulchritudinem, vlla in parte, vetustatis iniuria læsam appareat. Harum altera, quod ad viam spectaret quæ Romam ducit, appellabatur Romana Iouia. Altera, per quam milites in Prouinciam grassatum prodibant, Viennensis Herculanæ nomen habebat. Hęc Maximiano, qui sibi pari cum Hercule felicitate blandiens, Hercules dici vellet; Illa, Diocletiano, qui rebus gestis, parem se Ioui crederet, dicata. Id hodieque scalptæ illæ inscriptiones docent, quas non Viennę, (vt somniauit Pomponius Lętus) sed Gratianopoli videas: alteram quidem in porta, quæ ad Meridiem pertinet, & Romana dicitur:

Dd. Nn. Impp. Caes. Gaivs Avrel. Valerivs Diocletianvs Pp. Invictvs, *Augustus & Imp. Cæsar. M. Aurel. Valerius Maximianus, pius, felix, inuictus, August. muris Cularonensibus, cum interioribus ædificijs prouidentia sua institutis atque perfectis, portam Romanam Iouiam vocari iusserunt.*

Dd. Impp. Caes. Cvivs Avrel. Valerivs Diocletianvs Pp. Invictvs, *August. & Imp. Cæsar. M. Aurel. Valerius, Maximianus, pius, felix, inuictus, August. muris Cularonensibus, cum interioribus ædificijs prouidentia sua institutis atque perfectis portam Viennensem Herculeam vocari iusserunt.*

Sed nulla Maximiani tanti momenti Cularonæ fuit substructio, quin ei vrbi Gratianus, ampliori ab se factæ, veteri abolito nomine, suum dare voluerit. Cumque is orthodoxæ religionis Princeps, Gallis etiam charus esset, facilè in ea vrbe nominis ac virtutis æternam memoriam assequutus est. Antiqua eius forma longior est, quam rotundior, in angulum desinens acutum, ac tantummodo oualis. Planiciem occupat, quæ paulatim a montium radicibus ad Orientem extensa, ita pingue habet solum, vt nulla omninò regio fertilitate ipsam vincat. Sed neque tantum ab hac parte regio fructuosa est. Quocunque enim oculos vertas, amœnitas, deliciæ, rerum omnium copia sese offert. Isara, ex altis Alpium iugis ab Oriente lapsus, hanc perluit, qui magno impetu, per Centrones & Viconcios (Tarentasios hodie & Moriennos vocant) delatus, irrigata Delphinatium regione, in Rhodanum se, intra Tinum, & Valentiam confundit, quo loco Fabius olim Maximus Allobrogas memorabili prælio superauit. Ad Septentrionem in Isara, pons stratus, omnium, quos vsquam videas, pulcherrimus, ad suburbia, quę D. Laurentij dicuntur, pertinens. Nec longe fodinæ lapideæ ex quibus lapides ad omnem ciuitatis vsum eruuntur. Ad Meridiem præterlabens Dracus, torrens ita morosus, & vehemens, vt non rarò limosis inundationibus vicinos agros deformet, nec vllo aggere coerceri possit, non longè a Ciuitate in Rhodanum excipitur. Qui ab hoc torrente longius absunt agri, latissimis extenduntur campis, omni fructuum genere onustis, & aspectui perpetuo quodam virore, fontiumque, ac riuorum scaturigine, mirum in modum blandientibus. Franciscus, eius nominis Rex Gallorum primus, Gratiani sequutus exemplum, constituerat hanc Ciuitatem maiore murorum ambitu concludere, & iam fundamenta, quæ hodie quoque videre liceat, iacta erant, sed pendet opus interruptũ, nullam ciuibus inuenientibus rationem, qua tanti momenti rem cœptam absoluant. Gratianopolis sedem habet Episcopalem, Viennensi Archiepiscopo subditam, Habet & Curiam iudicialem primariam, ad explicandas maioris momenti causas, quæ apud inferiores Iudices decidi non possunt: In qua viri semper sunt scientia præstantissimi, tum iustitia & vitæ integritate summi, qui & patriæ iura conseruent, & libertatem tueantur. Denique, ad cætera huius ciuitatis ornamenta accedit, Rationum ærarij cognitio.

ROMANVM OPP.

Romanum oppidum, ad ipsum Isaram situm habet, eorum, quæ in decliuiore Delphinatium regione posita, ob pulchritudinem celebrantur, non minimum: inter ea etiam, quæ diuitiarum splendore præcellunt adscriptum. Cuius nomen testatur, vel à Romanis conditum, vel ab ijs, qui ab vrbe Romana nomen ei dare voluerunt.

9

Grenoble

GRATIANOPOLIS, ACVSIANORV COLONIA, *Galliæ Narbonensis, ad Isaram flu. vrbs munitißima, nunc vulgo, vti Joannes Poldus phibet, Grenoble.*

LA RIVIERE DE LISERE

Romans

ROMANS DELFINATVS VVLGO DAVFINE IN GALLIA OPPIDV.

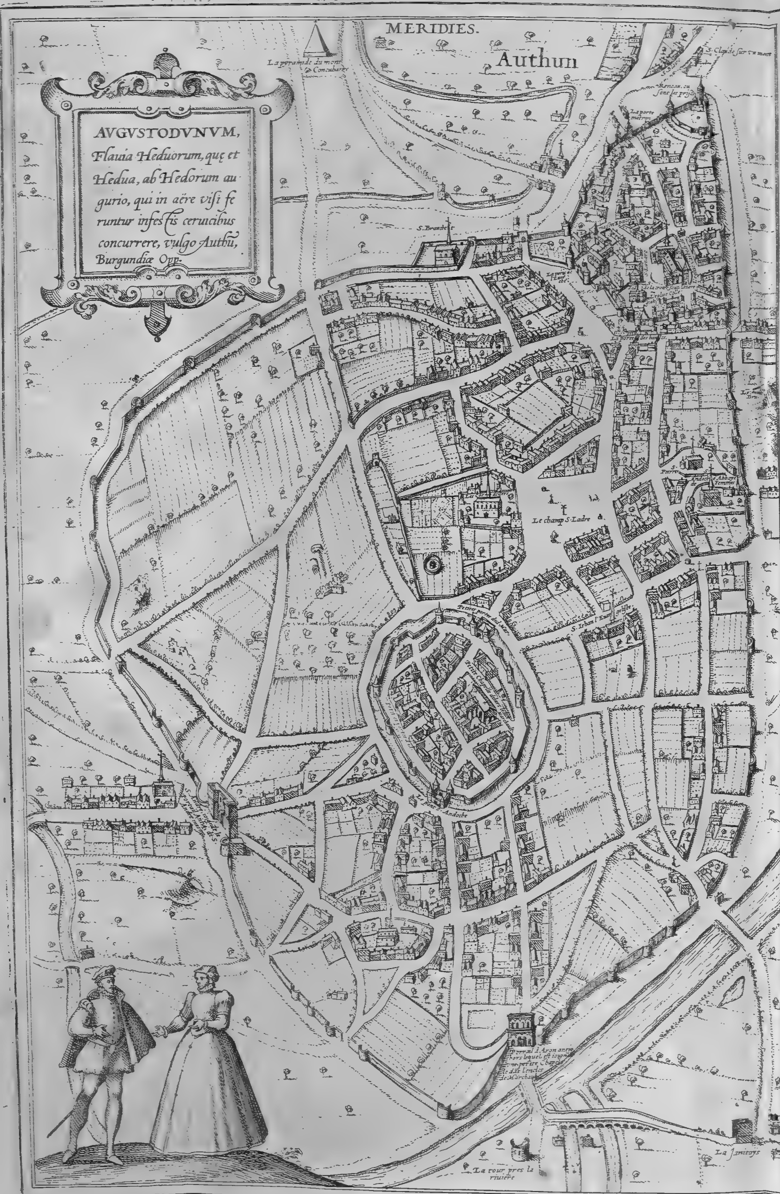
LA RIVIERE DE LIZERE.

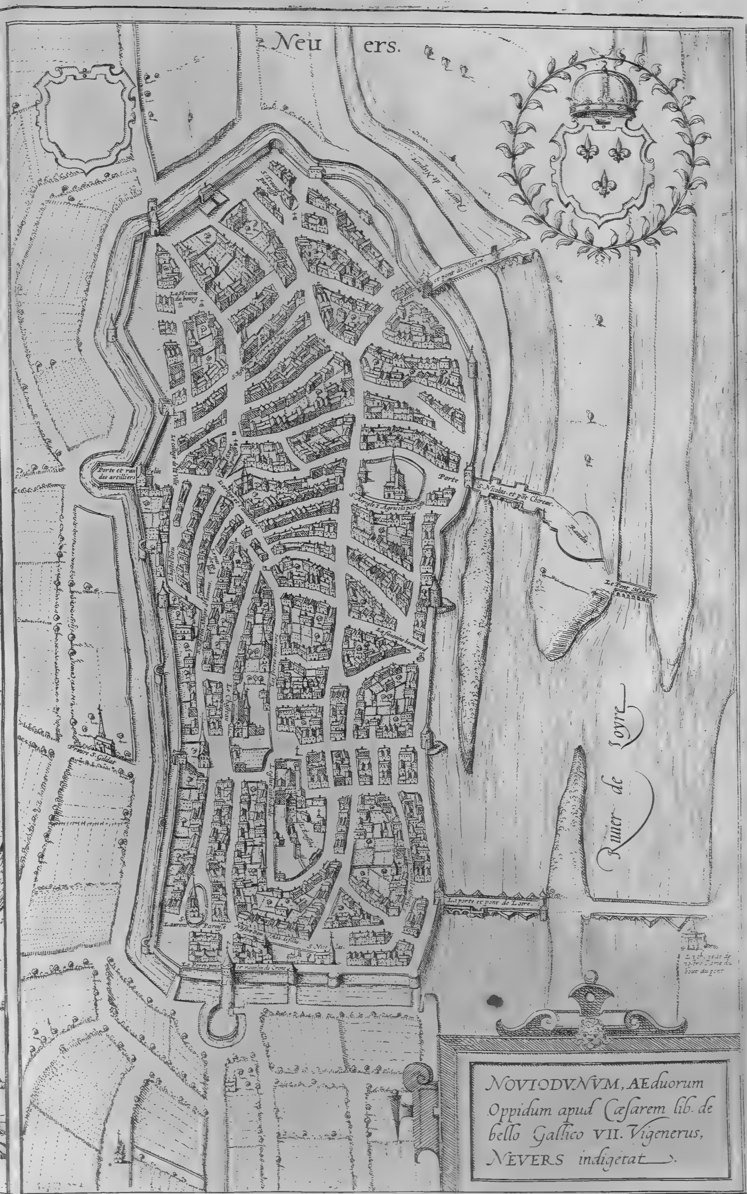
PRESLE FLV.

AVGVSTODVNVM.

AVGVSTODVNVM. Heduorum metropolis, ab antiquitate commendata, an eadem sit, quam Cæsar Bibracte vocat, quamque ipse inter Heduos populosissimam & magnitudine præcipuam facit, atque ab ipsis Gallis, ne Romanis belli vsum præstaret, incensam refert, alij, rationibus haud contemnendis commoti negant, alij affirmant. Petrus sancto Iulianus, apud Cabillonios Canonicorum Decurio, ingenij subtilitate, rara doctrina, & vniuersæ antiquitatis cognitione præstantissimus, de historica hac controuersia, ea, quæ sequuntur refert. Nonnulli, inquit, vocum etymologiam, & velut collusionem secuti, discesserunt in sententiam vulgatam magis quam rationi consentaneam, Bibracte Cæsari appellatum esse, quam vrbem hodie Galli Beuureum, à bibendo, vt apparet, dicunt. Sed cum Beuurei tam potentis, atque opulentæ ciuitatis, quam Bibracte olim fuisse constat, argumentum se offerat nullum, Augustodunum contra, tot antiquitatis notis insigne est, vt videatur iudici, errore se oblectare, qui rem veterum etiam iudicio, ac sententia comprobatam neget. Et vero, qui Augustodunum à Bibracte diuersum esse autumant, longe falluntur, quasi protinus, vt Cæsar vita excesserit, Augustodunum vna veluti nocte & conditum sit, & nomen acceperit. Ammianus certe Marcellinus, muros Augustodunenses antiquissimos vocat, non ita vocaturus, si non ante perdomitas à Iulio Cæsare Gallias extitissent. Neque vero quisquam negat, Cabilloni horreum fuisse alendis Heduæ regionis præsidijs, & quia difficilior esset, ruptis frequenti vectura itineribus, commeatus, atque annonæ importatio, Cæsarem aggeribus à Cabillono Bibracte vsque excitatis, viam muniuisse. Atque horum sane aggerum reliquias etiamnum videas recta Cabillono Augustodunum pertinere, vt ipsi quoque lapides rei, quam probatam volumus, fidem abunde faciant. Ad hæc, cum narret Cornelius Tacitus, apud Heduos belli vim tanto maiorem fuisse, quod eorum ciuitas, vt erat amplissima, ita expugnationem haberet difficilem, cum quidam Sacro vir Augustodunum regionis caput occupasset, vtique noui isti, quos faciunt, huius vrbis conditores, nunquam eo confidentiæ progressi fuissent, vt Augustum de suo nomine, quod sacrosanctum à Romanis habitum, non alijs vrbibus, quàm quæ Prouinciarum Principes essent, concedebatur, vrbi recenti, & modo natæ imponendo rogarent. Earum certè vrbium exempla sunt Cæsaraugusta in Celtiberis, quos hodie Aragonas vocant, Augusto Taurinensis, nunc Turinum, Allobrogum caput, aliæque non paucæ. Ea igitur ciuitas Bibracte Cæsari fuit, quam hodie Augustodunum appellamus, ipsius reuera Cæsaris culpa, & factionibus vastata, vtcunque ille facto colorem quærens, in alios culpam reiecerit. Inde ab Augusto restaurata, & à Flauijs, Claudij Cæsaris genere, (nam à Claudio Flauiorum originem deducit Panegyricæ illius orationis ad Constantinum author) multis aucta beneficijs, etiam Flauianæ familiæ nomen tulit. Itaque Panegyricus ille orator. *Bibracte*, inquit, *ad hoc æui Iulia, Pollia, Florentia dicta, hodie Flauia nuncupatur, Heduorum gentis caput.* Quo in loco illud venit in mentem quærere, vbi tandem legatur, Beuureum Heduorum fuisse caput, sed neque in eam dignitatem Bibracti antiquo, alia successit vrbs, quam cuius meminit Panegyricus, Maximiano, qui ante Constantinum Magnum Gallijs cum imperio præerat nuncupatus, quam & nostrum Augustodunum esse constat. Sunt autem hæc Panegyrici verba: *Quin & ipsa hæc ciuitas, cuius potissimum nomine mihi gaudendum censeo, hæc inquam, animo erga te propensissimo Heduorum ciuitas, ea victoria, quam ex Britannis retulisti multos artifices, quibus abundat ea Prouincia, tuo munere consequuta, nunc quidem antiquarum ædium, publicarum substructionum, & templorum instauratione; ad pristinam redit & pulchritudinem, & dignitatem.* In eo vero, quem superius allegauimus, ad Constantinum Magnum Flauiæ gentis Panegyrico hæc insunt verba: *Itaque ob egregia officia, & antiqua merita, diuinus ille tuus pater voluit iacentem Heduorum ciuitatem restituere, idque vt præstaret, non tantum pecuniarum vim elargitus est, restaurandis propugnaculis, theatris, balneis, verùmetiam nouis habitationibus accersendis, vt sola hæc esset Prouinciarum caput ac Metropolis.* Vtcunque autem Panegyricus hic orator, siue is Eumenias est, siue alius, hæc coram Imperatore ad gratiam loquutus sit, hinc tamen colligimus, Augustodunum Heduorum id temporis Metropolin, non aliud esse, quam Bibracte, quod eiusdem Gentis caput Cæsar agnoscit. Atque vt huiusce probationis fidem aliquando faciam, adducam Ammiani Marcellini verba, quibus de Iuliano, cui Apostata nomen, commemorans, Augustoduni maximam antiquitatem ostendit. *Cæsar*, inquit, *cum in ea vrbe hyemem ageret* (Viennam intelligit) *inter cæteros, qui quotidie dissipabantur, rumores intellexit; in Augustodunenses muros, qui magnum complecterentur spatium, & vetustate nimia erosi corruptique essent; à Barbaris subitas fieri impressiones.* Vides vt murorum huius vrbis nimiam vetustatem prædicet, nullam tum certè futuram, si temporibus primùm Augusti vrbs ea condita, in id Iuliani tempus stetisset. Neque enim ab eius conditione plus tum quadringentis annis exactum esse poterat; quæ nimia in ædificio vetustas esse non potest. Quo fit vt ea vetustas à multis retro seculis, atque adeo à primis Gallorum temporibus, repetenda sit, vt proinde tam vetusti vrbis muri, ruinarum Bibractis reliquiæ fuerint. Huc denique illud, pro inuincibili argumento addam, Quod nisi Augustodunum Heduæ regionis caput fuisset, nunquam illic primi Christiani Heduorum Episcopi sedem fixissent, cum præsertim & Cabillonum, & Matiscon, in eadem tum Regione essent, atque in ea semper Gentis Episcopos cathedram habuisse vetera Scriptorum monumenta declarent. Sed hæc, de historiæ ista contentione, & Augustoduni antiquitate, dignitateque nimis fortasse pro ratione loci multa. Qui plura cum de antiquo, tum de præsenti Augustoduni statu desiderat, is, præter Bello foresti historiam, Guilielmum etiam Paradisum consulat. Cæterum si vti iam disputatum est, Augustodunum vetus est Heduorum *Bibracte*, id cum Cæsare populosum, & magnitudine præcipuum adpellabimus, situm ad radices montium, quibus perinde vt ijs, qui apud Salassios, nomen Cenijs, oppidum in Burgundia admodum ædificijs vacuum, præterquam eo loci, vbi arx, & D. Lazari templum, cui etiamnum, quod illic Martis esset campus, à Marte, lingua vernacula nomen. Complures magnificas habet basilicas, quarum quæ præcipua, S. Nazarij nomen habet: Is à Pontifice Romano sub annum Christi septuagesimum secundum baptizatus, venit in Galliam, ibique Celsum baptizauit, & cum eo deinde Mediolani palmam martyrij tulit. Augustodunenses non immemores, quod is primus salutis doctrinam ipsis annunciasset, Augustalem eius nomine Basilicam dedicarunt, quæ nunc in D. Lazari conuersa Ecclesiam, reliquis in ea vrbe templis, splendore ac maiestate præcellit. Est autem hic Lazarus B. Magdalenæ frater, qui à Christo suscitatus ad vitam, post Christi ad cælos ascensionem, in Galliam, Euangelij propagator, venit. In ea Basilica corporis eius reliquiæ positæ, perquam religiosè adseruantur. Apud hanc, & alia, Canonicorum cœtu insignis, virginis Deiparæ nomine dicata, quam Raulinus Burgundiæ Cancellarius condidit. Habent quoque in hac vrbe mendicitatem professi Ascetæ suas ecclesias. Et præter hæc, duo sunt monasteria, quorum alterum ad D. Symphoriani memoriam, ab Euphronio Augustodunensi Episcopo conditum in eo cœmiterio, cuius meminit Turonensis Gregorius, qui & D. Symphoriani vitam narrat. In eo monasterio, quod & ordinis Augustiniani prioratum habet, recondita sunt corpora Symphoriani, Faustæ, & Augustæ, Symphoriani parentum, qui perinde omnes Christi Euangelium, fuso sanguine, fortiter asseruerunt. Alterum autem Monasterium, Abbatiam habens D. Martini nomine, à Brunichilde olim regina conditum, ipsius etiam adseruat corpus. Sanctimonialium præterea virginum duo Asceteria, vnum ad S. Andocheum, quod nonnulli existimant auctorem habuisse Carolum Magnum, Petro sancto Iuliano, quod nusquam id veteres codicilli, vel vltimarum voluntatum instrumenta indicent, negante. Alterum à S. Ioanne, cui vulgo Magni cognomen, adpellatum, existimatur id esse, quod à Brunichilde regina extructum, Dei Seruarum dictum fuerit, vel certè à Cabilloni Principib. conditum, Sanctimonialium pijs exercitijs dicatum fuisse. Parochiales ecclesias, breuitatis causa omitto. Episcopus Augustodunensis primus est episcoporum, qui Lugdunensi Episcopo subordinatam potestatem habent. Quod ad ciuilem Reipub. statum attinet, vnus olim fuit, qui de causis tum ciuilibus, tum criminalibus cognoscens ab officio, vt lingua tum gentis erat, *Virgius* diceretur. Huic magistratui successerunt, qui vulgo *Ballifii* adpellantur, seu Bœcetas, seu Monarchas adpellare malis, in comitum vetus officium, quorum iudiciaria tantum potestas fuit, subrogati. Olim Augustoduni Senatus quidam erat Druydum, atque hodie locus ei Senatui dicatus, ab ipsis Druydibus, vulgato sermone, à Latina adpellatione nonnihil deflexo, Mons Druyde vocatur. Apud ipsum quoque Augustodunum visitur & alius locus, Latinorum adpellatione Mons Iouis dictus, vbi vsque in hanc diem, familia illustris est Montijouiorum. Quæ autem vrbis pars, à reliqua seclusa, Gallica voce, sed corrupta, Marchault, modo vocatur, Martis campus olim erat, locus videlicet Martis cultui sacer. Et, quod hodie Genotoic eius vrbis incolis dicitur, quod eo loco Iani templum esset, Iani tectum adpellari debuit. Denique Augustodunum olim & suum habebat Capitolium, & varia Diuorum templa, quæ post ruinas illas Bibractenses restaurata, Barbarorum deinde impressionibus vastata sunt, & abolita.

MERIDIES.
Authun
AVGVSTODVNVM,
Flauia Heduorum, quę et
Hedua, ab Hedorum au
gurio, qui in aëre visi fe
runtur infestis ceruicibus
concurrere, vulgo Authũ,
Burgundiæ Opp.
Le champ S. Ladre

Neu ers.
Riuier de Loyre
NOVIODVNVM, AEduorum
Oppidum apud Cæsarem lib. de
bello Gallico VII. Vigenerus,
NEVERS indigetat.

NOVIODVNVM.

NOVIODVNVM, vel, vt plerique Niuernia, vulgò Neuers, Niuernensium Ducatus, vrbs tam antiqua, eoque loco sita, vt sine errore ea dici possit, cuius in Commentarijs suis meminit Cæsar, hisce quidē verbis. *Oppidum diruit* (de Genabo loquitur) *atque incendit, prædam militibus donat, exercitum Ligerim transducit, atque in Biturigum fines peruenit. Vercingetorix, vbi de Cæsaris aduentu cognouit, oppugnatione desistit, atque obuiam Cæsari proficiscitur: ille oppidum Biturgium, positum in via, Nouiodunum oppugnare instituerat*, &c. Vides, vt Gergobinæ vrbi à Gallis obsessæ, auxilio proficiscens, Nouioduno iter habuerit, quæ vrbs non alia potest censeri, quam quæ nunc Niuernia dicitur, ad Ligerim sita, eo prorsus itinere, quo Cæsari eundum erat, vbi is veritus, ne male ab exercitu Gallico acciperetur, quamuis vrbem teneret, videns tamen aduersum occurrere Gallorum equitatum, qui prælium deposceret, eam reliquit. Itaque hodie quoque in ipsius vrbis mœnibus videas antiquum propugnaculum; magnæ omninò amplitudinis, & altitudine ipsos vrbis muros æquans. Et verò Niuerniam esse Nouiodunum Cæsaris, docet Aimo ille monachus historiæ suæ initio, vbi Celticas vrbes enumerans, Nouiodunum, quam hodie Niuernis esse putant, inquit. Qui eadem etiam historia sua perhibet, vrbem hanc, (quemadmodum vniuersum Niuernensem Ducatum, cuius Nouiodunum caput est) initio Comites habuisse, qui Rempub. Regis nomine curarent, sed Comites deinde eius possessionem ac dominatum vsu cepisse, successu deinde temporis, Comitatum hunc ad Ducalem dignitatem peruenisse, primumque Niuerniæ Ducem fuisse Franciscum, Filium Caroli Niuerni, & Mariæ Atrebatanæ, cui vxor fuerit Margareta Borbonia, Caroli primi Ducis Vedomij filia. Nomen consequutum ex situ. Dunum namque, antiqua Gallorum lingua, montem, aut locum editiorem significat. Monticulum namque occupat, in faucibus, quibus Niuernis flumen in Ligerim sese exonerat. Vnde Nouioduni videtur adpellatio nata. Est autem oppidum omni ex parte mœnibus cinctum firmissimis, & cum amplissimis turribus, tum fossis profundissimis egregie munitum, ad meridiem, Ligeris mœnia subluit. In quo flumine pons est, pulcherrimè quadrato lapide constructus, viginti habens arcus. Niuernis ab Oriente circumfluit: ab alijs partibus frequentes sunt fontes, ex quibus etiam in fossas aquæ deduci possunt. Vt autem oppidum ipsum munitius sit, minusque insidijs obnoxium, nulla ipsi suburbia adiacent, omnesque substructiones, mœniorum ambitu continentur. Ager, pascuis syluisque abundat. Itaque populus non aliud fere, quam pecudum alturam curat, &, quod nec vites colat, nec agros, tenuis est, parumque laute viuit. Alioqui regio fodinis abundat, argenti quidem ad D. Leonardi, quæ hocce tempore vsui esse desierunt; ferri aut, quod ligna illic è syluis large suppetunt, quodque lapis quidam ad fouendum ignem idoneus, non longè ab vrbe effoditur. Ad hæc lapis ad structuras idoneus, quo non alius in tota ditione Francica nobilior, duobus à Nouioduno milliaribus, inuenitur, & facilè per Ligerim, Aureliam, atque alias Galliæ vrbes deportatur. Sed ipsum nunc oppidum ingrediamur, in quo arx est, & Prætorium Principum Niuernensium, olim Comitum, hodie Ducum, iuxta primariam Ecclesiam. Quod ad statum autem Ecclesiasticum attinet, Nouiodunum modo ciuitas est, (vt Pontificij iuris interpretes ciuitates appellant vrbes Episcopæo decoratas) Senonensium Archiepiscopo, tanquam Metropolitano subdita. Quanquam autem episcopæis antiquioribus non adnumeretur in catalogum redactis, in eam tamen dignitatem subuecta fuit, sub annum redditę à Christo salutis, sexcentesimum, quo tempore Gregorius cognomento Magnus, Pontificatum Romæ gerebat, primusque huius vrbis Episcopus fuit D. Aregius, & Episcopæi diœcesis partim ex Augustodunensi, partim ex Biturigum Episcopæo confecta. Primarium vrbis templum, initio, D. Geruasij nomine dicatum, posteà, quo affectu erat Carolus Caluus erga D. Cyrum martyrem, cum eius reliquias ibi condidisset, ex regis volunrate D. Cyri nomen tulit. Est etiam in hac ciuitate monachorum Augustiniani ordinis cœnobium, nomine Diui Martini, & aliud virginum, D. Mariæ titulo consecratum, Duo itidem, vt vocant, Prioratus, vnum D. Stephani, alterum Saluatoris nomine. Fratrum item Dominicani & Franciscani ordinis cœnobia. Ad hæc sacrorum vndecim Curiæ seu Parœciæ, vt hinc facilè intelligi queat. Nouiodunum elegantem & copiosam esse vrbem, eiusque ciues atque Patricios, qui tam multas ædes sacras condiderint atque dotarint, religionis fuisse cumprimis amantes, & studiosos.

LOVANIVM

OVANIVM, Brabanticarum vrbium caput, celebre litterarũ ac artium emporium, à Ioanne Brabantiæ Duce fundatum, circa annum Christi M.CCCC.XXII. Ciuitas est amplitudine tam spatiosa, vt in circuitu habere dicatur intra mœnia milliaria Italica quatuor, Cœli & aeris benignitate, nulli aliarum cedens. Hic inter muros libera prata, vineæ, horti spatiosi, agri, pomaria, cãpi, dumi, saltus, pascua, paruæ syluulæ, parua nemuscula. Nomen habet non à laudando, vt quidam prodiderunt: non à Leuacis, vt alij sunt suspicati, eò, quòd hi Neruiorum, non Eburonum fuerint clientes, sed à situ vrbis, qui talis est, vt mœnia vetusta, quæ illa tulit ętas, fuerũtq; firmißima, ex albo nimirum lapide, ad normam constructa, ex alto descẽdant ad loca humilia & aquis obnoxia, quas Tila fluuius maior, & Vorta, riuulus siue torrens, extra ripas suas euomere quam frequentißimè solent; & longè lateq; omnes campos & intra muros, & extra, in stagna, & paludes permutarunt. Altum autem illud, é quo descendunt, Lo vocatur; è quo mons ascendit syluosus, à Lo cognominatus, Lobtech, id est altioris loci mons. Iam stagna omnia, & loca aquis exundãtia, Brabantico sermone, Vẽ, dicuntur. Hinc igitur vox composita, Louen, id est, altum locum, & stagnantem complectitur. Nec citra causam de hoc situ nomen fabricârunt, eò, quòd nihil amœnius sit quam vtramq; faciem terram habere. Louanium certè, & intra vrbem, & in suburbanis, vbique campos habet aquis obnoxios, & ijs altiora loca incumbentia, è quibus & colles assurgunt, alij vitibus consiti, alij Syluis horridi, alij pomarijs vberes, alij per decliuia segetibus læti. Sunt hæc quidem, scribit Becanus, primo Auaticorum libro, Louanio & Romæ cõmunia, sed sic, vt, si meo iudicio sententia ferenda sit, longe lateq; loci amœnitate Roma superetur, atque vincatur à Louanio. Nusquam, ita me Phœbus amet, terrarum locus est qui magis videatur mereri, vt sit sacrum Musarum domicilium. Conferantur omnia, quotquot sunt litterarum Gymnasia, vel in Italia, vel in Hispania, vel in Gallia, vel in Germania, nullum inuenietur, quod huic par dici queat. Vixi Parisijs, Aureliæ, Pictauij, Lugduni, Burdegalæ, & in loco Galliæ amœnißimo, Andegaui, vidi Ticinum, Bononiam, Patauiam, Mantuam, Florentiam, Romam & Neapolim: Germaniam partim vidi, partim de auditu cognoui, sed, quæ equidem vidi oppida, nulla sunt Louanio comparanda situs iucunditate; cum tamen viderim præcipua, & inter cætera, Monachum, Augustã, Vlmam, & Coloniam Agrippinam, vt taceam inferiora. In Salamanca, Scholarum magnificentia longe omnibus in Europa præstat Gymnasijs, sed situ, & locorum facie à Louanio superatur. Vallis Olitana extra vrbem non est inamœna, præsertim in Visurgis ripis, & habet Collegia, quibusuis ædibus regijs conferenda, sed omnibus inter se comparatis, nihil ad Louanij amœnitatem. Multa, inquit Barlandus, sunt paßim toto orbe Christiano Gymnasia, sed in alijs alia videas desiderari. Aureliæ in Gallijs, solæ leges ciuiles, Parisijs Theologia, Ius Canonicum, & sophistica traduntur. Sunt aliæ quædam scholæ, vbi sola in pretio est Medicina, Louanij omnes scientiæ docentur. Habet hæc vrbs sacras ædes plurimas, Vnam Diui Petri, structura tam eleganti, vt architectorum iudicio, nullam pluribus locis inuenias pari politia. E conspectu templi Apostolici, visitur domus Ciuica operosißima, & quæ non vna re testetur olim florentißimam vrbem fuisse Louanium. Hanc artificij plenam structuram mirantur Galli, Germani, Britanni, & Itali. Schola Louaniensis vnum habet caput, vnum principem, cui omnes pareant, hunc Rectorem vocant. Cuius officium est ius dicere, priuilegia tueri, & maleficij reos scholasticos pœnis afficere. Cum in publicum prodit, ante eum it Accensus, quem Bedellum, recepto illic vocabulo, appellant; ponè sequuntur famuli. Quantum autem honoris huic dignitati habeatur, hinc apparet, quòd Consules, Magistratus, & Clarißimi quiq; viri, denique omnium dignitatum gradus, academiæ principi assurgant, & decedant è via. Exeunti ad Comitia, quæ certis anni temporibus indici solent, plures accensi anteambulant, singuli manu auratum gestãtes baculum, insignia honoris amplißimi. Est hæc semestris dignitas, quemadmodum apud Romanos olim dictatura fuit, sex duntaxat mensium. Sunt & alia quædam Louanij non indigna spectatu loca. Xenodochium amplißimnm, vbi nũquam non asſistunt ægrotis mulierculæ, solatijs refouentes singulos, atq; adferentes, quod cuiq; é valetudine esse cõstiterit. Est alio loco digna diuinis, digna principe domus, quam extruendam curauit summus Pontifex Hadrianus sextus, cum adhuc in minoribus ageret. Intra mœnia visitur & Cœnobium Carthusianorũ, loco, ab omni tumultu, ab omni frequentia semoto, ita, vt nec eremi solitudinẽ in vrbe magnopere desiderent monachi. Hoc ædificio ex ea famillia nõ vidisse se quicquam splendidius, ingenuè fatentur quiuis exteri. Ad muros vrbis, qua Mechliniam itur, arx est insigni vetustate, & ad otium rerumque vrbanarum vacationem principibus accommodata. Eodem loco in monte templum est Baptistæ sacrum. E regione arcis, cuius modo commemini, turris est in ipso muro ex candido lapide, eaq; altitudine, vt inde videri sereno cœlo Antuerpia poßit octo magnis milliaribus Louanio dissitum oppidum; vulgo Impensa Perdita vocatur hæc turris, quam annis aliquot superioribus fatiscentem Consules magno reficiendam curauerunt. Ager Louaniensis præter frumentum, legumina, triticum, poma, pira, persica, cæteraque ad corporum alimoniam pertinentia, dat & vinum, cuius ea natura, vt non facilè inebriet, non facilè ad arma protrudat, & luctam Veneream. Bibant hoc vinum initiati quos diuinæ litteræ perpetuo sobrios & continentes esse volunt.

LOE VEN.

LOVANIVM, *Brabanticarum vrbium caput, vnica Musarum ac præstantissimarum artium sedes, optatissimumque domicilium*

MACHLINIA

MACHLINIAM, peruetetem ac præclatam Brabantiæ vrbem & Sedem Archiepiſcopalem, excuſſis tum antiquis, tum nouis auctoribus comperimus priſcum nomen adhucdum ſeruare. Ea, malè, naturæ beneficio, ſita, ſalubri aere imprimis vtitur, cæteris omnibus affluit rebus, quæ ad hominum conſuetudinem ſunt neceſſariæ, eſtque ſitu & opere munitiſſima. Præterquam enim quod propugnaculis mœnibus ac foſſis circumdata eſt, vicina decliuiora loca, aquarum ſeptis recluſis, ſtagnantur vt hoſtibus nullus ad eam pateat aditus. Mediam ſecat, perluitque flumen Delia. Hinc non ineptè meditullium vocaueris Brabantiæ, Louanio, Bruxella, Antuerpiaque, tot clariſſimis ſimul vrbibus interclusum, & vndique quatuor milliaribus diſtans, quam tetropolim, qui circumſpexerit, is iuſtiſſimam trianguli formam efficiet. Interim Machlinia, ſingulari iuriſdictione valet, ſuisque, & propriis legibus vtitur; quo loci, ante alia notandum hoc eſt, quod Grauidæ matres, dum pariendi inſtat tempus, relicta vrbe, in interioris Brabantiæ municipium quoddam ſe conferunt, inibi oneroſæ alui pondus depoſituræ, eo conſilio, vt liberi in partem immunitatum Brabantinarum, itidem veniant. Vrbs alioqui per ſe, non tantùm ædificiorum tam priuatorum, quàm publicorum deſcriptione, nobilis, verùm etiam operibus molibusque firmiſsima exiſtit, eoque magis, quòd, dum ſupra caput eſt hoſtis, patefactis oſtijs, viciniam omnem diffuſis aquis, inſtar vaſti lacus, ciues complere ſoleant, atque hoc pacto hoſtem intercludant. Cunctis autem vrbanis operibus, ſplendore, artificio, ſtructuraque antecellit Baſilica D. Rumberto dicata, cui vaſta, & præalta imminet turris, qua in ſpeculæ loco, ad remotiſsimarum cum ciuitatum, tum amœniſsimarum circumſtantium poſſeſsionum proſpectum, vtuntur. Secundum autem cum dignitatis, tum magnificentiæ locum illic obtinent Septa Pizemburgica, in quibus commorantur Teutonico ex illo ordine procreati religioſi milites. Sed huic vrbi dies ille ſeptimus ante idus Sextiles, exeunte anno M.D.XLVI. funeſtus extitit, hoc ferè initio. Cum horrenda tempeſtas cœli eſſet orta, ecce vaſta turris, portæ Arenariæ vicina, qua maxima pulueris illius nitrati vis aſſeruabatur, fulminis iactu non modò conflagrauit, verum etiam à fundamentis fruſtulatim diſiecta, lacerata, reuulſaque eſt, vt ne veſtigium quidem vllum prioris fabricæ ſupereſſet: quodque magis admirere, ſubitum iſtud & inopinatum incendium, vrbanam foſſam, aquæ plenam, altam, & ſexcentis amplius paſsibus latam, ex ea parte, non tantùm ſiccauit, ſed etiam areſecit, piſcibus partim coctis, partim verò toſtis, quaque verſus, remotiſsimè ſparſis. Quin etiam mœnia, flamma deflagrata, ac eo vlterius. Circumſtantium domorum parietes, ter centenorũ amplius paſſuum interuallo, labefactati, aut deformati, vacillare, ſimulque vno & eodem temporis puncto, malum inſolens, manare non ſolùm per vrbem, verumetiam ſuburbanam viciniam tranſcendere. Ac ne dum modus infortunio poſitus: quantopere enim lapidum iactus, quo inſtar tonitru, cœlum contremuit, totam ciuitatem permiſcuerit, quantumque ruinarum paſsim ediderit, niſi ipſe præſensque viderit, non facilè credat vnuſquiſque, & multi etiamnum ſuperant oculati teſtes. Huc accedit hominum magna clades, quorum amplius ducentos periiſſe, ac triplo plures vulneratos, accepimus à fide dignis ciuibus. Fulgurum, ac tonitruum tanta vis fuit, vt vſque ab Antuerpia Bruxellaque ſonus iſte miſerabilis, multis credentibus terræmotum in vicinitate factum, audiretur. Indigenæ verò ipſi, vſque aliquò videre videbantur cœlum ruere, ac vniuerſum mundum inuerti, quippe, cum inter cæteros quidam in hypogæo concamerato, ſed labefactato, triduo inediam ferens, ſemiſepultus iaceret, ruderibusque fortè latitans, à circumſtantibus extraheretur, attonito conſternatoque homini, animo ſimilis, ſuſcitatus eſt: Num qua vniuerſi ſupereſt ſpecies? Quòd igitur Machlinia, de cœlo tacta, incredibilem ſuarum rerum iacturam fecerit, id infelicitatis eius fuit: quòd verò deinceps non ex ea tantùm parte reſtaurata, ſed multis præterea locis ornata, honoris eſt hoc eiuſdem. Vbi ſeptemdecim opificum collegia, exceptis cohærariis, ad Senatum admittuntur, quoties de re aliqua graui deliberatio ſuſcipitur, quorum præciſe ſex, tantum apud ſuos gratia & auctoritate valent, (Hi ſunt Pictores, Ichthyopolæ, Infectores, Coriarii, Ceruiſiarii, ac Lanii,) vt ex iis quotannis ſinguli legantur Senatores. Itaque ſummus Magiſtratus vniuerſe duodecim, ſex Patriciis, ac totidem plebæis conſtat Senatoribus. Lanificii laus, id quod tamen illic olim, ſine comparatione, multo fuit vberius, & copioſius exercitum. Intra eius enim territorium, ſupra ter mille ducenas textrinas extitiſſe, compertiſſimum habemus: Quippe, legimus olim textores, tribus multitudine fretos, vſque adeò inſoleſcere, animis efferri cœpiſſe, neque ſe continere potuiſſe, quin coorto derepentè tumultu: correptis armis, cæteros ciues inuaderent; ſed tumultuario iſto prælio inferiores, multos ſuorum amiſerunt, itaque temeritatis, & ſuperbiæ pœnam iure merito luerunt. nec eo contentus Senatus, immunitatum, munerumque prærogatiua huiuſmodi auctores turbarum priuauit, à quo vſque tempore, & numero opificum, & exiſtimatione ſunt diminuti, licet ad hunc diem textorum collegium audiat, nunc amplum, nunc omnium reliquorum primum.

Hæc vrbs, ob præſtita in obſidione Noueſienſi (oppidum eſt ad Rheni ripas infra Coloniam Agrippinam) Carolo Burgundionum Duci officia, multis priuilegiis etiam ad inuidiam vſque vicinorum, eſt dotata; vectigalium, maxime in Brabantia immunitate. Qua Antuerpia itur ad portam Catharinariam, vrbi Machliniæ coniunctus eſt ampliſsimus circus, caſtelli inſtar, muro clauſus, domiciliis plenus, vbi celebre etiam templum cernitur D. Alexio, vt tutelari numini dicatum, quo loco in frequentiſſimo mulierum conuentu plus minus ſeſquimille, omnium ordinum fœminas ſemper reperias, quæ religionis ergò, commoratum eo conceſſerint, omnes verò, quatuor primis vniuerſæ parent, & obediunt in quibus ſunt, quæ de ſuo luculentè viuunt, longè verò maxima earum pars, lana, ac tela victum quæritat. Sed hic non modo lubet, dumque ita res poſtulat, extra ſepta egredi, verum etiam contradicente nemine, quando ſic viſum fuerit, nubere licet, cæterum nunc, quod equidem vehementer dolendum, magnificum hunc circum, virgineo cœtui nuncupatum, quemadmodum & elegantiſsima vrbi Machlinienſi vicina cœnobia, etiamnum ſæuientes domeſticæ ſeditiones, quæ initiatis potiſsimum & locupletioribus ciuibus funeſtæ hucuſque & noxiæ fuerunt. Machlinienſibus, ne omnem antiquitatem, ab Aboriginibus, excutiamus, quondam imperarunt Bertholdi, gens vndique ſpectata, & illuſtris, ac vbi eius familiæ ſtirps vtraque excipit, nouiſsimè poſt diuturnum bellum, litigioſamque contentionem, pars eius vrbis Eburonum Antiſtitem, pars Geldriæ Comitem agnouit. Sed illi ipſi (vt Meierus atteſtatur) poſtremo iure ſuo cedere, annoque M.CCC.XXXIII. Ludouico Niuernienſi Flandrorum Comiti vniuerſam dominationem diuendere, id, quod ancipitis belli ſeminarium extitit. Recuſabat enim Ludouicus, Brabantiæ Ducis clientelare beneficium, quod maiores aliquando, vt ferebatur, non abnuerant. Tandem verò poſt longiſſimam, eamque inutilem litigatorum altercationem, Ludouicus Maleanus, iam dicti Ludouici filiorum natu maximus, Margaritam Ioannis Tertii Brabantinorum Reguli filiarum, alteram duxit vxorem, cuius matrimonii ratione vt confectum bellum, reſtinctum non ſit, ad extremum rebus compoſitis, Flandriæ Brabantia coniuncta eſt. Philippus autem cognomento bonus, ſubinde ſingulare huius vrbis imperium conſtituit, quale etiamnum manet. Inde ſecundo lapide, præclarum occurrit municipium Heiſta, colli impendens, cum appendicibus ſeptem caſtellis Machlinienſium territorio circumſcriptum, cæteroqui per ſe liberum, & omnium rerum immune. Habet inſuper hæc vrbs (vt ſcribit Barlandus) ſuas minimè vulgares dotes, aeris multam clementiam, & ſalubritatem, incolas ſermone blandos, moribus manſuetos, comes, ciuiles, bellicoſos, etiam cum res exigit, placet in hac vrbe virorum multitudo, placet mundicies; habet Concilium Regium, & ædes ſacras complures decenter ornatas. Vrbem hanc Machlinienſem multo celebriorem nunc reddidit. Illuſtriſſ. D. Cardinalis Granuellanus, nouæ ſcholæ inſtitutione, quam velut ſeminarium quoddam morum, ac litterarum, ex Concilij Tridentini præcepto magnifici viri, non modo de hac vrbe, ſed de vniuerſa Brabantia eo ipſo benè meriti, inſtituere nunc moliuntur; in qua pueris, quibus parentes, ob fortunarum anguſtias, neceſſarios ad ſtudia ſumptus ſuppeditare nequeunt, Illuſtriſsimi Diui Cardinalis munificentia, ad victum & cultum

neceſſaria,

MECHELEN
NITIDISSIMÆ
CIVITATIS ME:
CHLINEEÑSIS,
IN MEDITVLLI
O BRABANTIÆ
SITÆ, EXACTIS:
DELINEATIO.

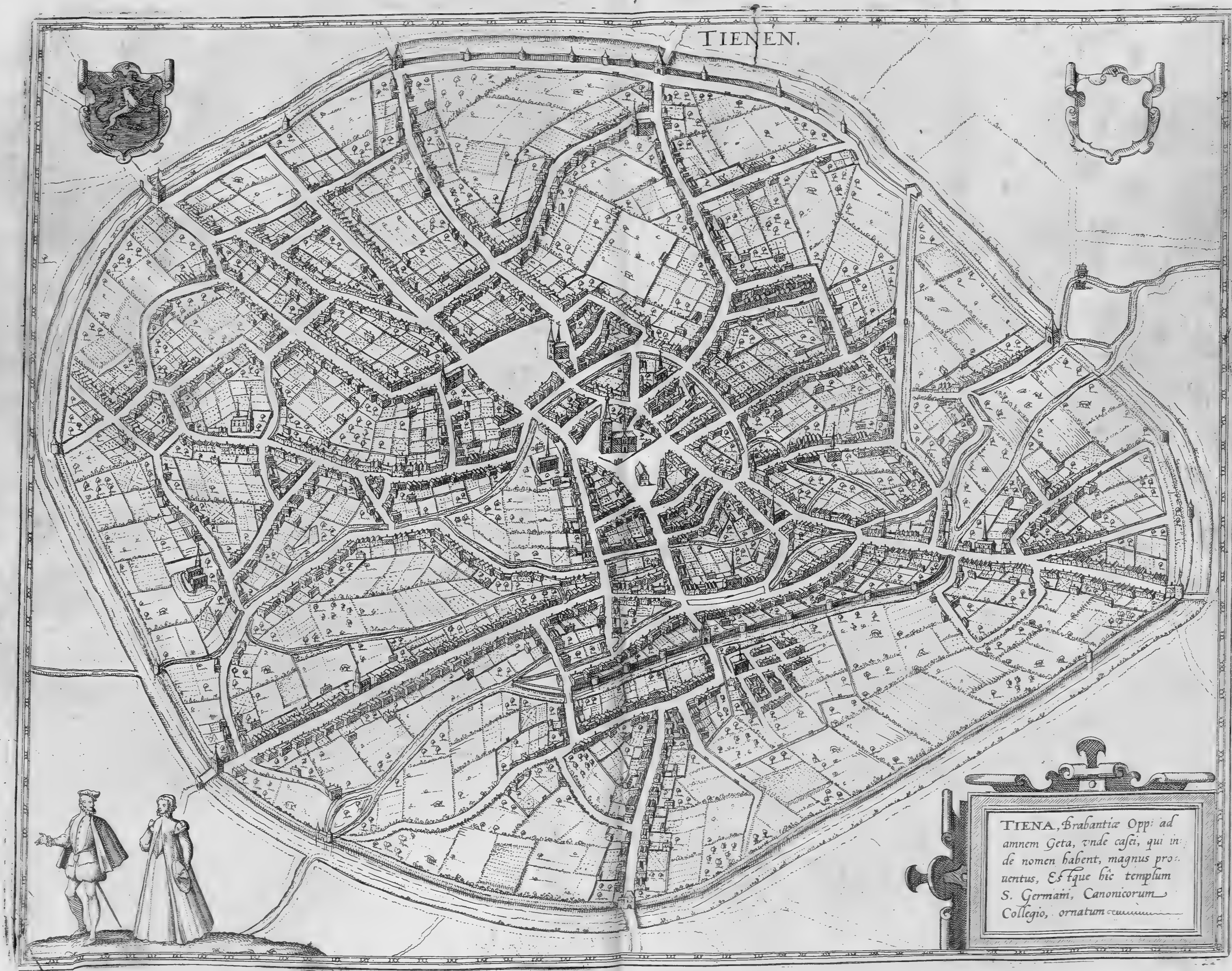
necessaria, perpetua fundatione conceduntur. Hominum memoria celebrantur Machlinia oriundi præstantissimi, doctissimique viri, Franciscus Costerus, Philosophus & Theologus celeberrimus, Societatis Iesu iam hoc tempore in superiore Germania Prouincialis: Ioannes Hoechius, & Arundineus, grauis vterque auctor. Item Nicasius Vordeus, is qui licet visus vsuram ei casus trimo eripuerit, in litteris tamen vsque adeò profecit, tantosque fecit progressus, vt vtriusque Iuris professione, Doctorisque dignitate claruerit, ac idcirco à Trithemio inter naturæ miracula adnumeratur. Louanij enim ac Coloniæ iura publicè docuit, interpretatusque est, & discipulis nonnulla theoremata dictauit, quæ typis impressa etiamnum extant, æternum alioqui duratura. Obijt rarus ille vir anno M. CCCC. XCIV. Hinc ibidem editus est (quemadmodum ipse in oratione ad Senatum Mechliniensem apertè fatetur.) Christophorus Longolius, vir, cum propter raritatem doctrinæ, tum propter virtutum cumulum, omni Europæ notissimus, quem non modo summo semper honore, priuati quiuis homines, sed etiam principes viri coluerunt, quemque certatim multi, multis honorarijs muneribus donare voluerunt, sibique ita eius consuetudinem conciliare, vel potius emere. Sed omnium vniuerse ordinum dona aspernatus, vnus Reipubl. Florentinæ cuius aliquandiù officiosus studiosusque extitit pensione annua contentus, multorum auctor operum; Pataui anno M. D. XII. libris immoritur. Contra D. Erasmus ille Roterodamus, in quadam familiarium Epistolarum, ad Damianum suum Goesanum data scribit, Longolium reuera fuisse Hollandum, Schonhouia oriundum. At ipsi auctori, patriam professo, citiùs fides tribuenda videtur, quàm cuiuis peregrino. Scitum enim illud est; Cuique suus imperat affectus. Superant etiamnum inter literatos & claros homines, ciuesque Mechlinienses, Rembertus Dodoneus, insignis Medicus idemque Mathematicus peritissimus, à quo multa nec ea parua opera exiguo tempore celebrata. Deinde Philibertus ille Bruxellensis, albo geniorum Regiorum adscriptus, vir cæteroqui literatissimus, & excellens Orator. Iacobus Wastellus, in sanctum illud Machliniense consilium cooptatus, vir vndique eruditus, & honoratus, cuius filius Petrus, patre dignissimus, vt doctrina, sic eloquentia valet adeò, vt eius ore indigena Senatus grauioribus quæstionibus, postulatisque respondeat.

Sed ad ipsam vrbem redeamus, quæ vti telarum, & quidem optimarum, ita cortinarum multiplicium plena est. Tormenta, tintinnabula, denique instrumenta, & vasa quæuis, ambigam, an vsque terrarum maiore artificio, dexterius, faciliusque ære conflentur. Reperias hic itidem, omnis generis nauium architectos, & fabricatores. Instructissimum in ea vrbe, ad quosuis casus, rerum dominus conseruat armamentarium, tot tormentis æreis, ac ferreis, tot machinis, bellicisque instrumentis, puta, nauibus, pontibus, carris, denique tanta re castrensi, & militari supellectile affluens, ac postremò tot operarijs, fabrisque plenum semper, vt spectatoribus admirationem copia pariat. Hæc vrbs, alma nutrix, altrixque fuit Philippi I. Carolique illius ter Max. Imper: Philippi illius Belgarum heri, cum patris, tum aui, quòd illic tum temporis, vt plurimum Curia hærebat, cuius amplissimæ Prouinciæ vsuram, dum iam modo dictus Carolus auiæ Margaritæ Austriadi, quoad vita frueretur, daret, sedem Machliniæ fixit illa ipsa Herois, quæ etiam in ea vrbe, sui semper cupida & gratiosa, Anno 1530. obiit. Beneficiorum verò omniũ, quibus olim aliquando ab Hero ornati sunt Machlinienses, par pulcherrimum hoc est: Primum omnium, portatoriorum, quæ in singulas merces iustis locis exiguntur, sunt immunes. Secundò, bona eorum firma, fixaque, Belgicæ territorio circumscripta, per se libera existunt, nec obligatione sunt obligata (vti cæteræ popularium res) opt. iure prædiis comparanda. Quam immunitatem ex Caroli illius omnium nouissimi Aeduorum Reguli, Belgarumque domini, gratia ac liberalitate, officijs, studio, opera sunt demeriti. Quod enim eum summa virtute ac fortitudine bello laborantem, semper subleuassent, vix vlli alij clientum, aut magis fidere, aut plus tribuere solebat, ac ea propter amplissimum illum Senatum (vulgò Concilium Regium) illic Anno 1473. instituit, cuius ipse princeps esset, cæteroqui triginta quatuor viralem, puta, Cancellario, cohærario, binis præsidibus, quatuor equitibus, sex supplicum libellorum magistris, initiatis consiliarijs octo; prophanis verò duodecim, partim doctoribus, partim prolytis constantem. Hic Senatus, primò rerum dominum quicunque is esset, comitabatur, assequebaturque: absente verò Principe aut hero, Archigrammateus cunctis præerat. Eò autem ab omnis penè Belgicæ tribunalibus, ius erat receptitium. Porrò cum vxoris Ioannæ beneficio Philippus I. ad amplissimam Hispaniensium, & annexorum regnorum possessionem vocatus, necessariò transmitteret, eius iussu nouissimè, Anno 15 03. ad eam vrbem, in medio propè Belgio sitam, itaque apprimè opportunam, sedem fixit ille ipse Senatus, eius tamen forma & auctoritate, nec non consiliariorum numero anteà nonnihil immutato, qui vti nunc est, vno Præside, sedecim consiliariis, duobus scribis, ab epistolis, siue à secretis octo, & cætera munusculorum turba. Huc generatim post ciues & tribules, Flandris, Atrebatibus, Hollandinis, Middelburgensibus, Namurtibus, Luceburgensibus, Valencinensibus postremò illis, qui litigiosa illa prædia colunt, in Flandriæ, Hannoniæque confinijs collocata (de quorum iurisdictione ac iudicatu Flandri & Hannonienses valdè pertinaciter inter se contendunt) ex domestico foro prouocare, appellareue licet. Frisij item, occidentem Solem versus qui spectant, ac Vltralectini, paucis ab hinc annis, hunc ipsum agnoscunt Senatum recognitorem ciuilium causarum, quas ipsi antè iudicassent. Hic ex formula prætoria thiasus Torquatorum item sistitur, lites, controuersiasque omnes, tam ciuiles, quam criminosas semel iudex definit, nulla prouocationis prorogatione aut gratia, stante interim semper sua curiæ Bruxellanæ in causarum recognitione, prærogatiua auctoritate. Illo ipso in foro, in gratiam maximè peregrinorum, etiam Gallicè litigatur.

THENAE

HENÆ Brabantiæ oppidũ Canonicorum collegio & quod vere elogiũ, viris bonis commendatum, eo, quod mercaturæ, & delitijs non nimis laxas habenas concedat, sed quia cum primis parentibus nostris, rei rusticæ, pecuariæ & agriculturæ quæstu contenti viuant, facultatesque suas, honesto ruris labore comparent. vnde ad lætam agrorum vbertatem, & omnium rerum ad vitam necessariarum copiam, ab ipso statim Francorum initio Principes viri his maxime locis egerunt. Ac inter Cæteros Carelmanũ, & Pipinum primum in ijs natos esse, ac nomen ab oppido Asbaniæ vetustissimo sumpsisse, quod, Landas vocatur (non procul à Thenis distat) quasi diceres, Regionis alimentum, eo quod caput esset regionis, quæ ab alimento, populoq; Asbania nominatur. Ager itaque Thenensis, & bonitate, & vetustissimis Carelmanni, & Pipini incunabulis, præstans est & valde nobilis, co quod ab his Principibus Caroli magni progenies, ac omnium deinde, & Ducum, & regum, & imperatorum, vsque ad Hispaniarum Regem Philippum, noui orbis monarcham, longa multarum ætatum serie descendat. Adeo vt nulla sit in toto orbe terrarum nobilitas, quæ Principia habeat tam augusta, quæ continuationem generis, vel tot sæculis productam, vel tot rerum gestarum decoribus insignem, quæ denique præsentis temporis maiestatem tot regnis, tot imperijs, tot insulis, tot diuersarum linguarum populis habeat extensam, & ornatam. At ager non solum pomonæ magna varietate & Liberi patris diuino liquore, & Cereris beata fruge, & Palis pinguissimo munere luxuriat, sed nobilissimus etiam & Sabarij, siue Zagræi, vetustissimi Proserpinæ filij, lætissimis, poculis, quibus curæ, & graues molestiæ, multo magis, & præsentius, quam iunioris Bacchi dono discutiuntur. Hogardica enim cereuisia, nihil est ad cerebrum tristibus cogitationibus exuendum præsentius, nihil ad hilaritatem, ad carmina modulanda, ad amores, & cætera, quæ largos vini cyathos sequuntur, plus habens incitamenti, nihil in tota hac regione celebrius, & notius ijs, qui citra magnum crumenæ dispendium, insanire volunt. Sita vero est vrbs hæc ad fluuium Getam, qui non longe ortum habens, per eam delapsus, vrbem Halenum influit, seseq; in Demeram fluuium exonerat, Louanio, & S. Trudone pari abest miliarium trium interuallo. Agro tam commodo gaudet, vt rei frumentariæ horreum semper hactenns fuisse, origo, & etymologia nominis, manifestè conuincat. Horreum scribit Becanus, voco ipsas Thenas, nomen inde nactas, quòd decimæ principibus, iure Herculano dandæ, illic conderentur; quas lingua nostra, **Theinden**/ vocamus, vnde oppidum, exempto Delta, de more nobis frequentissimo, **Theinen**/ nominamus. hinc & fluuius nomen accepit, ab alimentis subministrandis, quæ per ipsum deuehuntur. Nam **Getas**/ nullius elementi mutatione, idem significat, quod Latinis, Dat alimentum: quod nomen vulgus, vti cætera pleraque omnia, **Get**/ adempta posteriore syllaba, pronuntiat. Ad huius autem fluminis vtranq; ripam, Diabelinteres consedisse, quos Iulius Cæsar, inter Menapios, & Morinos interijcit, idem Becanus, ingeniose admodum confirmat. Cuius quidem periucundam narrationem, quia Thenarum quoq; agrum & territorium dilucide exprimit atq; describit, paulò prolixius recensere hic libet. Et infra oppidum, inquit, Thenas geminus pagus, locus vbertate nobilis, nomen, vt videtur, Diabelinterum hactenus conseruans. Ex diabelinter enim, voce integra, **Lynter**/ retinemus, quod nomen, duobus pagis ad Getam, infra Thenas sitis, commune ita est, vt cum adiectione superioris, & inferioris, accipiant distinctionem. Nomen certe, loci naturã imitatur, si de sermone nostro vernaculo, pro eo, ac debet, exponatur, cum **Di abel inters**/ nullius literę immutatione, eos significet, qui elegantes sunt in arte inserendi, vti quiuis, linguæ nostræ non imperitus, agnoscet. Hactenus is genius, cum locorum, tum hominum est, vt pomorum non alia regio ditior inueniatur, adeò, vt non porcos modo, & vaccas iis per hyemem sustentet, sed maximam etiam copiam Antvverpiam transmittat. Pertinet ea à **Lynter**/ sursus secundum Getæ ripas vltra Hogardum, cuius nomen vernacula lingua, altum pomarium significat, ad Diabelinterum institutum, & locorum naturam optimè alludens. Nec ager hic pomorum tantum feracissimus est, sed copioso etiam tritici prouentu, nulli secundus habendus; qua in dote ita excellit, vt Prisci illi principes, qui limiti huic sub Regibus Francorum præsidebant, horreum suum hoc loco habuerint, è quo, cum opus esset, annonam subleuarent, & vicinis eam copia sua redderent laxiorem; decimis omnibus, cum è locis proximis, tum è tota Asbania, huc conuectis, quæ cum lætissimis, & fertilissimis totius Europæ aruis, vbertate certans, nomen Asbaniæ adepta est, quo significatur via regia ad alimentum. Et est profecto illuc eundum ijs qui volunt breui compendio, rei frumentariæ Atuaticorum ad Scaldim sedes suas habentium, prouidere, ad quod magnum præstat Getas fluuius adiumentum, ad ipsum vsq; horreum, dorso suo naues benè magnas subuehens, quibus frumentum Mechliniam, atq; inde Antvverpiam, portatur. Horreum autem, quare ipsas Thenas vocitet, iam ante dictum. Ad Getæ igitur fluminis ripas, si Diabelinteres habitasse dicamus, nihil sit absurdi, quos non pomaria tantum, sed vinum etiam Hogardicum, & caseus, hoc tempore nobiles reddit. Si itaq; Cæsar de his, apud Thenas olim commoratis, quantum eius de nomine lociq; natura conijci potest, intelligatur, rectè eos inter Morinos, & Menapios interiecit; cum Morini omnes illi olim vocarentur, qui post Iccium Promontorium, ad Scaldin vsq; **Moeren**, id est, paludes tenerent, quamuis sigillatim alijs quoque nominibus dicerentur. Est sane digna hæc, quæ ad Getam iacet, regio, vt antiquo nomine celebretur, tametsi daretur, nunquam eam à Cæsare cognitam fuisse, propterea, quod nusquam putem plus pomorum prouenire. Sed diutius nos iucundissimi Diabelinterum agri tenuerunt, restat, vt ad ipsas Thenas iam redeamus. Magnam vrbem, & magnæ olim potentiæ, multisq; negotiationibus frequentem fuisse, & historiæ, & quæ illic hodie visuntur monumenta declarant; quippe, ter nouis aucta mœnibus, & antequam Sylua Ducis, eius casu, ad hoc fastigium peruenisset, quarta Brabantiæ Metropolis, sed ferocissimis, inter Brabantos, Francos, & Eburones, bellis vexata, capta, euersa nõ semel fuit, vt hodieq; magna ex patre sit deserta. Quod reliquũ est, domus habet mediocres, & ciuium numerum non aspernandum. Canonicorum præterea cœtum insignem, ad D. Germani, qui Episcopus olim fuit Parisiensis, Ædem. Trium Brabantiæ ciuitatum, quæ inter minores principem locum, habeant, prima hæc est, amplis omninò priuilegijs, & quidem ijs quæ maiorum sunt ciuitatum, ornata.

TIENEN.
TIENA, Brabantiæ Opp: ad
amnem Geta, vnde casei, qui in:
de nomen habent, magnus pro:
uentus, Estque hîc templum
S. Germani, Canonicorum
Collegio, ornatum

BERGA AD ZOOMAM.

BRABANTIA, Regio verè nobilis, & amœna, præter ducatus, comitatus, frequentes Baronatus, & præstantia, quibus distinguitur, dominia, Marchionatum etiam S. Romani Imperij continet, cuius Antuerpia Metropolis: & Marchionatum Bergensem, cuius BERGA AD ZOOMAM, caput est, oppidum valde elegans, & nitidissimè cultum. Quod, quia ad fluuiolum Zoomam, non longè hinc ortum, eleganti, & peropportuno situ collocatum est, ad Zoomam dicitur Berga. Cæterùm, quánam de caussa Berga, Goropius Becanus, dum in Ambiauaritis eam collocat, & ad vernaculam Cymbrorum linguam, plurimas origines refert, hanc eius, sicuti & omnium in vniuersum Bergarum, appellationis caussam recenset. Propius, inquit, Ambiauaritos, Mosa lambebat, vt è nominib. Bergarum is intelliget, qui linguæ nostræ nõ sit imperitus. Barg/ vnum de illis, quę conuersa, cõtrarium notant, primo suo significatu, montem indicaret; verũ in illis locis, quibus hæc vox antiquitus est tributa, nulli montes videntur. A translatitia igitur significatione deducta sunt nomina horum, de quibus agimus, oppidorũ. A Barg enim, siue Berg (nam vtrũq; dicitur) fit Bargen/ siue Bergen/ quod est abscondere, & occultare. Et, quia, quæ conseruata volumus, maximè occultamus, transfertur vox ad cõseruationẽ. Hinc dicimus Scepen bergen/ pro eo, quod est naues in tuta statione collocare, atq; ex eo nomen Berg/ ad portũ stationemq; nauium significandam, transiuit. Primi enim parentes, à diluuio in montibus se seruarũt ab vndis: ad cuius rei memoriam sempiternam, omne genus conseruationis, occultationisq;, qua nos à periculis tuemur, à montis nomine appellàrunt; non ob id tantum, vti videtur, quò commemoratio gratum animũ in nobis excitaret, verum etiam, quò in omni vitæ, fortunarumq; discrimine, in mentem veniret, Deo fidendũ esse, qui in extremis malis, suos nouit conseruare. Hac itaque ratione, Bergẽ op Zoom/ Seuenbergen/ Steenbergen/ Sanctæ Gertrudis Bergen/ nomina sortiuntur à nauiũ statione. Qua de re videre licet, Mosam ad Ambiauaritorũ has oras, propius olim euolutũ fuisse; siquidem tot nauium stationes hactenus nomina seruarunt, tametsi plurimum perdiderint altitudinis & profunditatis, aquis nullo certo alueo constrictis. Hæc igitur Berga, initiò non alio, quam dominij titulo insignis, à Carolo V. Anno M.D.XXXIII. ad Marchionatus dignitatem euecta, eleganter in exiguo quodam monte in occidua Brabantiæ parte, ita mari vicina est, vt non immerito vrbis maritimæ nomen habeat; ab Antuerpia, itinere quidẽ terrestri, senis dissita milliaribus, nauigio aũt à Middelburgo, circiter octonis, vrbs etiamnũ copiosa, multo & ditior, & rebus omnibus abundantior olim fuit, cum mercatus illi Panegyrici, quibus tantum concessum est prærogatiui, apud eam frequentarentur. Itaq; nunc quidẽ, quòd Antuerpiæ vicinitas & amplitudo, omnia circunquaq; loca) vt sic dicam) inumbrarit, exigua illic negociatio est: quanquã nullus est totius Belgij municipalis mercatus, qui nõ ab illo solenni, & Panegyrico Antuerpiẽsi vincatur, ita, vt negotiatores huc malint ad solennẽ, quàm aliò ad municipalem proficisci. Ac, tametsi Bergensis Marchio, Britannorum etiam, magni ad id momenti, gentis fauore adiutus, cum ante hac multam in eo posuerit operam, tum hodie quoq; plurimum laboret, non potest tamen (ita difficile est, res semel delapsas reuocare) hanc vrbem in pristinum splendoris ac fœlicitatis statum reducere. Et tamen regionẽ habet municipalẽ valde amplam, in qua & vici complures, & in ipsa illic Scaldi parua quædam insula, fertilis & amœna. Eius Principes ex familia sunt Bergensi, antiqua, & illustri; quæ cum alios tulerit viros præstantes non paucos, tum etiam habuit Ioannem Bergensem Marchionem, & antea Carolo V. virtutis merito longè charissimum, & postea apud eius filium Regẽ Catholicum, gratia, & auctoritate plurimum valentem, Velleris aurei Equitem, Hannoniæ Prætorem, Venationũ Brabantiæ, quæ prima illic dignitas est, Præfectum, census annuos habentem peramplos. Robertus eius frater, vir doctus, amplissimus quondam Leodiensium Antistes, Patruelis autem, Maximilianus Bergensis, Dux & Archiepiscopus Cameracensis. Ioannis etiam latomi, Bergense hoc oppidum patria est, qui ad S. Trudonis, propè vicum Grobbedunk, nec longè à Lira, Prior, magna vir dignitate præditus, poeta etiam elegantissimus, & aloqui omni prorsus humanitate excultus fuit.

Oppidum hoc anno 1622. Marchio Spinola obsedit, tantaque vi oppugnauit, simulque repulsus est, vt eiusmodi obsidionis, post Ostendanam, vix memoria exstet. Eius historiam lectori libris editam cui libet legere in promptu est.

BERGEN OP ZOOM.
BERGA, ad Somam, Brabantiæ Opp: á fluui olo sic dicto, qui eam irrigat, cognominatũ, nundinis aliquando foelix, nunc verò ob Anuerpiæ vicinitatẽ minus ab exteris Mercatorib. frequentatum.
Verlorenkost poort
Koren marckt
Vismarckt
Die halle
Grote Marckt
Wousche poort
Wousche straet
Lombaerd straet
Op de Speye
Die Voor straet
Den hauen kant
Den
Houwer

TRAIECTVM AD MOSAM.

RAIECTVM, vrbs in finibus Eburonum amplissima, ad vtranq; fluminis Mosæ ripam sita, & lapideo ponte iuncta, fornicibus aliquot, accuratissima structura confecto, à traijciendo flumine, nomen habere, constanti historicorum sententia perhibetur. eius incolas Bethasios, Tacito dictos, Marlianus existimat. Quamquam nescio, vnde Ammianus Marcellinus acceperit Obtrincense Mosæ oppidum, quo Traiectum super Mosa situm intelligere videtur, nisi fortè id à Tungris sit mutuatus, qui Traiectum in Tricht mutârunt. Et quia Traiecti nomine, duo oppida vocabantur: Alterum inferius, apud Batauos, alterum superius in Tungris, hoc Oppertricht/ id est, Superius Traiectum, Et syncoptos, Opptricht vocarunt, è quo Obtrincense oppidum, Marcellinus fecit: Illud Vtterßtricht/ id est Exterius Traiectum, & concisè, Vttricht nominârunt. Quæ verò pars Traiecti ad Mosam, Orientali littori adiacet, Wick/ vulgari idiomate, dicitur. De vtriusque origine, antiquitate, nomine, ac tutelari diuo, hunc in modum Matthias Herbinus Scholæ Traiectensis Rector, à Ioanne Tithemio Abbate Spaheimensi commendatus, libello de Traiecto instaurato, scribit. Wick/ Ex vico, Latino nomine, tractum, & vsurpatum esse videtur. Hanc autem interpretatione inde coniectura colligo, quòd ille locus, antequam ciuitas ad tantam amplitudinem, in qua nunc est, veniret, fortè vicus paganus erat. constat enim ex antiquis historijs Ciuitatem hanc post aduentum S. Seruatij maximè auctam, & ampliatam hominibus, muris & ædificijs. Ita, quæ tunc vicus paganus erat, nunc est referta viris vrbanis, & tamen antiquum nomen retinet, quod ex appellatiuo, longo vsu, proprium factum est, quod frequẽter apud priscos accidisse, comperimus. Nam & tota ciuitas nostra, apud illos, via Regia appellabatur, quia per illam Romani Reges, qui ijdem Imperatores, vel eorũ Legati, Tungrim, nobilissimam tunc Galliarum Metropolim, iter facientes, transibãt: cumq; ad Mosam peruenissent, qui ponte carebat, traiectione opus erat, á traijciendo ergo, Traiectum est nuncupatum, quo vocabulo, Iulius Cæsar, tam eloquens, quàm bellicosus, in Commentarijs suis, vtitur sæpè. Et, quoniam Cæsaris mentio facta est, libet hic de Cæsare aliquid interponere, quod ad rem nostram attinet. Quoniam ex claris fundatoribus, vrbes nonnihil sibi, gloriæ solent vendicare, vt Constantinopolis à Constantino, à Romulo Roma: Primordium itaq; Ciuitatis nostræ condendæ, Iulius Cæsar fuit, qui cùm multis ac magnis prælijs Galliam, Germaniamq; oppressisset, Traiectum, conuenientissimum locum hybernandi copijs suis delegit. Conspexerat enim prudentissimus Imperator, quòd is locus seipsum facilè muniebat, & nihilominus alimenta viuentibus abundè suppeditabat. Habet enim ad Austrum saltus apricos amœnissimos, pabulationibus iumentorum aptissimos. Ad Occidentem & septentrionem, patentes campos, satorum fertilissimos. Nam ad Orientem, Mosa est, infinitis vsibus accommodus. Cui in modum semicirculi adiunctum Vallum, omnia castra girando tuebatur, super cuius aggeribus positi sunt posteà muri antiqui ciuitatis, qui vsque in hodiernum diem apparent, & nonnihil fortitudinis afferunt. Hæc hactenus deducta, eò spectant, vt, si nobis gloriandum sit de antiquitate, antequam Saluator noster carnem humanam assumeret, anno circiter octauo & septuagesimo initiati sumus: si de fundatore, à Iulio Cæsare originem traximus: si de nomine, a traijciendo flumen Mosæ dictum est Traiectum, quum aliquando, via Regia appellaretur. Si de præsidente patrono atque Ampliatore; B. Seruatio plurimũ obligati sumus, qui Pontificalem sedem, primus huic vrbi intulit, in qua viginti Episcopi resederunt. Paucæ igitur Ciuitates in procinctu nostro sunt, quæ de his æque possunt gloriari. Nam aut non tam antiquæ, aut à minus nobili conditore fundatę, aut non tam digno Præsidente atquę ampliatore memorabiles. Cum Cæsar oppidum construxerat aggeribus, impleuit Romanis. nam lingua Latina vsi sunt, per multa tempora, vt ex certissimis indicijs adhuc apparet. Et præcipuè omnia, coram Scabinis, & Consulibus negotia, Latinè acta sunt, vt constat ex diuersis adhuc Actis, ac litteris hæreditatum, transactionum, infra ducentos adhuc annos Latinè scriptis. Hucusque Herbinus. Ciuium pars episcopo Leodiensi, pars Duci Brabantiæ (qui nunc est Inuictissimus Philippus Hispaniarum Rex Catholicus) paret. Qui vtrique, suos ibi habent Præfectos, ædilesq;. Senatus Romanorum more, quotannis nouus creari solebat: Bini videlicet Coss. cum XII. Procoss. ac Quæstore ex vtriusq; Principis plebe. Sed propter turbas quæ non solùm huius oppidi Rempub. sed totius Belgij statum paucos ante annos, susque deque miserrime agitarunt, is Senatus constituendi mos interruptus est, Senatu iam per Principum deputatos ordinato, vsque ad eorum reuocationem perdurante. Primaria Traiecti Ecclesia, super crypta exigua, in qua S. Seruatij, corpus, miraculis clarum sepultum erat, opere, reliquijs sacris, Canonicorum societate & amplissimis reditibus nobile, S. Seruatio nuncupata est, religione ac pietate ciuium (vt Vsuardus Martyrologio suo, iussu Caroli Magni conscripto) vel à Monulpho Tungrensi episcopo, vt Beda testatur. In qua etiamnum eius ossa, quemadmodum & sex, ex ordine successorum, cum multis alijs præstantissimis reliquijs religiose asseruantur, quæ ex Octauiensi Galliæ vrbe, S. Seruatius Hunnorum deuitans tyrannidem, huc transtulit. quarum gratia, ex remotissimis orbis partibus, vt puta, ex Styria, Croatia, Slauonia, Hungaria, Bohemia, Elsatia, tota Francia, alijsq; innumeris regionibus, & maximè singulis septennijs, dum sacræ reliquiæ potissimum ostenduntur, turmatim homines aduolare consueuerunt. Episcopalem Tungrensem sepem B. Seruatius Traiectum transtulit. Cui ibidem XX. ex ordnie sanctitate vitæ clarissimi, successerunt Antistites. Quorum penultimus fuit gloriosus & inclytus martyr D. Lambertus, qui Leodij, pro Christi nòmine, sanguinem suum profudit. Cuius discipulus, atque successor, Hupertus, loci, sanguine Magistri, ac Prædecessoris sui consecrati, tactus affectu, Episcopalem sedem eo transtulit. Cui hoc tempore, Reuerendissimus Illustrissimusq, Princeps, ac Dominus Gerardus Grosbeck, S. R. E. Cardinalis, summa cum laude præest. Traiecto plurimum vtilitatis, decora præbet, fluuius exiguus quidem, sed subinde niuibus resolutis, aut immodicis imbribus, ita exundans, vt pagis, ædibusq; vicinis, non parum detrimenti inferat. Prosilit non procul à Centronibus, Tungrosq; alluens Traiectum, sinuosus, se confert: in cuius suburbio in duos diuisus alueos, totidem etiam locis, vrbem, intrat, ibique rursum, altero alueo in plures se pandente, maximam molitoribus, fullonibus, tinctoribus, coriarijs, alijsq; opificibus, ciuiumque omnibus, commoditatem adfert. Demùm, Franciscanos præterluens, omnes suos alueos in vnum cogit, sicque oppidum effluens, in Mosam se exonerat. Quin & illud memorabile, quòd passim in vicinis Traiecto locis, potissimum verò in Gronsfeldt, sabulosi è terræ visceribus eruuntur lapides, præstantissimi autem in pago Sichen, vt puta, duriores, ac diuturniores. At deterrimi, in Hunnorum monte, in quibus præter conchiliorum species, in lapidem induratas, animalium quoque ossa reperiuntur. vnde conijcere quidam volunt, eos montes, ex diluuij æstibus aggregatos. Qua de re accuratius disseritur in Veronæ descriptione, in operis istius Indice.

IS:

MAESTRICHT.
Hoochter port
Lander cruys port
Die hout marckt
Die halle.
S. Seruaes.
Tweē berger port
FLV.
MAESE
S. Martens port
S. Peters port
TRAIECTVM
AD MOSAM.

LVTZENBVRGVM.

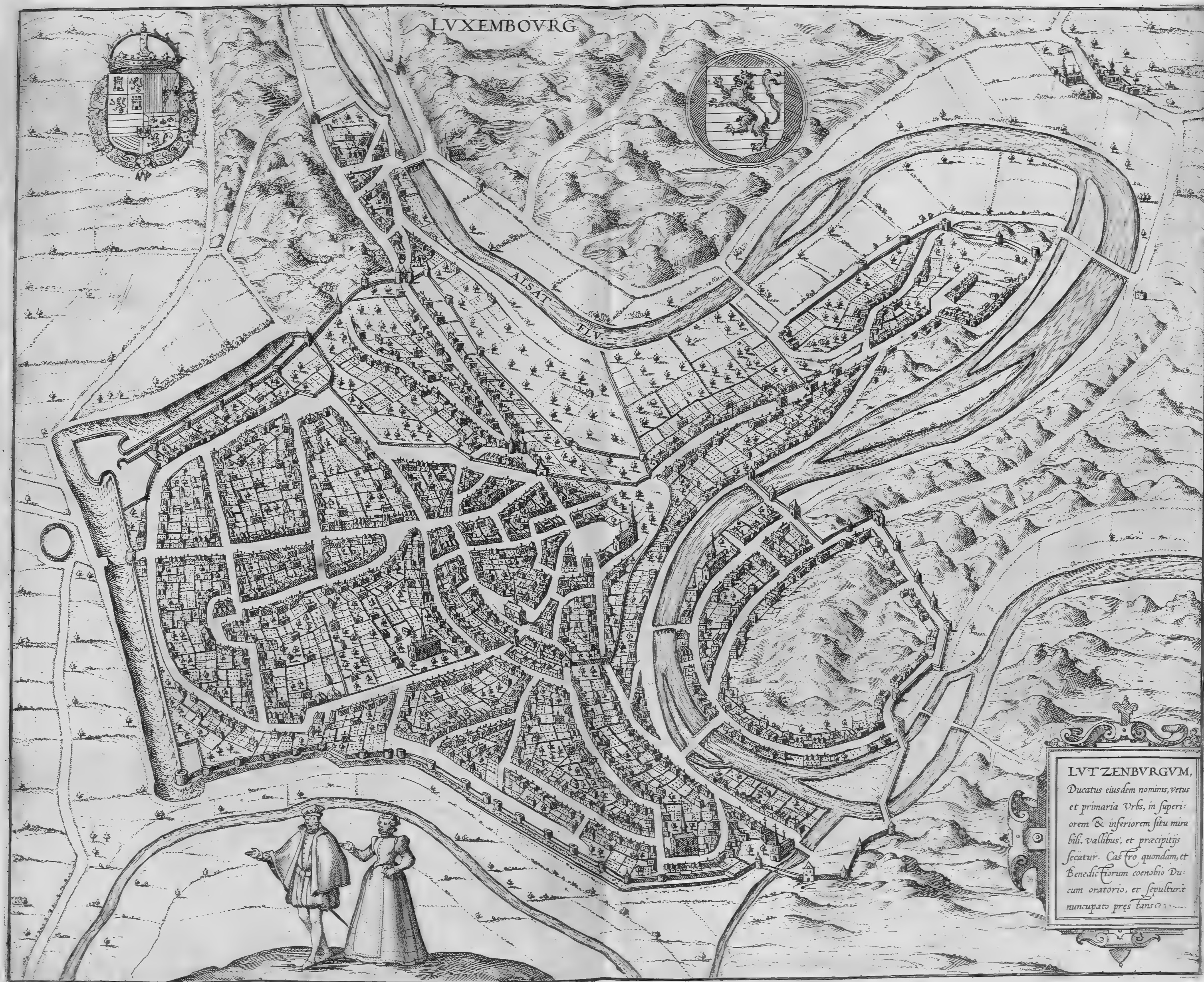

VTZENBVRGVM, vel, vt plerique, absque certo tamen Orthographiæ delectu, Lucenburgum: Et, vt Meierus, Luceburgum, vrbs eiusdem nominis Ducatus præcipua, regioni vniuersæ, quod cum pluribus aliis commune habet, appellationem præbet: Quam & ipsa à prætercurrente fluuio Elza sortiri putatur, (Antonino fortasse Alizontia) quasi Elzenburg, & corruptè Lelzenburg, vnde Euphoniæ deinde gratia Lutzenburg deriuatum sit Petrus Apianus, Ptolemæi Augustam Romandiorum huic Belgicæ vrbi attribuit Sed Volaterranus Constance, vrbem Normanniæ designare scribit, & ipsos Romandios Normannos esse, quod tamen cum situ non conuenire, Villanouanus obseruauit. Alii eam ad anilem Melusinæ prestigiatricis historiam referunt. Sed diuersarum rationum appellatio, fides, & defensio penes ipsos auctores esto. Vrbs ipsa est satis munita, sed inæquali situ: partim enim in monte, partim in infima ac præcipiti valle exstructa, disparili admodum forma sese spectandam præbet. In ea supremi Consilij Tribunal, in quo & Præses, & Senatores causarum iudices, alijque nonnulli, ei magistratui velut subseruientes Gens ipsa, etsi potiore ex parte Germanica, Iuris tamen disceptationes partim Germanicè, partim Gallicè fiunt, prout Regionis vrbes ac vici alterutra vtuntur lingua. Cum etenim finitimarum ditionum partim Germanicis, partim Gallicis cingantur limitibus, quam regionem potissimum, & magis vicinam spectant, eius quoque potissimum moribus, & lingua vtuntur. Ex quo necesse est, Iudices, & eorum tabelliones, aut qui aliàs Iudicio quomodocumque suffragantur, vtramque tenere linguam. Ab hac deinde Curia prouocatur Mechliniam, vbi, quæ scripta sunt Germanicè, bona fide Gallicè redduntur. Hæc vrbs iam tum à primordio Comitatus titulo insignis, postea in Ducatus dignitatem, qua hodie adhuc vtitur, euecta fuit. Hoc aliqui VVenceslao Romanorum Regi, alij Carolo quarto attribuunt. Conradus autem Vercerius, Henrico septimo adscribit, primo ex ea familia Romanorum Imperatori. Aedem primariam numini dicatam, sub D. Nicolai tutela exhibet, priuatas ciuium ædes mediocres, plerasque bellorum iniuria, non optimè restauratas, complures etiam desolatas. Non enim existimo, multo plures inueniri vrbes, in quas tam hostili mente, bellorum fortuna desæuierit, atque in hanc Luceburgici Ducatus Metropolim. Quæ non ab externo milite tantum, potissimum verò à Gallo, quem offensum, insultantemque sibi frequenter magno cum detrimento sensit, sed domesticis etiam dissidiis attrita, fracta, & mille calamitatibus exposita fuit. Quales certè maximas, Anno M. CCCC. XLII. perpessa. Quas hunc in modum Meierus Annalium Flandricarum libro decimo sexto describit:

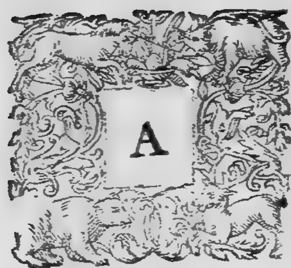
ELIZABETH Dux Lutzeburgen. quæ primum Ioanni Brabanto, inde nupta Ioanni Bauaro, per hæc tempora multis iniurijs afficitur à suis popularibus, qui consuetos census & redditus pendere illi detrectant. Hanc rebellionem ipsa Regio Luceburgensis, & Theonis villa inprimis inceptabant, suamque dominam portis excludebant. Vidua misera ac desolata, nisi ad Philippum quò confugeret, non habebat. Hunc igitur multis precibus solicitat, vt pro honore patrui sui, simul & auunculi, quos ambos deinceps habuerat maritos, auxilium præbere dignetur, alioqui viuendum sibi fore in inopia & miseria. Philippus, certus sibi perire, quicquid periret amitæ, & materteræ viduæ, mox concilio suorum coacto, auditisque sententijs, monet hortaturque Luceburgenses, iniurijs desistant, debito suam dominam honore colant, nihil nouarum rerum moliantur, debitum consuetumque censum pendant, pacem cum illa custodiant, alioqui contra tantam iniuriam, omni se ope illi auxiliaturum, se esse ex pactis eius vnicum, & verum hæredem, se Principem Ducem futurum Luceburgensium, non passurum se, vt damni quidpiam Ducatui inferatur. His Philippi monitis minimè parendum Luceburgij existimant: sed ad Guilhelmum Saxoniæ Ducem, qui se eius Ducatus dicebat hæredem, confugiunt. Habebat enim Guilhelmus in matrimonio neptem ex filia Elizabetha Sigismundi Imper Elizabetha nempe filia illa Sigismundi ex Alberto Imp. viro suo liberos reliquit Ladislaum Regem Vngariæ sine liberis immaturè defunctum, & duas filias, maiorem Guilhelmo isti Saxoniæ Duci, minorem verò nuptam Cazimiro Regi Poloniæ. Octingentos circiter pugnatores ab Guilhelmo accipiunt Luceburgii; qui ductore quodam Comite de Clito, aduenientes, bellum facere cœperunt vniuersis Castellis, quæ adhuc in Elizabethæ perstitebant fide. His Philippus cognitis rebus, Ioannem Comitem Stampanum, cum forti manu pugnatorum, quos ex Ambianis, Atrebatibus, & Morinis conscripserat, ad se accersit in Burgundiam, præmittitque Simonem Lalanum, cum quadringentis pugnatoribus, vt cum Comite Varnenburgensi, cum domino Salucensi, & Henrico à Turre, qui fideles adhuc erant suæ dominæ, se coniungat, bellumque facere, ac resistere hostibus incipiat, ipse statim, cum nobilitate Burgundica, aliisque nobilibus, & bellicosis viris, subsequitur. Lalanus apud Harlonem, Philippus statim aduenìens, ad Iuodium castra metatur: Et Villiacum, prædonum receptaculum, vnde Iacobus Bellomontanus vicinos infestabat, cepit. Promouit inde copias ad Luceburgum, scalisque de nocte muris admotis, haud magno negotio, per fortissimos exercitatissimosque milites suos, cepit. Primus Gauarus Quieretus murum cum suis superauit, in oppidum euasit, portamque effregit, per quam plerosque ductores cum militibus circiter ducentis intromisit, forumque occupauit. Ad clamorem oppidi capti, Germani in arcem confugerunt, incensis perpulchris circa illam ędificiis, cum grandi ciuium damno. Stampanus oppidum ingressus, arcem obsidet. Ciues, amisso oppido, trepidi fugiunt Theonis villam, desertis omnibus fortunis suis, Philippus oppidum plenum inuenit diuitiarum: Direptum ac deprædatum totum Rixa inter nobiles, ac militem orta, de præda ex æquo diuidunda, vt erat promissum: sed nobilitas vbique superior, longè meliorem tulit partem; militi, quanquam grauiter quiritanti, nonnisi viliora cesserunt. Comes Clitanus, de nocte se ex arce proripuit, fugitque Theonis villam. Obsidio arcis tenuit circiter ternas hebdomadas. Tandem Clitanus suorum pactus duntaxat vitam, arcem Philippo dedidit. Ita Dux breui tempore, nulloque magno suorum damno, toto Ducatu potitur, Elizabethamque amitam domum restituit, vt omnibus emolumentis & fructibus, vti antea, frueretur, accepturus ab illa, quinque circiter milia ducatorum. Ita assertur Luceburgicus Ducatus, quem etiam nunc Philippus Hispaniarum Rex, Ducatus titulo possidet. Hactenus Meierus.

Quamuis autem hæc vrbs tam miserè sæpius belli vexata calamitatibus, Martisque frequenter mirum in modum deformata furoribus, quibus nihil cum Musis otio & tranquillitate gaudentibus, commune est, illustres tamen eruditione viros edidit Atque inter multos Nicolaum Nanium, hominem vsque adeo doctrina, & rerum prudentia magnum, vt Curiæ iudicialis apud Luceburgum Præses, non antè munus, quam vitam, filium autem reliquerit sibi cognominem, qui paternas æquans virtutes, tantum apud Carolum Quintum Cæsarem gratia valuit, vt in toto Imperio Cancellarii Vicarius ab eo constitutus, id muneris cum vita simul finierit.

(⁂)

LVXEMBOVRG
ALSAT FLV.
LVTZENBVRGVM,
Ducatus eiusdem nominis, vetus
et primaria Vrbs, in superi:
orem & inferiorem situ mira
bili, vallibus, et præcipitijs
secatur. Castro quondam, et
Benedictiorum coenobio Du:
cum oratorio, et sepulturæ
nuncupato pręstans

ARNHEMIVM.

RNHEMIVM, Tacito, vt Diuæus, & B. Rhenanus asserunt, Areuacũ Geldriæ oppidum, in dextri Rheni ostij, dextra ripa, mediũ milliare ab eo loco, vbi altera fit Rheno sectio, cuius dextrum brachium Issula, ac ibidem fossa Drusiana, dici incipit, Asciburgium, id est Duosburgum vsq;. Issulæ verò nomen ei ostio manet, vsq; dum mari Australi, vulgo **Süderzee**, excipiatur. Oppidum est florens vtcunq;, ac primaria Velauniæ insulæ, quæ & Vcenauia, id est, Paludum Insula, vulgo **Die Velaw**/ appellatur. Inferior insulæ pars Hollandia nuncupatur, & Vltraiectensis tractus, circa Batauodurum, id est, **Wick te Duersteden**/ vbi Rheni medius alueus nomen mutat in Leciam. Est autem eius insulæ territorium paludosum, ac vliginosum, syluisq; consitum, vt pote quæ ferarum affatim præbent venatum; eius latera clauduntur ab ortu Issula, à Septentrione eo mari, quod **Züderzee**/ vocant, ab occidente, **Vicht** flu. à meridie Rheno, seu Lecio fluuio, vnde abundè piscium ipsis suppeditatur. Supremum Geldriæ ius & Cancellaria, Arnhemium obtinet, subditas habens vrbes, earumq; præfecturas, VVageningum, Hattemum, Harderouicum, Elburgum, sitas omnes in ea Geldriæ parte, quæ Velauia vulgo nuncupatur. Complures etiam continet vicos, suos habentes magistratus, omnes tamen summo Velauuiæ Præfecto subiectos. Arnhemii autem Geldriæ Dux sedem olim, ac Prætorium habebat. Ibidem nunc & Prouinciæ Præfectus degit, & Curiæ Iudicialis Geldriæ atq; Zutphaniæ Senatus, quem magistratum instituit Carolus V. posteaquam eam Prouinciam armis Anno M.D.XLIII. recepisset. In eum magistratum adlegit vnum Cãcellarium, & Senatores decem; eorum quatuor ex nobilissimis, quatuor Geldrię Regionum viris, sex reliquos ex Iuris & legum consultis. Hi magna prorsus auctoritate ius dicũt nec ab eorum sententia concessa est appellatio. Est hac ipsa quoq; in vrbe Ratiocinariũ à Philippo Catholico Rege institutum Anno M. D. LIX. ad quod omnes Geldriæ, Zutphaniæq; Magistratus, siue iuris dicendi & rerum criminalium Præfecti, siue pecuniæ publicæ, atque ærarii Quæstores suas administrati muneris rationes referre iubentur.

VENLONVM.

VENLONVM, opp. Geldriæ, arte & natura munitum, in dextra fluminis Mosæ ripa conditum, & dimidio dissitum à Strala milliari, mercimoniis pollet. Vbi anno M.D.XLIII Cliuiæ Dux Carolo V. Cæsari sese dedidit, concordia inter vtrunq; Principem deinde consequuta. Hinc Guilielmus Veldius, homo doctissimus prodiit.

GELDRIA.

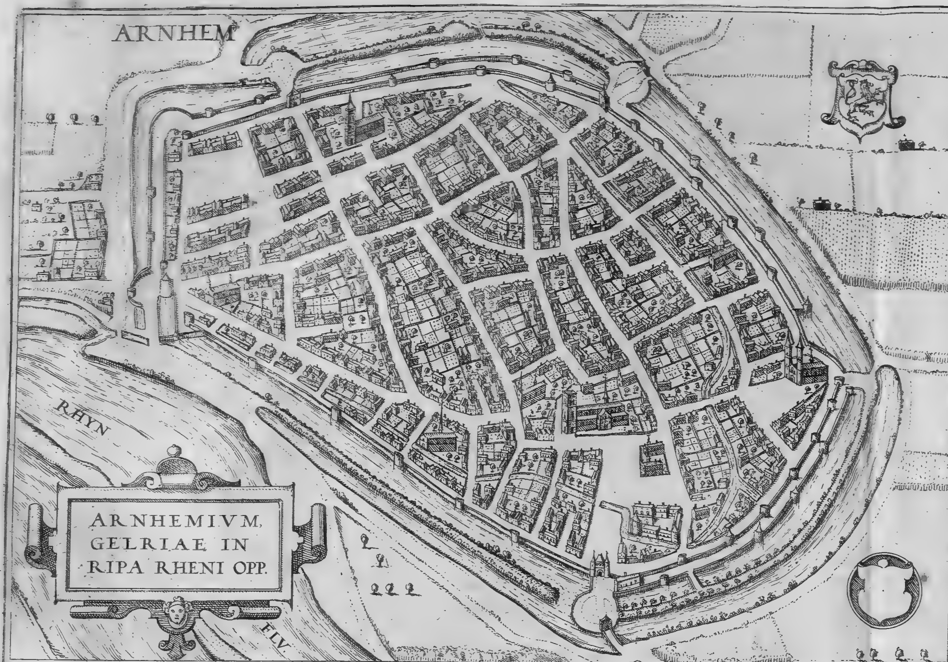

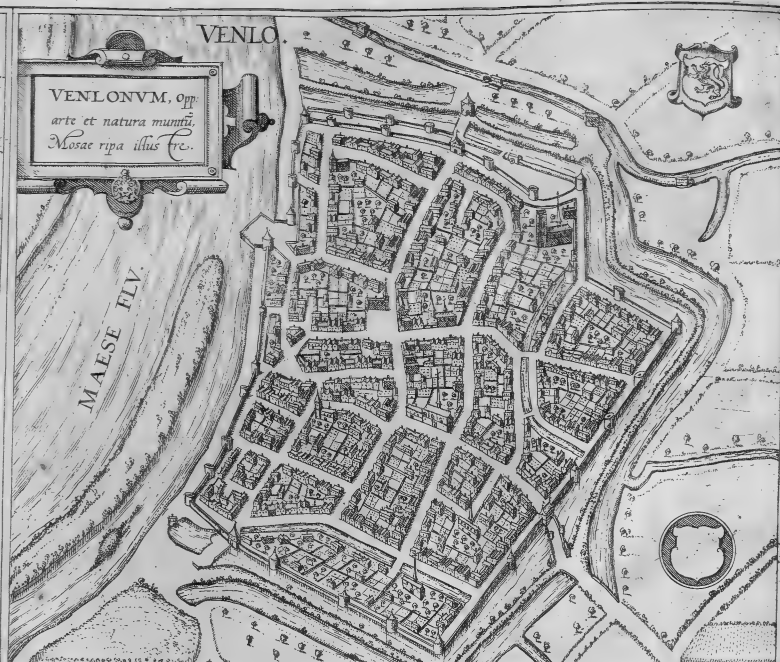
ELDRIA, paruis duobus milliaribus Strala dissita, vrbs ipsa est, abs qua tota Regio nomen, idque hac occasione acceperit: Sunt, qui constanti narratione perhibent, tempore Caroli Calui Imperatoris, circa locum illum, in quo est Geldria oppidum, horrendam quandam, ac venenosam beluam, iisq; locis ante id tempus nunquam visam cognitamq; sub arbore esculo delituisse, magnitudinis immensæ, sæuitiæq; incõparabilis, hæc agros, camposq; deuastans, nec pecoribus, nec iumẽtis parcens, ipsis etiam hominibus, à quibus non abstinuit, vsque adeo formidabilis ob inexplebilem voracitatem, ac atrocitatem euasit, vt finibus suis cedere complures, seseq; solitudinibus abdere coegerit. Duo verò cuiusdam à Ponthe filij partim, vt sibi ipsis, partim etiam vt publico vicinorum commodo prodessent, miris technis, audaciaque incredibili beluam aggressi, post dubium, variũq; certamen ac luctam, tandem superiores belua euasere, eaque interfecta, haud ita procul à Mosa fluuio, ad Nersæ ripam, in memoriam rei arcem extruxère, cui Geldre nomen fecere, voce ex continuo & miserabili, ac identidem repitito, mugitu eius beluæ, quem, dum cæderetur, edebat, mutuata.

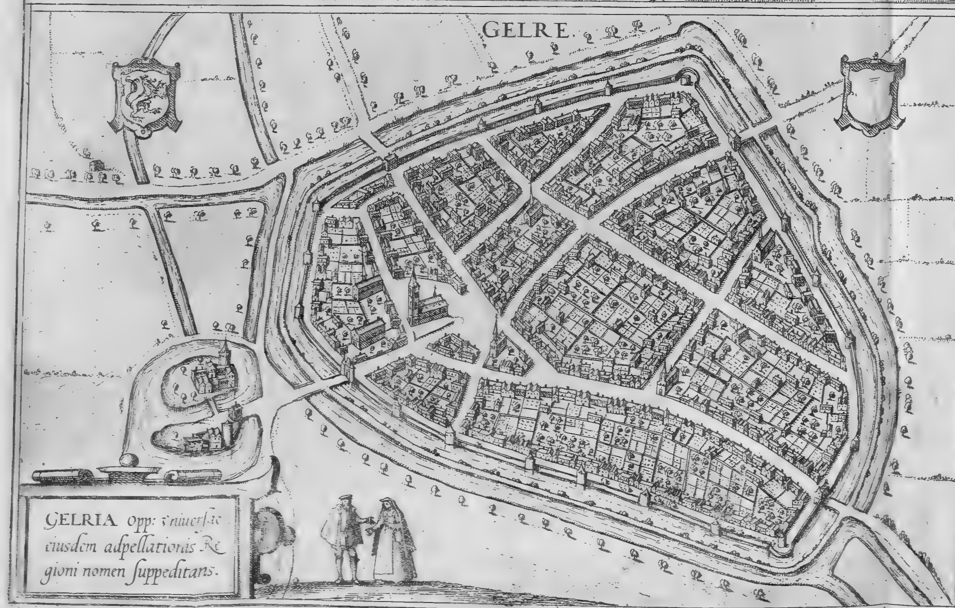
RVREMVNDA.

VREMVNDA. Præcipuum post Nouiomagum Geldriæ Ducatus oppidum, ad Ruræ fluuii ostium situm, vbi Mosæ miscetur, habitatore frequens, situ, natura arteque munitum tribus Venlono milliaribus distans. Episcopali nostris temporibus dignitate ornatum, cui D. Wilhelmus Damasi Lindanus, variis in re Theologica editis libris clarus, primus Episcopus præest. Nobilium ingeniorum Ruremunda ferax quouis tempore fuit. Hinc namque editi Bartholomeus ille, Cœnobi Bethleemitici Prior, multorum auctor operum, Dionysius Rickel, eiusdem Cœnobii Monachus, vir eximiè doctus ac celebris, multorum librorum tanta cum laude Scriptor, vt præter D. Augustinum apud Latinos parem hubuerit neminem. Sub Ruremunda, & vrbes & Magistratuum sunt præfecturæ: Vrbes quidem, Venlonum, Geldria, Stralena, VVachtendonchum, & Herculis vrbecula, vulgo **Erckelens**/ in Ducatu Iuliacensi; Præfecturæ autem harum ipsarũ vrbium, & Magistratuum Kesselij, Monsfortis, Melderii, Crikenbeckij, Echtij. Sub Otthone III. Geldrici Ducatus Comite, maxima Ruremunda incrementa sumpsit: eam namque tunc emporis villam, muris cinxit, & ciuilibus priuilegiis consecrauit.

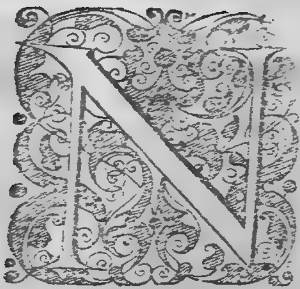

ARNHEM
RHYN
FLV
ARNHEMIVM,
GELRIAE IN
RIPA RHENI OPP.

VENLO.
VENLONVM, opp:
arte et natura munitu,
Mosae ripa illus tre.
MAESE FLV.

GELRE
GELRIA opp: vniuersae
eiusdem adpellationis Re
gioni nomen suppeditans.

RVERM ONDE
MAESE FLV.
RVREMVNDA
GELRIAE OPP.

NOVIOMAGVS.

OVIOMAGVS, ex quatuor Geldriæ ciuitatibus, Ruremunda nimirum, Arnhemia & Zutphania, nominis vetustate, populi frequentia & opum magnitudine primas tenet. Alij Nouiomagium, alii Nouiomagum, alii Nouimagum, alii Neomagus dicũt. Est qui & Neomagiam vocet, ne dicam Nimmegam, Neomagium, Numaga. Et denique Neomagium in Badua legitur apud Regionem Prumiensem, quasi diceret: **Nimmegen in der Betaw.** Vrbs partim cliuo, partim plano in loco sita; patria & natale solum eruditissimi, facundissimique viri, & studiosorum omnium Mœcenatis Francisci Craneueltii, qui Cæsari Carolo à consiliis Machliniæ fuit. Hic fabulam refutare libet, qua huic vrbi Ducum Cliuensium ortum plerique sine ratione, in historia nimis creduli attribuunt; qua de Elia nugantur, qui dicitur ex paradyso nauigio per alueum Rheni tractus, cygno, aurea catena nauiculæ præfixo, Anno Domini D. CC. XIII. vbi puella, domina ditionis Cliuiæ, & vicinarum prouinciarum parentibus orbata, illum Neomagij conueniens, maritum duxit. Verior certè est historia: Anno ab vrbe condita CCC.XLII. ante Christum natum annis CCC. sub Alexandro Magno, duos fratres ex Vrsinis, familia Romana, Samniticam cladem volentes euadere, fugisse in Galliam, & secundo Rheni flumini sese committentes, tandem eo peruenisse, vbi Rhenus à se reijcit VValam, vbi in monte præalto, arcem cum castello excitauerunt, Cliuis hodie dictam. Confirmat id, quod cum Anno M.CCC. XLIV. præcelsa castri turris solo tenus corruisset, ingentes lapides inuenti sint, cum inscriptione, quæ Vrsinos fratres, primos eius molis constructores, apertè coarguit. Eam deinde turrim Adolphus, primus eius nominis Dux, qua hodie apparet forma, erexit, quam **Den Schwanen Thurn** nuncupauit. Post ab vrbe condita, DCXCVIII. C. Iulius Cæsar, cum in Gallijs ageret, audiens Vsipetes, & Tenchteros Germanos à Sueuis patria pulsos traiecisse Rhenum, Menapiorum agros, & aliarum gentium Rheno incumbentium loca deuastati, traductis suis copijs, iubet vt à deuastatione cessent, & regione excedant. At cum dicto audientes non essent, conserta cum illis manu, trecenta fermè hominum millia, partim gladio, partim aquis peremit. Cumque Vrsinorum castrum Cliuis ab his euersum Cæsar videret, id restituens, ipsorum ditionem longè dilatauit, atque discedens, Vrsinis ripam & accolas Rheni commendauit. Eodem quoque tempore Iulius Cæsar duas validissimas arces in Rheni ripa erexit, dearum Drusæ & Magiæ ijsdem appellationem tribuens. Quarum proinde altera Duisburgum, altera Neomagum dicta, quas etiam Vrsinis pro defensione Galliæ, ab incursibus Germanorum commendauit. Hæc ex Sichardo Cremonensi sunt desumpta.

Porrò Nouiomagum, vrbem suam indigenæ, nunc regnum, nunc basim imperii appellant, quod vna sit trium earum, quas Carolus Magnus quondam sibi sedes delegerat. Primam aiunt Aquisgranum fuisse, secundam Nouiomagum, tertiam Theonis Villam. De origine eius Geldenhaurius, ciuis, in historia Batauica, à Mago potentissimo Gallorum Rege, Ditis filio, conditam, & de eius nomine Magam appellatam fuisse, tradit. Post temporis progressu, à Barone Cattorum regulo, istuc transmittente, loci amœnitate capto, tum etiam antiquæ nobilitati istic gratificaturo, instauratam, atque triplici mœniorum ambitu cinctam, ac inde Nouiomagum vocatam. Addit idem, Baronis filium Hessium patriam suam summopere ornasse, vnde procliuior eius pars, etiamnum ab eo, Mons Hessij dicatur. Postremo adiungit, omnium ordinum consensione, à Batauis regiam, ac prouinciæ caput constitutam esse. Vtcunque est, liquet, perantiquam esse vrbem, ad eam Rheni partem collocatam, quæ Vahalis vulgo vocatur, flumen inibi & latissimum & altissimum, duobus miliaribus ab arce Reuenstenia distat. Aedificiorum structura nobilis profecto est, & firma: populosa, & diues. Nam postquam nouissimè ad Austriacam domum redijt, ciues cum mercaturis faciendis, tum literis operam dederunt, antea ferè nulli rei intenti nec assueti, quam bello & armis. Habuit tamen diuersos viros olim literarum doctrina illustres, qui varia opera, & se, & Repub. digna ediderunt. vt Theodoricum Borguuim, Iohannem Henricum, Henricum Bronchorstium, & D. Franciscum Kraneueldium, Mechliniensis regii concilii Senatorem, virum vti doctum, ita singularem virtutis & studiorum patronum. Gerardo quoque Falckopyrgico patria est, singularis eruditionis viro. Sunt etiam istic innumeri alii, bonis literis dediti. Inter alia quoque gymnasium erectum, in quo à septem magistris vtraque lingua, Latina & Græca, singulari reipublicæ vtilitate & laude docetur. Templorum quæ ibi ornatissima arte sunt, omnium excellentissima est basilica D. Stephano dicata. Inter rerum porrò miracula, perantiqua est arx illa, in colle sita, quam à Iulio Cæsare ędificatam aut saltem instauratam aiunt, quasi dominatricem, atque exploratricem subiectæ atque circumiacentis viciniæ. Ambigi profectò possit, an vlla alia totius Belgicæ specula amœniorem regionum, fluuiornm, agrorum, terrarumque prospectum habeat. Hic iuxta atque in vicinis municipiis repertæ aliquando priscorum Romanorum reliquiæ, puta numismata, lapides, marmora, instructissimarum domorum parietinæ, sepulchra, monumentaque, solerter perquirendi, perscrutandique terrę viscera desiderio ciues afficiunt. Cuius rei luculentissimus testis est, instar multorum, Ioannes Falckopyrgicus ciuis Nouiomagensis, homo virtutis & antiquitatis perstudiosus, qui domi suæ tres aut quatuor tabulas marmoreas ostentet, vnà cum illustrium virorum elogijs epitaphiis, atque inscriptionibus. Habet etiam Nouiomagum Vicecomitatus tirulum, estque vrbs & feudum Imperii, Monetæ cudendæ ius habet, vt & cęteræ Imperii vrbes liberę. Prouocatur inde non ad Geldriæ cancellariam, sed rectà ad Aquisgranensem curiam. Quotannis certum hominem Aquisgranum mittit, qui defert eò chirothecam piperis plenam, Imperialis feudi agnitionis ergo. Philippus tamen Rex catholicus, vti Dux Geldriæ, istic, quemadmodum alibi, monetam percuti curat. Ecclesiasticus ordo eius vrbis paret Archiepiscopo coloniensi, quod quondam nouorum Episcoporum in hisce regionibus institutio perturbauit.

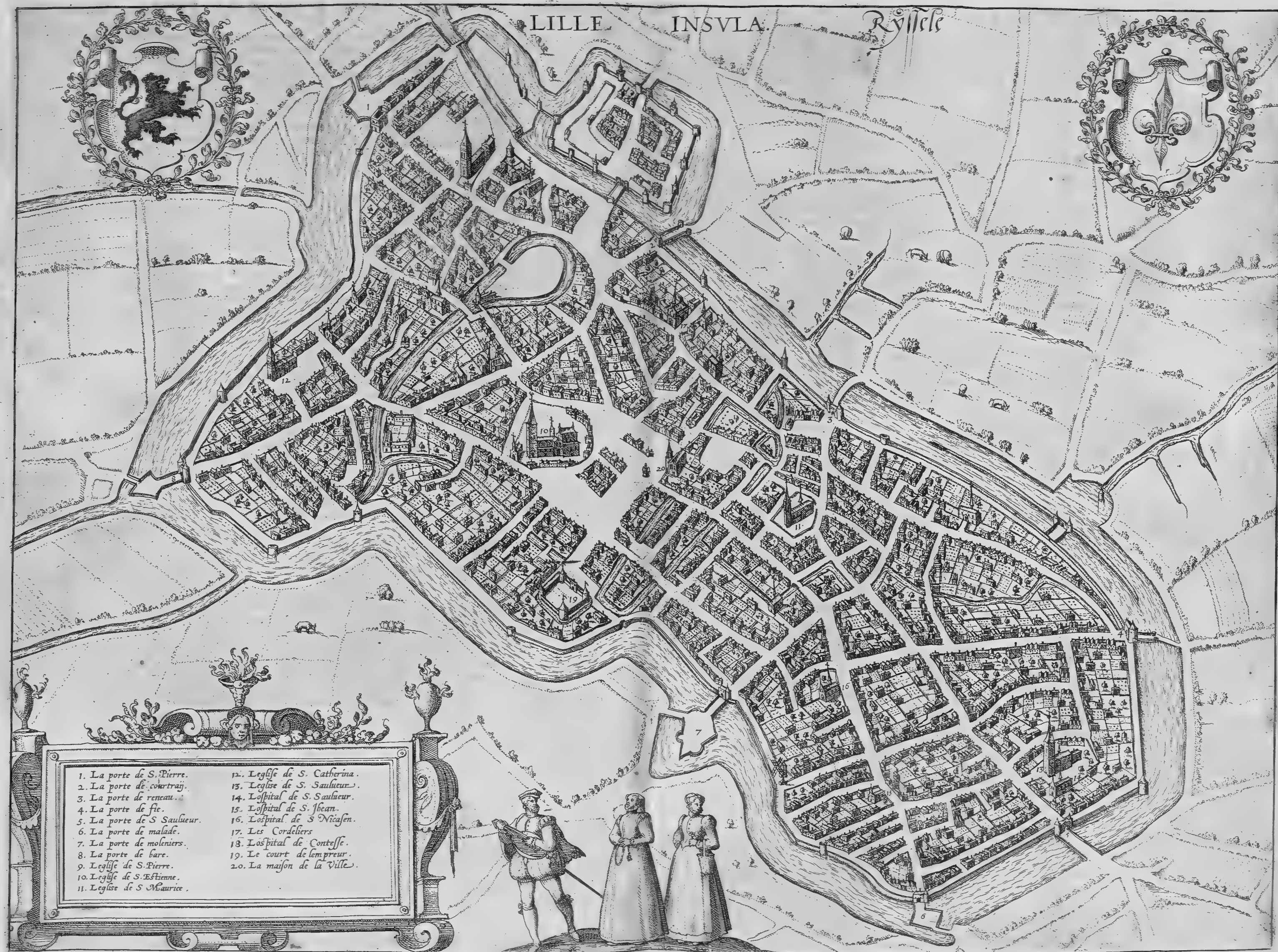
Hæc vrbs totius Ducatus, & singulatim primæ tetrarchiæ Geldriæ, omnium amplissimæ, caput est, cuius territorio comprehenduntur, Tiletum, & Bommela, ciuitates muris clausæ, Gentum vel Gandauum, & Bommelerovverda, non quidem mœnijs cinctæ, attamen priuilegijs & immunitatibus donatæ: item superior atque inferior Batauia, cum rota ea plaga, quæ Mosa & Vahali fluminibus includitur, adeò, vt generatim omnes hi municipes se Nouiomagi sistere iure cogantur. Accessit hæc ditio Geldriæ Ducatui, Anno M. CC. XLVIII. hac ratione Otto II. Guilhelmo Romano Regi vnum & viginti millia infecti argenti pondo, mutuo dederat ea lege, & conditione, vt, nisi certa die commodatam pecuniæ summam persolueret, Geldriensis in eam possessionem, vt suam ac propriam, veniret, quæ conuenta, pluribus etiam conditionibus additis, postea à Rudolpho itidem Romanorum Rege confirmata sunt. Cum verò, ad constitutum tempus, siue propter ærarij tenuitatem, siue incuria quadam, pecunia illi reddita non esset, ex conuentu, certis tamen conditionibns, Nouiomagensis ditio, Geldriæ Comiti cessit.

NYMMEGEN.
WAEL FLV
Die boddel port
Die clern portyen
Die Craen port
Die Veer port
Der Wallick hoff
S. Steffens kerrich
Die Schoel
NOVIOMAGIVM siue Nouiomagum vulgo Nijmmegen inclyta quōdā Francorum Regia Vrbs Gelriæ primaria.

INSVLA.

FLANDRIA, latioribus quondam extensa terminis, hodie Brabantia, Hannonia, Artesia, & Oceano finita, in tres diuiditur partes, in Flandricantem, siue Teutonicam, in Gallicantem, & Imperatoriam. Gallicans dicitur, eò quòd lingua vtatur Gallica; iungitur à Septentrione Galliæ Teutonicæ, à Meridie attingit diœcesin Cameracensem: ab Oriente Scaldi flu, ab Occidente Liza flu. & Artesia terminatur. Regio haud ampla, ac supra quam dici queat, fertilis, cum rerum omnium, tum inprimis frumenti, & rubeæ Tinctoriæ, seu Erythrodani, prata ac pabula lætissima, vnde pecudum, iumentorumque abunde alunt. Continet oppida ciuitatesque elegantes & opulentas, quarum prima est INSVLA, vulgo Ryssel, ciuitas perpulchra & diues, mercatoribus locupletibus frequens, ac opificum mechanicorum, Textorum præcipuè ingens numerus, qui per omnem fermè orbem merces mittunt varias, vt hęc, post Antvverpiam ac Amsterodamum, primas in mercatu teneat, INSVLAE appellationem ex eo, multis perhibentibus, obtinens, quòd in paludibus & stagnis, quæ postea temporis diuturnitate, atque hominum industria vel siccata, vel terra oppleta fuerint, insulæ ad modum sita esset. Alij narrant, ex multis illic circumiectis insulis, id vrbi nominis accidisse. Iuxta mœnia, qua regione arx collocata est, labitur fluuiolus, qui Lentij Atrebatum ortus, incitato ad Septentriones cursu, Dusselmontij se in Lisam confundit. INSVLA Messenijs tribus abest milliaribus, quinque Tornaco, paulò amplius Ipris. Condidit Balduinus Barbatus, Flandriæ Comes, anno septimo supra millesimum. Qui deinde Barbati filius, vbi natus fuit Balduinus pius, ex loco etiam Insulani cognomentum tulit, abs quo vrbs quæ ipsius esset patria, multis aucta beneficiis, muris quoque anno millesimo sexagesimo sexto conclusa fuit. Is deinde magnificum illud templum, quod à D. Petro nomen habet, excitauit, in quod & splendidissimum Canonicorum Collegium, amplissimo ad eam rem constituto censu, cooptauit, interque ipsos Canonicos, Tornacensem ac Morinensem Episcopos accenseri voluit. Hęc vrbs prævalidam habet arcem, in qua veteris arcis Bucanæ (quæ primum eorum, qui Regis Galliæ nomine Flandriam administrarunt, Prętoriū fuit) reliquiæ visuntur, Hi, cum initio dicerentur Nemorarij, quasi Nemorum Præfecti & custodes, ad summam dignitatem peruenerunt. Eo bello, quod Ferdinandus Flandrię Comes in Philippum secundum Galliæ Regem, & Ludouicum Principem eius filium, Diui postea Ludouici patrem gessit, insula capta, & incendio consumpta, dehinc restaurata, bello rursum exitiali, & toti Flandriæ tantum non internecino, exarsit, in hostium potestatem redacta, multis vexata modis fuit, qua de re Flandriæ Annales Meieri, libro octauo consule. Eadem hodie pulchris ædificiis, illustribus ac nobilibus familiis, mercatoribus ditissimis frequens ac celebris. multos etiam habet industrios artifices, qui mercium diuersa genera, præcipuè autem ea, quæ Belgæ Saias, ostadia, inuersa. & quæ iuxta Gallicum idioma, quòd colorem pro diuerso positum, mutare videantur, variantia dicuntur, ad pretii cuiusque modum, conficiant. Immo tam frequentes mechanicis incumbunt, vt quod alibi vix videre est, haud reperias pueros quatuor annos natos, qui non sufficientes sint suo labore victum sibi comparare. Cum enim ingentem pannorum copiam concinnent, hi aut fila fuso ducunt, aut in globulas ea redigunt, aut lanam tractant seliguntque, aut aliud quippiam operæ impendunt. Hac ipsa in vrbe, curia est iudicialis, eademque ratiocinaria, vt quæ Fisci etiam rationibus præsit, ei quidem similis quæ est Bruxellæ sed quæ tum plus auctoritatis habeat, tum res plures tractet, latiusque dominetur. Complures etiam habet municipales prouincias, quæ suas illuc rationes referant, Flandriam, Artesiam, Hannoniam, Namurcum, & Mechlineanam ditionem, quin & eum quem dicunt Burgundiæ liberum Comitatum habuit, quoad paucis abhinc annis, nouum eodem loci Ratiocinarium institutum fuit. Hunc Magistratum Philippus Burgundiæ Dux, Audax cognominatus, prudenti consilio instituit, vt tanquam sanctius quoddam Antistitum Iustitiæ Concilium, & ius Prouincijs diceret, & ærarij sui rationibus pręesset. Qui tamen ei successit filius Ioannes, cum Senatum huic tantæ negotiorum moli non sufficere animaduerteret, bipartito hunc diuidens, apud Gandauos aliam condidit iudiciorum curiam, vt ibi quidem iuris controuersiæ deciderentur, penes Insulanum autem Concilium, ærarij ac fisci Principis auctoritas, & veluti summus tribunatus esset. Ibi Concilij Præses, & quatuor Rationum magistri, quibus adduntur quinque, vt vocant, auditores, tres Notarij, & alij nonnulli, eius Magistratus functionem aliquam sustinentes. Horum fidei committuntur codicilli, ac Regesta, quæ dicuntur, priuilegiorum, cuiusmodi Princeps Reipub largiatur. INSVLA demum peramplo est Comitio ac dominatu, & paucis totius Flandriæ Gallicæ caput ac princeps.

LILLE INSVLA. Ryssele
1. La porte de S. Pierre.
2. La porte de courtraij.
3. La porte de reneau.
4. La porte de fie.
5. La porte de S Saulueur.
6. La porte de malade.
7. La porte de moleniers.
8. La porte de bare.
9. Leglise de S. Pierre.
10. Leglise de S. Estienne.
11. Leglise de S Maurice.
12. Leglise de S. Catherina.
13. Leglise de S. Saulueur.
14. Lospital de S. Saulueur.
15. Lospital de S. Jhean.
16. Lospital de S Nicasen.
17. Les Cordeliers
18. Lospital de Contesse.
19. Le court de lempreur.
20. La maison de la Ville.

DVACVM

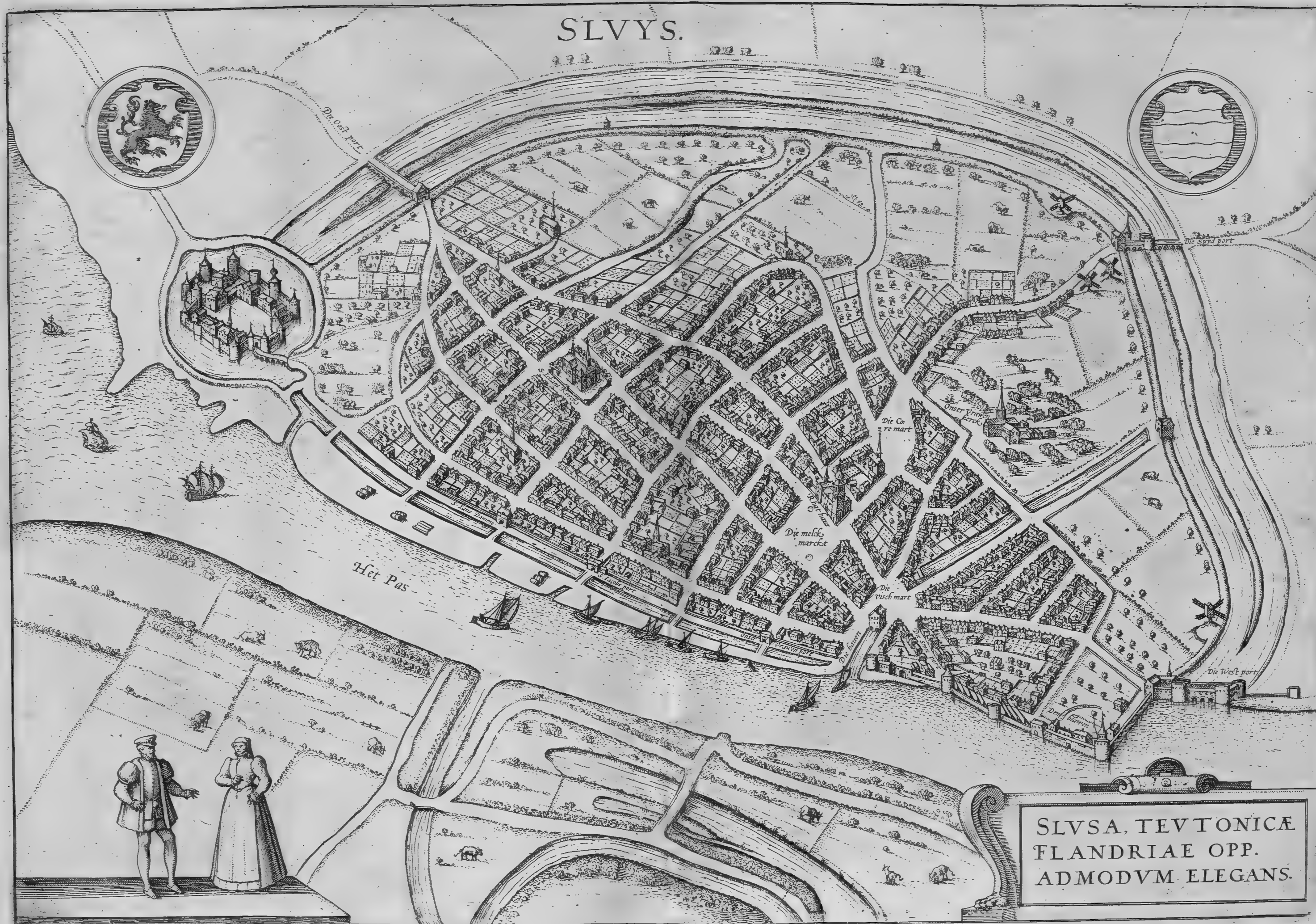
VACVM, in Flandriæ, Hannoniæ, & Artesiæ confinibus videtur, eius esse gentis, quam Cæsar Catuacos appellat. Flumen Scarpa per mediam se vrbem diffundens, alueis eam pluribus distinguit. Gameraco, & Lensio quinto abest miliari, copiosa vrbs & firma, habens aquarum scatebras, domos veteres illas quidem, sed ornatu ac splendore non postremas, templa verò augusta, idque imprimis, quod Virginis matris nomen habet peruetustum: quippe, eam tum Clodouæi Regis Galliæ temporibus sub annū Domini quingentesimū ab Arcinolto Regni Curatore, seu (vt alij appellare malunt) equitum magistro constructā. Qui de rebus Gallicis, & Belgicis magna cum laude historiā cōscripsit, Robertus Guaguinius magna virtute vir istā habuit patriā. Hodie quidē opipdum est, quo vix aliud mœnibus & incolis cultius, munitiusque, aquis quam optime instructum, fontes siquidem limpidissimos habet complures, vnum prope D. Amati, maxime celebrem, qui Mauronti, cui sacer est, nomen cepit. Altissimo aggere, quasi perpetuo quodam monte cingitur, quem binæ etiam fossæ, aquis refertæ venustissime ambiunt. Scarpo itidem fluuio irrigatur, qui prope Atrebatum ortus, in hanc vrbem Ducensem duabus illabitur faucibus, inde frequentibus diductis riuulis, præterquam, quod varijs in locis oppidanis vsui est, & emolumento, vbi se tandem colligit, ibi demum aquis adauctus, nauigabilis redditur, vt onustas mercibus cymbas Tornaco, Aldenarda atque Gandauo, in Schaldin, notum & celebre flumen, peropportune deferat. Duacenses olim Catuacos fuisse, Cæsaris Commentariorum Scholiastes palam fecisse, Iacobus Lessabius, Marlianus, & alij affirmant. Sunt vicissim, qui dubitant, cum locus ille Cæsaris in Commentarijs ita legatur, vt nihil ea de re certi liqueat. Verum, vt ad oppidanos nunc redeam, illi hactenus vt illibatam vrbem, ita Principi studiosissimam mentem semper habuere. Id visum est, cum superioribus sæculis sæpe, tum Auorum Patrumque memoria, quando finitimi Franci in Galliam excurrerunt. Magis vero postremis hisce annis, quibus funestis, & perniciosis seditionibus, vniuersum Belgium exarsit, quibus ne in minimo quidem contra Regem Philippum itum est. Cum Insulis, Orchiaco & confinibus inferioris Flandriæ membrum est, & vnum eius Prouinciæ statum constituit. Rempublic. habet optime constitutam, ab alijs municipiis plane diuersam. Concurrunt enim in ea tria Rerumpu. genera. Regem suum supremum, & monarcham agnoscit: deinde sunt in ipsius corpore, mira quadam maiorum prudentia, duo ciuitatis prætores, vnus in criminalibus, quem Balliuum; In ciuilibus alter, quem Præpositum vocant; ad quos non cognitio, sed sententiarum à Magistratu latarum, executio pertinet. Habent ij perpetuam dignitatem, & hæreditariam. In Magistratu sunt XIIX. vt vocant, Scabini, & VI. viri alij, qui XIII. Mense ex toto populo à IX. viris ad hoc ab ijs, qui Scabinatu tum defunguntur, nominatis, eliguntur. Quæ speciem Aristocratiæ ferunt. Deliguntur enim pauci, & optimi. Quin etiam nullo Nobilitatis respectu, de Plebe vocantur, in quo Democratia versari videtur. Et hæc quidem de Duacensi Repub. & ciuitate: nunc ad vrbem ipsam redeamus. *Proximum foro est Capitolium, Valencenati haud absimile. Alterum mœniorū, quæ hic geminata conspiciuntur, ad imam aluei crepidinem, arcendis hostibus, prouide collocatum.* Verba sunt Lessabij. Putatur autem de Arce perueteri hic agere, prope D. Amati, in qua turris fuit stupenda altitudine, ac vetustate, cuius visendæ causa, Architecti, ex Italiæ, & alijs mundi partibus, huc frequenter concedere solebant. Eius immensa altitudo obstabat, cum alia à ciuitate erigeretur, ne is, qui perpetuo in summa curiæ specula, excubias agit, in omnes portarum vias, pandere visum posset, quamobrem diruta est. Domus contigua, partim inpublicos carceres commutata, partim in Orphanotrophium, cIↃ. florenis annuis eo ex munere dotatum, quo Rex Catholicus, Carthusianos, qui Valencenis in hanc vrbem aliquando commigrare statuerant, ornaturus erat. A paucis deinde annis mœniorum forma prorsus immutata fuit: nec enim geminata sunt hodie, sed perpetuus, altusque agger, duplici aqua munitus, vniuersam vrbem circundat. Templa habet non pauca eximiæ vetustatis. Præcipua sunt Apostolorum Principi, & B. Mariæ sacrum, sub Clodouæo Francorum Rege, Anno à Christo nato IↃ. erectum. Quorum hoc hodie sacellum est in D. Amato, in sinistram chori. Quatuor Diuorum reliquias adseruat, inquies Mauronti, Diua Rictrude, quæ Marchenis colitur, geniti: illud molem habet, ædificandæ ad templi crepidinem turri, iam olim apparatam. At vereor, ne noctua illis aduolauerit, nempe Babylona potius, quam Pyramidem comminiscentibus. Et aduolauit aliqua certe: iacet fundamētum, & columnæ etiamnum interruptæ; quod si emerserit vnquam, fututum, vt Pyramis, qualis nusquam in Flandria, exstet. Nundinæ binæ, Ad Kalendas Sextiles, & Octobres, frugum maximus mercatus. Conuehuntur autem ex Austrebanensi, & Artesiaco agro. Lanarum peculiari colore tingendarum ius habet. Ager est super Duacum, Atrebates vsque, compascuus atque arabilis, at raræ in proximo syluæ. Lignis vtitur aduectis ex syluis, quæ sunt ab altera vrbis parte, Tornacum versus, satis frequentes. Ædes sunt pleræque non contemnendæ venustatis. Genus hominum, nihil minus, quam effæminatum, proinde pugnax. Itaque propellendi hostis spem, non collocant in adscititiorum militum centurijs: quin prius habent, suum defraudare ærarium, suoque discrimine, superstitem seruare vrbem, quam alieno ferocire præsidio. Quanquam tamen, sub Carolo Quinto, & ante ipsius quoque tempora, licet rarius, præsidiarium militem admiserint. Ab eo vero tempore, eam huic vrbi fidem, etsi in Galliæ finibus constitutæ, Philippus Rex semper habuit, vt proprijs sub vexillis, ciues militent, ac Patriæ defensioni præsint. Ob quam quidem incolarum tum fidem, tum constantiam, tanta in hanc vrbem Regis liberalitas exstitit, vt quicquid M. Suæ ex ærario dotis nomine debebatur, id omne in magistratus, & vniuersitatis ornamenta conuerterit. Celebrem hic namque Academiam, à Romano Pontifice approbatam, Anno cIↃ.IↃ.LXIII. multis ab vtroque immunitatibus, & priuilegijs donatam instituit. Quæ quidem maxima huic vrbi ornamenta hactenus conciliat, cum ex paupere municipio, opulentam vrbem: ex tugurijs & casis, ædes magnificas, & insulas: ex parua denique magnam effecerit. Inuexit mercimonia, opes, prudentiam; toti demum Belgio, præcipue vtilis, in qua cum omnium facultatum scientia, eadem opera etiam linguam Gallicam Studiosi addiscant, qua in omnibus fere Belgij Aulis, & tribunalibus, passim res forenses tractantur, & mercatores in negotijs aliquanto libentius, quam sua vtuntur. Ad hoc Gymnasium amplificandum, summa Regis accessit liberalitas. Domum maiorum suorum, & Arcem, quam hodieque vulgus Aulam inferiorem, *la Basse court*, appellat, in Collegium Facultati artium donauit, in quo adolescentes in litteris & Philosophia exercerentur, locum sane ad Musas accomodatissimū, quod ad situm attinet, vndique cinctum flumine. Deinde scholam publicam, amplissimam domum exstruxit & Macellum. Ex sua dote in singulos annos IↃ. millia florenorum Academiæ donauit, ex qua summa omnium Facultatum Professoribus salaria dantur, magnus est auditorum numerus, maxime Anglorum, & tanta docentium diligentia, & doctrina, vt ex hac iuuencula, non tantum Auiam Agrippinensem Scholam, sed matrem etiam Louaniensem facile agnoscas. Regia ista liberalitas, duorum potentium ac nobilium Abbatum studium mirum in modū inuitauit, D. Ioannis Lentailleri Aquicinctensis, & D. Arnoldi Gantois, Marchensis: qui cum prius vnum Collegium communibus sumptibus cogitassent, ad incrementa studiorum, mutatis in melius animis, Aquicinctensis solus tam amplum Collegium excitauit, vt facile cIↃ. conuictorum, qui singuli cubiculum habent, sit capax. In quo Collegio amplam quandam domum Societati Iesu donauit, eosque disciplinę præfecit. Marchensis item, non quidem tam amplum, sed multo splendidius erexit. Mirum est, quam in his Gymnasijs & literarum, & Philosophiæ studia, æqua colantur, quamque proinde ad superiores facultates idoneam iuuentutem transmittant.

DOVAY.
DVACVM, Catuacorum vrbs, tam
situ, quam incolis, et litterarum stu-
diis elegantissime ornata
MERIDIES.

SLVSA.

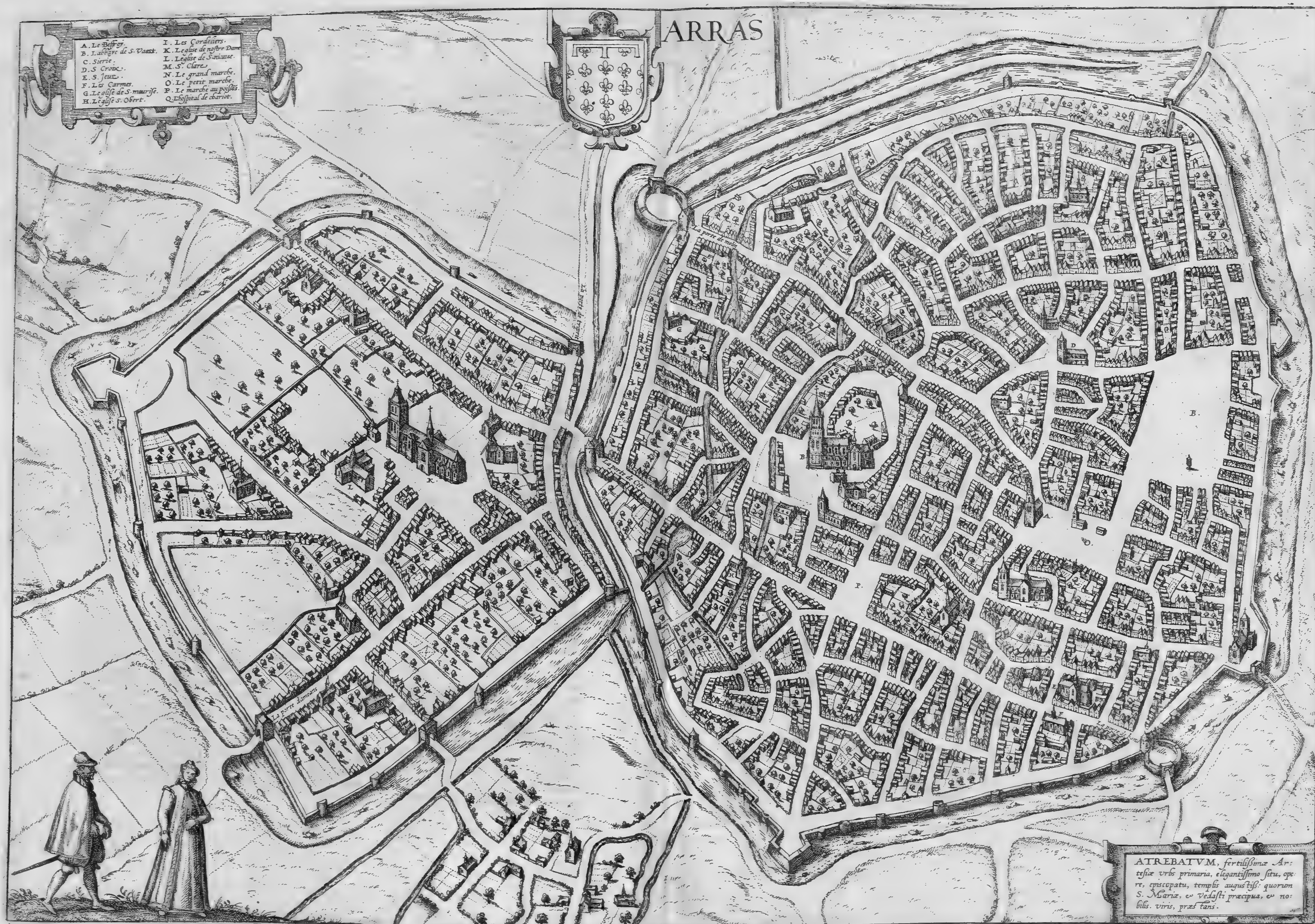
SLVSA, Teutonicæ Flandriæ oppidum perquam elegans, quondam Lammirſ vliet, vt palam fit ex publicis literis nuncupatum, copiosum olim & diues, qu inque Middelburgo, tribus miliaribus à Brugensibus abest, qui arte, manuque facto, aquæductu, seu canali largissimo copiosissimoque, omnes eius territorij aquas singulari industria facilè vnum in locum colligunt, easque pluribus fossis nauigabilibus per vrbem ducunt, ac vnum in alueum denuò reuocatos, ad Dammum oppidum, indeque ad Catarrhactas, Ter Sluysen vocant, eique Reiæ nomen faciunt. In cuius exitu, portu etiam, quo Slusa opibus olim floruit, (quando non minus, quam tunc etiam temporis Bruga, Hanseaticis Orientalibus mercatoribus domicilia præbuit) tota Flandria Teutonica commendatur. Is, quingentas naues facilè admittit, sicuti & annales Flandriæ perhibent: Anno M.CCCC.LXVIII. paulò ante natalem Dominicum, in hunc portum appulsas centum quinquaginta vno tempore naues mercatorias, inspectasque ab oppidanis magno gaudio & lætitia. Verùm hunc portum & oppidum Slusianum, temporum iniuria collapsum, Brugenses nunc restaurare, & beneficijs augere instituunt. Ad oppidi latus arx egregiè constituta, quam Rex militum præsidio tenet. Dux autem Bouillonius, & Galliæ Admiralius, siue maris Præfectus, ille prius Hesdini, hic posterius ad Quintini vrbem capti, & in custodia illic habiti fuerunt. Ea arx, licet nunc ab oppido seiuncta sit, illi tamen antea per ędificia complura, quæ deinde consultò Slusenses euerterunt, coniuncta fuit. Slusanum namque oppidum, bellis contra Brugenses & dissensionibus fractum, ad extremum, etiam venditione ipsis à Principe addictum, in eorum potestatem deuenit. Acerrimæ namque diuersis temporibus commerciorum causa inter Brugenses & Slusanos viguerunt contentiones, quarum præcipua Anno M.CCC.XXIII. quas motum nouum, siue magnum vocarunt, hac occasione sumpsère initium: Ioannes Comes Namurcensis, filius Principis Guidonis, patruus magnus Ludouici Comitis, ea tempestate portum Brugensem, ad Slusam possidebat, simul præfecturam aquæ, quæ hactenus Prætoris Dammensis fuerat, ab Ludouico rerum adhuc per ętatē imperito, obtinuit, Slusæque quascunque vellet merces, maioris etiam ponderis exponere, & vendere licere sibi persuasit: quæ tamen merces bonaque omnia, iuxta leges & priuilegia Brugensium, Brugas ad statum emporium subuehi debebant. Gruem ad exponenda quæcunque bona, Slusę erexit. Ea re, quoniam emporium, quod stabile Brugis erat, cum summa pernicie reip. Slusam transferre videretur, summa ope cum Comite agunt Brugenses, vti ea omnia, quæ absque communi terræ consilio, Namurcæo concesserat, prorsus & in solidum reuocaret, alioqui multò grauissimam rerum omnium secuturam esse perturbationem: quam quidem reuocationem, postquam fortiter contra nitente Namurcæo, obtinere non possent Brugenses, ad arma se conuerterunt. Magno numero fortiter instructi, Slusam versus mouent. Distat tribus nostratibus milibus. Ludouicus ea de re certior factus, aduolat Cortraco Brugas, vt si fieri posset, impediat, frangatque eorum inceptum: sed frustra omnia conatur. Coniurant vnanimiter omnes in Slusēsium interitum, nisi donationem illam Namurcęo factam, Comes protinus per tabellas nouas rescindat, atque abroget. Et ne omnia priuato videantur agere consilio, Ludouicum vna secum Slusam ducunt. Namurcæus, qui hæc futura minimè ignorabat, quantis potuit munitionibus, militumque robore, se ad resistendum parabat: mente autem consternatus erat, quod vnà cum inimicis suis Comitem accedentem videret. Venientem nihilominus hostem facta eruptione acriter excepit: primum occisis signiferis retrocedere coegit, interfecta aliquanta parte. At, postquam reliqua manus accessit Brugensium, longè impar euasit; fusus fugatusque est, atque à Brugensibus captus, ductusque Brugas in arctissimam custodiam, quæ Lapis dicitur. Desiderauit eo prœlio ex suis nobiles viros vsque ad viginti, si modo veri sunt, quos inuenio, commentarij. quo ex numero primarij ac præcipui fuere Florentius Bersaliensis, Simon ab Bruchdammo, & Ioannes Beruagius, omni penè vulgari milite aut cæso, aut fugato, aut submerso. Ipse per vrgentissimas Comitis preces protectus & seruatus est, alioqui ab furiosa multitudine discerpendus. Slusam Brugenses diripiunt, direptamque, nullius habito respectu, per iram incendunt, ac funditus euertunt. Paulò post, dum pro Namurcæi liberatione apud Fanum Odomari conuentus indicitur, vbi multa primorum virorum ea de causa, frequentia, nuntium, ipsum Namurcæum è custodia elapsum, Brugensium animos ad pacem inuitat; maximè, quia Carolum Galliæ Regem Namurcæo fauere, idque agi cognoscerent, vt ademta Slusa, atque maris accessu, emporio spoliarentur, eumque in modum in perpetuum vrbs ipsorum humiliaretur, nouo emporio ad Slusam constituto. Itaque sex, & sexaginta millium nummûm solutione, admissorum veniam sibi comparant. Proximum Slusæ inter Brugenses, est Dammum, valde opulentum, populo, & mercatoribus frequentissimum olim oppidulum, portu etiam, & vinorum statione celebre, clauis & ostium maris; claudebat quippe & aperiebat Brugensibus mercatoribusque omnibus oceanum: sed nunc incursionibus Gallorum, intestinis etiam Gandauensium atq; Brugensium dissidijs, alienata mercatorum frequentia, instar vici est, & portus iam nostra memoria nihil est aliud, quam fossa manufacta, per duo milliaria Flandrica vsque ad portum Slusæ, æstu concitato tantummodò nauigabilis. Ad hanc vrbem prœlia naualia diuersis temporibus diuersa commissa fuerunt, Hispani præcipuè & Hollandi hic non semel vtrique alterutros opperientes, mare hostili sanguine cruentarunt. Eo autem tempore, quo Archidux ALBERTVS Ostendam arctissima obsidione pressit, MAVRITIVS Princeps Arausiensis nequicquam vllam rei benè gerendæ occasionem sibi elabi patiens, vt vel Hispanos ab Ostendanæ vrbis obsidione auocaret, aut aliud quidpiam operæ pretij faceret, hanc vrbem commeatu tunc temporis non adeo abundè instructam nauibus ita obsedit, vt omnem oppidanis aditum & exitum præcluserit, paruoque post temporis interuallo eam ad deditionem coegerit; Quæ postea licet variis Hispanorum petita consiliis, diuturna etiam obsidione frustra ab iisdem oppugnata, tamen virtute præsidiariorum defensa, aquarumque catarrhactis, quas vocant, Hispanorum castris plurimum incommodantibus, ab eadem liberata fuit, ac etiamnum nunc in Hollandorum est potestate.

SLVYS.
Die Oost port
Die Suyd port
Onser Vrawen kerck
Die Core mart
Rhathaus
Die melck marckt
Die visch mart
Die hauen
Die Smee port
Onser Vrauen port
Die West port
Het Pas
SLVSA, TEVTONICÆ
FLANDRIAE OPP.
ADMODVM ELEGANS.

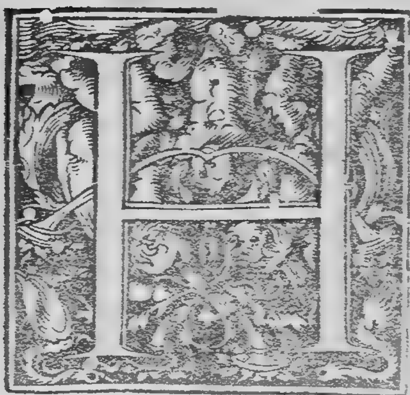
ATREBATVM.

TREBATVM, vulgò Arras, Artesiæ metropolis, cuius gens Iulio Cæsari Atrebates qua voce vniuersitatem accipit. Recentiores, Latine scripturi, scilicet effinxere pro vrbe & capite gentis: sed, quam rectè, aliorum esto iudicium. Nos, antiquitatis imitatione, Atrebatum Augustam mallemus dicere, sicut ciuitatem pro Republ. vniuersa, Iulius purè loquens, protulit. Vrbs est maxima, & politica dignitate clara, adeoque cum naturali situ, tum propugnaculorum, murorum, & turrium præsidio munita, vt non nisi lōgissima obsidione expugnari facile queat. Hinc à Meiero lib. Annal. Fland. xv. scutum, vallum, ac murus totius Occidentalis Flandriæ nominatur. Bipartito murorum ambitu diuisa est. Pars vna Principi, altera Episcopo adscribitur. Intra teli iactum indidem Scarpa præterfluit; Duaco, senis; Dorleno octenis; Cameraco nouenis, & Ambianis, denis quaternis abest miliaribus. Vrbs ampla, augusta, & spaciosa, imo, Dipolis. Nam pariete quodam integerrimo ac mediano scinditur, ac secernitur. Quarum parte altera ciuitas Antistiti nimirum obnoxia vulgò vocatur: altera autem, quæ dominum agnoscit, vulgò, male, villa dicitur, ea vrbs est. Interim ciuitas vt vrbe minor, angustiorque, tamen propugnaculis, molibus, & opere firmissima est, & affabre facta. Vbi Cathedra, fama celebris, Mariana, ac inibi Bibliotheca manu scripta. Libri verò omnes Theologici. Omnium primum antistitem hic instituit D. illum Vedastum, D. item Remigius Rhemorum Archiepiscopus, anno D.XXXI. Procedente tempore, ea dignitas in Cameracensium itidem Antistitem transcripta est, sic vt ex gemino vnus duntaxat coalesceret Episcopatus. Atq. adeò, vt multam ætatem Atrebates huiusmodi dignitate frustrati. Fortè autem euenit, vt Samarobrini siue Cameracenses Henrico Quarto Imperatori studerent, ac fauerent, hunc cœperat inimicum Pontifex Maxim. Roma. Vrbanus secundus, hostemq; Ecclesiæ Romanę proscripserat, qui aliqua ex parte, ita animaduertere volens in Cameracēses perduelles, ac Imperatoris iam dicti socios. Atrebatibus pristinum Episcopatus honorem restituit, Episcopumq; creauit Lambertum, ad Teruanam tunc Archidiaconum, id quod contigit anno MLXXXXV. Egit ibi haud ita pridem Antistitem Antonius Perenotus, hodie Cardinalis Granuellanus, vir insignis, & fama notissimus, quo Episcopatum hunc abdicante, suffectus est in eius locum Frācifcus Ricardotus, vir spectatus & literatus, eloquentia singulari, venusta ac grata actione compta, præditus, scriptisque Theologicis, de horum temporum controuersijs, clarus, verùm nunc in fata, cum summo bonorum luctu, cōcessit, vir æuo, & sempiterna memoria dignissimus Episcopus autem in hac sua ciuitate Atrebacensi singulare habet imperium, hoc est Magistratus creat Leges irrogat; Ius dicit vniuersè, deniq; tam profanarū, quam sacrarum rerum Dominus, Patronum tamen Belgarum Principem, ac nominatim Atrebatum Comitem recognoscit, à quo electus est, & à Romano Pontifice confirmatus, vel inauguratus. Annuali Episcopatui tanta, quanta fuerit messis frumentaria, nempè quaterna, vel quina, ac interdum sena Scutatorum millia. Ibi ad Diuæ Mariæ, magna religione, & egregio cum peregrinorum lapidum apparatu, certum refert, quod etiam certo & constituto tempore, nimirum in maxima aeris terræq; siccitate, ac desideratione, ad eliciendam implorādamq; è superis pluuiam, commonstratur Nec deest vrbi etiam sua Religio: nam illic ad secundum compitum, summa cum cæremonia, in delubro lucerna custoditur διοπετὴς, vt puta, quam rem sanctam, & cœlitus acceptam, antiquitus credunt, cuius occasione iam commodùm in vrbem transmisimus. Ea ampla in primis, ac situ, & opere arx habetur, quam nisi longinqua obsidione non facilè quis capiat. Plateę hic apertæ, Forum spaciosum. Vedastinorum Sodalitium cœnobium inibi diuitijs reliquas omnes monasticas societates, longè antecellit, vti percunctatione didicimus. Vectigal enim ei immensum, nempè, vicena ducatorum millia, & eò ampliùs. Deinceps, multa passim templa, ornata, & culta: Domicilia ciuium appositè facta, & commoda, & eo magis admiranda peregrinis, quod Hypogæa in omnibus, & ipsa affabre facta, pauimento nimirum, aut lithostrato, aut lateritio, eaque alte effossa, de industria. Necessitati enim ea ratione ac via, ciues prouidi suarum rerum consulunt, qua vrgente, sicuti aliquādo vsu venit, Hypogæa illis sunt, quæ alijs cœnacula. Bello nimirum æstuante, & hoste mœnia tormentis concutiente, in subterraneis illis sedibus, dum extra telorum omnem sunt iactum, cum omni re sua incolumes, faciliùs ferunt, tolerantque obsidionem. Hanc gentem, antiquitate, fortitudine, & virtute, vel vnus cohonestet comicus ille Atrebas, summoperè ab ipso Cæsare commendatus. In instāti tempore, nunc præter cæteros claret Christophorus Assimuillius, in consilium Regis priuatum adscitus, vir Illustris, Magnificus, spectatus, & doctus, magnificis legationibus ad Angliæ Reginam, & ad pacificationē Coloniensē, superiore anno, celebris. Ac deinde Nicolaus Bornius Antistes designatus Atrebatum, cum rara doctrina insignis Orator, nō inuenustus Poeta, & luculentus Historiographus: supremus hic sessitat prouinciæ Senatus, vndè rectè Mechliniam prouocare fas est, reo actorique causa cadenti. Vrbs sic satis frequentata est Atrebatum, quorum alij mercatores, alij opifices. Horum sunt multa Collegia, quorum maxima pars lanariæ studet. Hinc leuidense & textile Atrebas, nulla non in parte Europæ, ac cognitum & acquisitum. Hoc iam inde ab ipso Cæsare caput numerosæ gentis fuit. Ad hæc, Carolo Caluo Imperatore, & Rege Franciæ, & multa post ætate vniuersæ imperabat Flandriæ. Verum, postquam Atrebatum singularis institutus est Comitatus, & à Flandrico seiunctus, huius tantum populi Metropolis, multis tamen nitens clientelis, est facta; qua conditione, etiamnum cernitur.

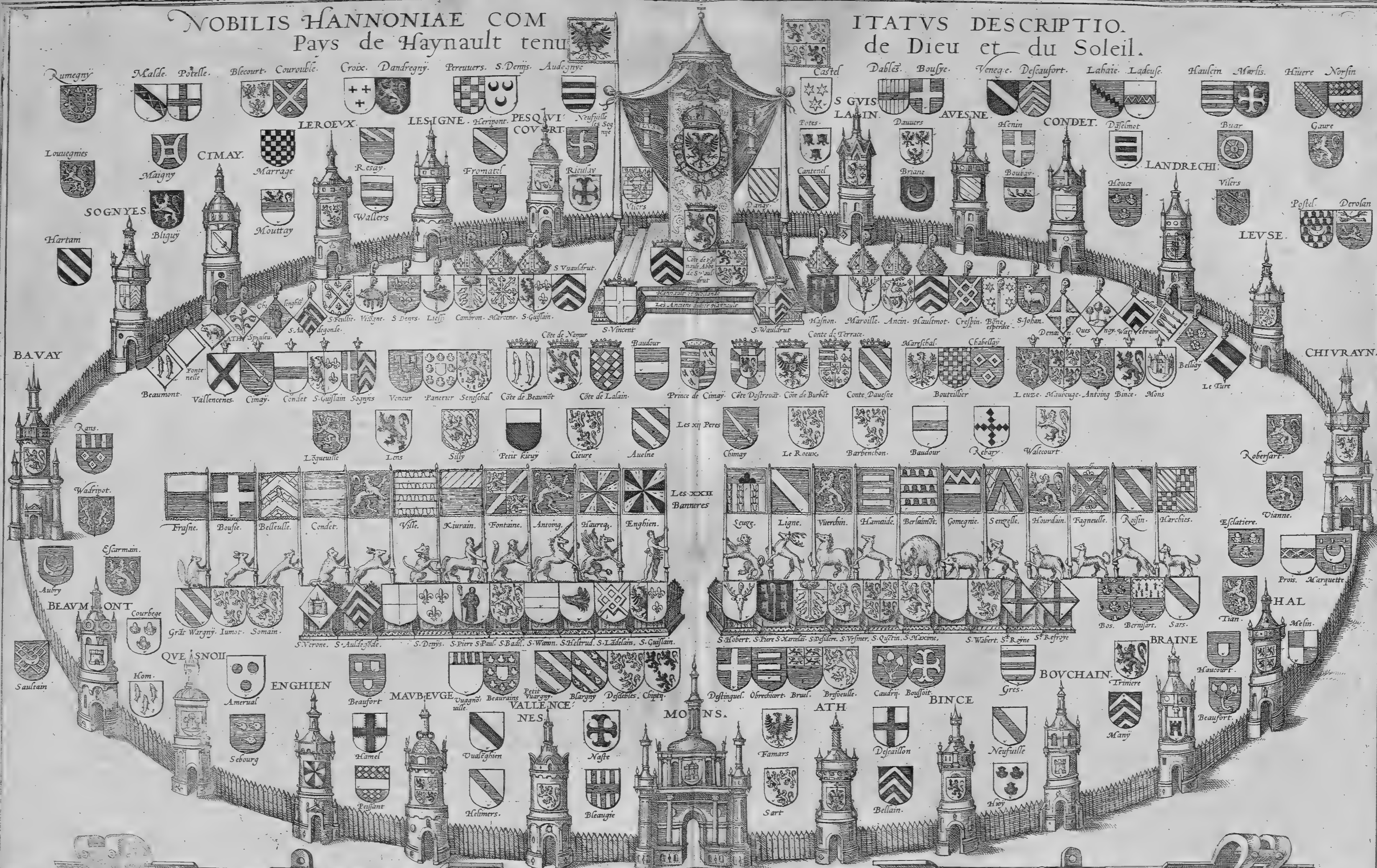

ARRAS
A. Le Beffroy.
B. Labbaye de S. Vaast.
C. Sierie.
D. S Croix.
E. S. Jeue.
F. Les Carmes.
G. Leglise de S. maurise.
H. Leglise S. Obert.
I. Les Cordeliers.
K. Leglise de nostre Dame
L. Leglise de S. nicaise.
M. S. Clare.
N. Le grand marche.
O. Le petit marche.
P. Le marche au poissos.
Q. Lhospital de chariot.
ATREBATVM, fertilissimæ Artesiæ vrbs primaria, elegantissimo situ, opere, episcopatu, templis augustiss: quorum S. Mariæ, & Vedasti præcipua, & nobilis. viris, præstans.

HANNONIAE HORTVLVS.

HANNONIAM, scribit Lessabæus, olim Pannoniam, à Panos cultu, vocatam: deinde, saltum carbonarium: postea, Picardiæ inferioris titulo, cognitam dicit. Sed tandem Hannoniæ nomen, quo hodie innotescit, ab Hania flumine, (quod mediam regionem secat) obtinuit. Hainault, incolæ, & Henegaw/ Germani adpellitant. Habet hæc Hannonia Flandriam cum Artesia ab Occidente, Brabantiam à Septentrione; quà Orientem Solem aspicit, sunt illi ijdem Brabanti cum Namurcis, & Leodiensibus vicini: à Meridie Campaniam, Gallorum Regis Prouinciam attingit. Regio est, si quæ alia hoc tractu, nemoribus, lacubus, fontibus irriguis, pratis & pascuis admodum amœna. Gens bellicosa, & erga Principem, fide & officio incomparabilis. Habet in longitudine plus minus viginti, in latitudine sedecim milliaria. In eo ambitu comprehendit viginti quatuor oppida, & plus, quam nongentos, quinquaginta pagos, aut villas, vt Guicciardinus auctor est. Robertus Cœnalis, in eabis mille ducentas villulas, turri campanaria (vt vocant) insignitas, numerat. Titulo Comitatus hodie ornata est, & habet in se Principatum (vt hodie dignitatis vocabulum vulgo sonat) octo Comitatus, duodecim Pares (vt hodie appellant) viginti duos Baronatus, viginti sex Abbatias, aliosque dignitatis titulos, quæ omnia apud Guicciardinum videre licet. Vrbes in ea primariæ sunt, Montes & Valencenæ: hæc ad Scaldim flumen, quà id nauigia ferre incipit, sita, amplitudine & vallatis mœnibus inclyta est. Plebs mercimonijs & negociationibus vtplurimum indulget: magnumque sibi emolumentum, ex eo panni genere, quod vulgus sussetas, & in hac vrbe magna quantitate texitur, atque hinc, in remotissimas orbis regiones auehitur, parat. Illa, fluuiolo Trullæ insidet, mediumque regionis ferè occupat. Vrbs admodum munita, atque aduersus hostium insultus tutissima. Plebs opulenta, plerumque rem faciens ex telæ quodam genere, quod vernaculè Sayam adpellant: cuius ibi ingens copia conficitur. Sunt præterea Condatum, Halla, Angia, Malbodium, Auesne, Bellus mons, Chimacum, Quercetum, Binchium, Mariæ Caroli Quinti imperatoris sororis à curis diuerticulum, atque exstructis ibidem ædibus planè magnificis, quondam in delicijs habitum, sed postea ab Henrico Secundo Gallorum Rege, incendio & ruina fœdatum. Est item Bcuacum, vulgariter Bauais, quod nonnulli Baganum, vel Bagacum Ptolemæi esse arbitrantur, nonnulli illud Belgium Cæsari in suis commentarijs dictum, volunt. Hubertus Leodius tamen, non existimat Cæsaris temporibus tam potens fuisse, sed sub D. Constantino Imperatore potius floruisse: idque ex numismatibus, quæ ibi magna quotidie copia, huius imagine signata, effodiuntur, colligit. Visitur in huius foro columna lapidea, sub qua incolis inchoare omnia eiusmodi viarum capita referuntur, quæ ab eo loco, in omnes Galliæ partes, & sublimi atque recto tramite exporriguntur. Has Brunehildi opera constratas, fama loquitur. Eius quoque nomenclaturam, in hunc vsque diem seruant. Chemins de Brunehault, Gallicum vulgus; Germanicum verò, Die Cascie/ vocat. Durant vsque hodie harum viarum plurimis in locis vestigia, sed interrupta. Hæ id præsertim miraculi habent (vt scribit Bouillus:) quòd sublimiores sint vicinis vtrimque agris: quòd inter insignia Galliæ oppida rectissimum iter conficiunt; quòd silicinis lapillis, qui etiam vicinis in agris desunt, sternuntur; adeo, vt vel ab humo ebulliuisse silices, vel æthere sublimi eos pluisse, quis iudicet, vel alia, quam humana manu & opera, vndecunque toto orbe lectos in eiusmodi viarum ruderationem quis demiretur. Sunt quoque in huius regionis limite versus Mosam fluuium, quà in Galliam iter patet, Carolomons, Marieburgum, & Philippouilla, in hoc tractu, contra Gallorum irruptiones fortissima præsidia, à Carolo Quinto Imperatore, MARIA eius sorore, & PHILIPPO eius filio, exstructa & denominata. Diues est hæc regio ferri & plumbi fodinis. Effodiuntur hic quoque diuersa marmorum genera, vt sunt, album & nigrum, item pluribus coloribus variegatum, ad Regum & Magnatum ædes & sepulchra ornanda, valde accommoda. Calx viua hic etiam ex terra eruitur. Item carbones lapidei & atri, bituminis indurati natura; quibus incolæ loco lignorum in extruendo foco vtuntur. Conflantur hic quoque vitreæ illæ laminæ pellucidæ, quibus omnem cœli iniuriam ex templis & ædibus propellimus, hæque præ alijs, quæ alibi locorum fiunt, palmam præstantiâ ferunt. Omne item vitreorum vasorum genus & supellex hic conficitur. Vide plura apud Ludouicum Guicciardinum, & Iacobum Lessabeum, qui peculiarem de hac regione libellum conscripsit. Hubertus Thomas Leodius quoque in suo de Tungris & Eburonibus libellulo non contemnenda de hac ipsa Hannonia recenset, vtpote quæ ambitu tantum suo, tam in longum quam in latum, decem & septem milliaria colligit, vrbes vallis, muris, propugnaculis munitissimas habet, primariæ dignitatis ac regionis Princeps Chimay. Atque hæc quidem sunt, quæ de hoc venustissimo iucundissimoque Hannoniæ Hortulo Lectori referre voluimus, eum supplici voce rogantes, vt nobiscum vna à Deo Ter Optimo Maximo ardentibus precibus exposcat, vt non solum hunc Hortulum tanta rerum omnium & necessariarum, & delicijs splendidissimis inseruientium copia vndique confertum à noxijs tempestatibus conseruet, verum etiam omni benedictionis rore eum perluat, ac vberrimo gratiarum imbre irriget, sicque fœcundet, vt suppullulascentes inde Nobilitatis surculi Hortum hunc condecorent, augeant, amplificent, postea vero adultiores facti, regionis incolumitatem omni studio ducant promouendam, eamque erga Regem & Principem suum benè affecti, contra hostium ei imminentium deprędationes & tela fortiter propugnent, fortiores tueantur, fortissimè defendant, vt non sibi, sed Patriæ nati esse censeantur, maioremque amorem, quam vani metus formidinem subditorum animis imprimant.

Annue ô Deus! & Hortum hunc forti tua dextera clementissime suscipe protegendum!

Venus tissimus iucundissimusq; Hannoniæ Hortulus, tanta Cœli, aërisqué amoenitate; tanta rerum omnium et necessariarũ, et delitijs splendidissimis inseruientium. copia, vndiq; confertus, vt amoenissimis cultissimisq; totius propemodum Europę regionibus, optimo iure, pręferri merito debeat. Etsi enim ambitu tantum suo, decem et septem, tam in longum, quam in latum, milliaria, colligat; vrbes tamen, vallis, muris. propugnaculis habet munitissimas 23. Baronias, publica militię signa, seu vexilla, gestantes, totidem. Comitatus. 4. Patres, quos vulgo. Pares Regionis nuncupant 12. Abbatias 22. Pagos, turrigeris illustres Ecclesijs 2200. ijs, qui campanarijs carent, omissis. Primarię dignitatis Princeps Chimay.

Le ioly & plaisant Jardin d'Haynault est doué de si bon air & telle abondance de toutes choses, tant necessaires à la vie humaine, que seruantes au plaisir & delectation d'icelle qu à bonne raison doit es tre preferé aux plus plaisantes & Cultiuees Regions de L'Europe; Et combien qu'il ne contienne en son circuit. longueur & largeur, que 17. lieues a toutesfois en son contour vingt & trois Villes, bien munies, de Portes, Bouleuerds & Murailles; Barons portants Banieres en temps de guerre aussi vingt & trois: Quatre Contes; Peres, que le vulgaire, appele Pairs de la Prouince, douze Abbayes, vingt & deux: Villages, ayants clocher 2200. sans les Hameaux, n'ayants clocher; vne principaute de grande authorite: Nommeé, Chimay.

MONTES.

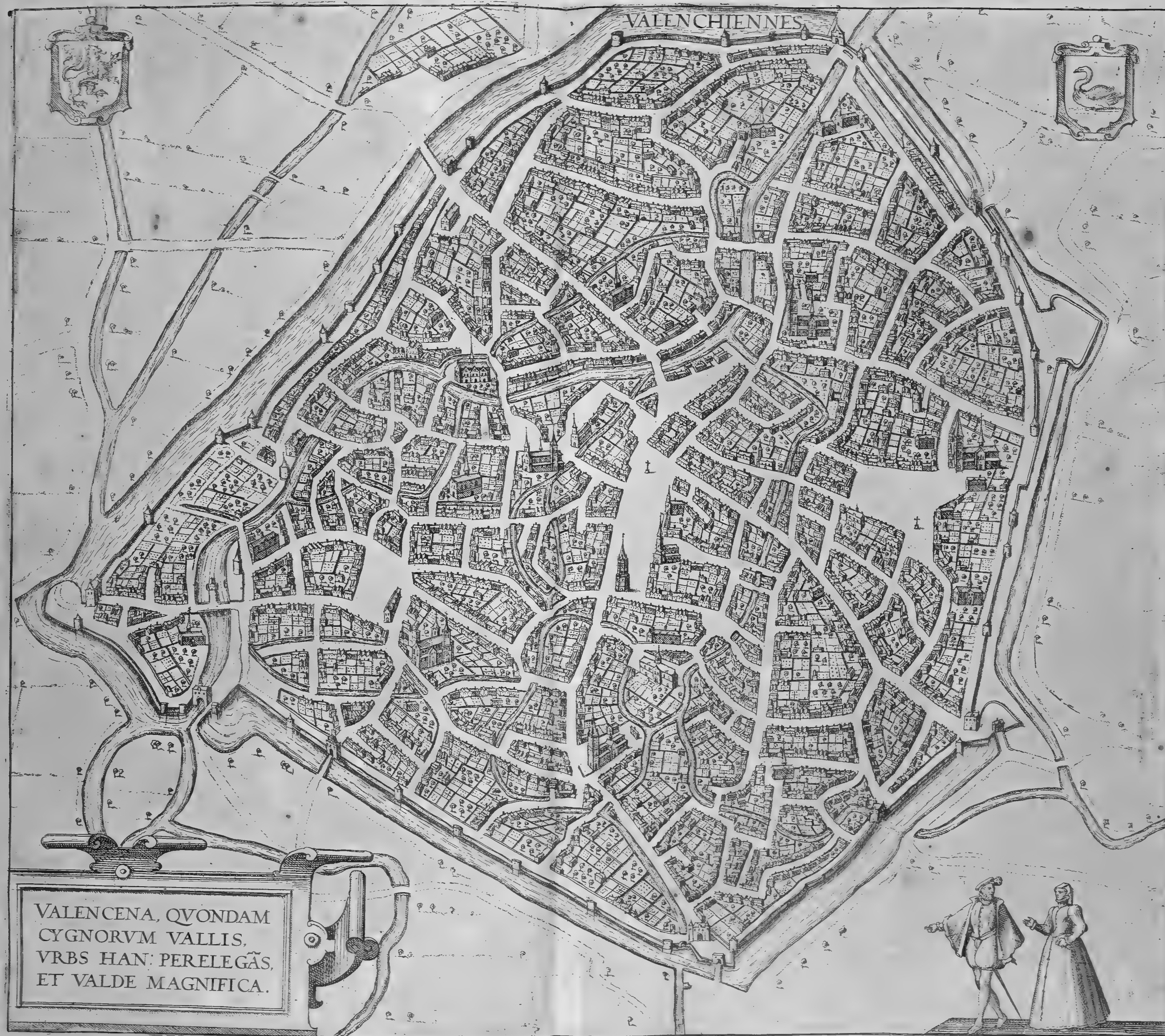
ONTES, Hannoniæ vrbs potens & ampla, muris propugnaculis, & aquis probè instructa, de qua in hunc modum Iacobus Lessabæus, in Hannoniæ descriptione. Iulium Cæsarem, rebus alioqui fœlicissimè gestis, tradunt obsidione Belgensi multa clade defatigatū, aliquantisper supersedisse, intereaq; eo loci penetrauisse, vbi in edito colle Pani fanum erat, ac mox eum montem vallis & ligneis propugnaculis, vti earum rerum materia suppetebat, velut præsidio futurum, instruxisse. Porrò, Hunnis, Pannonijs (quibus à Pane nomen remanserat) Rhetijs, & id genus fortunæ adiuratis viris, qui tum palantes, suo quisque more agebant, huc summum erat, oraculi gratia, confugium; donec nominatissimi, terra marique, Ducis Julii aduentu, ex fano castrum haberi cœpit. Post supremum Brunulphi diem, qui eam arcem obtinuerat, traditæ rerū habenæ Alberico, Sigiberti Austrasiorum Regis (Austrasiam inter Oceanum, Mosam, & Scaldim tū posuêre) ad recuperandas mortuo Dagoberto possessiones adiumento, vnde & filiam eius sibi matrimonio copulauit. Alberico tandem libuit ocium arcis instauratione oblectare, maximè autem turris, cui ex suo nomine vocabulum indidit, quanquā alijs placet ad Albonē eam referri, Secus castrum locus erat, quē sanctæ habitationis gratia, Gillenus Antistes Valletrudi designarat, vbi iam miraculis quoq; conspicua erat. In eo Sigibertus ædem Deiparæ construxit, sanctimonialesq; ex Valletrudis ædicula, opima sorte asciuit. In Arce Montana, Prætor ex ordine Torquatorum, principē agens, ius dicit, noxios, & patria interdictos, ciuitate donat. Penes eundē creandi in annos singulos Montani Senatus, sub ferias Ioannis præcedanias, mense Iunio, ius est. Tradunt, Carolum Magnum donasse Montes Metropolitano munere, cæsareisq; priuilegijs firmasse. Iam ex ipsa vrbis nomenclatura intellectū oportuit, præcipuam vrbis faciem, nunc in colles assurgere, nunc vallibus deprimi. Ad fori crepidinem fons est, magno totius populi cōmodo, procul ductus. Nam super Dionysij in Broceria, paludes, ortum habet, ligneis fistulis grauissima arte compactis, quæ fluuium Haniam, & citeriorem syluulam transmittunt. Alluitur oppidum Trulla fluuio, paruo admodum vsui inuehendis, euehendisque mercib. nisi huic rusticana ex superiore parte palus, suas aquas hebdomadatim fœneraret. Primo, quàm Montes reliquit, lapide, Trullæ immiscetur Hania, hincque toto nomine ei Trulla cedit, Condatū vsq; Vrbs paucis supra sæculis, & virorum & ædium frequentia, ad maximū numerum locupletata, opibus, quantum facies ipsa pollicetur, non inferiorib. Frequēs ad Francfordianum & Antuerpianum mercatus profectio, idque saginariæ negotiationis gratia, qua re textrinarū ingens copia. Oppidum, si quod aliud, natura & propugnaculis munitissimum, fossa circundatum, & vna haud temere parte obsidionis impatiens. Gens ab huius ætatis vitijs, ne dicā prorsus aliena, sed tamen comitatis, & beneuolentiæ magistra; in tractandis amicis, & excipiendis hospitibus, summam eius agnosceres humanitatem. Imo, mecum contenderes, quorundam ædes, munificentiæ ac liberalitatis officinas potius, quàm priuatas domos, optimo iure censeri posse. Vt autem templorum Anacephalæosin traham in compendium: Curiata sunt, Valdetrudis, Germani, Nicolai, Elizabethæ, ac rursum Nicolai in suburbanis, Bertæ montis appellatione, circumlatis cum eo, quod est Valdetrudis Xenodochio finitimum, Beghinagium dicunt. Cæterum habet S. Franciscus sodalitium virile, habet item fœmineum. Augustino sacra est, quæ dicitur Vallis Scholariū. Eidem Antistiti addictæ sunt etiam virgines, quas à pullis vestibus vulgus Nigellas nuncupat, haud tamen nigris moribus. Nam vita integra, omnem sinistram opinionem sustulit. Magdalenæ sacellum est, cum publicis ædibus, excipiendis puellis, quæ sicut exhibuerunt membra sua seruire immunditiæ ad iniquitatem, ita decreuêre impendere iustitiæ in sanctificationem. Harum laboris, ac ærumnarū hic scopus est, adstare, succurrere, inuigilare pestilēte lue correptis. Qua in re strenuam nauant operam, vbi malum, volentibus superis, grassari cœperit. Proximus est locus eorum, qui tertium Franciscanorum ordinem indepti, Minimi vocantur. Egressis vrbe, offert se iucundissima deambulatio, & ferme quaque versum ornatissima suburbia, vt ne dicam de syluis, in quibus nec frondium virorem, nec auium garritum desideres: cùm riget æstiuis hirsutus campus aristis.

MONS.
Les Escoliers.
S. Wandru
Le parc
La place S. Iehan
Le Chasteau
La Fontaine
Grand Marche
La Porte de Bertemon.
S. Ladre
MONS, Hannoniæ vrbs potens & am
pla, a Carolo Magno Metropolitano mu:
nĕze et cæsareis priuilegijs donata, Trulla
flu. alluitur, propugnaculis, et natura loci,
munitißima, Gens humana & opulenta,
Saginariæ negotiationi dedita.

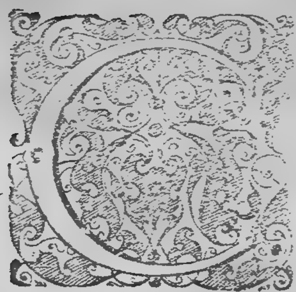
VALLENCENAE.

ALLENCENAE, elegans Hannoniæ vrbs, Trullæ fluuiolo insidens, medium regionis ferè occupat. Admodum munita, atque aduersus hostium insultus tutissima. Plebs opulenta, plerumque rem faciens ex telæ quodam genere, quod vernaculè Sayam appellant, cuius ingens ibi copia conficitur. Arx olim fuit, quæ vt in medijs collocata aquis, in quibus multi versarentur cygni, primùm cygnorum vallis, successu deinde rerum, & abundante multitudine, cum in vrbem excreuisset, à Regionis incolis, Vallencenæ nomen habuit. Post Montes, vrbs in Hannonia, primæ notæ: eam Scaldis iufluir, Bauaco distantem sex milliaribus, Tornaco septem, Auenijs nouem Etiamnum illic, ea vrbis regione, quæ Tornacensi & Duacensi portis interiecta est, intra Scaldim, & ipsos intrinsecos muros videas antiquæ Arcis reliquias, vt turres, & nonnulla quædam. Situ, mœnibus, & fossis profundissimis hęc vrbs munitissima est, & præter hæc, aqua per machinas affabrè confectas, longè lateque ab incolis in planitiem diffundi potest. Ab altera parte Mons ita eam munit, vt propemodum inexpugnabilis habeatur, nec verò potest, nisi binis castris obsideri. Magna & amœna vrbs, pulchris ædibus, cœnobijs, atque templis augustissimis plena, quorum duo vnum à Deipara Virgine; alterum à diuo Ioanne nuncupatum, reliquis præcellunt. Posterius hoc à Pipino Galliæ atque Austrasiæ Rege conditum. Cum autem ditissima hæc sit ciuitas, tum ciues quoque habet ita mercaturæ studiosos, vt & domi & foris plurimum negocientur, artesque varias, & complura opificia tractent, sed inprimis eius conficiendi texti, quod lingua gentis, dimidiatum ostadium, quodque inuersum appellatur. Hic in lucem prodijt Anno Millesimo, Quadringentesimo, Quinquagesimo septimo, Magni illius Caroli Burgundionum Ducis, in prœlio, apud Naucium cæsi, filia, quæ totius Belgij hæreditario iure, Domina, Maximiliano exinde Romanorum Regi coniuncta, cum sobolem ex eo numerosam peperisset, Belgium Austriacæ ditioni coniunxit. Hic plures conditi sunt nobiles, ac Principes viri, quam vllo alio totius Belgij loco, id, quod hodie magnifica ipsorum mausolæa declarant. Habet vero ista vrbs Prætorium, atque augustalem statum, ab Hannoniæ Comitatu seiunctum, quo fit, vt in iuris disceptationibus ab eius tribunali, non Montes Hannoniæ, sed Machliniam statim prouocetur. Miliaris à Valencena interuallo, situm est prædiues illud Cœnobium, cui Viconia nomen, vbi peramplam & nobilem videas Bibliothecam, facultatis, & disciplinæ cuiusuis libris instructissimam. Intra Vallencenas & Cameracum, non longè à vico, nomine Happa, est & alius vicus, Auenia sicca, nuncupatus, apud quem effoditur insignis ille candore lapis, à Leone quoque Baptista Florentino, in secundo, quem de Architectura conscripsit, libro celebratus. Hic lapis, ob loci vicinitatem, vulgo Auenianus appellatur, candore marmoreo, & ad incisionem facilis, serra diuidi, & quouis instrumento, vt neque assulatim frangatur, tractarique potest. Ex eo itaque egregia sanè opera, præcipuè quidem sculptoriæ artis, permulta fiunt: sed quia natura tenerior est, ac frigori pluuiisque australibus valde obnoxius, incolæ regionis artifices, ne sua opera corrumperentur, rationem excogitarunt, qua ipsum oleo, vernigine, alijsque temperaturis imbutum, confirmarent, ac velut crusta solidiore aduersus omnes aeris iniurias munirent.

VALENCHIENNES
VALENCENA, QVONDAM
CYGNORVM VALLIS,
VRBS HAN: PERELEGĀS,
ET VALDE MAGNIFICA.

CARLOMONTIVM.

ARLOMONTIVM, siue Mons Caroli, augustum est Comitatus Namurcensis oppidulum, firmissimæ arcis instar, Marieburgo distans tribus miliaribus, Namurco septem, pulchrè admodum in monte collocatum, ad sinistram fluminis Nosæ ripam, quo in loco prius Giuetum, vicus non ignobilis, situs erat. Nomen accepit a Carolo Quinto Cæsare, qui volens hoc ditionis atque Imperij propugnaculum obijcere Marieburgo à Gallis tum occupato, id condidit Anno Domini M. D, LV. Hoc namque tractu solertia & præmonstratione quorundam, etiam à Rege Philippo arces & loca munita sunt excitata, quemadmodum & à Maria Regina Hungariæ, non procul ab eo fluuio, qui ad Vireium oppidum in Mosam fertur (quem ipsa nauigationi statuerat idoneum reddere ratione) de suo nomine, munitissimum oppidum conditum est, quod hæc loca nullis propugnaculis munita, hostium incursionibus semper paterent. Vnde Martinus Rossemus Gallico stipendio Francisco Regi deuinctus, dum exercitum in Galliam alia via è Geldria per Brabantiam ducere non posset: hac fecit expeditionem: & quia collimitia hæc nullis arcibus adhuc essent firma, propter locorum asperitatem & horrorem, quibus satis tuta & defensa credebantur, nemo eum tentauit impedire. Atque hæc, in hisce locis tam multorum munitissimorum oppidorum recenti memoria excitatorum, causa præcipua fuit.

LANDRECIVM.

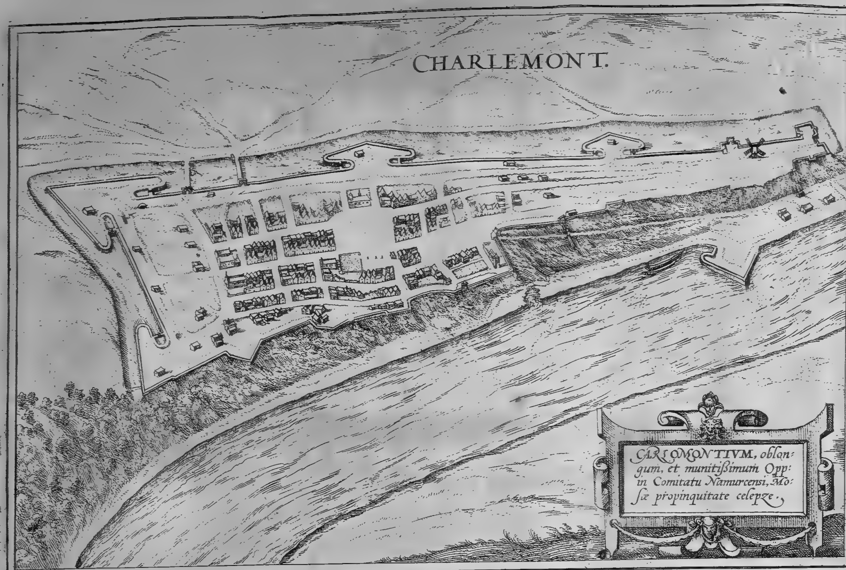

ANDRECII situs ad Sabim est, tribus ab vrbe Querceto miliaribus, sex à Valencenis. Exiguum id quidem Hannoniæ oppidum, sed firmissimum, & quod fortiter Carolo Quinto Cæsari Anno M.D.XLII. restiterit, Gallis ipsum occupantibus valde famosum. Id exinde Galliæ Rex Duci Arschotano, cuius erat ditionis restituit, cum quidem insequente anno Crepinij pax conciliata esset. Sed ita post Cæsar cum Duce transegit, vt oppidum hoc in suum ius, ac dominium transcriberet, Duci eius nomine compensatione ex æquo & bono facta.

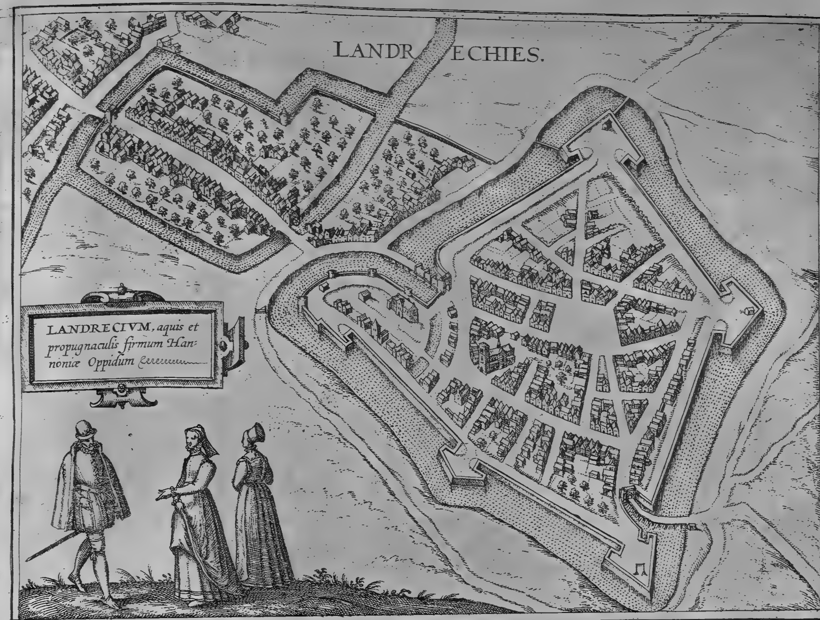
AVENIAE.

VENIAE (vulgo Auesnes) situs occupat fluuiolum Gepram, Landrecio distitæ quatuor miliaribus, Melbodio totidem. Splendidum hoc & valde firmum Hannoniæ oppidum, Comitatus, vt vocant, dignitate censetur. Id, cum nuper adhuc in dominio esset Arschotani Ducis, Hispaniarum Rex æqua ei compensatione facta, sibi vindicauit. Cum enim ad Gallici regni limites pertineat, Domini potentioris defensionem atque tutelam necessariam habet.

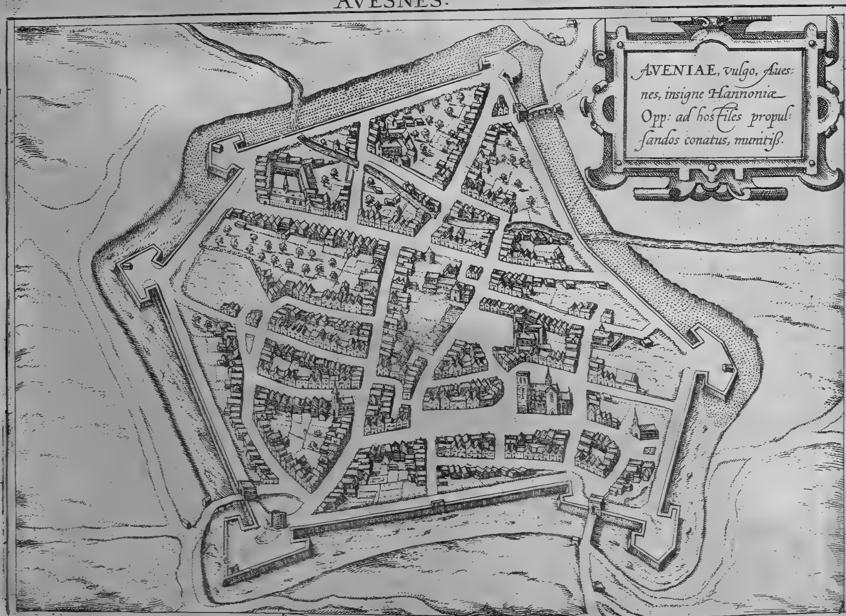
BELLOMONTIVM.

ELLOMONTIVM, indigenis, situs amœnitatisque causa, Beaumont, Clmaco, & Binsio abest quatuor miliaribus, Montio septem, in pulcherrimo quodam monte, abs quo & nomen habet, in Hannonia situm. Paruum id certè oppidulum, sed amœnum & vetustum, iuris nunc quidem & dominij Ducis Arschotani, olim portio hæreditaria secundi filij Hannonum Comitis, ex quo & Comitatus dignitatem habet. In eo, superiori tempore, ante has Belgicas calamitates, Dux Arschotanus vtplurimum agere consueuit.

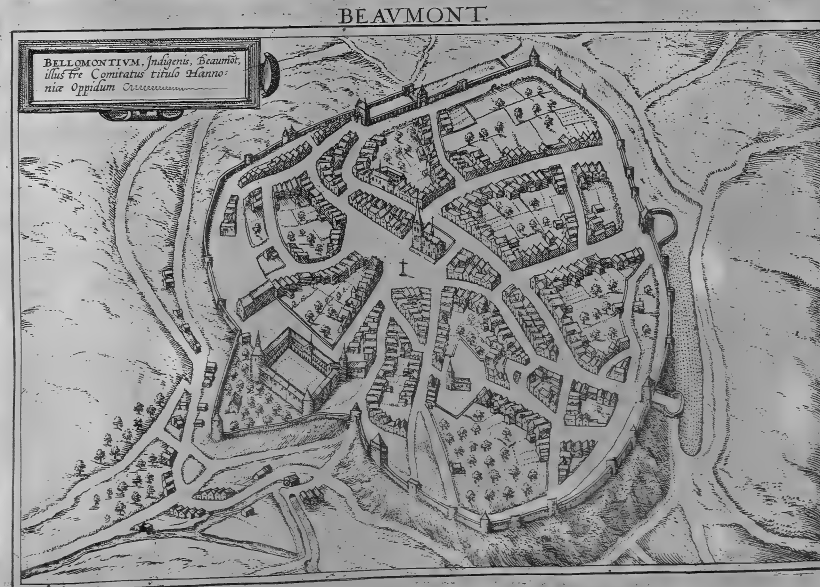

AVESNES.

BEAVMONT.

PHILIPPOPOLIS.

HILIPPOPOLIS, vulgo, Philippeville, appellationem cum ortu Anno à Christo nato M.D.LV. à Philippo Hispaniarum Rege sortitum, vnius à Carlomontio, siue Caroli Monte, Marieburgo sesquimilliaris interuallo distans, oppidum est, si quodpiam aliud, firmissimo murorum ambitu, propugnaculis, machinis muralibus, cæterisque omnibus, quæ ad diuturnam obsidionem perferendam necessaria sunt, munitissimum. Eò namq; abs Hispaniarum Rege excitatum fuit, vt inuictum esset aduersus Gallos Marieburgũ tum occupantes, vallum ac propugnaculum. Medio latam habet aream, nundinis hebdomadatim celebrem, ad quam omnes oppi diplateæ, dicenti ornatu, tanquam ad centrum conueniunt.

MARIEBVRGVM.

ARIEBVRGVM, à Maria Hungariæ Regina, Caroli Quinti Cæsaris iussu, paulò post id tempus conditum & nuncupatum fuit, quo cum exercitu Gallico Longeuallius & Rossemius, Duces, hic Geldrus, ille Gallus, per mediam Brabantiã Lutzelburgum penetrarunt, Anno nimirum Domini M.D.XLII. Situm est inter duos fluuiolos, nomen alteri Gallico idiomate, Alba, cui propinquum est, ad teli iactum; Alteri Nigra, abs quo, dimidiato milliari distat. Abest Cimaco miliaribus quatuor, Montio vndecim. In expugnabile id oppidum est, & propter situm, & propter mœniorum firmitatem, in quibus ita quatuor propugnacula habet, erecta, & figuram oppidi quadrangulam reddant. Hic tamen, vt alibi, & fidele militum præsidium, & sufficientem commeatus atque annonæ copiam requiras, neque illum præficias, per quem id accidat, quod Anno mille simo, Quingentisimo, quinquagesimo quarto, cum quidem ignauia, imò, vt fama obtinuit, Risartorum domini proditione, id oppidum in potestatem Gallorũ deuenit, summa cum ignominia Præfecti, & cum grauissimo istius Regionis detrim ento. Verùm à Gallis, eam pacificationem, quam anno melesimo, quingentisimo, quinquagesimo nono, cum Belgis transegerunt, Regi Hispaniarum Philippo, restitutum fuit.

CIMACVM.

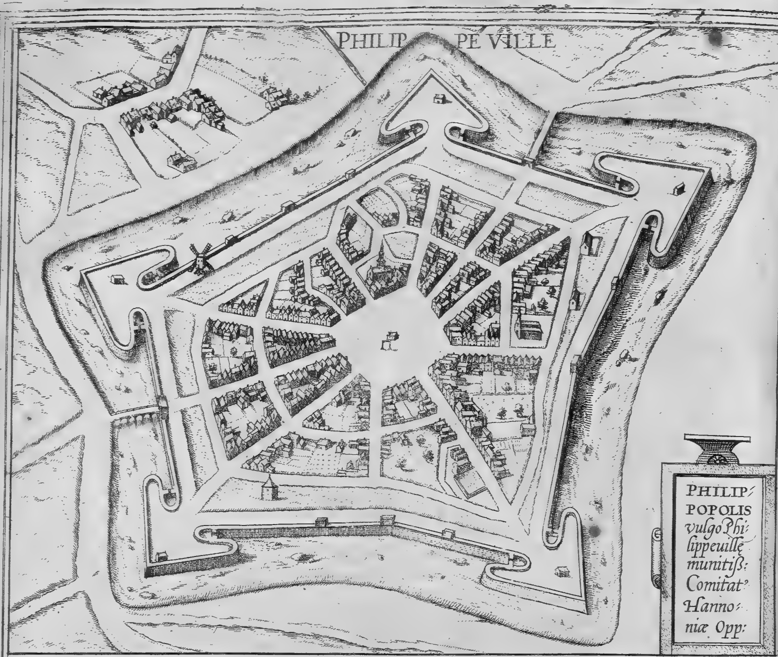

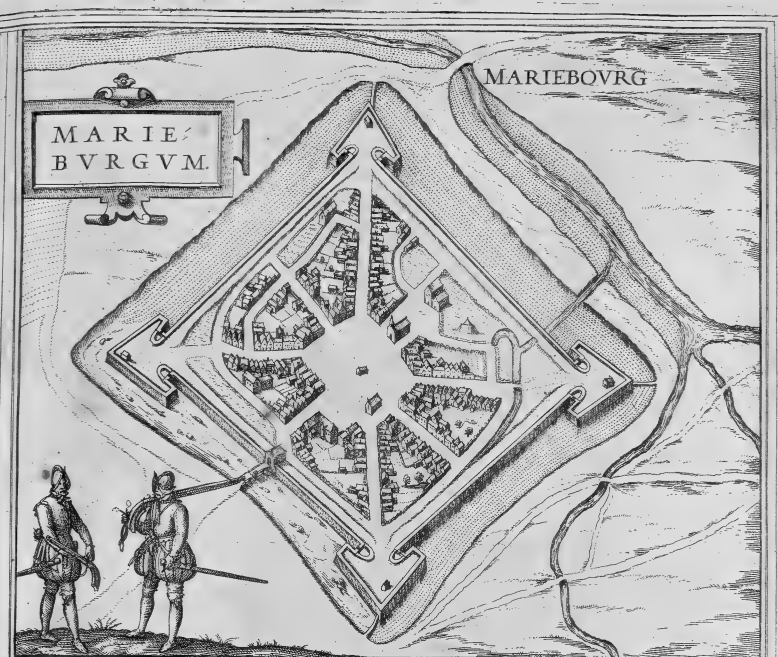
IMACVM, territorij Namurcensis opp. ad Albam flumen in nemore situm, ab Aueniis miliarium sex interuallo distat: Ciuium ædes habet sumptu atque splendore mediocres, & Principis palatium vna cum hortis mirum in modum elegantibus, & amænis. Principatus etiam titulo insigne est, ex quo Arschotanus Dux, cuius est dominij, Principis adpellatione salutatur. Oppidum hoc bellis, superiore paullò tempore cum Gallis gestis, non semel vexatum ac dirutum, nunc ita restauratum est, vt longè, quàm anteà pulchrius sit, atque firmius. Olim, ni fallor, edidit Ioannem illum Frossartum, qui tam gnauiter sui temporis historiam, ligua populari conscripsit.

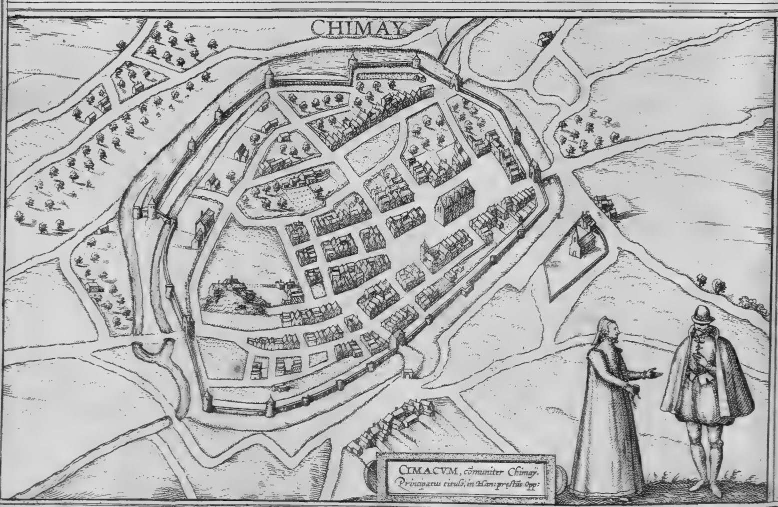
VALLECVRIA.

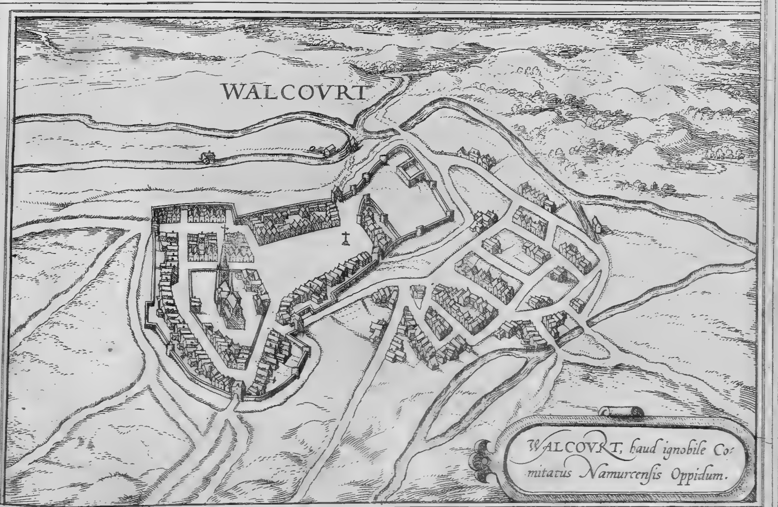

ALLECVRIA, egregium Comitatus Namurcensis oppidulum, à Metropolitica Namurcensi vrbe, septimo milliari distans.

PHILIP PE VILLE
PHILIP-POPOLIS vulgo Phi-lippeuille munitiss: Comitat' Hanno-niæ Opp:

MARIEBOVRG
MARIE-BVRGVM.

CHIMAY
CIMACVM, cõmuniter Chimay.
Principatus titulo, in Han: pręstās Opp:

WALCOVRT
WALCOVRT, haud ignobile Comitatus Namurcensis Oppidum.

DORDRACVM.

DORDRACVM, peruetuſtum Hollandiæ oppidum, loci natura valde munitum, idoneum negociationi, vndiquie aquis cinctum, opibus & auctoritate inter alia præcipuum. Nuncupatur Dordracum (vulgò Dort) quaſi Dur-dracht/ ob fluminis, qui ibi fuit, traiectum. Antiquorum ciuitas VViltorum, ex multorum opinione putatur, primum in Statibus Hollandiæ locum occupat, quatuor fluminum concurſu, in Inſulam redactum, Moſæ nimirum, Vahalis, Lingæ, ac Meruæ, quæ idem Anno M.CCCC.XXI. à continenti abroſerunt, Brabantiæ enim cohærebat. Hinc quidam ad quatuor flumina ſitum ſcribunt. Sic enim effigiem oppidi, ac ſitum: cum Philippus Hiſpaniarum Rex Anno Chriſti M.D.XLIX. in id primum poſſeſſionem capturus ingrederetur, exprimi & imagini hoc diſtichon adſcribi iuſſit.

Me Moſa & Vahalis, cum Linga, Meruaque cingunt,
AEternam Batauæ virginis ecce fidem.

His igitur fluminibus in inſulam redigitur: contigit namque, vt Vahalis ac Moſa fluuij, vna cum mari, continentem, in qua hoc oppidum iacet, atque Brabantiæ iungebatur, inundarent: quam verò latè, crudeliterque ſatis inde liquet, quòd vicos, ſeu pagos ſeptuaginta totos ſubmerſerint, abſorpſerintque. Numerus eorum, qui in ijs ſimul cum bonis omnibus perierint, æſtimatur vltra centum hominum millia. Paulatim tamen huius abſorptæ terræ quædam particulæ, ſolitis eius Prouinciæ artibus, & vt fert hominum eius loci vſus atque induſtria, recuperantur. Piſces varij generis Merua ijs in locis habet: Strutionibus, & Salmonibus, veluti circum Campenam, Zuderzea, quæ dicitur, planè ſcatet. Dordracum quinque miliaribus Gouda, ſeptem Vltraiecto diſtat. Amplum eſt, pulchrum, & elegantioribus ædificijs inſigne. Summum templum, quod B. Mariæ virgini eſt ſacrum, oculos mira elegantia, & pulchritudine paſcit. Quicquid vini Rhenani in Belgium adportatur ex Germania; quicquid item frumenti ex Geldris, Cliuis & Iuliacenſibus, atque aliunde mediterraneis ex locis, id omne in hoc oppidum, tanquam Emporium, generali Stapula, vt vocant, illuſtre, tranſuehitur. Quo nomine, tum alias ob cauſas id creuit, & hominum multitudine, per quam eſt frequens. Cæterum, quia ſubinde noſtra in hac vrbium enarratione neceſſariò Stapulorum mentio incidit, neceſſe eſt, maioris lucis gratia, vt Stapuli nominis vim atque originem, & rei naturam, quam ipſum indicat nomen, declaremus. Itaque Stapulum ab origine Latina, Gallis & Germanis in ea ſignificatione vſurpatum nomen, indicat locum, Principis munere ac priuilegio publicè deſignatum, quò importetur vinum, frumentum, aut aliud quoduis exoticæ mercis genus. Sic Atrebatum ferunt habere vini Gallici, quod continenti in Arteſiam vehatur, Stapulum. Ex quo neceſſe eſt mercatores eo prius vina deuehere, quam ad alium eius Prouinciæ locum. Poſtquam autem ad tempus ea in foro venum expoſita illic habuerint, tum demum poſſunt, quò ipſis viſum fuerit, exportare, ac diſtrahere. Middelburgum apud Zelandos Stapulum habet vini Gallici, Hiſpanici, Luſitanici, aliarumque Regionum, ex quibus eo per mare vinum importatur. Itaque nautæ, & negotiatores tenentur ad eam ipſam vrbem vela contrahere, ibique in littus vina exonerare: poſtremò exſolutis, quæ debent, vectigalibus, poſſunt, quò lubet, cum ſua merce, vela facere. Stapulorum Dordracenæ vrbis, priuilegia in eo potiſſimum ſunt, quòd omnes, qui Rheno, aut Moſa frumenta, ligna, vina, aut aliud mercis genus illuc vehunt, ſuas illic naues in portu, littoreue exonerare debeant, & exoluto portorio, ſuas merces in ipſius vrbis, aut ciuium naues imponere, alioqui vt eas auehant, cum publicanis tranſigere. Tametſi autem huiuſmodi priuilegia multùm hodie ſint inter ſe diuerſa, prout ſunt merces, & quæ illa impetrarunt vrbes, ex prima tamen inſtitutione ac origine Stapulorum nomen retinent. Ita paſſim in toto Belgio Stapulis pro locorum commoditate atque vſu conſtitutis, magna ex eis cum publicè, tum priuatim ad vnumquemque ſumma cum Principis gratia, vtilitas redit. Incendio hæc vrbs aliquoties deformata fuit, ſemel ob bellum Traiectenſis Epiſcopi, cum Guilielmo Hollandiæ Comite. Altera vice, anno ſalutis 1457. incendio fortuito media eius pars concidit, cum ſumma D. Iacobi Eccleſia, cum hoſpitali & Halla, quam vocant, vrbis. Bellicoſos etiam & animoſos ciues Dordracum ſemper habuit: bellum namque contra Ioannem Hollandiæ Comitem ipſis fuit, priuilegiorum defendendorum cauſa, potiſſimum ſuper priuilegio de non euocando ciues ad aliud, quam domeſticum tribunal. Nam comes ipſos ad Delphenſe iudicium citauerat. Anno etiam ſalutis M.CCCC.IIII. Dordracenſes Brabantiæ Ducem, qui totam Zuithollandiam, præter vnam hanc Dordracenam vrbem, poteſtatis ſuæ fecerat, Brabantinos omnes armorum impetu repellunt, diſſipant & cædunt, complures pagos Vulcano litant, Buſcumduco & oppido S. Gertrudis imminent, atque ingenti demum præda onuſti, victores ad ſuos redeunt.

DORDRECHT.

DELPHIVM.

DELPHIVM, Celeberrimum in Batauis oppidum, secundum in Hollandiæ Statibus locum obtinet. Gentis ipsius lingua ex frequentibus Mosæ alueis eò deductis, nomen sortitum: vulgari namque sermone, fodere, siue alueum & fossam ducere, Delffen/ indigetant. Duobus milliaribus Rotterodamo, Erasmi illius doctissimi patria, vnico verò, eoque exiguo, à maximo & vetustissimo totius Europæ pago, Haga Comitis distat. Conditum olim ab illo Gothofredo Lotharingiæ Duce, cognomento, gibbo, Anno salutis M.LXXV. qui Ciuitati imposuit Castrum, seu præsidium, in quo & habitabat, cuius iam nulla extant vestigia, & cum annis quatuor per tyrannidem Hollandico potitus Comitatu fuisset, á Theodoro, eius nominis quinto, legitimo Hollandiæ Comite victus, è Comitatu tandem expulsus, veruto Antvverpiæ suffossus est. Id oppidum copiosum ac lautum, valido murorum ambitu cinctum, vallo, ac propugnaculis firmum, sed & reticulato sepimento, muri instar, valde munitum, aqua etiam ea latitudine ambitur, quam vir alioqui fortissimus, lapidis iactu superare haud queat. Varijs Euripis atque canalibus, ad magnam ciuium opportunitatem, passim distinctum, & aquis mirificè instructum. Vnde quemadmodum in ædium, & domesticæ supellectilis nitore atque mundicie, communi eorum sententia qui varias mundi partes perlustrarunt, vni Hollandiæ palma conceditur: ita in nitidissima Hollandia, primas eiut laudes inter omnes eiusdem territorij vrbes, soli attribuunt Delphio. Quò etenim pluuia frequentior, quæ alias defœdare vrbes vtplurimum solet, eò venustius huius oppidi vici & plateæ, ob situm nimirum elegantem, nitent, cum ea occasione sordes omnes ad canales & aquas, peroportunè transmittat. Inhabitatores ipsi peculiari quadam, & innata humanitate, ciuilitate morum, ac politia culti, mercaturam & Lanificium exercent, sipidam ac præstantem cereuisiam coquunt, remotisque in locis distrahunt: vnde eius opificij, imò negociationis ciues sunt opulentissimi. Ædificia tam publica quàm priuata, sumptuosa & superba. Atque vt prius ab his, quæ religioni nuncupata, exordiar. Primaria vrbis Ecclesia, quam nouam appellitant, cuius prima sunt posita fundamenta, M.CCC.LVI. salutis anno, Basilica augusta & elegans, D. Vrsulæ sacra, præstantissimis summorum artificum, Hemskerchij nimirum, Francisci Flori, Antonij Blocklandi, & Petri cognomento Longi, picturis eleganter ornata, eleganti turri remotissimè sese visendam exhibet. Veterem autem Ecclesiam D. Hyppolito dicatam, Hemskerchij, & M. Iohannis Schori manus, Vltraiectini quondam Canonici, cuius visendæ in tota passim Hollandia, conspiciuntur picturæ, decenter exornant. Sed quid de S. Agathæ cœnobio referam? siue enim structurarum magnificentiam (Principes namque viros hospitio frequenter excepit) siue redituum & annui census opulentiam; siue templi ornatum consideres, singula hæc narrationis longè superant fidem. Eius namque virginei cœtus Basilica, propter arctam Musij, eiusdem cœnobij Præfecti vigilantissimi, & Hemskerchij Harlemicolæ, illius quidem Poetæ clarissimi, huius verò pictoris celeberrimi, amicitiam, tota intus exquisitissimis picturis contecta, vestitaque erat. Spaciosum & amplissimum est oppidi forum, cui, sicut Orientali in latere, peraugusta & præcipua Basilica, ita in occiduo senatoria domus, splendore longè maximo existit, præcelsa turri, & in ea campanaria harmonia conspicua, qua celebrium nuptiarum tempore, dum itidem forum nundinis hebdomadarijs frequentatur, lepida exercetur musica, quæ vti epulantes in nuptijs iucundissima suauitate exhilarat, ita vendentes, ementesque in forum allicere videtur. In suburbijs omnis generis mercatura exercetur, domus sunt elegantes, hospitia ampla, quæ hospites, si re pecuniaria bellè instructi, lautissimè excipiant. Atque hæc blandientis fortunæ Delphensium, arcta & compendiosa sit quædam narratio. Verùm cū nihil sub sole firmum, nihil constans ac stabile: infausti subinde casus eius fœlicitatem interruperunt, dum rabidi Martis & implacabilis Vulcani furores, præclaram hanc vrbem turpiter quandoque deformarunt. Ab Adelberto siquidem Bauaro, vicesimo sexto Hollandiæ Comite, graui obsidione pressa, priuilegijs, murisque priuatur. Sed à subsequenti statim Comite, Guilielmo Bauaro, priuilegia ciuica ipsis restituta sunt, & mœnia restaurata, ob acquisitam, Delphensium ope, contra Frisones victoriam. Anno deinde M. LXXXVI. in Maio, ipso S. Crucis die, statim à prandio, miserando infortunio hæc vrbs circumuenitur. in ea enim, cum improuiso casu grauissimum erupisset incendium, vtramque Parochialem Ecclesiam, nouam & veterem, Xenodochia, & ducentos, vltra mille focos absumpsit, vix quinta vrbis parte remanente illæsa. Mirabile verò quod in tanto illo incendio à pluribus conspectum, neque olim fortasse à primis illis naturæ obseruatoribus, neque ab ijs, qui nostro sæculo vixerunt, alibi animaduersum fuit. Plinius quidē, & alij non postremæ notæ auctores, ceu rem magnam, & obseruatu inprimis (vti re vera est:) dignam tradunt, ciconiarum sobolem, ætate graues, & ad cibum quærendum viribus defectos parentes fouere, atque alere: sed, quod ab ijsdem animalibus exemplum id temporis editum fuit, & maius quiddam est, & maiore admiratione dignum. Ad hanc vrbem, loco ad huiusmodi volucrium pastum perquam idoneo sitam, magnæ quotannis earum cohortes nidificaturæ conuolant. Incidit autem hæc incendij calamitas in diem Maij tertium, quo tempore ciconiolæ iam grandiusculæ sunt. A multis igitur illic visum, ac obseruatum fuit, parentes, cum flammam & natis & nidis instare cernerent, primum omni ope adnixas, vt natos flammis eriperent; cum deinde corporis mole grauiores gestare non possent, eos alis, quantum poterant, cōtexisse, aduersusque incendia & flammas propugnasse, ad extremum, tanquam superstites eis esse recusarent, incendio vnà consumptas, mori sustinuisse. Oppidum illud patriam habuit perditissimus ille impostor Dauid Georgius, pestium, à quibus oppidum VVestphaliæ infectum fuit, vna. Hic professione vitrarius pictor, humillimo natus loco, literaturæ omnis expers, ea tamen fuit ingenii versutia, vt non solùm

DELF
DELPHVM
vrbs Hollandiæ cultissima, ab eiusdem nominis fossa, vulgo, Delfft appellata.
Die water sloer poert
Die Scol poern
Die suyt port
Den berch van Caluarie
S. Barbaren clost
Die Coren marckt
Het Oude Gasthuis
S. Jeronimus
Die Heilighen Geest susteren
S. Agaten Closter
Die oude kerck
De Vis marckt
Die Voerstraet
Das Rhat huis
Het Mart velt
Die nieuwe kerck
Die roer straet
Die oude vrouwen
Die Haech port
S. Ioris
S. Annen Closter
Pesthuys
De Verwers dyck
Die Geer wech
Den Doel straet
De doelen
S. Clarē Clost
Den Raem
Das Duuels gat
Die Minne broeders
Die Cokelsen
Die Qost port
Die koe poert

solùm nouæ sectæ ipse quoque dux & author fuerit, sed etiam vt à suis, quibus se verum esse Messiam persuasisset, tanquam Deus adoraretur, obtinuerit. Hic & vxorem habens, & liberos, cum in speciem quidem modestè & ciuiliter, sed ab omni reuera tum religione, tum probitate alienissimus vitam ageret, (ita hominum alij sunt crassi, leues, rerum nouarum cupidi, alij subdoli, malitiosi, duplices, in omnes rerum malarum occasiones intenti) non solùm in diuersas Belgij regiones, suum dogma promouerat, verùm etiam cum incredibili quæstu, omnibus nouo Deo certatim munera offerentibus, non mediocrem habebat sequacium turbam. Hoc retectum scelus, cum magistratus, qua decebat seueritate insectarentur: fuga Basileam facta, & mutato illic nomine Dauidis Georgij, in Ioannem Bruckium, cum hocmodo suam occultasset fraudem, eodem quoque suam transtulit familiam, & amicos, clientulosque non paucos. Ibi & priuatim hoc dogma tam insulsum auditoribus tradebat, & literis, per idoneos tabellarios missis, longè ad absentes propagabat. Attamen cum ex eius cultoribus resilijsset quispiam simul metu, ne per eam occasionem monstrum retegeretur, simul dolore & ira percitus, repentè ibidem mortuus est anno 1556. Id cum ad eius vrbis magistratum perlatum esset, diligenti in ipsius vitam inquisitione facta, & decisa demum lite, iudicum sententia, in cadauer animaduersum est, bona in fiscum relata, eius familiæ, vt, & cæteris, qui dogmate illo abiurato, ad ciuitatis religionem sese adiunxissent, humaniter condonatum, vniuersæ rei gestæ historia typis euulgata.

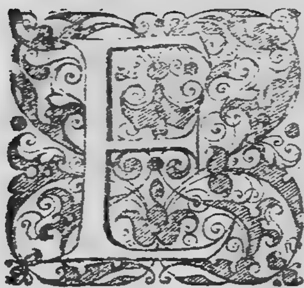
Quod quidem in huius vrbis contumeliam minimè narratum putandum; cùm vicissim viros honorandos ac suspiciendos plurimos genuerit, quales inprimis fuerunt Aegidius Poeta, & Ioannes Grammaticus. Multo verò omnium præstantissimus Iodocus Sasboutius, clarissimus vtriusque iuris Doctor, Cancellariæ Geldricæ Præses, à Carolo Quinto constitutus, & simul Poeta elegantissimus, cum ad extremnm iam vitæ appropinquaret, hoc sibi ipse Epitaphium conscripsit, quod hodieque in eius tumulo, apud Arnemium primario in templo conspicuum, huc, propter elegantiam & pietatem adscribere visum est.

Siste gradum: quod es, ipse fui, fortaßis eris cras
Quod sum, cadauer putridum.
Olim IODOCVS *eram* SASBOVT*: me misit in auras*
DELFT*, clara pars Batauiæ.*
Ter denis patriæ causas decidimus annis,
Pars Consili haud ingloria.
Deinde & pacatis Præses ius Cæsare Gueldris
Dixi, iubente CAROLO.
Quid tituli? quid opes? quid nunc prudentia prodest?
Mors summa miscet inferis.
Sola manet virtus homini post funera; solam,
Dum viuis, hanc ama.

Eadem etiam ciuitas inter cæteros eruditione præstantes viros habuit Cornelium Mussium, virginei sodalitij ad S. Agatham Rectorem, virum rara morum probitate, Theologum insignem, Poetam elegantissimum, & verum Dei, infœlici hoc nostro æuo, martyrem.

Exiguo ab oppido Delphensi miliari distat Pagus, quem Hagam Comitis, vulgò Des Grauen Hage vocant, omnium quos Europa habet, pulcherrimus, ditissimus, amplissimus, ac capacissimus, ad domuum duo millia continens, tam sumptuosarum, vt nulli vrbium cedant, dum ibi propemodum totius regionis nobilitas, ac Hollandicarum prouinciarum Præfecti Principis Arausiensis scilicet Palatium, curiaque commorentur. Hinc ad semimilliarium distat Losdunen, Benedictini Ordinis monasterium, vbi sepulchrum extat Comitissæ Margarethæ, cuius historia relatu non indigna videtur. Hác quondam paupercula quædam, natos ex se gemellos vlnis tenens, petebat eleemosynam, cui præter id, quod nihil ei largiretur, insultabat, eamque conuitijs proscindebat, negans possibile esse, binos pueros eodem partu edi, nisi binis etiam partubus geniti essent, proinde alterum horum adulterio natum esse: qua contumelia mota muliercula hæc, orabat Deum, vt ad vindicandã castitatẽ, pudicitiamq; suã, permitteret hanc Comitissam eodem partu tot infantes, quot dies annus habet, dare, idque factum esse, testatur eius Epitaphium, quod sic se habet: Illustris Domini Florentij Comitis Hollandiæ filia, cuius mater fuit Mechtildis filia Henrici Ducis Brabantiæ, fratrem quoque habuit Gulielmum Alemanniæ Regem. Hæc præfata D. Margaretha Anno salutis 1276. ætatis suæ anno quadragesimo secundo, ipso die Parasceues, hora nona ante meridiem, peperit infantes viuos promiscui sexus numero trecentos, sexaginta quatuor, qui postquam per venerabilem Episcopum Guedonum Suffraganeum, præsentibus nonnullis proceribus & magnatibus in pelui quadam Baptismi Sacramentum percepissent, & masculis Ioannes, fœmellis verò Elyzabet nomen impositum fuisset, ipsorum omnium vna cum matris anima ad Deum æternaliter victura redierunt, corpora autem sub saxo requiescunt.

ENCKHVSA.

NCKHVSA in Batauis, etsi non magna vetustate, celebritate tamen nominis præstans, ac nobile oppidum; cognominatum Enckhusa, quasi Enckel husen/ vel, Einck husen/ Aliquot casæ, quæ situs opportunitate, ob halecum nimirum capturam, & salis confectionem, quondam excitatæ, Ecclesiam habebant, atque Pastorem, qui peronatus, vili, ac rustico habitu, quo & cæteri omnes communiter vtebantur, incedebat. Hæ autem casæ, eum Hollandiæ locum occupabant, qui Frisiam respiciens, canalibus ac foueis passim distinctus, primis casarum habitatoribus, non ita difficilem præbebat accessum. Qui negotiorum gratia, aliquò fortè ituri, asserem secum ferebant, quo obuias passim aquas, quasi pontis operâ, superabant. Sed hæc nunc omnia loca æstuosum mare, Zuider See vulgò, absorbet, quod iuxta oppidum latitudine est trium miliarium Germanicorum. Circa annum Domini M. CCCC. XXVI. re, opibus, & ædificijs crescere cœpit ENCKHVSA, vt tum primum VVaterlandiæ vrbibus annumerari cœperit, & nunc oppidum adprimè concinnum ac elegans, copiosis vbique aquis instructum, muris cinctum, & propugnaculis validè munitum. Ab anno salutis, M. D. LXXII. publicis priuatisque ædificijs longè magnificis, non citra spectantium admirationem, ornatum; portum habet perelegantem ac valde capacem, vt arte omninò mirabili, ita sumptibus amplissimis factum, qui tutam onerarijs nauibus stationem, & ab omni tempestate, glacie, & quibuscunque alijs marinis incommodis, securitatem præbet. Hic autem portus, artificioso ac valido munitus est aggere, ea ratione composito, qua in vniuersa vbique Hollandia, contra vehementiores vndarum ac fluctuum impetus, vallum, & obstructiones aggerantur. Habent quippe hoc tractu, certum quoddam oblongi graminis, siue iunci genus, quod fundus mari contectus, copioso prouentu suppeditat; id certis anni temporibus sub aquis demetunt, & nauibus ea ad loca, in quibus ad obstructiones aquarum constituunt vti, deuehunt; vulgò Weyer/ indigetant. Huius autem vsus, ad solidissimas aggerorum iuncturas vtilissimus est, cum eius sit conditionis atque naturæ, vt, quò vehementioribus vndarum fluctibus concutitur, colliditurque, eo solidius concrescens, vehementius fortiusque resistat. Extra Enckhusanum Oppidum, via est silice strata, sesquihoræ tempore, euntem exercens: Pagum habet adiunctum, vulgò GROTE BROOCH nomine, qui ciuilibus priuilegijs gaudet, eò, quod vrbs tanta quondam amplitudine fuerit, vt tritum sit hoc loci prouerbium; Magnæ Grotbrokanæ vrbi, ignobile vicinum est oppidum, Aliquot Casæ, cognominatum: quo nimirum vilis & abiecta eius notabatur conditio. Nihilo tamen minus, clementem blandamque fortunam sensit semper ENCKHVSA. Cum namque ipsam Grotbrokani, contra æqua vicinitatis iura, strategemate quodam niterentur obruere; Mittebant quippe eò, in nauibus armatos fœno contectos, quasi fœnarium more solito, frequentaturi forum; dolusque innotesceret, nec optatum consequeretur effectum: in perpetuam eius rei memoriam, inter Orientalem & Septentrionalem portam, turrim Enckhusiani construxerunt, Spitt Broick/ nuncupatam, perinde, ac si ipsa, eo nomine innuat, in contemptum & despectum Brokensium ab oppidanis, quibus modo ornamento est, se excitatam fuisse. Non dissimile oppidanorum facinus, eo tempore extitit, quando Geldrij Hollandis bello imminebant, qui, vt subitò hostiliter ENCKHVSAM inuaderent, qualescunque potuerunt, insidias oppido struxerunt, quorum conatibus eâ & dexteritate, & celeritate obuiam Enckhusani iuêre, vt Geldrij subito amputatis prymnesijs, ancoras cogerentur relinquere, quas omnes, elabentibus fugâ hostibus, ENCKHVSIANI capientes, Orientalis portæ turri affixerunt, quemadmodū hodierno etiam tempore ibidem conspiciuntur. Ciues habet conficiendarum & gubernandarum nauium peritos, tum maritimam mercaturam exercentes; qui, quo tempore vilis est halecum captura, (tota nimirum æstate:) ex qua communis plebecula vt plurimum victitat, nauiculas piscatorias deserunt, retia ad Nouembrem vsque mensem deferunt domum, & Naucleri, Gubernatoris, aut vulgaris nauitæ munera mercede conducti, obeunt. Exercitati quippe sunt nautæ, qui nauiculis suis piscatorijs velocius, quam alia quæcunque etiam nauis, tam aduerso, quam secundo vento velificari nôrunt. Malum non in medio, sed ad nauiculę latus collocant. Et ne ipsam affixum lateri velum, ventorum impetu graue, in imum deprimat, aliud eiusdem nauiculę latus ponderosis lapidibus onerant, æqualem vt cursum nauigando teneat. Quin & sale conficiendo excellunt. Extra orientalem portam ædes habent peramplas, & salinarias officinas, in quibus ex sale prius ruditer cocto, tenue & maxime candidum conficiunt, quod ad exteras regiones in magna copia auehitur; vnde, vt laus Enckhusanis maxima, ita vectigal haud contemnendum prouenit. In vniuersum autem omnes, etiam ditiores vili vtuntur amictu, ita, vt oppidi Consul nautico quandoque amictu incedat. Oppidani maritima negotiatione si vnquam aliàs, tum maximè turbulentissimis hisce temporibus, quibus alij multi re, ac opibus lapsi sunt, diuitias longè maximas coaceruârunt. Belli namque socijs adiuuantibus, omnem maris vicini negotiationem ad se violentia quadam pertraxerunt. Vulgus ex copiosissima halecum piscatione victitat. Nouembri mense, circa omnium Sanctorum festum. Nauiculæ complures, quas Staelöners appellitant, plures ducentis, quę binos tantum habent vectores, alto se pelago committunt, & retia sua vel fixis extendunt stipitibus, vel alligata rudentibus, cum ancoris in imum demittunt. Et cum densissimis gregibus haleca contra vim fluminis ascendunt, fit quandoque, vt tam felix sit in frequenti piscatu captura, vt vna Stalonerica nauis, sex & triginta tonnis onusta, domum redeat. Atque ex isto piscatu, non omnia haleca sale, muriave condiuntur, sed inueterantur, & infumantur plurima; vnde haleca infumata delicatissima, vulgo, Deybückinck/ in vniuersam passim Ostlandiam, in Germaniam, & ad omnes Rheni accolas, transportantur. ENCKHVSIANVM denique Oppidum, RVARDVM illum Tapper, præcipuum in Academia Louaniensi Theologum, edidit.

Die Zuyder Zee

LA MER DE SVT

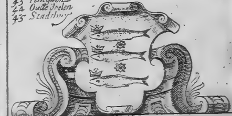
Die Stadt Enchuijsen

Principael huysen kercken en Cloosteren plaetsen ende straten

1 Twester clooster
2 S. Gommers kerck
3 Beruoeten clooster
4 Tsuyder clooster
5 Tlutkevelt
6 Grootenviet
7 Nieuwen doelen
8 Syebrants dyck
9 Die visberfdyck
10 Die nyeuwen riedijck
11 Die riedijck
12 Den doelstraet
13 Die karmelckstraet
14 Comenstraet
15 Peperstraet
16 S. Pancraesstraet
17 Westerstraet
18 Herkes steech
19 Stront straet
20 Vismarct
21 Noort hauendijck
22 Oude bierkaey
23 tNoordten
24 Bredestraet
25 Cornenstraet
26 Berndestraet
27 Nieuwe bierkaey
28 Die nieuwe marckt
29 Nieuwe straet
30 Dosken steech
31 Nieuwe kaey
32 Kercksteech
33 S. Pancraes kerck
34 Monicken clooster
35 Oude prouentier
36 Blamen poort
37 Suydt hauendijck
38 Mollen padt
39 Die bell
40 2 Amelant
41 Verckenstraet
42 Melckmarckt
43 Feneghen
44 Oude doelen
45 Stadthuys

Van fortressen poorten ende materinghe

1 Doude gou
2 Mantel
3 Hantuatwater
4 Thoogheudt
5 Bagynnen lant
6 Die vaert
7 Die Westerpoort
8 Stadt molen
9 Chrystoffelstooren
10 Pous tooren
11 Noorderpoort
12 Altenae
13 Nieuwenpoort
14 Visschers mollen
15 Noorderdijck
16 Visschers poort
17 Visschers hauen
18 Thoprdrooch water
19 Coeysant
20 Trindel
21 Nieuwen opslach
22 Die Ooster nieuhauen
23 Stadt-kaeyen
24 Hillegadt
25 Die rede
26 Tostersandt
27 Sundergat
28 Plaetken
29 Ketegat
31 Die doeuen
32 Doude hauen
33 Pack hooft
34 Welgen berch
35 Suyder dijck
36 Suyder poort
37 Nieuwen hauen
38 Keetenn
39 Tochten
40 Timmerwerue
41 tOude kerckhoff

La Ville d'ENCHVSE située en la Comté d'Hollande comme elle se comporte a present

ROTTERODAMVM

ROTTERODAMVM, non ignobile Hollandiæ oppidum, quasi dicas, Rottæ obex, siue agger. Damm namque Batauis aggerem sonat. Est siquidem Rotterodamum ad Rottam, aquæductum, à quo appellationem habet, situm, Mosæ flumini propinquum. Scidamo, vnico milliari, Gouda verò, tribus distat oppidū cum opinione hominum vetustum satis, tum splendidum & copiosum lanificio, & panni textura, celebre, habens & iustum populi numerum, & scite admodum constructas ædes, quarum, quæ D. Laurentij nomine sacra, facilè princeps, & splendida est, & sumptuosa: sed præ cæteris ornamētis, vrbs ista, hoc nomine potissimum clara & celebris est, quod patria fuerit viri celeberrimi D. Erasmi Roterodami, omnibus omnium doctrinarum virtutumque nitoribus politissimi. Itaque ad memoratam ædem, etiamnum visitur domuncula, & in ea, cella exigua, quæ primum natum illum excepit. Hanc, vt ingeniosissimus quisq; est, & amantissimus, iter illac faciēs reuerenter adit. Tantus ille vir, multis posteritati relictis operibus, quæ ingenij planè diuini argumentum præbeant, diem obijt extremum Basileæ, Anno M.D.XXXVI. Raræ admodum ingenij & eruditionis dotes Erasmo, eo sæculo illiterato contigêre, quibus permulti plurimum tum deferendum censuerunt, ijque non plebeij ordinis homines, sed orbis monarchæ, nō vulgariter eruditi, sed rei litterariæ ea ætate principes. Quippe inuictiss. Carolo Augusto à consilijs fuit. Serenissimus Cæsar Ferdinādus fauoris sui in ipsum documenta plurima dedit. Quam magnificis verò honorarijs à Christianissimo Galliarum Rege Francisco in Gallias; quàm amanter ab Illustrissimo Rege Henrico, libera, vbinam eo loci viuere vellet, data optione, in Angliam est euocatus? De summis Pontificibus Leone & Clemente, nihil attinet dicere, horum certè maximus erga eum fauor, multis ad Erasmum transmissis Epistolis innotuit. Sed hæc fortasse, pro huius loci ratione, nimis de Erasmo, multa. Dum hoc oppidum, Ludouicus Guicciardinus, vt Belgij perficeret enarrationem, in Batauia sua ante annos aliquot describit, in calamitatem sanè maximam Rotterodamum incidit. Casu enim quodam incendio in ea excitato, ædes nongentis plures, & onerariæ naues permultæ, conflagrarunt, homines etiam aliquot absumpti sunt, omnes detrimentum perpessi. Iam tamen ob ingentes diuitias, minore, quam anni spacio (scribit eo tempore Guicciardinus) plenè tota restaurata est, atque adeo frequenti negotiatione, & mercatorum concursu, dictu mirum quantum quotidie augeatur.

GOVDA.

GOVDA, Præclarum Hollandiæ oppitum, sextum & vltimum inter Hollandiæ status locum obtinens, circa annū Salutis M.CC.LXXII. sub Comite Florentio à quo ciuicis & præcipuarum vrbium donatur priuilegijs, conditum ad ripam Isselę fluij, situ est periucundo. Quippe olim obstructo Rheno, circa pagū Catvvik, & præsidium Britonum, duo fluuij, nimirum, Issela, & Lecka, qui se in Mosam exonerant, enati sunt. Itaque cùm non pateret libera nauigatio, & exitus in mare; per alueos & fossas, flumina circunducta sunt, atque eo loco, vbi nunc Gouda sita est, fossa incuruata & flexuosa, quæ Gouda appellatur, & oppido nomen dedit, in Rhenum Leidensem ad vitandum mare, & loca remotiora, deducta est, obiecta tamen Sclusa, quam vulgo vocāt ne fluxu Isselę campi inundarentur. Tum tuta nauium statio ibidem originem cepit, habitationes & diuersoria, hac de caussa, aliquot excitata in aggere. Et noua, hac occasione orta societas, tāta, breui temporis successu, incrementa sumpsit, vt palustrium passim locorum agrestes habitatores pertæsi, qui varijs antea locis sparsim habitabant, iuxta aggerem, locum altiorem conuenerint, & Ecclesiam, quo rei imprimis sacræ, & religioni vacarent, huc transtulerint. Quæ quidem consociata Batauorum multitudo, loci opportunitate vsque adeo breui tempore creuit, vt vrbis formam, fossas ac mœnia, quo liberius & tutius hic habitaretur, locus ipse desideraret. Qui sub Florentio Comite, vt dictum est, ius ciuium est consecutus. Demum, Comites Blesenses, quorum ditionis postea Gouda facta est, cum animaduerterent, oppidanorum frequentiam, plurimum ob quotidiana incrementa augeri, oppido pomœria, fossas, ac mœnia, latiori spacio, ea nimirum amplitudine produxerunt, qua se modo visenda exhibent. Recipit autem Goudanum hoc oppidum in dies aquam ex maris fluxu, atque refluxu, mundā tamen, defæcatam ac dulcem, excoquendæ cereuisiæ accōmodatissimam, cui Hollandicum solum, neque colore, neque sapore parem habet. Eam commoditatem Isselæ alueus oppidanis suppeditat. Verum propter frequentes & exuberantes eius inundationes, Florentius Comes, eius nominis V. (qui in venatione plus viginti vulneribus confossus, perijt) Anno Salutis M.CC.XC. VI. Vltraiectensis Episcopi consensu, naturalem Isselæ alueum, in pago Vreesvvick, haud ita procul à Viana, obstruxit. Hinc factū est, vt antiquus ille alueus, paulatim enata ex sordibus terra minuatur. Ars Typographica, paucis, imò nullis ante in Hollandia cognita (nam quicquid librorum tum erat in vsu, monachi assiduo labore, & magna diligentia scribebant) Goudæ primū in notescere, & in vsu haberi cœpit, in domo fratrum Collationis. Primaria vrbis Ecclesia, eleganti structura & præcelsa turri conspicua, bis á prima fundatione tota exusta fuit, Anno nimirum salutis M.D.XII. igne cœlitus tacta. Et anno M. CCCC.XXXVIII. eo incendio, quo oppidum vniuersum, deformatum perijt. Hæc verò Ecclesia, qua modo præcellit structura, magnificè restaurata, conspicitur.

ROTERODAMVM HOLLANDIAE OPP.

ROTTERDAM.

GOVDE.

GOVDA Hollandiae Opp. ad Isalam amnem, quo Gouda fluuius, à quo vrbs nomen habet, euoluitur, situm.

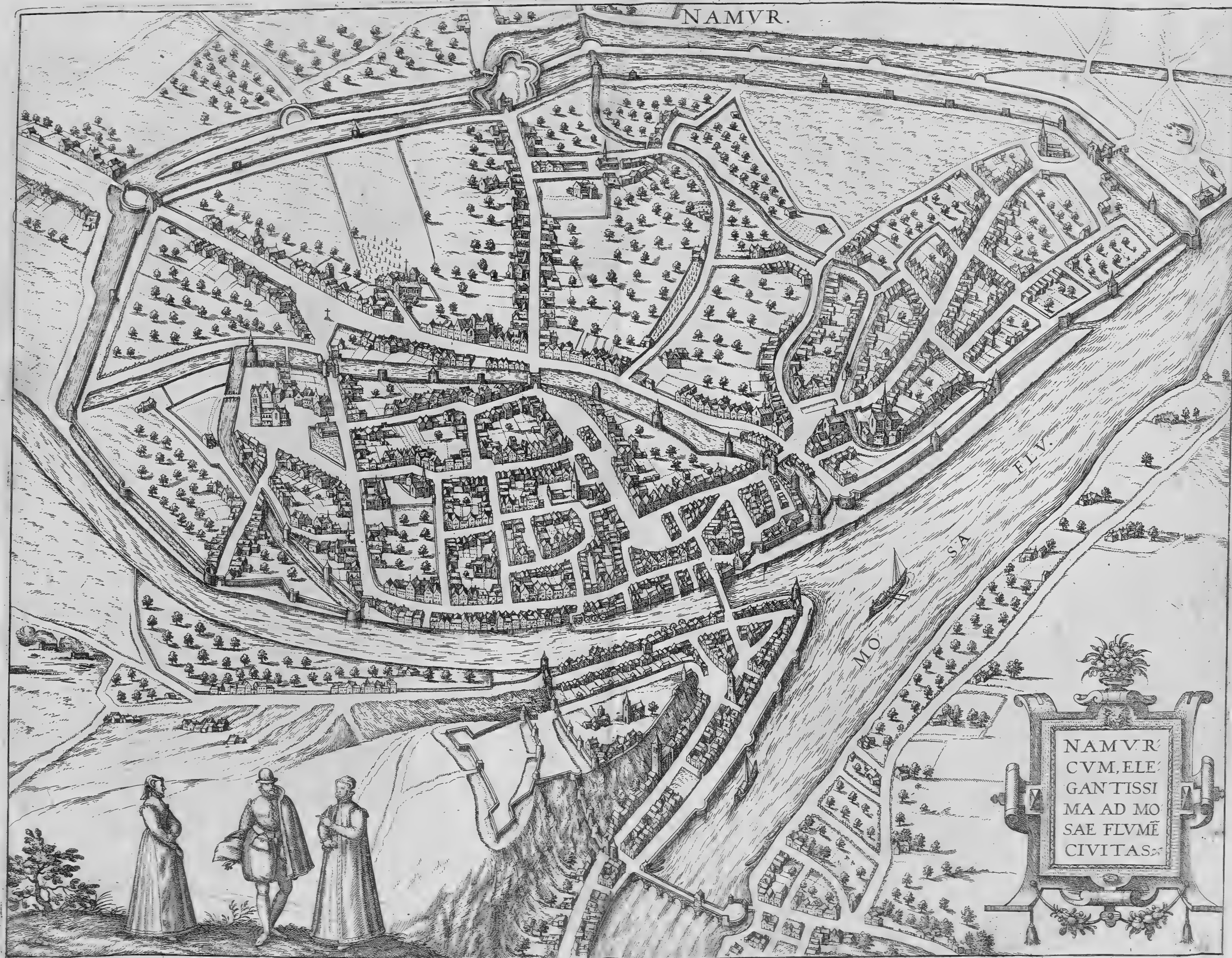
NAMVRCVM.

EMETOCERNA, Cæsari in Belgis oppidum, Car. Bouillus hodie Namures vocari docet. Sunt & Cæresi, Germaniæ apud Cæsarem populi, qui nunc Ripenses, Huberto Leodio appellantur, vbi arx Cerey, apud Mosam; Vegenerio est Namur, Germanis Namen. Nunc passim Namurcum, insigne comitatus Brabantiæ, ad Mosam flu. oppidum. Originem nominis habet satis obscuram; Auctores enim Graues scribunt, à se, an ex alijs, haud scio, ab Naino, Gentilium Deo, appellatum; eum in Montis vertice, ad cuius radices situm sit, habitasse, & cultum fuisse omnibus ad eum opis auxilijque gratia, ventitantibus, responsa dare consueuisse: post verò Christi aduentũ (Materno prima fidei Christianæ fundamenta collocante, qui totum Eburonum agrum, ad suaue Christi iugum inuitauit) prorsus obmutuisse; inde Namurcum vocitant. Alij hanc vrbem à Romanis, tanquam inexpugnabilem rupem extructam esse, referunt: Ipsos nouum murum nominasse, vnde postea Namurci, siue, vt alij perhibent, Namurræ apellatio, corrupta sensim voce facta sit. Sita est inter duos Montes, ad læuam Mosæ ripam. Ad Occidentem Sambra, Namurcense oppidum alluens, id duas in partes intersecat. Mosa pertransit, exituque dein suo, in eam sese regurgitat. Abest Louanio octo belgicis miliaribus, decem Leodio, vndecim Bruxella. Pulchra est & amœna, arceque loco edito, conspicua, longius se videndum præbet. Ea in Arce præclarum est Canonicorum Collegium, fundatione ac sumptibus Comitis olim institutum. Sunt & aliæ duæ in vrbe ipsa Canonicorum Collegiatæ Societates. Altera, in Ecclesia D. Albano sacra, quæ Pauli quarti Pontificis Maximi auctoritate, Hispaniarum Rege Catholico petente, in Cathedralem est euecta. Cuius primus omnium Antistes, designatus, confirmatusque est Reuerend. D. Antonius Hauetius, insigni doctrina, & verbi diuini administratione clarissimus, multis annis, in aula Bruxellensi, Ecclesiastico munere, summa laudis celebritate, perfunctus, omniumque proinde iudicio, dignus & idoneus iudicatus qui ad episcopatus honorem eueheretur. Altera Canonicorum ecclesia est B. Mariæ Virgini nuncupata, idque, vt annales perhibent, D. Materni, primi Tungrorum Apostoli, auspiciis. Monasteria etiam hic aliqua sunt vtriusque sexus, inter quæ principem ferè locum obtinet Fratrum instituti D. Francisci cœnobium, non modo sumptuosa, & celebri splendoris structura, sed fratribus, doctrinæ, pietatisque ornamẽtis, illustribus, & optimis verbi diuini præconibus, celeberrimum. Multa sunt insuper & in ipso comitatu cœnobia splendida Namurcensium Comitum olim pietate constructa, & optimis honorata reditibus. Inter quæ maximam dignitatis laudem meretur, siue ædificiorum nitorem, & elegantiam, siue religiosorum fratrum pietati candidatorum, frequentiam, probitatemque, siue Cœnobiarchæ pietatem, prudentiam, eruditionemque consideres, quod apud Floreffiam Præmonstratensium familia incolit, cuius prima iacta sunt fundamenta, eodem ferè tempore, quo circa annum Christi M. C. XX. Merberto auctore, Præmonstratensium ordo initium cœpit: Ornatur insuper hæc ciuitas, multo ab hinc tempore, illustri Comitis titulo, nec exiguo prouentu, quondam Marchionatus dignitate commendata. Sed in ea sedes perpetuas fixit, totius huius Comitatus Concilium, quod appellant, delectorum litibus iudicandis virorum, à quo tamen ad Mechliniensem Principis Senatum, prouocatur. Habebat quidem Bruxella Ecclesiasticam curiam, in qua controuersiæ omnes eius Brabantiæ partis, discutiebantur, quæ Diœcesi Cameracensi patebat. Nam tota Brabantia hîc non comparebat; sed eius pars, quæ Leodiensem agnoscebat Episcopum, Louanij coram tribunali istic ei constituto, litigabat. Nunc, singulæ Diœceses, nouis, paucis ab hinc annis, Episcopis creatis, adscriptæ, singulis episcopis parent; Vt Mechlinea, cum suo territorio Archiepiscopo Mechliniensi, Anuerpia Buscoducum, Namurcum, Anuerpiensi, Buscoducensi & Namurcensi Episcopis, &c. Gens, armis dedita, Principique suo deuotissima. Gallicam, at degenerem, linguam vsurpat. Videtur nihilominus ciuilioris vitæ studiosa, & ad nonnullas artes ingeniosa. Mercatores paucos habet & artifices. Nobilitate vero ita pollet, vt plurimas & diuersas familias ostentet, quæ generis sui auiti splendorem ad illustrissimi sanguinis Principes & auctores, haud incertò referat. Vniuersam Namurcensis Prouinciæ conditionem Reuerend. D. Guilhelmus Dupæus cœnobiarcha Floreffianus, subiecto carmine, eleganter descripsit.

Quisquis naturam cupis huius noscere terræ
Hanc tibi perpaucis versibus expediam.
Vnica ni fallor, tota est prouincia rupes,
Exili gleba tecta superficiem.
Rennuit hinc validum prædurus agellus aratrum,
Insidias quòd ei saxa dolosa parent.
Arescit tellus nimium, si deficit imber,
Saxaque nimbosis, heu reteguntur aquis.
Hinc à quingentis memoratur plus minus annis,
Hæc regio fermè tota fuisse nemus.
Auguribus sunt hic aptissima tesqua peritis,
Aspera dumosis non adeunda iugis.
Terra ferax ferri est, sed pene siliginis expers,
Triticeo farr nec bene conueniens.
Zeapetris gaudens hic passim crescit in aruis,
Quæ farri nescit cedere triticeo.
Saltibus & lucis, magna pro parte repletur,
Nec non vitiferi ollis abundat ager.

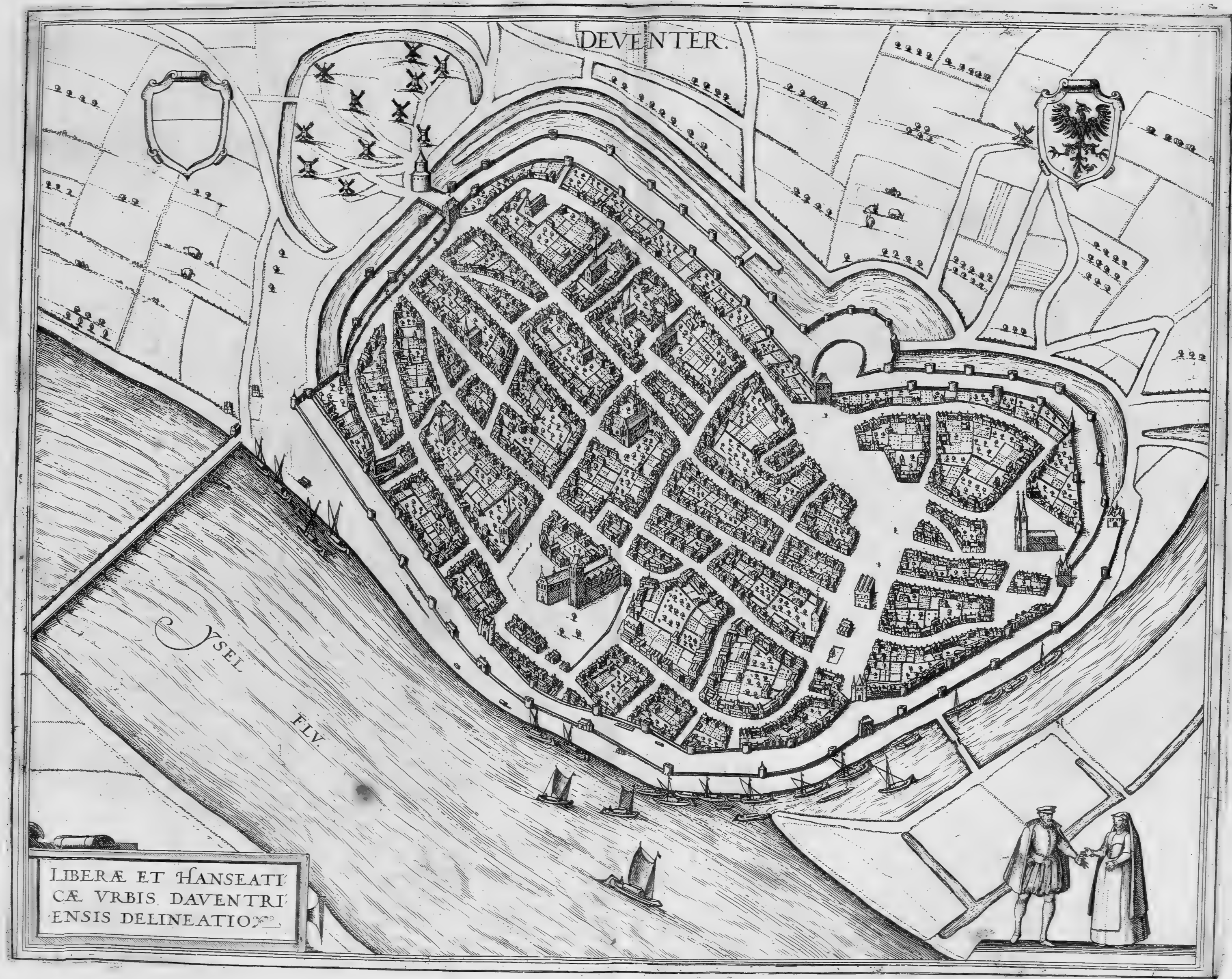
Manantes riui vitreis de fontibus orti,
Per valles crepitant, saxaq; murmur agunt,
His genitos amnes vmbracula frondis opacant.
Non posset Musis aptior esse locus.
Hic Dominatus habet fluuios, Sambrãq; Mosamq;,
Nauigeros, tamen est, quã Mosa Sambra minor
Sit licet pise minor, multo est piscosior illo,
Et maiore beat fertilitate solum.
Metropolitanam qui postquam perluit vrbem,
Protinus in moseas exoneratur aquas.
Nostraque sylua faras dum pascit aprica fugaces,
Horrida setigeris tota nigrescit apris.
Præ reliquis Regio est algenti marmore diues,
Quo surgit docta sæpè toreuma manu.
Quædam saxa rubent, niueis interlita punctis,
Porphirius passim creditur esse lapis.
Nauigio celeri varium per clima feruntur,
Poscere quisque potest, vsibus apta suis.

NAMVR.
MOSA FLV.
NAMVRCVM, ELEGANTISSIMA AD MOSAE FLVMĒ CIVITAS.

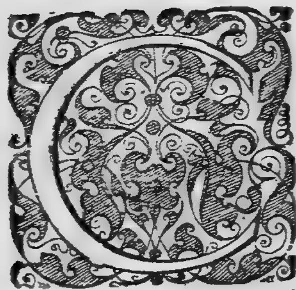
DAVENTRIA.

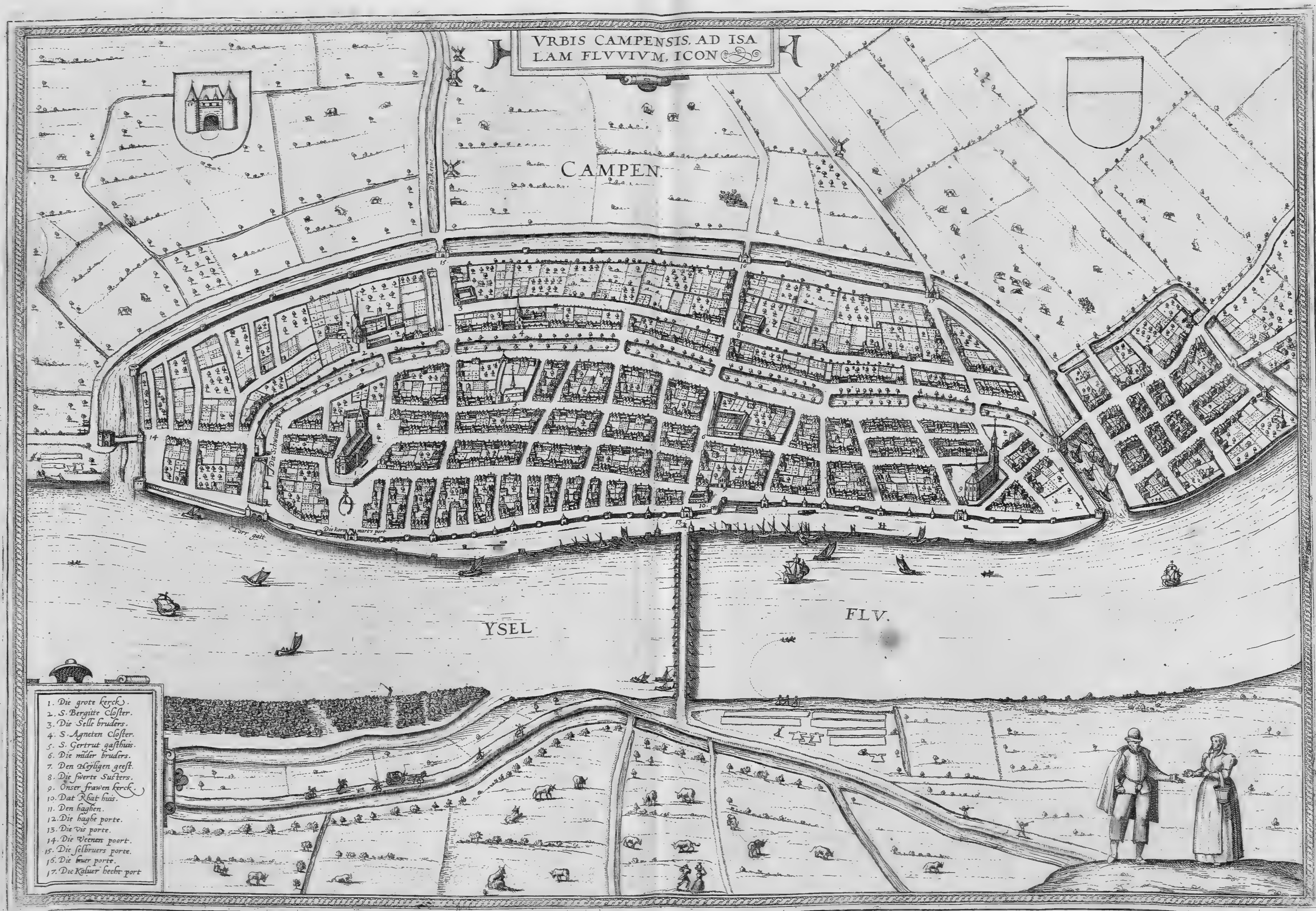
RANSISALANA ditio, vulgò, Das Landt von Ober Yssel/ Geldriæ est regio versus Septentrionem opposita, in tres partita regiunculas, quarum, quæ Isulæ (veteribus Fleuus, vel Fleuum) vicina est, Ysselandt/ communiter vocatur: Quæ verò trans Vidrum, quem Vecht nuncupant, fluuium, sita est, Twent dicitur, antiquam, vt videtur, Strabonis, & Taciti adpellationem retinens, qui iuxta Camannos, Tuenterorum, siue, vt apud plerosque inuenio, Tenecterorum, & Teuenterorum, gentem posuere, quæ Dauentriam vrbem habet præcipuam, cuius quidem adpellatio non ineptè ad Tauenterorum nomen alludit. Sunt autem viri docti plerique, quibus hæc vrbs viuendi initium dedit, qui non Dauentriam, sed Dauontriam dicendum contendant. Cùm testentur id duo perantiqua quædam monumenta lapidea, quorum alterum, ad Senatoriæ domus ingressum conspiciatur, alterum autem in porta, quæ Brinconis dicitur, quibus Dauontur, sculptum legatur. Quod quidem ab eorum etiam opinione non nimium abhorrere videtur, qui non aliundè, quàm à Dauone, viro quondam inter Saxones honorifico & potente, nomen huic vrbi inditum adseuerant. Cum enim Frisia, Saxonia citerior, VVestphalia, Sicambria, quæ nunc Geldria, Cliuia, Iuliacum siue Menapium, Totus ager Traiectensis, qui Rheno alluitur: Betua, siue Batua, olim Batauia, quæ nunc Hollandia; VValachria Mattiacorum, quos vocat Strabo & Cornelius Tacitus, quæ iam Zelandia adpellatur, omnes, inquam, hæ prouinciæ, cum fide Christi, & euangelica luce primùm illustrarentur, commodârunt suam operam Christo S. VVilebrordus, Bonifacius, Lebuinus, VVerentfredus, Luitbertus, & alij, sanctæ huius societatis, religiosissimi viri, qui Saxonibus siue Anglis Britanniam deuastantibus, immanemque in Christianos tyrannidem exercentibus, verso solo, patriaque exulantes, huc sese receperunt, Sergio Pontifice Maximo, Iustiniano I. A. &, Pippino Franco, imperantibus, Anno plus minus D.XL. His inquam temporibus Lebuino, quæ Dauentriæ vicina sunt loca, euangelico aratro colenda obtigerunt, cuius quidem opera, dum populus salutaris doctrinæ tuba à mortis somno excitaretur, desolata sunt idolorum Fana, & primum excitatum est Christianorum oratoriũ in oppido VVelpa (alia habet historia, iuxta castrum Viltenburch, antiquitus dictum, modo Traiectum) haud ita procul à Dauentria sito, cui feruore ac pietate populi, adiunctæ sunt nouo concionatori ædes. Insignis autem tunc beneuolentia ac Zelus Dauonis, cuius supra meminimus, viri opibus, ac dignitate præcellentis, erga Lebuinum extitit, vsque adeo, vt D. Lebuino morte sublato, magnificum Deo oratorium B. Lebuini adpellatione clarum, iuxta arcem suam erexerit, in quo Dei apostolum decenti & magnifica sepultura decorauit. Ad hanc autem Dauonis arcem, propter erecti templi magnificentiam & vicinitatem, multi ædes suas habere desiderarunt, ita, vt ista ædium multitudo & coniunctio, paulatim muris ac foueis cingi, & vrbis nomen, à Dauonis arce sortiri, atque imperialibus priuilegijs gaudere cœperit. Atque hæc quidem vrbs dexteram Isalæ ripam, situ peramœno, exornat. Cathedrali Ecclesia, & Canonicorum sodalitio commendata, cui B. Lebuinus Transisalanorum Apostolus, sicut & vniuersæ Diœcesi, tutelaris patronus existit, Pro cuius reuerentia Bernulfus Traiectensis Episcopus, medietatem collegij S. Saluatoris Traiectensis huc transtulit. Schola insuper Triuiali Dauentria inclarescit, ex qua viri cõplures scientiarum nitore conspicui, prodierunt. Florentissima autem eius scholæ conditio fuit, cum in ea Erasmus ille Rotterodamus discipulũ, Rodolphus Agricola Lectorem; Alexander autem Hegius, Rectorem egit. Quatuor studiosorum familijs (collegia dicenda putarem) diuersis diuersorum fundationibus; vitæ & studiorum præsidia suppeditantur, quarum præcipua Domus Cusana nuncupatur à fundatore Nicolao de Cusa. Qui adolescens, bonarum literarum mercatum Dauentriæ gnauiter exercens; & ostiatim victum sibi quæritans (piscatoris quippe pauperculi filius erat, Cusa Germaniæ vico ad Mosellæ amnem Treuirensis Diœcesis oriundus) singulari deinde commendatus eloquentia atque doctrina, Archidiaconus Leodiensis, tum Cardinalis S. Petri ad Vincula, titulo Eudoxiæ, & Episcopus Brixiensis efficitur. Is itaque, ad tantum dignitatis & honorum culmen euectus, præstitorum sibi à Dauentriensibus, (quos humana semper beneuolentia, & hospitalitas commendauit) benè memor, non exiguam pecuniæ vim ad perpetuam quandam fundationem conuertit, qua adolescentum, egestate laborantium, inopiæ subueniretur. Xenodochia etiam in hac vrbe sunt quatuor, misericordiæ exercitijs, & Ecclesiæ, pietati nuncupatæ. Vrbs ipsa aquis vndequaque cincta, muris, propugnaculis etiam firma est, & populosa, Isalæ aquis irrigatur, (cuius vtraque ripa ligneo hic ponte coniungitur) qui ex Rheno ortum deducens, & nomen inter Arnemium & Zutphaniã acquirẽs, artificiali, multarum impensarum cursu, ad Dauentriæ mœnia subductus dicitur. Hoc namque tempore paulò ab vrbe remotius, versus Orientale latus, stagnum conspicitur, Isalæ veteris adpellatione notum, quia nimirum, priscis temporibus naturalem hoc loci alueum obtinuerit. Mercimonijs verò imprimis Dauentria famosa est, cuius incolæ in remotis orbis partibus negotiantur. Et, quia Hanseaticæ etiam societatis (fœdus est septuaginta duarum vrbium) priuilegijs, & immunitatibus gaudent, hinc in præcipuis eius fœderis Emporijs puta, Antuerpiæ, Londini in Anglia, Bergæ in Noruegia, communibus etiam libertatibus à Regibus & Ducibus fœderi concessis, vtuntur. Ex qua quidem perampla negotiatione, ad summam dignitatem Dauentria peruenit, vt Transisalanarum vrbium, quarum octo præcipuæ, caput sit, & sumptuosissimis proinde ædificijs ornata conspiciatur. Fori medio, insignis negotiationi domus constructa est, vulgo, Die Wage/ ex eius arcis ruinis, ex qua Geldrorum Dux Carolus, dum obsidione Dauentriam teneret, multum oppidanis detrimenti intulit. Quam proinde, visitato idiomate, ciues Altena, hoc est: Nimis vicinam nuncupabant. Verùm dum Carolus Dux pauore ac formidine perculsus, ob Caroli Quinti potentiam (eius enim se protectioni atque tutelæ Dauentrienses, Vltraiectino Episcopo diffidẽtes, commiserant) cuius copias aduentare suspicabatur, ignobili fuga, obsidione soluta, dilabitur, ciues, hostem insequentes ipsaque arce funditus euersa, munitionibus, aggeribusque turbatis ac ruptis, dirutæ, soloque adæquatæ iam arcis ruinas, ad vrbem deferunt, & magnificam, cuius modò meminimus, domum, ex eadem ædificant. In cuius quidem domus latere, lapidea conspicitur olla, & morionis in eam oculos figentis, atque subridentis effigies; qua quidem Carolus Geldrius designari fertur, qui ex commemorata arce, ciuium ollas iam longo tempore auidè inspexisset, nec tamen de carnibus ex ipsa olla contentis, de oppidanorum nimirum possessionibus ac bonis, quæ militibus, nondum parta victoria, promissa erant, potuisset gaudere. Vicinus Dauentriæ ager fertilissimus, & ad quamuis culturam aptus frumenti imprimis ferax, hinc pascuis fœcundus, vnde pecorum ingentes alunt greges. Quin ex remotissima Dania, eò pascendi saginandique gratia, numerosi greges aguntur, lætissima siquidem, & amplissima prata habentur. Præcellentes etiam viros, eruditionis virtutumque elogijs præstantes, qui patriæ ornamento fuerunt, Dauentria edidit. Ac inter primos quidem, Gerardum illum, cui ob vitæ sanctimoniam, Magni cognomen tribuitur, philosophicis artibus, & Theologica facultate cultissimum, scriptis etiam clarum, qui Domum Fratrum, quos de communi vita nuncupant, Dauentriæ primus instituit. Insignis etiam Cosmographus, Iacobus à Dauentria, hinc oriundus, qui initio artem Medicam professus, Mathesin deinde, & potissimum Geographiam ita coluit, vt inter primos Philippi Regis Cosmographus, honestissima pensione annua donatus, omnes totius Belgiæ vrbes, accuratissimè delineatas, tribus voluminibus complexus sit. quibus elaborandis perficiendisque, cum regiones eas omnes peragrando, diu, multumque insudasset, Coloniæ Agrippinæ, fatis præuentus, moritur. Et ne tam præstantia, & multorum sumptuum volumina, alienas ad manus deuenirent, Amplissimi Senatus Agrippinensis opera, conseruata, & à Præside Viglio in Hispanias, ad Regem sunt transmissa. Nostra etiam memoria, magni nominis Iureconsultus, ordinarius in Vbiorum Metropoli iuris Professor, Matthias Schnellius Dauentriensis, Patriæ splendorem tuetur.

DEVENTER.
YSEL FLV.
LIBERÆ ET HANSEATICÆ VRBIS DAVENTRIENSIS DELINEATIO.

CAMPENA

AMPENA, eius regionis, in Geldrico Ducatu, vrbs, quæ versus Septentrionē posita, Transisalana dicitur, in læua Isalæ ripa, decenti, & oblonga structura præstans, circa eius fluuij ostia, quibus sinui maris Australis, vulgo, Zudersee, iungitur; Quatuor, Dauentria miliaribus abest, vrbs multarum opum affluentia, elegantissimo, ædium priuatarum, & ciuium nitore commendata, sicut etiam ædificia publicis vsibus destinata, superbissima exhibet. Quorum præcipua sunt, vt exordium à religione sumatur, quæ reliquis ædificijs conspicua altitudine præeminent, D. Nicolai, & B. Mariæ virginis templum: Illud Parochiale, quod nō oppidani tantùm omnes, sed frequens ex vicinia populus, frequentant. Hoc, numini dicatum, & Parochiali Ecclesiæ, eorum, qui sacris operantur, ministerio, auorum pietate, coniunctum, præcelsam habet, & eleganti structura nobilem turrim, vnde per vicinum Australe mare, Enckhusam vsque, visus dirigi pandique potest. Eadem Ecclesia, non sine spectantium admiratione, summo in altari, elaboratam ac venustam tabulam repræsentat, maiorem imaginibus clarsisimæ virginis manu depictam. Qualis & in Franciscanorum collegio perelegans, conspicitur. Ciuica domus, haud ita à ponte, quo vtraque Isalæ ripa coniungitur, remota, peraugusta ac splendida, sed præ ceteris ædificijs omnibus, incredibili structuræ symmetria. Telonium ad Isalæ ripam, sese effert, quæ læta tecta Magnatibus, & harum regionum Primoribus, frequenter subministrauit, cuius splendorem exteri, magnificentiam & structuræ harmoniam Architecti, admirantur. Priuatæ autem ciuium ædes in vniuersum pene omnes, potissimùm autem in platea antiqua, vt amplæ & magnificæ, vtputá, ad negotiationem quondam amplissimam fabricatæ, ita validis innituntur fundamentis ac muris, ne marinis labefactatæ inundationibus, corruant. Quare eum etiam ad modum sunt factæ, vt supernè, non incommoda oppidanis domicilia præbeant, quando nimirum aqua præter modum ac consuetudinem intumescens, vi ventorum contra Isalæ alueum agitata, excrescit, vt Campena aquis tota videatur immersa. Quales maximæ & periculosissimæ inundationes fuerunt anni Septuagesimi, & Septuagesimi tertij, quarum impetu, aliqua etiam mœniorum pars concidit. Vrbem ipsam mœnia, & marinæ ambiunt aquæ, quæ partim per Riuum, vulgò Die Riue/ partim per Isalæ amnem eò deducuntur. Dulces autem Isalæ aquæ per mediam vrbem, ad communes ciuium vsus permeant. Extra vrbem, paludosa passim, sunt loca vliginosa, & inaccessa, vt obsidionis Campena impatiens sit, neque enim murales machinæ, & furiosi Martis tormenta, subduci possunt ad mœnia. Suburbia sunt bina, venusta, sanè elegantia, conspicua; Separata diceres oppida: ad hostium ferendos, propulsandosque insultus, probè munita, quamdiu habitatores, vnanimi consensu iuncti, defensores non deerunt. Vicinius vrbi, Haga, remotius, Burenopia nuncupatur. In illo peritissimos nauium Architectos, quarum frequens in aquaticis hisce regionibus vsus: In altero autem, qui piscium capturis incumbunt, magno numero inuenies Vix enim credam, plura, hoc tractu, reperiri oppida, vbi maior delicatissimorum sit piscium copia, Sturijs abundant, & præstantissimis Salmonibus, carpios, lupos, & stupendæ magnitudinis prasmos, tanta abundantia, piscario in foro, quotidie videas, dictu vt planè videatur incredibile. Asellum piscem marinum, sapido præstantem iecinore, vulgò, Cabbeliaw/ nomen ab asininæ pellis similitudine retinens, cum cineritij coloris squamosus non sit, haleca recentia, conchas, ostrea, passeras, quos platessas, alij verò pectines nuncupant, planos, latosque, & præstantes Rumbos, cæterosque, quos ex mari pisces desideres, piscarum hic forum, pretio tolerabili, quotidie affatim offert. Peculiare piscis genus, vulgo Masculus præ cæteris hic in pretio, delitijs est. Horum alios domi, & vicinioribus in locis, recentes diuendunt, alios, sale conditos, ad remotiores exportant. A viris porro, scientiarum nitore politis. Campensis hæc patria, inclarescit. Hinc namque Albertus Pighius Patritius vir, in omni scientia versatus, oriundus fuit, qui nominis celebritate, patriam quoque, toto orbe celebriorem, atque illustriorem reddidit, imprimis Theologus, multa, de quæstionibus hoc tempore controuersis, doctissimè disputauit, & scripsit; Cosmographiam quoque professus, excellens instrumentorum Mathematicorum fabricator, quamobrem Hadriano Pontifici charus, diu cum ipso vixit, Hinc ex Belgio eum in Hispaniam, atque inde in Italiam comitatus. Eo verò Pontifice mortuo, Clemens VII. & Paulus III. Pontifices Max. quorum postremum itidem Mathematicen docuit plurimi rarum hominem tametsi peregrinum, fecere, adeo, vt honorum, & opum plenus Albertus, tandem Roma in patriam reuersus, cum inibi omnibus æqué gratus, atque acceptus aliquamdiu vixisset, in dulcissimo litterarum otio, ad extremum, summa cum nominis gloria, vita defunctus est. Cuius iam nepos decus, & honorem familiæ conseruat Stephanus Pighius, virtutis studiosus & valde literatus, idemque insignis antiquarius

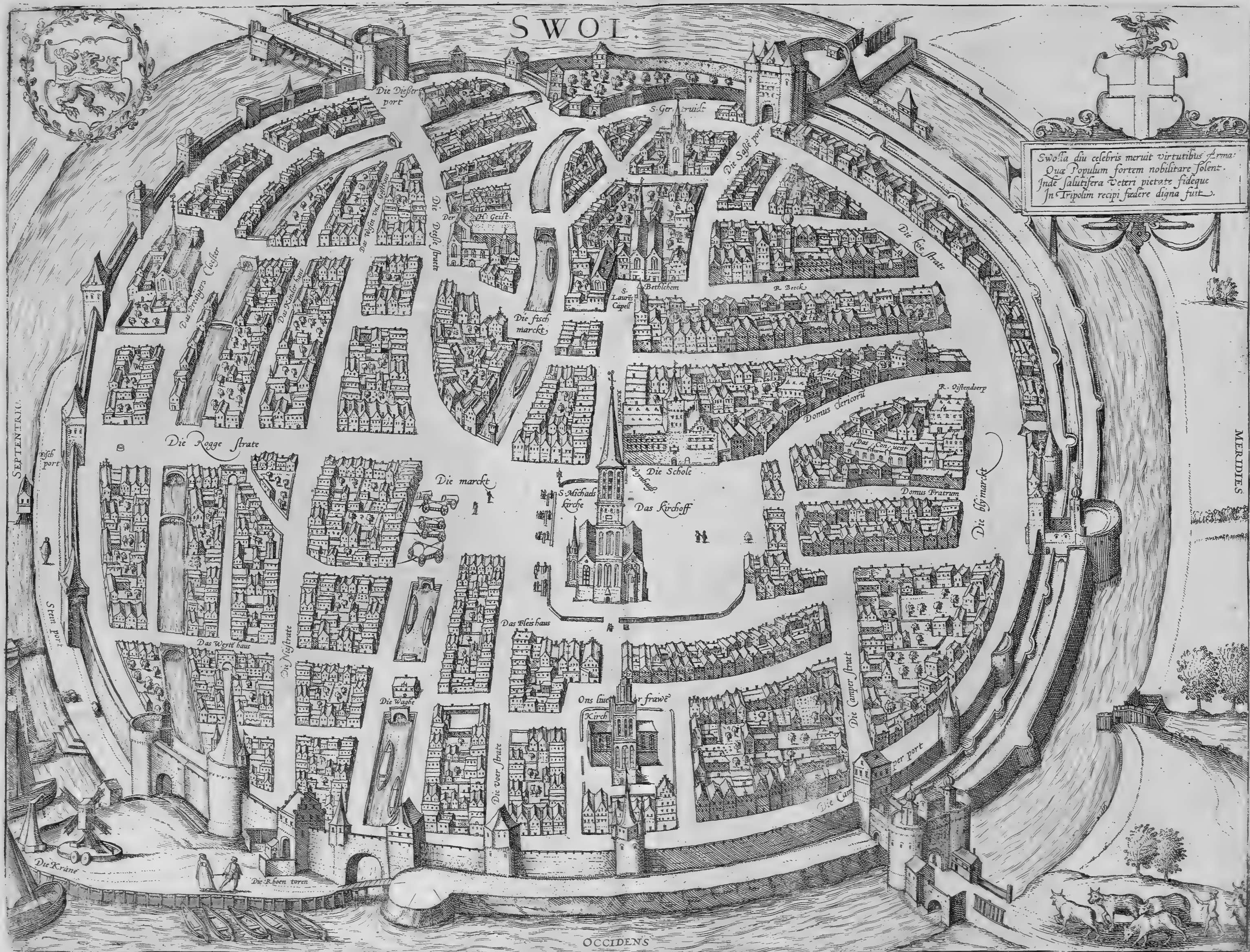

VRBIS CAMPENSIS, AD ISA
LAM FLVVIVM, ICON
CAMPEN
YSEL
FLV.
1. Die grote kerck.
2. S. Bergitte Closter.
3. Die Selle bruders.
4. S. Agneten Closter.
5. S. Gertrut gasthuis.
6. Die mider bruders.
7. Den Heyligen geest.
8. Die swerte Susters.
9. Onser frawen kerck.
10. Dat Rhat huis.
11. Den haghen.
12. Die haghe porte.
13. Die vis porte.
14. Die Veenen poort.
15. Die selbruers porte.
16. Die bruer porte.
17. Die Kaluer hecht port

SVVOLLA.

TRANSISALANA, vulgò, Dat Landt van Overyssell (Over enim inferioribus Germanis, *trans* est) dicitur Regio Geldriæ versus Septentrionem opposita: ipsa ad Septentrionem Frisiam Occidentalem, ad ortum Westphaliam, ad occasum Isalam fluuium, & Sinum maris, quem Suiderzee dicunt, habens. In tres diuiditur regiunculas, quarum, quæ Isalæ vicina est, Isalandt vocatur; quæ verò trans Vidrum, quem *Vecht* vocant, fluuium, sita est, Drent dicitur: quæ verò Westphaliæ proxima est, Twent appellatur. Habet autem hæc Prouincia vrbes mœnibus cinctas octo, quarum non infimæ dignitatis est SWOLLA, Tripolitanæ clarissima, vrbs Imperialis situ loci amœnissima, qua in tota penè Germania vix est inuenire aliam beatiorem, quæque omnibus frumentorum generibus, iuuencis, piscibus, butyro, alijsque ad sustentationem corporis necessarijs rebus, non solum magis abundet, sed etiam maximam Inferioris Germaniæ partem, istarum rerum copia enutriat. Republica etiam tali, qualem neque Aristoteles, neque Plato vnquam fœliciorem descripserunt; ita, vt propter prudentiæ, ac sapientiæ opinionem, immunitates, singularia priuilegia ac iustissima municipalia iura, hic Senatus ab alijs, & vicinis oppidis, in dubijs caussis, consulatur, quas & secundum suas leges dijudicat ac componit, compositasque ad loca, & oppida circumiacentia, pro iudiciali auctoritate, ratas remittit. Sunt & in ea tria religiosorum monasteria, vnum Regularium Canonicorum D. Augustini, Alterum Prædicatorum Mendicantium ordinis S. Dominici, Tertium, Fratrum bonæ, vt appellant, voluntatis. Habet ad hæc, quatuor Sacrarum virginum Collegia. Est & in ea schola, olim, & nunc florentissima, ex qua omnibus temporibus innumeri prodierunt viri doctrinis excellentes. Maritimam quoque nauigationem habet propter Isalam fluuium, qui tertium Rheni ostium constituit, vbi Caninefatum Insula, quam solus Tacitus, inter vetustiores rectè descripsisse videtur. Verùm istud Rheni ostium, quo videlicet illa insula constituatur, non commemorauit. Et profectò mirum videri potest, Romanos, alioqui diligentissimos, tam famosum, & ingens Rheni ostium, vel ignorasse, vel subticuisse. Hoc itaq; magni argumenti loco fuerit, illos penitiora Germaniæ, bello nunquam attigisse. Solus verò Ptolemæus, tertij quidem ostij mentionem facit, sed absque omni prorsus loci, aut situs descriptione. Est autem insula Caninefatum, quæ sita est inter ostium illud Rheni, quod nomen non amittit, & tertium illud, Romanis ignotum, quod Isala dicitur. Diuiditur autem ab altero sub Arnhemensi ciuitate Geldriæ, & fluit contra Phrisios, ac in Oceanum vsque protenditur, multis hodie ciuitatibus insignis. Extrema Caninefatum in ipso Oceani littore, Camanni olim exceperunt, gens inter Phrisios, & Caninefates sita, quæ posteà à Phrisijs in seruitutem redacta, in Phrisiorum nomen abijt. Hi ciuitatem habuisse scribuntur, à Romanis *Naualia* nuncupatam, quam quidem, etsi hodie nonnulli, Campen suspicentur, Petro tamen Appiano, alijsque eruditioribus Historicis, Svvolla comprobatur. Quæ præter Isalam non ita procul remotum, habet & Vidrum, cum fluuio Aa, quam *Nigram aquam* nunc vulgo appellitant, quæ duplici riuo Svvollam influunt, à quibus non paucas commoditates eiues percipiunt. Viros etiam eruditione claros hoc oppidum edidit, inter quos primas Ioannes Rullius merito meretur, Latinarum & Græcarum litterarum nitore politus, publicis etiam scriptis celebris.

Svvolla diu celebris meruit virtutibus arma,
Quæ populum fortem nobilitare solent.
Inde salutifera veteri pietate, fideq́,
In Tripolin recipi fœdere digna fuit.

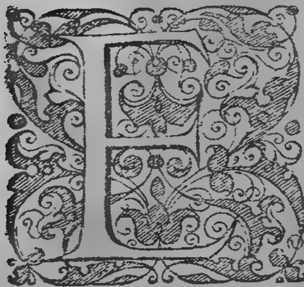
SWOL
Swolla diu celebris meruit virtutibus Arma:
Quæ Populum fortem nobilitare solent.
Inde salutifera veteri pietate fideque
In Tripolim recipi fœdere digna fuit.
Die Dieser port
S. Gertruidt
Die Sasse port
Die Diese strate
H. Geist
Die Koie strate
R. Beeck
S. Bethlehem
S. Laurẽ Capell
Die fisch marckt
Das Broeders Closter
R. Oistendorp
Domus clericorũ
Das Convent
Domus Fratrum
Die Rogge strate
Die Schole
Die marckt
S. Michaels kirche
Das Kirchoff
Die bly marckt
Esch port
SEPTENTRIO
MERIDIES
Sten port
Das Fleishaus
Das Wyntt haus
Die Nistratte
Die Waghe
Ons lieve frawe Kirch
Die Voer strate
Die Camper strate
Die Camper port
Die Kräne
Die Rhoen toren
OCCIDENS

LEVVARDVM.

EVVARDVM, eius Frisiæ oppidum, quam occidentalem nuncupant. Frisij namque in vniuersum omnes, in eos, qui orientem, & qui occidentem respiciunt solem, diuiduntur. Quorum hi proprio & auito nomine, Frisij occidentales, & VVestfrisij appellantur, qui VVigeuonum, id est, maritimorum & littoralium natio sunt, Littora Germaniæ aquilonaria tenentes. Hi autem quatuor in Status diuiduntur, quorum eminentior est Groningen, reliqui sunt Comitatus de Oostergoy, Comitatus de VVestergoy, & Comitatus septem Saltuum, vulgò, Seuen Wolden. Cuiuis horum subsunt sua oppida pagique. Horum autem Comitatuum caput est Levvardum, oppidum opulentum, & vti priuatis ciuium domicilijs decenter ornatum, ita aquarum ambitu, foueis, & praualida arce, contra hostiles insultus egregiè munitum. Curiam habet iudicialem, & Frisiæ Cancellariam, à cuius Tribunali, nulla vlterius permittitur appellatio. Episcopali etiam dignitate ornatum, in superiore Episcopatuum distributione; cui Reuerendus Dominus Cunerus Petri Brouershauius, Theologus Louaniensis primus est designatus Antistes, scriptis clarus, & iam hoc tempore, tum ob turbulentos Belgij motus, Coloniæ Vbiorum exulat, eam Vniuersitatem disputationibus, & prælectionibus publicis exornat. Anno ætatis XLIX. moritur. Milliaris ab hac vrbe interuallo, Zuichemus pagus est, ortu Viglij clarus & nobilis. is, vsurpato ab isto pago cognomine, Eques, & V. I. Doctor, adeò excellens, & grauis extitit, vt paucos illi pares Europa habuerit. In vniuersa siquidem totius literaturæ Encyclopedia exactissimus fuit, vir ingenio & solerti cumprimis, & capaci, omnis consilij, & prudentiæ callentissimus, vt maximus virtutis amator, ita eius amatorum studiosissimus, vt proinde ad summum dignitatis fastigium conscenderit, dum Secreti Consistorij Regij Præses factus, & D. Bauonis, apud Gandauenses Præpositus, vtrique dignitati, ad finem vsque vitæ, splendori & ornamento extitit. Patriam hanc quoque ortu illustrauit Suffridus Petrus V. I. C. vir admodum literatus, & doctus, quod opera sua ad posteritatem transmissa, palam fatentur. Publicæ namque sunt eius orationes septem, quarum quinque Græcæ linguæ vtilitatem explicant Sexta est de LL. Rom. præstantia. Septima; reformationem Vniuersitatis Erphordiensis continet. Plurima etiam ex Græco sermone in Latinum felicissimè transtulit: Legationem Athenagoræ Philosophi, ad Antonium Cæsarem pro Christianis: Tres libros vlt. historiæ Ecclesiasticæ Hermiæ Sozomeni. Historiam Ecclesiasticam Eusebij, & coniunctorum, totam recognouit, factaque Græcorum exemplarium collatione, emendauit, adiectis emendationum rationibus ad calcem operis, multaque alia ornamenta huic operi contulit. Varia insuper, & complura Plutarchi opuscula vertit; Martinum Polonum Chronologum, ad fidem veterum codicum emendauit. De illustribus Ecclesiæ scriptoribus, auctores præcipuos, Hieronymum, Gennadium, Honorium, Isidorum, Sigebertum Gemblacensem, & Henricum de Gandauo, commentarijs illustratos edidit. Castigationes etiam, in omnia Ciceronis opera scripsit. Vt eruditorum proinde turba, plurimum tanto viro merito debeat, & sit obligata.

FRANICHERIA.

RANICHERIA, in VVestergoyæ Toparchia, duobus à Levvardio dissitum milliaribus, diues & opulentum oppidum, in quo, vt plurimum nobiliores homines degunt, quòd perduellium sui Principis, (qui tum Saxonicus Dux erat,) obsidionem fortiter sustinuerit. vnde amplo ab eo prærogatiuo, & priuilegiis præ cæteris Frisiæ vrbibus, ornatissimum est. Agrum habet, quemadmodum & vniuersa Frisia, planum, ac pascuis fœcundissimum, stagnis tamen, lacubus, ac paludibus intercisum, aliquando maris sinubus, aliquando totus insularis, quoad sementes, incultiuum, ad reliqua verò fœcundum, latissimis pratis amœnissimum. Reliqua terra exhauritur cespitibus, quas Toruen vocant, pro igne alendo, egestis. De quibus Plinium libro decimosexto, capite secundo, loqui existimant, cum inquit, de Septentrionalibus Chaucis, quòd vlua, & palustri iunco funes nectant, ad prætexenda piscibus retia, captumque manibus lutum, ventis magis, quam sole siccantes, terra cibos, & rigentia Septentrione viscera sua vrant, &c. Est porro vsque adeo humilis, submissa, profundaque Frisica regio, præsertim, qua Oceano est propinquior, vt vix ægreque ab ineunte autumno ad multum ver vsque, peregrinandi, iterve faciendi modus iniri alius queat, quàm, vt cymbis vehantur; vnde plures vicos, villas, pagosque videre est, fortissimis aggeribus, terraque paulo altius eleuata, ac supra reliquam eminenti, locis opportunis extructos. Maris sæuitiis ita obnoxia, vt Coro flante, sæpenumerò periclitetur, ac superioribus annis 1570. non pecudum modo, sed & hominum, ad myriades vsque, iacturam fecerit. Frumenti ob prælibatas causas parum ferax, inundationes enim annuæ quæ præter id, quod maturè accidant, tardè etiam cedunt, sementem aut extinguerent, aut per agros omnes dissiparent. Vnde ex vicina Dania, ac locis mediterraneis solicitè id conuehunt. Vineta quoque ob nimium frigus, ventorumque rigorem, regio non patitur. Huncautem defectum partim Gallia ac Hispania, partim Germaniæ Rhenique accolæ, partim etiam cereuisiæ potus, subleuant. Syluas etiamsi habeat regio, vtpote eas, quas Seuen Wolden vocant, versus sinum maris Australis, tamen hę sufficientes non sunt, vt ijs ligna foco ministrent. His itaque natura subuenit, procreata gleba illa pingui ac bituminosa. quæ vento indurata, lignorum penuriam subleuet, quam hi in tanta habent abundantia, vt & vicinis regionibus ijs subuenire queant, plures insuper, etiamsi his destituerentur, arte ac industria naturæ defectum supplere didicerunt, qui fimo bouino vento siccato, lignorum vice, vtuntur. Atque hęc quidem de Frisię solo extra Franicheriæ septa longius progressis, dicta sufficiant.

(::)

LEEVWAERDEN.

LEWARDVM,
Occidentalis Frisiæ Opp: 1580.

FRANICKER

FRANICHER, Nobiliũ hominum, in Frisia Occidentali, vt plurimum sædes.

SVSATVM

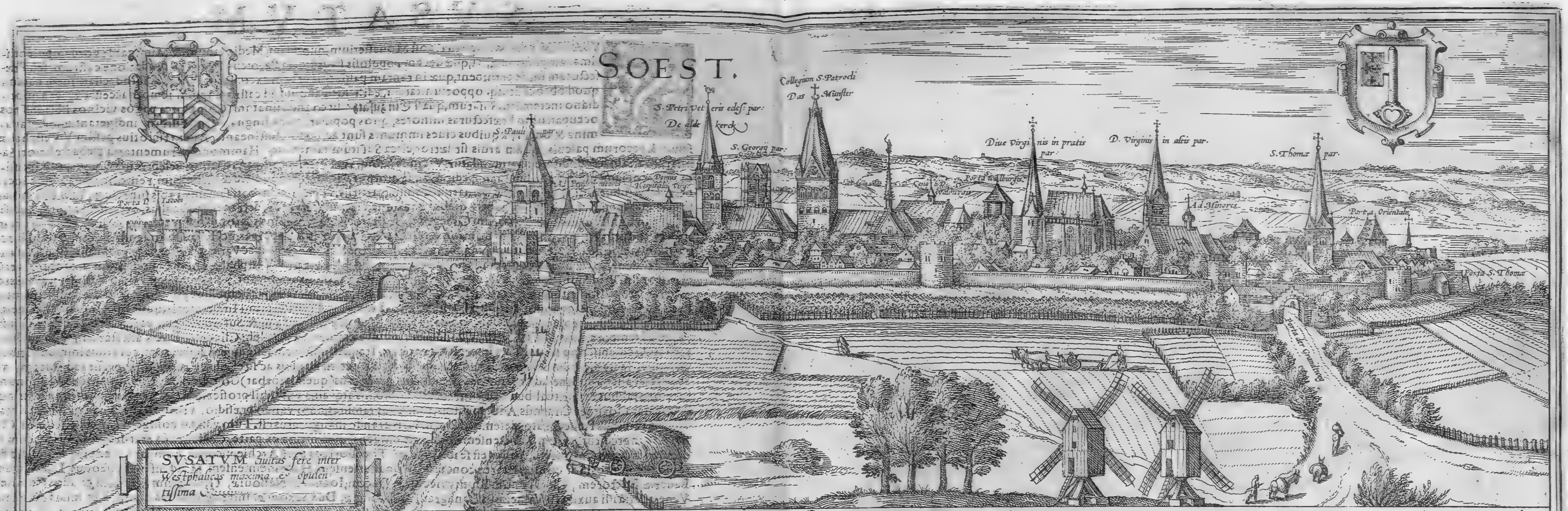

VSATVM, vrbs Westphaliæ, post Monasterium, quondam, Mediolanum, & Mimigarde vorda, opulentissima, amplissimaq;, vt, quæ decem populosis sit distincta Parœcijs. Primæua fundatione castrum, seu Præfecturam fuisse perhibent, quæ in tantam paulatim vrbem excreuerit. Indeq; Susat adpellationem natam, quod ob loci situsq; opportunitatem, ædificiorũ aliquid ad castram ipsum semper accesserit, vt à quotidiano incremẽto, Susatum, quasi Ein zusatz/ sit cognominatum. Complures pagos vicinos sibi subd tos occupat, olim Præfecturas minores, quos populari nunc lingua, Die Bürden/ indigetant quod grauamina & onera, à quibus ciues immunes sunt ac liberi, sustineant. Ager, etsi totius passim VVestphaliæ syluis, & pecorum pascuis, quàm aruis sit lætior, circa Susatum tamen atq; Hammonem, frumentaria gleba fœlicior: Salinarum etiam fœcunditate commendatur. Vicinus namq; vrbi Passendorff, pagus, salinis celebris, maximam præstantissimi salis copiam, quotidiano censu suppeditat; vndè non Susatiensium modo: sed & vicinorum, remotioribus passim locis necessitati subuenitur. Earum verò salinarum domini, patritijs, vt plurimum orti familijs, vrbis sunt ciues. Vrbs ipsa molas sex, ad cõmunem ciuium vsum habet, quibus aqua, qua circumagitantur, detrahendæ facultas, exteris est omnis præcisa. Est in ea magnificorum Canonicorum Collegium D. Patroclo, qui & vrbis patronus est tutelaris, sacrum. In eo hoc tempore Præpositus est, vir celeberrimi nominis Godefridus Gropperus Agrippinas, Ecclesiæ Coloniensis archidiaconus, Iureconsultus, eloquentia & eruditione, magnisq; legationib. percelebris. Multis ac varijs priuilegijs & immunitatibus, Susatienses gaudent, inter quæ id comprimis memorabile, quod præ cæteris VVestphaliæ oppidis, non solùm in proprio, verũ etiam vicini Principis fundo, cuiuscunque generis feras venandi, ius obtineant. Vtitur præterea vrbs ipsa mero ac mixto imperio, & sub Illustrissimi Cliuorum, Iuliacensium, ac Montensium Ducis clientela degit: cum ante sub Archiepiscopo Coloniensi fuissent per annos ducentos, octuaginta, à tempore Friderici primi Imperatoris, quo ille Henricum Leonem, Saxoniæ Ducem, prouincijs pulsum, omni exuerat feudi dignitate. Tum & Susatum cœpit parere Ecclesiæ Coloniensi, vsque ad tempora anni M.CCCC.XL. quando Susatienses amicitiam Adolphi Cliuensis Ducis affectârunt, quod se dicerent ab Archiepiscopo in antiquis libertatibus arctari. Itaque ad Ducem Cliuensem defecerunt, cui saluis immunitatibus antiquis, sacramentum fidelitatis præstiterunt: multis interim nuncijs ac literis hinc, atque inde missis; ad Ducem, vt abstineret aliena ditione: ad vrbem, vt ad cor rediret, agnoscens (quem debebat) Coloniensem Archiepiscopum dominum in temporalibus & spiritualibus. Sed, cum toto triennio, his atq; alijs vijs nihil proficeretur, ad arma peruentum est, vtrinq; comparata. Ioannes Cliuensis, Adolphi filius, tum filius familias, cum valido præsidio, vrbem tuendam ingreditur, salutatusque à ciuibus Princeps atq; defensor, solenni iureiurando inauguratus est. Tum validas colligens copias, ditionem Cliuensem ingreditur, vrbem Xantensem obsidione cingens, quæ media ex parte, Coloniensis erat dominij; quam cum vi cepisset, inde rediens Susatũ, passus est se ibi obsideri. Theodoricus autẽ Archiepiscopus, comparatis copijs, ad obsidionẽ se parans, multos sibi confœderatos conciliat, Monasteriensem, Hildesheimensem, Mindensem Episcopos, Ludouicum Bauariæ Electorem, Guilhelmum Brunsvvicensem Ducem; Ioannem Nassouiæ, Gerhardum Seienum, & alios Comites. Venerat etiã illi auxilio VVilhelmus Landgrauius Turingiæ, Dux Saxoniæ, inter agmina sua ducens duo millia quingentos, ex Bohemis, homines, armis iam diu innatos, & qui sine exemplo crudeliter desæuirent. Hi, in ipso itinere, Ioannem de Hoya Comitem Osnaburgi, à ciuibus vinctum, solis comminationibus, è septennali & tam arcta captiuitate, in qua se vir procerus erigere non posset in sublime, relaxarunt. Solus Rodolphus Traiectensis Episcopus, & Bernardus Lippiæ Comes partes Ioannis tutati sunt. Adolphus pater, propter senium & imbecillitatem, expeditioni non interfuit. Obsedit ergo Archiepiscopus Susatum, multis millibus armatorum, (scribit Coloniẽsis Chronographus, octuaginta millia in Episcopi castris fuisse.) oppugnauit autem toto mense, rarò intermittens bombardarum tonitrua. Sed, cum ea non terrerent, ciues, apparatis magna multitudine scalis, statuit varijs simul locis inuadere murũ. Erat ea scalarũ multitudo, & id roboris, vt vna, tres, aut quatuor in quaq; starent, & ascenderent. Oppidani aduersus ea miserunt lapides ac trabes: sed omnium erat validissimum defensionis genus, Sartagines in muris disponebant per interualla, subiecto igne, pultes in aquis bulliente feruore miscebant: hunc liquorem capacibus vasis, feruescentem fudêre in armatos, scalis incumbentes. Exuperabat ea vis omne genus tormentorũ, in ipsis suis armis ardore excruciati, suffocabantur. Tormenti genus incõparabile. Tali tũ modo defensi muri, periere ex scandentibus plurimi qui pro suo debito primi venerant ad arma. Nam Bohemi facile cessere indigenis honorẽ, vt militia prælati, primi essent in periculis. Archiepiscopus eo accepto incommodo, oppugnationem deseruit. Ex hoc tẽpore, Susatũ in iure Ducis Cliuẽsis permanet. Hæc, partim ex Saxonia Crantij, partim ex Coloniensi Chronographo, partim ex manuscriptis, excerpsimus. Ea autem, quæ sequuntur, ex codice manuscripto in Bibliotheca Dominicanorũ Susatiẽ. annotauimus, cui titulus, Mappa Mũdi Magistri Iacobi de Susato, &c. In VVestphalia etiã, inquit, est Susatũ, nobilis illa ciuitas, antiqua & pręclara, pulcherrima & ditissima inter cæteras VVestphaliæ ciuitates, abũdans, opulenta, populosa, in campo plano, inter agros vberrimos sita, muro duplici profundisq; fossatis circumdata, turres triginta, sex principales, altas, firmas, ac pro defensione dictæ ciuitatis, si opus esset, interiori muro annexas, per girũ habet & bene munitas, habet inquã & decem portas ad diuersas regiones exitũ præbentes. Sunt ibi plures Ecclesiæ pulchræ Sanctorũ laudibus, sumptibus gloriosis consummatæ, inter quas magna est famosa Ecclesia, miræ magnitudinis, turri maximæ altitudinis, gloriosi martyris S. Patrocli, dictę ciuitatis gloriosi patroni. Ibi Collegiũ Clericorũ die noctuq; Dominò famulantium. Ibi religiosarum sanctimonialium pulchra monasteria, quæ circa Dei cultũ diurnis nocturnisq; horis, diuinis obsequijs deuotissimè in sanctitate occupantur. Erat enim hæc ciuitas oppidũ olim inclytũ regni Augarorũ, & postea caput Ducatus VVestphaliæ, ad Duces Brunsvvicenses deuolutum, sed ab Henrico Leonis, Duce Brunsvvicensi deperditum propter crimen læsæ Maiestatis, impositum eidem per Fridericũ I. Imperatorem, Anno 14. sui Imperij, ab ipso patienter in pœnam receptum, & Archiepiscopo Coloniensi Reinoldo, cum toto Ducatũ VVestphaliæ vsq; ad sagittæ iactũ in Rhenum gratiosè datum, & sic infeudatur, quia prædictus Archiepiscopus, prædicto Frederico in obsidionem ciuitatis Mediolanensis, à qua fraudulenter, dictus Henricus Leo recesserat, fidele præbuit auxiliũ, & cõstanter. Insuper & Philippus successor Reinoldi à Frederico Imperatore iam dicto, pretio quinquaginta marcarum puri argenti & seruitio corporali fortissimo & multiplici cõparauit, sibi suisque successoribus & Pontificiali dignitati perpetualiter incorporauit, voluitq; sibi de consilio Ducatum hunc emere pretio tantillo potius, quàm in beneficia accipere propter maiorem sibi firmitatem.

VVARBVRGVM.

ARBVRGVM, non inelegans VVestphaliæ oppidum, situ est inæquali, Dimulæ aquis instructum, Comitatus olim titulo, vti Hammelmannus perhibet, illustre, qui idem hoc oppidum à præstanti commendat cereuisia, gratissimo ijs potu, qui cum paruo crumenæ, dispendio, genio indulgere cupiunt.

1. Die Niestede kercke.
2. Die Altesteder kercke.
3. tzü den schwarten broderen.
4. S. Peters kercke.
5. S. Iohannes kercke.
6. Dat Nie dor
7. Die Niehen Mollen.
8. Dat Baster dor.

10. Vor dem Mollen dor.
11. S. Tonnis kercke.
12. S. Johannes dor.
13. Dat Sack dor.
14. Die Borch
15. Die kerck op der Borch.
16. S. Johannes Mollen.
17. Die middel Molle.

1. WARBORCH.

Warburgum, elegans Westphaliæ Opp.

FLU

DIMULA

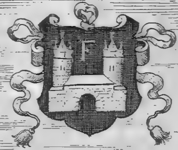
FRANCOBVRGVM.

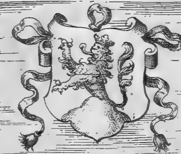

Assia, regio Germaniæ, frumenti, fructuum, leguminumque feracissima, & lætissimis distincta pratis, vrbibus est ornata pulcherrimis, Landgrauiatus titulo præstans, Cattis quondam culta, & inhabitata; qua ad Occidentem VVestphaliam respicit, FRANCOBVRGVM, oppidum perelegans, situ amœno, & antiquitate commendatum, ostentat. Referunt namque annales, prima idipsum fundatione Dieterum Francorum Regem, circa annum Christi D.XX. eo loco excitasse, vbi se vallum & propugnaculum, contra feroces Saxones, gentem, Hessis vicinam, exhiberet. Solebant quippe veteres, quando dæmoniacarum machinarum Martis, vsus non erat, præsidia sua editioribus in locis, vnde & nomen consequebantur, collocare, quod isto tractu frequens admodum fuit. Hinc, Isenberch, Falckenberg, Sternenberch, Rauensberch, Sparenberch, &c. Quemadmodum & castro prævalido munitum hoc oppidum Franchoburch, Edera fluuio irrigatur, quem & Adernam vocant historiæ vulgo Die Eder/ Ab Eobano Hesso, Aurifer dictus; Regum Franciæ sedes, eo potissimum tempore hic extitit, quo perpetuum ipsis cum Saxonibus bellum fuit. Quare consuetudine maiorum, bellicosi cum necessitas postulat, venationi alioqui & agriculturæ dediti Francoburgenses sunt ciues, qualis etiam Hessorum in vniuersum est indoles. Quemadmodum Helius Eobanus Hessus, de Cattorum suorum genio, eleganter scribit.

Talis & ipsa situ, talis regione locorum
Et fluuijs, syluisque frequens, & montibus altis
Haßia, naturæ similes creat alma locorum
Ceu natos in bella viros, quibus omnis in armis
Vita placet: nō vlla iuuat sine Marte, nec vllā
Esse putant vitam, quæ non assueuerit armis.
Quod si tranquillæ vertantur ad otia pacis,
Otia nulla terunt sine magno vana labore:
Aut duro patrios exercent vomere colles,
Æquatosque solo campos rimantur aratris,
(Namque & planicies, segetum fœcunda patentes
Explicat innumeras, & plena messe colonos
Ditat, & ipsa sibi satis est,) aut ardua syluæ
Lustra petunt canibusque feras sectantur odoris,
Venatu genus assuetum, genus acre virorum;
Aut leges, & iura ferunt, aut oppida condunt
Fortia, non solum bello munimina, verùm
Quæ deceant in pace etiam, oblectentque quietos, &c.

Hæc autem regia sedes quæ Francoburgum, vel, vt alij Francobergum, oppidum perillustre & clarum reddidit, Marpurgum Hassiæ est translata, quando D. Elisabethæ fama innotescere cœpit; vtputa Hungarici regis filiæ, Thuringiæ Principis Ludoici coniugis, & viduæ sanctissimæ, quę pauperum mater dicta, vt contemplando Maria, ita pietatis operibus, vera extitit Martha. Est itaque regia sedes hinc translata abs Elisabethæ viduæ cognatis Principibus viris, eò, quod stirpis & familiæ suæ ornamentum ac decus Elizabeth, Marpurgi, Teutonica in domo sepulta, diuorumque ordini adsociata, iam celebris admodum esset, ob benefactorum memoriam. Francoburgum interim, multis priuilegijs & immunitatibus, Carolus ille magnus, quibus hodierno etiam tempore floret, exornauit, & ob illustres ibi partas, contra vicinos hostes, victorias, sigillo donauit, in quo castrum turrigerum aureum, cum F. capitali litera, corona aurea circundata, quondam conspiciebatur. Ab idolorum etiam superstitione, vti gentem vicinam liberauit, vbi Martis memoriam, vulgò, Irmans, vel, ac si dicas, Jedermans vell/ quasi commune asylum, ac refugium omnium deleuit: similiter ipsius Crono, id est Saturni simulachrum, & Magdeburgensem Venerem, euertit: Ita in hoc oppido Francoburgensi, Hannonis deleuit memoriam. Cuius talis erat figura. Sedebat Rex in solio, & ex ore eius altera parte fulmina, altera verò tonitrua consurgebant, ipse sceptrū, gladiumq; manu præferebat, à dexteris veterū mascula numina, Apollo, Mercurius, Neptunus, Mars, Vulcanus, Pluto; à sinistris, fœminea, Iuno, Ceres, Venus, Minerua, Diana, Vesta. Iouis autem erat idolum. Quod pientissimus, potentissimusque Rex, Carolus Magnus, euertens, Anno partæ salutis DCCCX. peraugustum D. Virginis Matris Phanum excitauit. Pari etiam religionis Christianæ reuerentia, Henricus Landgrauius, Brabantiæ infans, cognominatus, Anno orbis redempti, M. CC. LXXXVI. Ecclesiam parrochialem construxit. Eius verò successor Landgrauius, Henricus secundus, Anno salutis, M.CCC.XXXVI. oppidi noui accessione Francoburgum adauxit, nouisque ædificijs illustrauit. Annis verò aliquot deinde, oppidi præfectus, qui antiquam Franciæ Regum, tum vero temporis, Ducum, arcem occupabat, & multa in Duces, multa in oppidanos atrocia tentabat, permittente Duce, à populo, iustas scelerum pœnas percepit. Arx etiam ipsa, Vulcani rabie consumpta, funditus euersa est. Quemadmodum & Anno M.CCCC.LXXVI. oppidum totum igni conflagratum, miserè perijt. At situs percommodus, facilè inuitauit ciues, vt, qua modo se venustate conspiciendum præbet, breui post tempore ex cineribus excitatum fuerit.

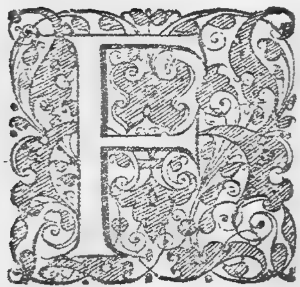
FRANCENBERGVM, *vel, vt alij,* Francoburgum
Hassiæ Opp.

ESCHVVEGA

SCHVVEGA Hassiæ oppidum, colli impositum, læta agri fœcunditate gaudens, VVerræ fluuij aquis irrigatur, cuius opportuno vsu, isatis herba, & ex eadem confecta tinctura, quam Thuringicum solum, frequenti fœnore suppeditat, primo supra hoc oppidum lapide, cimbis imposita, Mindam vsque, inde Visurgi aquis, quæ VVerram absorbent, Bremam, & per totam passim Ostlandiam defertur. De primo Eschvvegæ initio, nihil, quod sciam, historiarum monumentis comprehensum inuenitur, eò quod Hungaricis bellis atque incendijs tertiùm depastum deformatumq ue fuerit. Francoburgicum tamen chronicon, dum Carolum Magnum, circa annum Domini DCCXCVI. Episcopatus varios instituisse, Monasteria, Collegia, & Ecclesias multis in oppidis fundasse, commemorat, meminit & Caufffingæ, non procul à Cassela; & Eschvvegæ, ab eodem tum temporis excitatæ. Præclara etiam extant Henrici Imperatoris Secundi, quem Sanctum, & Hungarorum Apostolum cognominant, erga hoc oppidum merita, qui idipsum Hungaricis incursionibus deuastatum atque collapsum, restituit, nouis ædificijs auxit, & locupletauit. Grauissimis rursus calamitatibus afflictum fuit, Anno post orbem redemptum, M.CCC. LXXXVII. eo bello, quod inter Adolphum Moguntinum Archipræsulem, & Hassiæ Landtgrauium acre desæuijt, quando etiam ad Hassiæ gubernationem peruenit.

FRISLARIA.

RISLARIA, insigne ac præstans Hassiæ oppidum, vulgo Fritzlar / Latinè, Doctrina pacis, vtputa, vbi veræ & perpetuæ pacis doctrina S. Bonifacij auspicijs, toti Hassiæ, Thuringiæ, Franconiæ, & Frisiæ (quemadmodum paullo post latius:) innotuit; Egræ fluuij propinquitate, & situ admodum amœno, sicuti vniuersa passim Hassia præcellit, muris circumcinctum turrigeris, situm inæqualem, sicuti & regio ipsa, hinc inde montosa, obtinet: Agro tamen lauto, frumenti, fructuum, & leguminum feracissimo, etiam vini, cuius tamen fertilitate, non est hæc regio admodum præstans. Et quamuis in ipsa Hassiæ Frislaria sese conspiciendam præbeat, ad Moguntinum tamen Archiepiscopum pertinet, vnde variis fortunæ & Bellonæ casibus frequenter exposita, maximas abs Hassiæ Ducibus calamitates frequenter pertulit. Quemadmodum & a Saxonibus expugnata, & fœda exustione deformata fuit, qua de re ita in Saxonia sua Albertus Crantzius libro secundo, capite decimo: Saxones, inquit, iniuriam prioris anni vindicare volentes, mouerunt in Hassones, qui iam Francis paruerunt, & ad oppidum Frislariam pugnauerunt, magna internecione cædentes, qui obuiam prodirent. Ecclesiam insignem eius oppidi, quam Bonifacius Episcopus & Martyr prædixit incremabilem, diu frustra tentauerunt incendere. Visi sunt in albis duo iuuenes, qui incendium restinguerent, vnde territi Saxones, aufugerunt. Repertus est ad ostium ædis sacræ genibus nixis Saxo extinctus, faucibus hians, quasi flammam exeitaturus. Hęc ille: Hanc autem Ecclesiam admodum magnificam, D. Petro sacram, monastico sodalitio nobilem, verè Germanorum Bonifacius prius VVinfridus adpellatus, construxit. Is enim, cum amabili religiosissimorum virorum societate, Saxonibus Britanniam deuastantibus, immanemque in Christianos tyrannidem exercentibus, verso solo, patriaque exulans, & in Hassiæ Frislariam sese conferens, Euangelium passim diuulgat, sacras ædes ędificat, gentilium idolorum, & dæmonum cultum Germanorum animis eximit, cœnobia, ceu concionatorum diuini verbi, & religionis Christianę seminaria extruit. Præclarissimum etiam Fuldense monasterium, inter Hassiam, Franciam orientalem, & Vuederouiam, situ iucundo excellens, & non in Hassia tantum, quam lignis & fontibus sacrificare offenderat, sed & in Thuringia boni verbi semen spargens, Francorum etiam extitit Apostolus. Quin & gentem Frisonum, paganicis imbutam adhuc ritibus, à dæmoniaca captiuitate liberat. Conspectis tantis Bonifacij virtutibus, Carolòmannus & Pipinus Regni Francorum Principes, communi totius cleri & populi consensu, Moguntinensi Ecclesiæ habenas ipsi commiserunt, eamque, vt dignitas eminentior foret, quæ prius alteri subiecta fuerat, Metropoliticam constituerunt, vt à Bonifacio, Archiepiscopi Moguntini initium sumpserint. Iam tantus creatus Episcopus, rebus Ecclesiæ suę quam optimè constitutæ, Lullo commissis, ad eos quos docuerat populos, magno pietatis zelo commotus, partim in fide debiles, partim relapsos, confirmandos, reuertitur. Hinc tertium in Frisiam rediit, vbi à furente paganorum turba nefariè occisus, glorioso martyrio finem imposuit. Hęc paulò à me fusius repetita sunt, vt Hassia, & in ea Frislarienses, cuinam fidei & religionis Christianæ primordia post Deum debeant, pio gratoque animo cognoscant.

(:.)

ESCHWEGE

FRITZLAR

VVERDENA.

ERDENA, in VVestphaliæ aditu, ad Ruræ Amnem, in ditione Marckensi oppidum, occasione cœnobij, à S. Lutgero ibidem instituti, quemadmodum multa alia in Germania oppida, initium habet, à VVilhelmo de Hardenberg, quadragesimo secundo Cœnobiarcha, Anno Salutis M.CCC.XVII. excitatum, & ab Engelberto, Comite de Marcka, ciuilibus priuilegijs, quibus etiamnum gaudet, donatum. Omnem, quocunque innotescit, splendorem, quemadmodum & ortum magnificæ, & celeberrimæ huic Abbatiæ debet. Ea autem in honorem Saluatoris, & Sanctæ Dei Genitricis Mariæ, & Sanctorum Apostolorum Petri & pauli, & Stephani Protomartyris, Laurentij Diaconi, Martini Confessoris, prima institutione excitata, multis Regum & Imperatorum est priuilegijs, & libertatibus aucta. Exhibent namque eius modò Collegij fratres Diploma signatum, & Coroli Magni manu subscriptum VVormatiæ, Anno reparatæ salutis D.CC.II. Exhibent & confirmationem VVilliberti Archiepisc. Colonien. & plurima alia antiquissima diplomata. Primus autem Collegij VVerdenensis fundator & Rector, fuit S. Lutgerus, primus Monasteriensium Episcopus, Synchronus S. Bonifacij & VVillibrordi, oriundus è Frisia, Præceptorem habuit Alcuinum, & S. Gregorium, qui S. Bonifacij discipulus, in Traiectensi monasterio, ipsum cum multis alijs erudiuit, è quibus posteà, multi sunt facti Episcopi, alij in minoribus gradibus Ecclesiarum Doctores. Quorum etiam aliqui, ijque ex parentela S. Lutgeri, à prima fundatione, post S. Lutgeri obitum, ad annos ferè LXXVI. monasterio VVerdenensi præfuerunt. Nempe:

Sanctus Lutgerus, primus fundator, in cœnobio suo: Vuerdenæ sepultus.

1. Hildigrinus, primus Episcopus Halberstadiensis, frater S. Lutgeri, sepultus Vuerdenæ.
2. Gerfridus, secundus Episcopus Monasteriensis, frater S. Lutgeri.
3. Tidgrinus, vel Thiagrinus, secundus Episcopus Halberstadiensis, nepos S. Lutgeri, in Vuerdenensi cœnobio sepultus.
4. Alfridus tertius Monasteriensis Episcopus, affinis S. Lutgeri.
5. Hildrigrinus Iunior, quartus Episcopus Halberstadiensis, & hic nepos S. Lutgeri.

His autem primis monasticæ regulæ Vuerdenensis conseruatoribus, quinquaginta interrupta serie, ex ordine successerunt Abbates, viri genere, & maiorum splendoribus illustres, quorum quinquagesimus, & vltimus fuit Conradus de Gelichen, qui suo tempore tres tantum habuit secum Capitulares fratres, nimirum, Vuilhelmum de Rifferscheidt, Præpositum; Vualramum de Symmern, & Ioannem de Limburch, sub quibus strictior viuendi norma, & alia est introducta reformatio. Resignantibus ipsis Monasterium penè collapsum, vna cum cunctis prædijs, alijsque bonis non optima diligentia adseruatis. Introducti sunt autem religiosi fratres, qui summo labore, & industria minitans ruinam collegium, restaurarunt, recuperatis, quantum pro tempore potuit fieri, prædijs ac possessionibus multis, circa annum Domini .1474. quo anno Nouesium obsidione cinctum erat. Facta autem hac resignatione, & necessaria, nouaque reformatione introducta, Collegij Vuerdenensis administrator & cœnobiarcha constitutus est, quinquagesimus primus, D. Adamus, ad S. Martinum Maiorem Coloniæ Abbas, qui præfuit annis 4.

Huic successit 52. Theodoricus Iagendorn, ex monasterio S. Petri Erfordiæ, assumptus.

53. Antonius Grimmolt.

54. Ioannes de Groninga.

55. Hermanus ab Holte, vir ab insigni doctrina & pietate commendatus, electus Anno 1540. mortuus Anno 72.

56. Henricus Duiden.

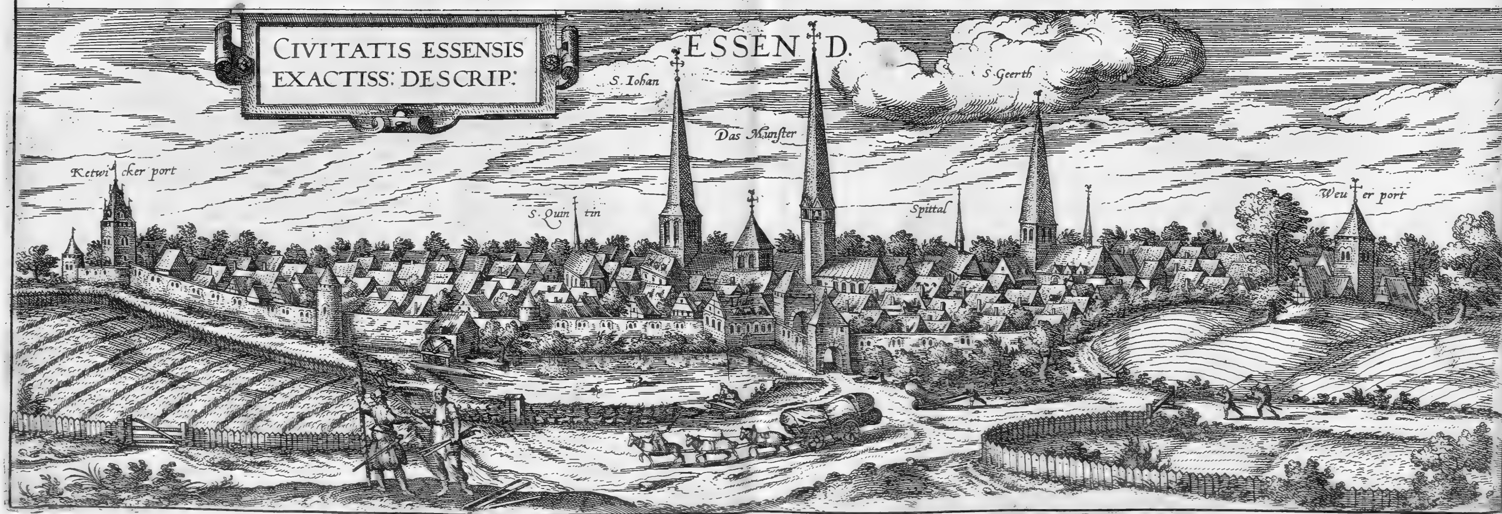
Sed Abbatia relicta, oppidum nunc ipsum ingrediamur, In quo oppidani rem pecuariam, vnde & plurimum victitant, exercent, agros habent lætos, & compascuos, montes præaltos & syluosos, in quibus incredibiles porcorum greges oberrare quandoque videas (vnde induratæ fumo pernæ & petasones Vuesphalici, grata causidicis munera) & riuulos, gratissimo murmure ex montibus susurrantes Quin & ex præterlabente Rura, commoditates haud pœnitendas percipiunt, vnde piscibus, & sapidis pinguibusque abundant anguillis. Vtraque hic Ruræ ripa, lapideo ponte coniungitur, magno itinerantium compendio. Accidit autem Anni Christianæ salutis Tricesimi tertij supra Millesimum Quinquagesimum initio, postquam prior eius tunc hyemis medietas, solito asperior, & densa glacie, ac supra modum alta niue, grauissimè inhorruisset, atque iam post natalis Christi diem, mox aëre tepescente, succedentibus diebus, in ipso Ianuarij Mensis capite, ingruentibus magnis imbribus, nix ipsa tardior, magno cum impetu resolueretur, vt ipsum Ruræ flumen, tantis aquarum inundationibus eleuaretur, vt ingentem pontis molem euerterit, excusserit, & remouerit, vt oppido etiam ipsi tantus aquarum impetus ruinam minitari videretur. Aqua nempe retro principis Arcem, dirupto muro, viam sibi parauit. Tanto autem fragore ea inundatio insonuit, vt cataractæ Nili fluminis, eo viderentur translatæ fuisse.

ESSENDIA

ESSENDIA, Imperiale, sub Montensis Ducis tutela, oppidum, Collegiato virginum, & Canonicorum sodalitio præstans. Quod Alfridus quartus Hildesheymensium Præsul, ex paternis facultatibus fundauit, vt sub religiosa Abbatissæ educatione quinquaginta & duæ, Deo nuncupatæ virgines, pietatis exercitijs imbuerentur: & XX. similiter Canonici, sub eius loci Decano, canonicam viuerent vitam. Asyli priuilegio Abbatia gaudet, & locus in ea maximè, Die Berht nuncupatus, villæ aliquot vicinæ, eius subsunt dominio; Ecclesia ibidem perlegans in qua tabula exhibetur visenda, Bruinij illius agrippinatis opus. Ager frumenti, & tritici præstantissimi ferax, vnde candidus Essendiæ panis in pretio est. Oppidani, negotiationem etiam remotam, alij textrinam, fabrilem complures exercent. Non alium facile reperias locum, vbi plura conficiantur omnis generis sclopeta. Fontibus abundant & atro carbonario lapide, quem territorium vicinum passim suppeditat, potissimum verò, qua Steltium est, ad Ruræ amnem, oppidum.

CIVITATIS WERDENÆ EXACTISS: DESCRIP:
WERDEN
Der fehuser bergh
Der Born er bergh
Abb atia
Domus pastoris
Capelle in Born
Nukerchen Capelle
Padberge
Domus past
Castru Illustriss:
Ducis Cliuie
RORA FLV

CIVITATIS ESSENSIS EXACTISS: DESCRIP:
ESSEN D.
S. Iohan
Das Munster
S. Geerth
Ketwi cker port
S. Quin tin
Spittal
Weu er port

HALBERSTADIVM.

HALBERSTADIVM, primæua fundatione, Elborestadium, Saxoniæ in Germania oppidum, Episcopatui eius nominis adpellationem præbens, à Carolo Magno, nunquam satis laudato Galliarum Rege, & Imperatore Romano, instituto, qui longa experientia, belloque diuturno, cum Saxonibus gesto, edoctus, cognouit, eam gentem, vtpura infrenem, fortem, atque ferocem, armorum strepitu minus domari, beneuolentia autem, legibus, pietate, & Religione placari & conseruari posse. Hinc multorum, qui tunc temporis aurei, pedum circumferebant ligneum, episcoporum gubernationi, & spirituali curæ eam commisit. Quemadmodum & Anno salutis, DCC.LXXX. non quidem Halberstadij, sed apud Selingenstadium, siue Ostervvicum, quo in loco idem Carolus Magnus magnificum templum, D. Stephano sacrum, construxit, opportuna Episcopo sedes delecta & constituta est, vsitata tum adpellatione, Salingenstadiani, & Ostervvicensis Episcopatus, innotescens, longo verò post tempore, vt scribit in sua Saxonia Crantius, & in opere de Episcopatibus Germaniæ Bruschius, ab eodem Carolo Magno & primo Antistite, S. Hildegrino, ad confluentiam Albis & Oræ fluuiorum translatus. Huic nouæ vrbi, & Ecclesiæ iam inchoatæ, ab amnium confluxu, nouum etiam nomen indiderunt, adpellantes eam Alborestadium, quaſi vrbem ad Albin, & Oram amnis, constitutam. vnde facilè adparet, situ eam admodum opportuno, cum præter aquarum commoditatem, agrorum etiam non sit ei denegata vbertas: quæ quidē tanta deprædicatur ab omnibus, vt segetum culmos, equitem transcendere ferant. Accedit ad hæc nitor & elegantia vrbis, ædificiorum splendor, amplitudo fori, & collegiatum Canonicorum sodalitium. In quo, dum canonicè Canonici viuerēt, clarum adhuc pœnitentiæ publicæ, in primitiua Ecclesia vsitatæ, extabat vestigium Cuius quidem rei consuetudinem Pius Pontifex, & post hunc, Volaterranus, in literas retulerunt, sed velut ritum barbaricum: neuter enim intellexit. Volaterranus institutum vocat inauditum. Est autem huiusmodi: Singulis annis eligitur aliquis è plebe, qui comœdiam pœnitentis, & confitentis agat. Is in capite ieiunii Quadragesimalis ad templum adductus, in cultu lugubri, &, qui pœnitentem deceat, nimirum, caput obuolutum habens, post Sacrum deinde deijcitur, perque totos illos quadraginta dies, nudis pedibus vias vrbis terit, templorum moles circuit tantùm, non intrat, nec cum quoquam sermonem miscet. Canonici huic cibum præbent, quem ille, qualem qualem, boni consulit. Non indulget sermoni, nisi post mediam noctem, idque in plateis. At in die, quæ Dominicæ cœnæ dicata est, ad templum reducitur, & à Sacerdote, non absque longis, sed pulchris ceremoniis absolutus, à plebe stipem accipit. Hunc Adamum vocare solent. Atque hoc est, quod nonum caput Agathensis Concilii præcipit & refertur etiam à Gratiano, *Distinctione* 50. Est autem tale. In capite Quadragesimæ, omnes publicè confitentes, ante fores Ecclesiæ se repræsentent Episcopo ciuitatis sacco induti, nudis pedibus, vultibus in terram prostrati, reos se esse ipso habitu, & vultu proclamantes: ibi adesse debent Decani, id est, Archipresbyteri, Presbyteri Parrochiarum, Presbyter pœnitentium, qui eorum conuersationem diligenter inspicere debent, & secundùm modum culpæ, pœnitentiam per præfixos gradus iniungant. Post hæc Episcopus in Ecclesiam eos introducat, & cum omni clero septem Psalmos pœnitentiales, in terram prostratus cum lachrymis, pro eorum absolutione, decantet. tunc resurgens ab oratione, iuxta quod canones iubent, manus eis imponat, aquam super eos benedictam spargat, cinerem prius mittat, deinde cilicio capita eorum cooperiat, & cum gemitu & crebris suspirijs eis denunciet, quòd, sicut Adam proiectus est de Paradiso, ita & ipsi de Ecclesia pro peccatis suis abijciantur. Post hæc iubeat ministris, vt eos extra ianuas Ecclesiæ expellant, clerus verò prosequutus eos cū Responsorio, in sudore vultus tui, &c. vt videntes sanctam Ecclesiam pro facinoribus suis tremefactam atque commotā, non parui pendant pœnitentiam. In sacra autem Domini Cœna, rursus ab eorum Decanis & Presbyteris Ecclesiæ liminibus repræsententur. Hactenus decretum Agathensis Concilij, partim antiquitatis amore, partim, occasione consuetudinis Halberstadiensis Ecclesiæ, prolixius retulimus.

Oppidum hoc anno post orbem redemptum 1180. graui calamitate eo dissidio est pressa, quod Vlricus Episcopus cum Henrico Leone fouit, quando infeliciter pugnaretur à ciuibus, capta vrbs, alioqui munitissima, ab hostibus exusta, Ecclesia similiter primaria, in quam clerus & populus, tanquam ad tutissimum asylum confugerat: captus & abductus Episcopus: si quæ ex incendio ciuium reseruata bona, à ferociente victore per vim ablata. Et in cadauer denique vrbs tota conuersa. Truces sic sunt Bellonæ fructus. Sed, vt sunt rerum mutationes mirabiles, qui supererāt oppidani, situs opportunitate illecti, nouam ex cineribus excitant vrbem, & temporis deinde successu, harum calamitatum obliti debitam Episcopo suo obedientiam detrectant. Quare Ernestus Magdeburgensis Archiepiscopus, & Administrator Halberstadiensis, ad iuga & plenam obedientiam armis hanc vrbem redegit, accipiens eam in potestatem, & omne eius gubernandæ ius à consulatu in se transferens, ac tum Iudices ac Scabinos, qui iustitiam ex æquo & bono administrarent, constituit.

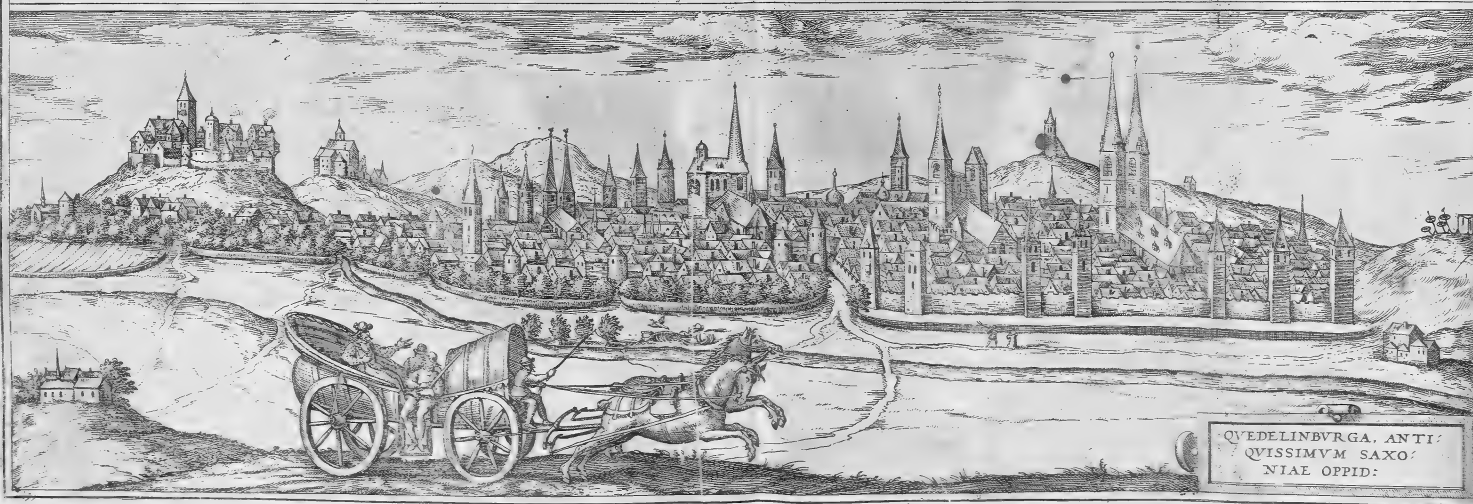
QVEDELINBVRGA.

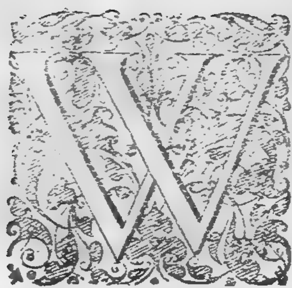
QVEDELINBVRGA, vrbs antiqua, & primorum in Saxonia Principum decus, haud ita procul à Parthenopolitana vrbe, quæ nunc Magdeburga in Saxonia, distans, ab Imperatore Henrico Aucupe, vnà cum nuncupatarum Deo & Religioni Domicillarum Collegio, constructa, cui primam Abbatissam filiam suam, Machtildim præfecit. Oppidum sanè concinnum, antiquitate, dignitate, & opibus præstans, qādiu primæua fundatione, legitimum magistratum Abbatissam agnouit, cui quando malè parebat, ab Ernesto, Saxoniæ Duce Abbatissæ tum fratre, oppugnatur, & Rolādi statua, quam pro libertatis indicio, ab antiquo habuerat, priuatur.

Direpta est vrbs à militibus, & in extremam pauperiem, vnde necdum ciues respirarunt, perducuntur. Ruunt domicilia, nemo curat reparare, viuunt in diem, tempora terunt in laboribus agriculturæ, quæ si victum præstat quotidianum, diuites iam se computant, obligare sua prædia non sinuntur, vt redditum constituta altera apud alterum, liberas passiones mundas ab auro manus habere præcipiuntur. Ita per solam contumaciam vrbs hæc antiqua corruit.

HALBERSTADIVM, Vrbs Saxoniæ
tam politica institutione, quam situ et Ca:
nonicorum Collegio, nobilissima

VVINMARIA.

INMARIA, siue VINARIA, nitidissimum Thuringiæ Oppidum, nomen habet à vino. nam Weinmayr / siue Wynmayr / vinitorem, Thuringico idiomate denotat; Quasi vinearum aliquis cultor, ea primum loca inhabitans, vineas ibidem colere cœperit. Idcircò eruditi nunc passim, VINARIAM eam nominant. non, quod à vinario foro, nominis sit etymon deductum, quod plerique non ineruditi existimantes, Vinariam hanc nostram μελῶν. Ciues verò μετανάως appellitant; quasi Mar / ex Mayr factum, Germanis Marckt / hoc est, forum designaret. Verum eos hîc labi, inde facilè conspici potest, cum in Germania pro vinitore Weinmayr / vsitatissima sit adpellatio, sicuti & Bauaris ea est compositio recepta, quæ hanc nostram sententiam confirmat. Ita Bühelmayr Colonum, collem, aut colentem, aut inhabitantem designat. Bachmayr / iuxta fontem. Kirchmayr / Messor, vel agricola, iuxta templum habitans: Sic Obermayr / Nidermayr / Waldmayr / Dietmayr / Lynßmayr / Quæ pleraque omnia, postea, cum a Latinè scribentibus vsurpantur, i, literam abijciunt, vt VValdmarus, Dietmarus. Atque hæc quidem genuina, & quotidiano Germanorum vsu recepta huius voculæ, Mayr / in fine dictionum constitutæ, est significatio. Aliud verò hæc eadem principem vocularum occupans locum, designat, vt Marschalck / id est, equorum minister, aut equitum inspector, ac gubernator, Marstall / Stabulum equorum, &c. Sed hæc de nominis origine satis, & nimis fortasse multa. Atque hoc lautum & peramœnum Thuringiæ oppidum, Comitatus quondam titulo celebre. Anno partæ salutis M. CCC. XLII. ob morosam Comitis Hermanni de Orlamunda, & obstreperam erga Herum suum Fridericum Seuerum Thuringiæ Landgrauium, & Misniæ Marckgrauium, inobedientiam, primùm iure belli, tum iustis transactionibus Comitatus VVimariensis, ad Landgrauiatum Turingiæ peruenit. Et proinde anno salutis M. CCC. LXXVII. Balthasar Turingiæ Landgrauius titulum suum salutatione Comitatus, de Orlamunda adauxit. Dum in istius oppidi descriptione versamur, doctissimus vir Ioannes VVolfffius aliam multò luculentiorem, quàm quæ nobis erat, topographicam VVEIMARIAE picturam, operi nostro inserendam, cum hac ad dulcissimæ patriæ suæ ciues parænesi, transmittit.

Quam nactus patriam, pietate ornare studeto,
Et vitâ sanctâ, moribus atque bonis.
His addas artes, vitæ quarum indiget vsus,
Sic ornes Spartam, ciuis amice, tuam.
Hæc decora exuperant arces, turresque stupendas,
Hinc florent vrbes, hinc regio ipsa nitet.
Nempe domum dominus debet decorare nitendo,
Nec tantum dominum, quàm tenet ipsa domus:
Si tamen ambo simul decora hæc iungantur in vno,
Et domus & dominus nomina digna feret.

Sed operæ pretium est, vt regrediamur ad descriptionem dictæ ciuitatis, à qua paululum digressi sumus. VINARIA igitur, inclytam Saxoniæ Ducibus sedem, & domicilium amœnissimum præbens, venustissimis tam publicis quàm priuatis ciuium est decorata ædificijs. Quemadmodum aëre salubri, ita agro non tantum rerum vtilium & necessariarum fœcundo (Turingia namque ob fertilitatem, *(umen* existimatur *Germaniæ*:) sed & delicijs, nobilium hominum voluptati mirificè blandientibus, præcellit. Nam præter omne frumenti genus, læta etiam Bacchi, Germanis grata donaria, Isatidem herbam, vulgo Weidt / quæ non aliâ, quam pingui alitur glebâ, Lanarum infectoribus abundè præbet. Limpidissimos etiam fontes & aquas, gratissimis susurris suauiter circumsonantes; Nemora itidem & saltus, ad venatus ferarum, quibus ad admirationem abundat. Quæ quidem grata naturæ, eiusque auctoris dona, Imperatores quondam Augustos, vt hic potissimum agerent, inuitarunt. Prout ex historiarum monumentis de Magno Ottone constat; De cuius etiam patre Henrico Aucupe, qui in Turingia iuxta Arcem Jechenburg / Turingicâ nobilitate ferente suppetias, graui & arduo conflictu, quadraginta Hungarorum millia cecidit. Imperij quoque comitia Otto Secundus, hîc VVinmariæ, perhibente Lamberto Schaffnaburgensi, celebrauit. Neque verò luxurians tantum agri fœcunditas, Principes viros huc semper inuitauit, sed & peramœna vrbis elegantia; Politia quam optimè instituta, cæteraque vrbium amplissimarum ornamenta huc eos potissimum pertraxerunt. Videas hîc namque consecrata Numini peraugusta templa; Misericordiæ itidem sacrificijs loca publica nuncupata, & amplis dotata redditibus, vti sunt Hospitalia, Nosocomia, &, vbi contagiosis infecti morbis, curantur; Quem riuulus aëri purgando destinatus, permeat. Fluuiolus similiter, vulgo Die Lotta / molinarias exagitans rotas, vrbem ipsam illabitur, quotidiano ciuium vsui, & platearum nitori subseruiens, quem piscinæ deinde & foueæ vrbis resorbent. Videas similiter id, quod Politiæ prouidentiam demonstrat, Horrea, quæ stramentis, furiosi Vulcani rabiem alere possent, ex vrbis pomœrijs remota; experientiâ, quę optimarum consuetudinum ac legum inuentrix esse solet, credo, cum magno detrimento edocti. Nam Anno salutis M CC XCIX lamentabili incendio vsque adeò deformata VVeinmaria fuit, vt formam vix vrbis retinuerit. Verum is casus magnæ quidem infelicitatis huic vrbi extitit; quod verò temporis successu, non instaurata tantum, sed superbissimis etiam & magnificis ędificijs decenter fuerit ornata, eiusdem splendoris est, & ornamenti. Quo arx etiam accedit Saxonię Ducum magnifica, splendidis ædificijs nitens, numerosę & amplissimæ familiæ capax; & præsertim amœnissimus, dulcissimusque hortus, præstantissimis herbis, & fructiferis arboribus ordine bello, in quincuncem positis, luculenter ornatus, areolis ex odoriferis floribus, & medicis herbis haud secus distinctus, quam si vel Apellis, vel Dureri penicillo depictæ forent; cum sepimentis ex rosa, buxo, rosmarino, lauro, eiusdemque generis fruticibus venustè semper virentibus. A quis etiam ex præterlabente Ilmo fluuio piscoso, æneis fistulis passim deductis, arborum radices adaquantur. Maximam autem delectationem præbet elegans & pellucida horti medio turris, ex qua aquulæ gratissimo murmure obstrepunt, & subiectum in lacum delabuntur, vt adeo incredibilem prorsus istius horti spectatio admirationem habeat.

WEIN MAR.

Klein-Höltz lein

ILME

Die Ilme

New Spital

S. Jacobs Thor

S. Jacob

Das Schlos Hornstein

Der Marckt

New Rathaus

Frawen thor

Lutzelburgers haus

Lutzelburgers gartē

Köten Born

Der alte baum garten

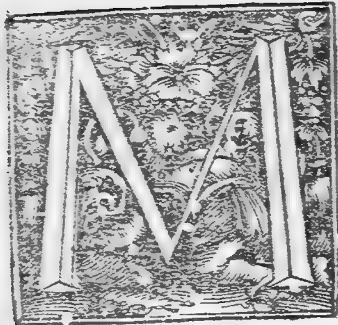
Zigelhütte

Vihe marckt

WINMARIA, FERTILISS. THV-
RINGIAE VRBS PRAESTAN-
TISSIMA VVLGO Weinmar

Johann: Wolfius Rector Gymnasij Ratisbonensis F. C.

MONS REGIVS.

ONS REGIVS vulgò Königsbergh, Pruteniæ, quæ in Sarmatia Europea, primarium & nobile oppidum, Bohemiæ Rege Ottogaro, vt eum Dubrauius nominat, (Alij Otthacarum & Methonius lib.3.capit.53. Primislaum nuncupant) suadente à crucigeris, prima, anno Christi M.CC.LIV. initia sumpsit, excitata primum arce, qua feroces Prutenorum ceruices, suaui Christi iugo tum nondum assuetæ, in officio retinerentur, eoque à primo inuentore, Mons Regius cognominatur. Pruteni enim Christiana religione violata, Magistroque in Prussia à Frederico Cæsare constituto ad resistendum impare, vim intolerandam omnibus Christianis domi, forisque vel in Mazouia, vel ad Pomeraniam accolentibus, spolijs cædeque, & strage inferebant, ita, vt in illos Romanus Pontifex vexillum crucis sustolii iusserit. Induit crucē Ottogarus cum Bohemis, & Austriacis, similiter Bruno nuper Episcopus Olomucensis creatus, cum Morauis. Accessit mox in itinere haud procul ab Vratislauia Otho Brādeburgensis Marchio, ex sorore Othogari prognatus, quibus copijs in vnum coniunctis, procedebat Rex quadrato agmine, sperans futurum, vt Pruteni in aciem obuij prodirent. Quod vbi non est factum, edicit Rex, ne quisquam militum Christianis, eorumque possessionibus noceret, cæterum in perfidos hostes, iure belli vt agerent, datiq; à Magistro ductores, qui recta milites ad agros hostium deducerent. In illis nullum maleficium omissum, donec per agmina duo Prutenorum Duces diuisi, se à longè ostenderunt, repenteq; accurrentes, castra Regis tumultu nonnihil turbauerunt: vnde animo accepto, die postero haud segniter aciem instruunt, pugnamque cum Rege conserere audent, in qua post primum impetum sustentatum, qui acerrimus erat, hostes adeò statim animis conciderunt, vt certamine abiecto, alij, quò quisq; potuit, ipsi verò Duces in vicinum oppidum mœnibus munitum perfugerint, in hac fuga, multi viui capti, atque omnes vita à Rege donati quicunque tingi, aut reuerti ad Christianismum non dubitauerunt, cæteri perfidam retinentes pertinaciam, ad internecionem cæsi. Itumque hinc ad expugnandos Duces oppido inclusos, in quo nullum oppidani commeatum præparatum habebant, quo obsidionem paulò diuturniorē possent tolerare. Requirunt illi oppidanorum consilium, qui respondent, se iam dudum deliberasse, vt religionem Christianam libentius amplectantur, quàm cum liberis & fortunis intereant. Ergo & nos, inquiunt, pariter illi manus damus, posteaquam apertè cognoscimus, frustra nos cum Deo pugnare, sequenti die deditionem imperataque faciunt. Mane Duces, primum à Brunone Episcopo, aqua & chrismate tinguntur, & vt amici à Rege consalutantur. Post hos cætera multitudo certatim ad fontes sacrum properabat, non ex eo loco tantùm, sed ex tota insuper Prussia, quam Rex, vsq; ad mare victor peragrauit, vrbemque in littore maris praclaram condidit, quam ex titulo suo Regio, montem Regalem appellauit, vt tanto Prutenos in officio retineret facilius: cui oppidum, anno statim sequenti, coniunctum fuit, eo loci, vbi nunc D. Nicolai Fanum conspicitur; sed deficientibus Prutenis, & seditionem aduersus Ordinem Teutonicum, cōcitantibus, Anno Christi M.CC.LX. recens id oppidum exustum, ac dirutum. Vrbs mox alia arci propinqua construitur, vbi oppidū nunc vetus existit. Temporis deinde successu, dum loci situsq; opportunitate, nouæ vrbis dignitas augeretur, aliud excitatum est oppidū, ab hac, Bregla amne distinctum, ab ordinis Commendatore Bartholdo, ex stirpe Austriaca, Anno Christi M.CCC. tunc quidem oppidum nouum, iam verò, **die Lebenicht** cognominatum. Oppidum denique tertium, **Kniphoff** nomine, Anno salutis M.CCC.LXXX. accessit, à celeberrimi nominis Magno Magistro, Winrico Knipenrode constructum, loco vliginoso & paludoso, quare fistucatis vt plurimum palis nititur. Tria autem hæc oppida, frequentissimo, & opulento habitatore culta, copiosa habent & ampla diuersarum adpellationum suburbia, adeo populosa, vt vno frequēter tecto, (cellas etiam subterraneas inhabitant,) quinque, sex, octo, quandoque etiam decem cōprehendantur familiæ. Vrbes hæ tres diuersæ, quemadmodū & suburbia pulcherrimis Ecclesijs, ædificijs item publicis & ciuium priuatis, cocto ex lapide, decorantur, ne incendij deformentur furore. Arx ipsa, Ecclesiam magnificam exhibet; vrbs vetus, Basilicā Parochialem iuxta, in suburbio Steendam, Fanum D. Nicolai oppidanorum sepulturæ destinatū. In oppido **Kniphoff**, Cathedralis est Ecclesia, iuxta Mœnia, oratorium nouum, cœmiterium ciuium. **In Lebenicht**/S. Barbaræ templū editiore loco conspicitur. Ecclesia noua, in foro equino: Cœnobium quoq; virginum à Knipenrode Magno Magistro, fundatū. Duo insuper alia fuerunt cœnobia, nunc in granaria Ducis conuersa. Arx deinde Magnifica & elegans, proximæ dignitatis, subsequitur: tum Episcopi palatium, & domus conuiuationi publicæ, & suauibus oppidanorum collationibus nuncupata. Vrbis gubernatio, penes ordinem Theutonicum & post diuenditum atq; amissum Marieburgum Magni Magistri residentia hic semper fuit: nunc Pruteniæ Duces hic rerum dominantur, qui vrbis habenas senatorū; suburbiorū autē, Amptmannorum, quos vocant, administratione gubernant. Ciues præter mechanica exercitia, negotiationem etiā maritimā tractant. Frumenti vim magnā distrahunt, cinerum, picis aridæ, & liquidæ (**Tharr**/nos Germani vocamus) salis, lini, canabis, ceræ, seui, lignorum, vulgo **Magerschort**, mellis, medi, ex melle, dulcis est potus genus, quæ omnia Liuonia abundè suppeditat. Lingua vtuntur Germanica; quadam etiam, vulgo **Koßlischs**/nuncupata, sed, qui ab obsequijs & ministerijs sunt ciuibus, vt natione ac patria, ita quoque lingua sunt diuersi. In regione autē ipsa præualet Prutenica. Vrbs denique ipsa Chrono, seu Bregela, flumine admodum copioso atque piscoso, distinguitur, qui in Venedicū se sinum exonerans, onerarias dorso sustinet naues, cuius margines pontibus septem coniungūtur. Iuxta Arcem, lacus sunt bini, quos amnis **Katzbach**/vulgo nuncupatus, permeat & Breglæ deinde aquis miscetur. Ager vrbi vicinus, gleba, frumento idonea, pascuis, & cultissimis hortis præstat. Planus est, montes hinc inde aliqui, sed non admodum magni consurgunt.

RIGA.

RIGA Liuoniæ fertilissimæ Metropolis, quam mercatorum Bremensium excitauit deuotio, illi siquidē aliquot verbi diuini præcones ad sacram in Liuoniam deduxerunt militiam, milites sine numero, ciues ac mercatores in hoc negocio militantes pro Christo, multi cæsi, Turrim suo sanguine fūt mercati, sæpè perpulerunt hostes crucis Christi obsides dare, pacis subire conditiones. Deniq; efferuescēte multorum deuotione, nouum inter se ordinem Crucigladiatorum fratrum instituunt, cuius quidem professionis duo ex ordine fuêre magistri, quorum primus Vinno, validas in Liuonia arces Segevvoldam, Wendā & Ascheradam excitauit. Et dum annis xviij. præfuisset, à latrone domestico, cum sacellano trucidatur. Alter Volguinus arcem Vellinam coustruxit, ordinis magisterium annis xv. tenuit, grauissimis bellorum agitatus procellis, in conflictu contra Liuones cum decem & octo fratribus cecidit. Deinde, ob nimiam barbararum gentium potentiam, Fratres ordinis Teutonicorum implorati venerunt in Liuoniam, anno incarnationis dominicæ, 1228. quorum ordo Crucigladiatorum

Die Fürstliche Hauptt Statt Konigßbergk in Preussen

MONS REGIUS; PRUSSIÆ, SIVE BORUSSIÆ, URBS MARITIMA, ELEGANTISSIMA PRINCIPIS SEDES.

Riga die hauptt Statt in Lifflantt

RIGA. percommode ad Dunã amnem sita, Emporium celebre, & Liuoniæ Metropolis.

torum societatem absorbuit, quæ vltro in professionem ordinis Beatæ Mariæ Teutonicorum transijt, quorum habitus pallium album, nigra Cruce insuta, à primo militiæ Teutonicæ magistro, Hermanno Valck, siue Balck, in Liuoniā trāsfertur. Illi autem hanc Regionem multo tempore felici gubernatione tenuerunt. Cæterum quod vehementer equidē dolendum, & non Reualiensibus, atq; Rigensibns modò, cæterisq; quos Ruthenorum nondū occupauit crudelitas, Liuoniæ vicis, arcibus, & oppidis, vnicè deflendum. Statim ab initio coniunctionis istius nouæ, priuati commodi studium, intestina dissidia, æmulationes, florentissimarū societatum & vrbium pestes perniciosissimæ, de vrbis Rigensis & totius Liuoniæ inter Episcopum Rigensem, & ordinem rixas excitant. Illi potentiam & vires, quas contra communes patriæ hostes exercere debebant, in sese mutuis dissidijs, acceptis & illatis cladibus cōterunt. Hinc primò bellum apertè est natū contra Rigenses & ordinem, an. 1298. & ab oppidanis Teutonicorum magister Bruno, cum LX. ordinis fratribus est cæsus. Nouo deinde orto dissidio, Rigenses Dunemandam ordinis Vicum euertunt, in plurimos promiscui sexus, & diuersæ ætatis homines immaniter desæuiunt. Quare ab Euerhardo de Monhē, Riga arcta absidione septa, ad deditionē coacta, auita priuilegia amittit, murorum & portarum spoliatur auxilio, arcisq; ædificatione ab ordinis magistro cōpescitur. Rursus, ob nouas seditiones domesticas, ab ordine Riga obsidetur, quæ Stephano Archiepiscopo suo ferente suppetias; acerrimè patriæ libertatem defendens, profligatis hostibus, arcem Rigensem & Dunemundā funditus euertit, ordinis Magister, ob iniquū Rigensibus illatum bellum, à Pontifice Romano Sixto eius nominis quarto, excōmunicatus, à præfectura deijcitur: paulò post, anno salutis 1495. Adolphus de Plettenberch, nouis viribus Rigenses adegit, vt proprijs impensarum sumptibus, arcem, quam Rigæ demoliti erant, restaurarent. Dunemundam proximum Rigæ castrum, Wendā similiter, ad hostiles sustinendos impetus, muniuit. Anno demum 1556. Rigenses & Theutonici fratres, aperto Marte rixantur, quibus quidem domesticis Christianorum Moscus inuitatus dissidijs, facili nunc negotio, de vniuersa ferè Liuonia triumphat. Atque has quidem calamitates ab his est Riga perpessa, qui eam initi fœderis, & religionis causa defendere & tueri debebant, cum funesto etiam eorundem ipsorum interitu. Qui quàm crudeles in rusticos tyranni extiterint, quam misera eos seruitute vexarint (quanquam tamen sint, qui scribant, id duram ipsorum ceruicem poposcisse) quàm segniter hostiles sustinuerint impetus, quàm potenter & strenuè Bacchum noctedieque coluerint, quantos in priuatos suorum vsus, thesauros conuerterint: quam turpi fuga elapsi, quam inuictas hosti arces omni commeatu, & ad diuturnas obsidiones ferendas, rebus necessarijs instructas, patentes reliquerint, pudet sane referre. Ad hæc Vulcani quoque rabie Anno 1557. grauiter Riga deformata fuit, vt mirum sit modernam adhuc eius Reip. formam posse subsistere, cum Moscus potentissimus hostis Rigensib. & maximè Reualiensibus, grauiter immineat, occuparitque octuaginta præcipuas nobilium arces, quarum ipsi præsidio ante Liuoniam gubernabant, Moscouiam exercitu impetebant: iam verò nihil Christianis in Liuonia est reliquum, præter ditionem Haringensem cum vrbe Reualia, Churlandia & Semigallia, cum oppido Rigensi, & arcibus fortasse tribus, aut quatuor. Emporium hoc post Gedanum Prussiæ, diuersarum nationum frequentatione celeberrimum, situ plano, cuiusmodi est Liuonia ferè tota: Duria, præcipuo & maximo totius Regionis flumine, quale Hamburgi in Saxonia, Albis, alluitur, quod ex Rutenia ortum, duobus infra Rigam milliarib. Oceano Germano permiscetur, vnde summam piscium & cancrorū copiā, tam præterlabens flumen, quam stagna, & maria Liuoniæ maxima, Rigensibus vicinisq; locis affatim suppeditant. Quēadmodum & ferarum tam frequens vbiq; venatio, vt ea ne rusticis quidem, licet crudeliter à nobilitate habita, vnquam sit interdicta. Incredibilis soli vbertas; quare frumenti sic pretium tenue, quod onerarijs annuatim nauibus, per totam Ostlandiam, Hollandiam, Selandiam, Brabantiam, Angliam, & in Hispaniam defertur. Re pecuaria tā est opulenta, vt bos admodum pinguis, tribus daleris, porcus saginatus, dalero cum dimidio Rigæ & Riualiæ veneat. Adeò vt Liuonia non meptè, quondam à Germanis, Bliuonia diceretur, vtputa, quæ vbertate & præstantia Soli, ad continuam ibidē residentiā facilè inuitarit Germanos. Illis namque manere, Bleiben/appellatur. Est autem à Saxonum gente, & potissimum à Bremēsibus mercatoribus Liuonia primum inuenta, qui cum mercandi, & commodi gratia, eò frequentius redirent (Gentem namque incultam & simplicem offendere; ita vt expressam è melle ceram veluti excrementa ædibus eijcerent) Meynradū Zegebergensem Canonicum secum religionis ergo, conduxerunt, qui agresti & incultæ plebi, redemptionē, pacēque dominicam annuntians; multis superatis difficultatibus, Episcopalem sedem Rigæ constituit, Anno à C.N.M.C.LXX. Quo, cum annis xxiiij. verum egisset Episcopum, morte sublato, ab Archiantistite Bremensi, nouus constituitur præsul Bartholdus. Is, prima Rigæ fundamenta ponens, vrbis formam, murorum ambitu excitauit. Et cum annis xi. commissam sibi administrasset Ecclesiam, crudeli ab infidelibus morte sublatus est. Tum rursus abs Antistite Bremensium, quorum Riga Colonia, tertius designatur Episcopus Albertus. Is ædib. sacris, summaque Ecclesia Rigam exornauit. Et temporum deinde successu, in eam paulatim magnificentiam Riga excreuit, vt Episcopatuum Prussiæ, & Liuoniæ, nempe Reualiensis, Curiensis, Oeseliensis, Derptensis Ecclesiarum sit facta Metropolis, & primum consequuta Archiepiscopum Adolphum, anno salutis M.CC.LV. qui ita ad mare Balthicum Cleri primatum teneret, quemadmodum in Monte Regio, penes magnum militiæ Teutonicæ Magistrum, omnis totius ordinis in Prussia atque Liuonia potestas fuit. Cæterum Teutonica nobilitas, Archiepiscopi gubernationem turbare incipiens, intestinis agitata dissidijs, barbaro hosti, cui ante formidini, tum ludibrio fuit, vt in indice, ob huius loci angustiam, paulò latius.

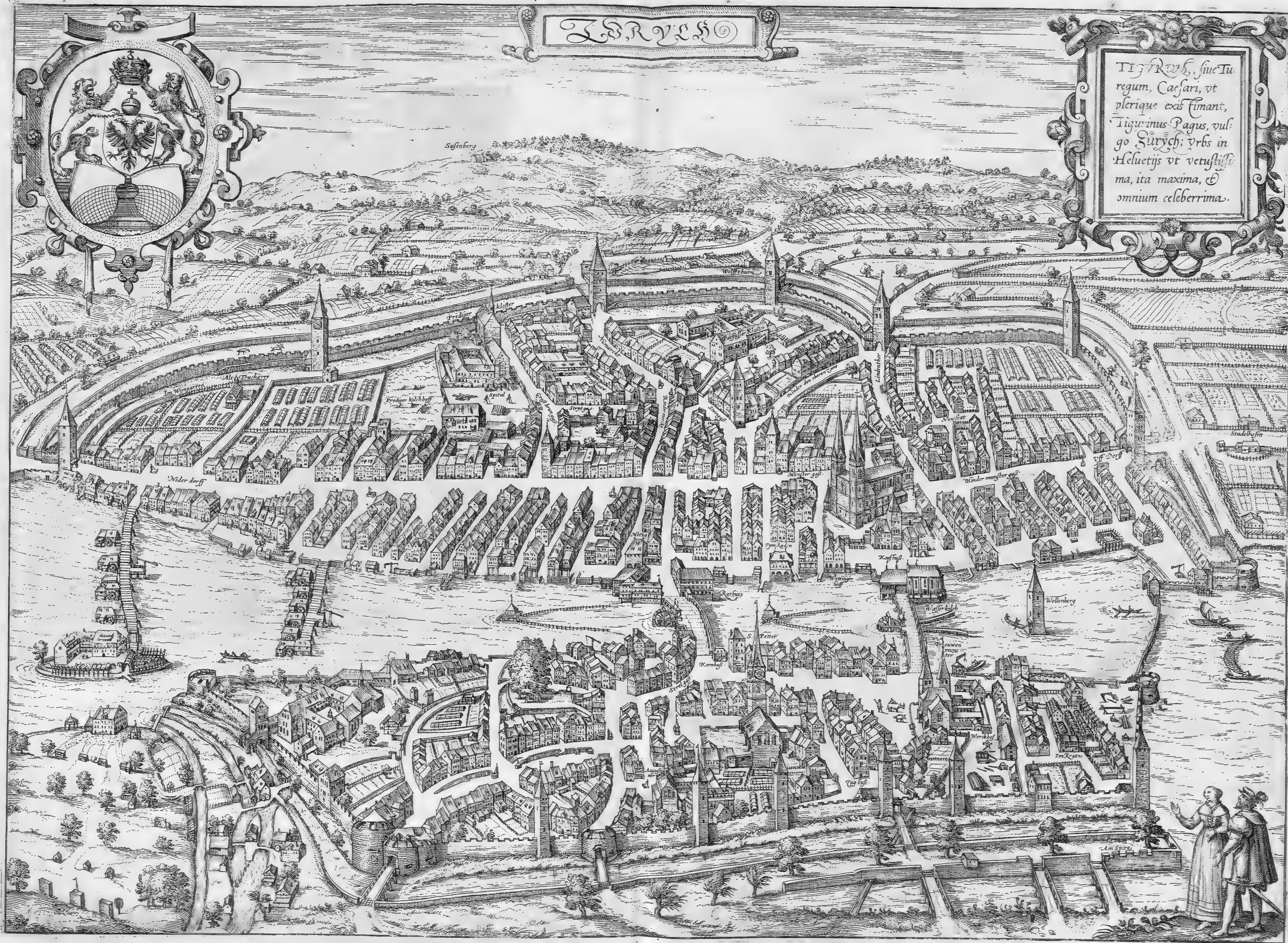
TIGVRVM.

TIGVRVM, absque omni controuersia vna est ex vetustissimis vrbibus Heluetiæ. Domestici annales tradunt, sedecim annis post Treuirorum vrbem conditam esse. Treuiros autem Trebetam Nini filium, Abrahami patriarchæ temporibus condidisse, Marianus Scotus in Chronicis memoriæ prodidit. Tigurinorum quoq; mentio celebris est in Romanis historijs; quia & cum Cimbris aduersus Romanos militarunt, & Cassium Consulem profligarunt, & posteà à Iulio Cæsare bello Gallico victi, & cæsi sunt: & ab eo tempore, vsq; ad Alemannorum irruptionem, sub Romano Imperio Tigurum fuit, post in Francorum Regum potestatem, & inde ad Imperium illud Germanorum Romanum peruenit. Sunt à Regibus Francicis duo Collegia, virorum vnum, alterum fœminarum, Tiguri instituta, penes hæc olim maxima ex parte imperium vrbis fuit. Cæterùm in arce, quæ ad Limagum edito loco sita olim fuit, Francicorum Regum præfecti habitarunt, qui Collegiorum & vrbis Aduocati erant. Post sub Germanis Imperatoribus itidem Præfecti dati sunt vrbi & collegijs, non tamen, qui in arce habitarent. nam hoc munus plerunque Principes viri habebant. Cæterum, illis temporibus vrbs nihilominus suum consilium habebat virorum triginta sex, è quibus duodeni quadrimestri tempore imperabant. Fuit hæc forma Reip. circa annum M. C. & durauit vsq; ad annum, M. CCC. XXXVI. quo tempore mutata est. Cæterum, illis temporibus paulatim vrbis libertas creuit, atq; collegiorum iugum excutere cœpit. in his enim Pontificum & Imperatorum dissensionibus, Tigurini Imperatorum partes sequuti sunt, & Friderico Ænobarbo, Friderico II. Ludouico Bauaro adhæserunt; itaque ab his, priuilegijs & immunitatibus aucti sunt, præsertim à Friderico II. etenim hic, mortuo Berchtoldo vltimo Zeringensi duce, collegiorum & vrbis Tigurinæ aduocato, ciues in imperij tutelam recepit, circa annum M. CC. XVIII. Ac posteà multa priuilegia Collegiorum, & prætereà ius eligendi Senatum, quod anteà penes collegia fuerat, in ciues transtulit, ac statuit, ne vnquam liceat vrbem ab imperio abalienare. Friderici etiam ætate ciues vrbem fossa, valloque munierunt, communi ciuium opera. Cum autem à Sacerdotibus, qui ciues essent, exigerent, vt ipsi quoque expensas in hoc opus, pro rata sui parte, conferrent, & prætereà eos suspectæ pudicitiæ mulieres è domibus suis exigere iuberent, ea re illi adeò offensi sunt, vt à ciuibus secessionem fecerint. Sed hæc lis ab Episcopo Constantiensi sopita est. Ac aliquot annis post hanc controuersiam ciues Tigurini, quòd Friderico Imperatori constanter adhærerent, à Pontifice Romano excommunicati sunt. His temporibus, permissione Friderici, vetus arx (quo loco nunc amœnissimus campus tilijs alijsque arboribus consitus cernitur) diruta est, ciuium operâ, ne fortè aliqui, occupata illa, ciuium libertati insidiarentur. Multi item vicinorũ nobiliũ vrbem, vtputa sacris abstinere iussá & omniũ iniurię expositam, infestabāt. itaq; cum anteà frequens mercimonium serici panni in vrbe fuisset, multi etiã qui sericum texerent hoc tempore, quòd cuncta infesta essent, omne illud mercimonium Nouocomum, ad Larium lacum, translatum est. Illis temporibus, Anno M. CCC. LI. primum fœdus Tigurini fecerunt cum Vrijs, & Suitijs. Qui quidem, etsi quinto demum loco in fœdus sint recepti, nihilo tamen minus, propter vrbis celebritatem atque potentiam, princeps locus, omnium consensu, illis datus est, quem hodie quoque, aucto fœdere, retinent in comitijs, legationibus, alijsque publicis actionibus. Cæterùm, aliquot annis post obitum Friderici, Conradinus huius nepos, Tigurinos, Ducum Sueuiæ imperio subijcere tentauit, vt putatur, titulo Aduocatiæ, quam olim Alemanniæ Duces diu in sua potestate habuere: cum verò illi libertatem suam constanter defenderent, eius opera factum est, vt vrbs à Conrado Imperatore proscriberetur: ab hac proscriptione exemit eam Richardus Anglus Romanorum Rex, qui imperialibus literis, priuilegia ipsorum confirmauit. Anno 1273. Rudolphus Habespurgius, à Septemuiris, penes quos Imperatoris deligendi potestas est, Romanorum Rex concordibus suffragijs, creatus est: hic imperio potitus, Tigurinorum fideli & forti opera in multis bellis vsus est, & bello Boiemico ducentos ciues Tigurinos inter antesignanos primæ aciei collocauit, ac hortatus est cæteros, vt horum virtutem, ante sibi optimè perspectam & cognitam, imitentur; horum maxima pars, eo prœlio cæsa est, reliquorum insignia honoris ergò, in Franciscanorum templo depicta fuere. Donauit Rodolphus Rex pro veteribus & recentibus officijs Tigurinos multis priuilegijs, & honoris ergò, signum eorum diademate purpureo ornauit, &c. Plura de Tigurina vrbe atque Repub. præter Munsterum, Ioannes Stumpfius, Iosias Simlerus Tigurinus, &, quos celeberrimus nostri æui Cosmographus, Abrahamus Ortelius, in suo orbis Theatro tam veteres, quàm Neotericos recenset, auctores suppeditabunt. Coronidis autem loco, ex topographica Mureri descriptione hoc carmen subijcere placuit.

Sex minus elapsi fuerant, quàm mille bis anni,
Vt nouus ex nihilo conditus orbis erat:
Restabant totidem venturi ad tempora Christi,
Si tamen ex illis bis duo lustra feras:
Inclytus heic primum statuit cum Thuricus vrbem,
Quæ fundatoris nomine dicta fuit.

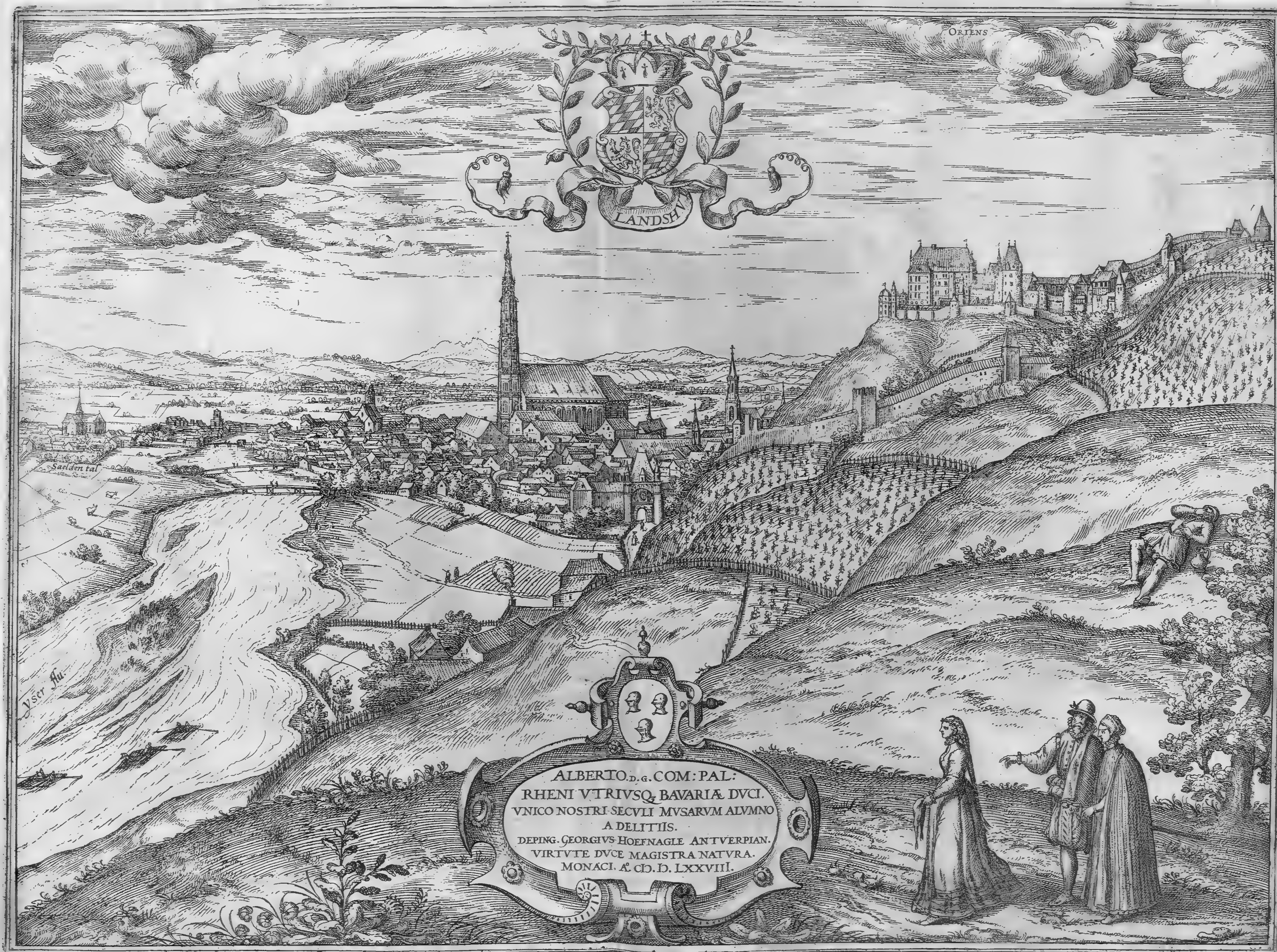
Pòst, vbi diuitijs, terris & viribus aucta est,
Huic Tiguri nomen gens Tigurina dedit.
Sæpius hac varijs grauibusq; erepta periclis,
Nunc stat adhuc summi salua fauore Dei.
Perge tuos seruare Deus, dum protegis vrbem,
Fac toto nomen regnet in orbe tuum.

ZVRYCH
TIGVRVM, siue Turegum, Caesari, vt plerique existimant, Tigurinus Pagus, vulgo Zürych; vrbs in Heluetijs vt vetustissima, ita maxima, et omnium celeberrima.
Susenberg
Nider dorff
Wellenberg
Stadelhofen

LANDSHVTVM.

LANDSHVTVM, vulgo Landshutt/ vrbs celeberrimæ & primariæ dignitatis, in Bauaria inferiore, quæ & fertilitate, & incolarum frequentia, superiore Bauaria præstantior, nauigeris & piscosis distinguitur fluminibus: vt Danubio, totius Europæ maximo, Græcis pariter atque Latinis scriptoribus celebrato; Lauacio & Isaro amni, quemadmodum amœno, ita pisculento & rapido. Is magnificam LANDSHVTANAM hanc vrbem præterlabitur, magno incolarum commodo & ornamento, tandem Landauiam, Sindelfingium, Monacum, Mosburgum & Mittenvvaldium, oppida non incelebria præteruectus, Istio sese associat. Hanc Franciscus Irenicus, ex quinta Ptolomæi Europæ tabula, Inutrium statuere videtur, cui tamen situs non optimè conuenit. Atque melius proinde Ptolomæi ἰνότρειον. Auentinus, verè lynceus Germaniæ, potissimum verò Boioariæ suæ perlustrator, Mittewaldt Bauariæ pagum cis alpes constituit. Vrbs autem Landshutum condita est anno partæ salutis M.CC.VIII. à Ludouico Duce Bauariæ. Alij arcem illic à Ludouico Ottonis filio salutis anno M.C.LXXVIII. auspicatam referunt, & anno M.CC.IV. vrbem hanc muro inuestitam fuisse. In ea vt plurimum Illustrissimus Bauariæ Dux Gulielmus, peraugustæ Bauaricæ stirpis senior filius residebat, loco nimirum, quem alma rerum parens natura multis beauit muneribus. Ager namque non solum magna varietate Pomonæ, & præstantissimo Liberi patris liquore, deos pariter ac homines recreante, & beata Cereris fruge, sed & pinguissimo ac vberrimo Palis munere luxuriat. Is siquidem natiuus est genius agri, vt lacticiniorum vix alia regio ditior inueniatur, tanta aruorum vbertas, tanta amœnitate latissima vbiqne prata, viriditate, & copioso vndique gramine contecta conspiciuntur, colles denique feraces, plenique vitium, areas in planas desinunt, quæ pascua & pabulum armentis præbent, vt hic meritò ager cum amœnissimis vberrimisque totius Europæ locis comparari possit. Vrbs ipsa ædificijs admodum vetustis & elegantibus nitet; inter quæ principem meritò locum obtinet summa vrbis Ecclesia, quæ artificiosa structura, & viuo ex lapide visenda, imò stupendæ altitudinis turri conspicua est. Magnificum etiam Illustrissimi Alberti Ducis, in inferiore vrbis parte, videtur Palatium, Nouum vulgo ædificium nuncupatum. Structura est elegantissima, affabre, & Italica architecturæ symmetria scite, subtiliterque ad decus & ornamentum totius vrbis excitata. Cui plurimum etiam ornamenti paucis abhinc annis contulit hortus, extra mœnia vrbis, summa amœnitate præstans, ab Illustrissimo Gulielmo Duce, in dulcissimæ suæ coniugis Lotharingiæ Ducis filiæ gratiam, paucis abhinc annis, Gallicorum hortulanorũ inuentione ac opera consitus, qui exoticis generosissimarum arborum fructibus, herbis etiam peregrinis, plantis ac floribus ex Italia, Hispania, & Gallia allatis, areolis, labyrinthis, operibus topiarijs, florum ac fructuum varietate nitentibus, mira industria distinctus conspicitur. Sepimenta sunt varijs ex arbusculis contexta & reticulata, multis florum generibus, aulæorum instar, variè vestita, rubentibus insuper pomis, cotoneis, mespilis, peregrinisque fructibus grauia. Quinetiam artificiosissimis statuarum & picturarum figuris magna cum voluptate passim exornatus hic hortus cernitur. Nec odoris etiam suauissimi fragrantia deest, quam passim abundantia Romanę camillæ, basilicę, lauri, myrti, rosmarini, florum atque rosarum, & eiuscemodi herbarum ex se fundit natura. Incredibilis denique istius horti amœnitas, decor, elegantia, adde etiam vtilitas, omnem orationis fidem excedere videtur, vt mirandum non sit, quanam de caussa, cum alioqui multæ sint in Bauaria lautissimæ vrbes, hanc potissimum sibi sedem ac domicilium Illustrissimus Dux cum lectissima sua coniuge delegerit. Sed & delectationem longè maximã exhibet id, quod in ipsa arce, editiore loco constituta, idem ille iam commemoratus illustrissimus Gulielmus Bauariæ Dux, vnicum nostri seculi decus, virtutisque exemplar, summus rerum delectabilium & extranearum admirator, bonorumque ingeniorum fautor: & alumnus iam nuper instituit, dum præcipuas eius arcis aulas & conclauia, venustissimis picturis, antiquis ac recentioribus statuis mirificè exornauit, dumque locum, alioqui non magno vsui destinatum, recreationi & oblectamento delegit, adiutus tam amœnissima situs natura, quam arte & industria ingeniosissimi viri, multigena arte eximij, Friderici Sustris, origine Bataui, natione Itali, qui eum ipsum locum quotidianis laboribus, & miris inuentionibus suis, exquisito ornatu illustrauit, dulcissimo fontium vndique discurrentium murmure, diuersarum auium suauiter cantillantium volatu & garritu, alijsque ad delectationem ita comparatis, vt ipsæ Nymphæ vix aliam habitationem sibi delecturę sint: ac magnificis proinde laudis & honorum elogijs dignus sit, & Illustrissimus Princeps, & ingeniosissimus, talique Mæcœnate dignus inuentor & artifex. Huius vrbis descriptionem nobis communicauit Georgius Hoefnagel, Mercator Antvverpianus, qui ad pacis non ad belli artes natus, tumultus Belgicos fugiens, perlustrata Italia, pacifico Principi Alberto Bauarię Duci sese in clientelam dederat, Arti miniatorię, qua illum mirificè sola dotauit natura, pacificè dans operam.

ORIENS
LANDSHV
Saelden tal
Yser flu.
ALBERTO.D.G.COM:PAL:
RHENI VTRIVSQ BAVARIÆ DVCI.
VNICO NOSTRI SECVLI MVSARVM ALVMNO
A DELITIIS.
DEPING. GEORGIVS HOEFNAGLE ANTVERPIAN.
VIRTVTE DVCE MAGISTRA NATVRA.
MONACI. A°. CIↃ.Ↄ. LXXVIII.

PATAVIA

BOIAM siue Boiariam, sicuti Annales tradũt, Narisci, Vindelici, & Norici inhabitarunt populi, qui nunc *Bauaria* appellatione innotescunt. In superiorem & inferiorem diuiditur. Superior Alpibus, Austroque subdita, ob paludes, lacus, syluasque vmbrosas, grata venatoribus exercitia, pecoribus læta pabula præbet. Inferior autẽ, quia fertilior, & amœnissimis distincta fluminibus, nempe, Danubio, Issara, Lauaceo, Illiceto, &c. maiore etiam incolarum, & nitidissimarum vrbium frequentia colitur, & exornatur. Inter præcipuas autem Patauia siue Patauium; vulgo Passaw, Ptolomæo & & antiquitatum inuestigatoribus, Boiodurum, etiam Bœdurum. Alij verò eam appellationem vrbi Oenanæ, ab Oeno fluuio hoc tempore cognominatæ, attribuunt. Quibus & antiquissimus auctor, qui D. Seuerini vitam conscripsit, suffragatur. Adde & hoc tempore vsitatum fluuioli cognomen, , qui extra vrbem Oenanam qua meridiem spectat, ex vicinis molendinis, inter oppidi portam proximumque D. Seuerini fanum delabitur, & Oeno ibidẽ permiscetur. Die Boiettra cognominatus, qui argumẽtum minimè fallax suppeditant, eam ipsam Oenanã vrbẽ, ab hisce fluuioli obiis antiquitus Boiodurũ cognominatam. Quo & ædificiorum accedit vetustas, quæ eandẽ vrbẽ Patauiensi longè antiquiorẽ, non obscure confirmat. Vrbs ampla, èlegans atque clarissima, in infima, inferioris Bauariæ parte ad Austriæ initium, in vtriusque nimirum Prouinciæ confinio, inter Danubij & Oeni confluentes, peninsulæ instar, loco cõmodissimo pariter, amœnissimoque sita. Episcopali, cui parèt, cathedra, & amplissima, quæstuosissimaque omnis generis commerciorũ negotiatione admodum celebris; tam præstanti siquidem ad negotiationẽ situ ob fluuiorum, locique opportunitatem excellit, vt quemadmodum ob rapidissimorum fluminum concursum, Lugdunum in Gallijs Gandauum in Flandria, quæstuosa negotiatione florẽt: Ita hoc Germaniæ tractu, eodẽ nomine præ cæteris vrbibus commendetur Patauia. Hinc etenim omnis generis merces, vel ex Athesina Prouincia, & Oenana valle, per Oenum flumen, vel ex vicina Boiemia, cùm per Illicium, nauigio, tum per montana, iumentorum tergis, aut ex omni reliqua Germania, per Danubium in Austriam, & vicinas regiones copiosissimè deportari solent. Inter Danubij & Oeni confluentes, non secus ac peninsula, loco cõmodissimo pariter amœnissimoque sita. Porrecta est autem Patauia, ob montium eorundemque nemorosissimorum vicinitatem in longum tota, ab Occidente nimirum in Orientem ad passus bis mille ac centum, fluminibus, montibus, ac syluis, tanquam natiuo muro, ab omni parte conclusa. Danubium à Septentrione fere habet, vnde infra arces Episcopales, tertius fluuius in Boiemico nemore natus, Illicius dictus, arcem Hals, perueteri Comitatu, & Lichtenburgensium Landgrauiorum titulo celebrem, præterfluens, ac paulo inferius peculiarem ciuitatulam, vulgò Illschz Statt/ constituens, affluit, ibidemque ilico descendenti per Bauariam Danubio associatur. Oenum fluuium amœnissimum lympidissimumque, qui Noricos à Rhetis, & Austrios à Bauaris separat, quique ab vrbium, quas præterit plurimas, incolis potari etiam solet, à meridie habet. Hi paulo infra ciuitatem, loco, vulgariter Ortt/ quasi finis vel terminus, dicto, congrediuntur, ambo equidem vndosi, ambo nauigabiles. Danubius lentus ac segnis. Oenus, rapidus, celer, & propter Formbacenses, à vicino cœnobio sic nuncupatas, cataractas, impetuosior. Qui maximo hic impetu, in Danubianas irruit aquas, vt longissimo ab his spatio absorptus, alueum quasi peculiarem obseruet, quẽadmodũ ex diuerso vndarũ colore, lõgissimo tractu cõspici potest. Porro vrbs Patauiẽsis, tota antiquitus eiectis è Norico Boiis, à quibus cõdita creditur, Romanorũ, vniuersum Noricũ olim tenentiũ, Colonia fuit: Et Battauorũ populorũ, qui Battone Duce, cũ Pannonibus bella gessisse leguntur, est dicta Colonia. Postea verò à Bauarorum Duce, Theodene I. magnanimiter recuperata, ac tandẽ imperatorũ munificentia, eius loci Episcopis donata. Patauiẽsis verò, appellationem etsi alij à Batauis, quos Hollãdos nũc dicimus: Alij, à Batauis castris. Et itẽ alij Batauorũ incomparabili duce, Sorano, qui in Pannonijs sub imperatore Aelio Adriano Augusto, bella gessit, alijque aliunde deriuent, quod ipsis equidem in hac rerum obscuritate, tuendum relinquo: Tamen ex Germanicis duabus vocibus Paß & aw/ quarum prior Traiectum, altera, Insulam significat, natam, & à Latinè loquuturis pro Passaw & Passauia, Patauiam dictam, mihi equidem dubium non est. Id namque vetus loci situs Pulchrè attestari videtur. Certum namque est, Danubium, qui nunc vno tantum alueo Patauiam præterfluit, duos olim eodem loco constituisse alueos, vnum angustiorem, rectaque secundum montium vicinorum pedes defluentem, veluti nunc totus defluit versus Ilicense oppidum; Alterum verò ampliorem, in dextrum latus, à minore auersum, (cui testimonium perhibet area antemurana, ad arenas, vulgò, Am Sandt/ dicta) natura per illam terram ductum fuisse, quam hodie mœnibus ciuitatis inclusam, sub S. Pauli Parrochiali templo, vicinoque Tilileto, & ea ciuitatis pars, (quæ noui fori appellatione nota est) & inferior Marca, quæ S. Nicolai oratorio hodie sub est, late occupat. Et congressum Oeni cum Danubio, eo ipso extitisse loco, qui Oenanæ ciuitatis supremæ parti, seu initio, ac Boiodurensi riuo prope quem traiectus erat, recte est oppositus, vbi sacellum D. Andreæ antiquitus (ex quo S. Nicolai monasterium postea natum) situm fuit, hodie adhuc saxis infixi ferrei annuli, & intusa foramina, quibus naues allegabantur, ac funes nautici inserti erant, monstrare possunt. Sic Danubius duobus istis alueis, insignem tunc temporis constituebat, ac egregiè spaciosam insulam. In quam ab Ilicensi oppido, ponticulus erat sublicius. Hæc insula, cuius is quoque meminit, qui sancti Seuerini vitam conscripsit, iumentis oppidanorum sufficientissima præbens pascua, patria lingua ab ipsis Auw appellitabatur, prout vsitatum est Germanis Insulas, Augias, quemadmodum peninsulas Vuerdas, cognominare: fuisseque ponticulum supra minorem Danubij alueum, testatur domus honesti ciuis, honoratique senatoris Thomæ Aigneri, quæ prima eius loci, & piscatoria fuit domuncula, vt antiquitus, ita adhuc hodiè Am Steeg/ hoc est ad ponticulum dicta. Fuisse verò & Insulam illic, quæ Ilicensibus, ac Boiodurensibus oppidanis pascua præbuerit, testabitur præter D. Seuerini encomiasten, alia insuper Domus, Monasterio S. Crucis Niderburgensi, (quod in infima ciuitatis parte est) vicina, vaccarum lapidis titulo inscripta, & nostrate lingua, Am

SEPTEN TRIO.

PASSAW

OCCIDENS

DONAW FLV

IHN FLV

ORIENS

Coloniæ Vbior. Cum gratia et Priuilegio.

L. Leonardus Abent patauien: F.

Patauia, Passauia, siue Patauium, quondam Boedurum, vulgò Passaw: Vrbs inferioris Bauariæ florentiß. Danubij, Oeni, Illiceti fluminum propinquitate, nobilis. Cuius accuratißimà delineatione Reuerediß: Illustrissimusq; Princeps ac Dominus, D. Vrbanus, Prænobili & Equestri Trenbachia familia clarus Patauiensium Antistes, ornamētū ac decus, operi nostro Geographico plurimum splendoris et ornamenti clementissimè contulit. Anno. C. CIↃ. IↃ. LXXVI.

1. Pirch tor	11. Zum heilig Creutz	21. S. Gertraut	A. Die Statt Passaw.
2. Zum heiligen Geist	12. Niderrburg	22. Ihntor	B. Ihnstatt
3. Die Wehr alt statmaur	13. Im Orth der Stat	23. Das vnder thor	C. Iltzstatt [schloß.
4. S. Iohans Spital	14. Ihn Thor	24. Anger tor	D. Oberhauß des Bishofs
5. S. Pauls pfarr	15. Ihnpruckh Thor	25. S. Elspet siech:	E. Das Niderhauß
6. Capitel hoff	16. Das thor zu Stadl	26. S. Iacob	F. Anger
7. S. Stephan Thomstifft	17. Das mitl tor im Ort	27. Eckhen toll	G. S. Nicla Aug: Clost:
8. Bisschofs hoff	18. Thor am Vrshmarkgt	28. Bey vnserm hern	H. Hackhelperg Bishofs
9. Rhathauß	19. Donau thor	29. S Barthlme	I. S Seuerin
10. S. Michell.	20. Das ober Ihnstat	30. Fleisch hauß.	K. S. Egidij pfarr.

Ruhuestein/ nominata. Iam vero hoc etiam nemo inficiari potest, ex Boioduro (, quæ nunc Oenana ciuitas est) prope D. Seuerini sacellum, per confluẽtes traiectum fuisse, ad eum fere locum, quem inferiorem Marchiam hodiè vocant, vicum nimirum sub antemurano S. Nicolai oratorio conspicuum. Eum traiectum Accolæ passagium vulgari lingua Den Paß/ Et alij Den Paß an oder gegen der Auw/ nominare soliti fuerunt. Cumque postea in Insula ciuitas condi inchoaretur, nomen ei à traiectu, & ab ea ipsa insulari planicie(vt Passauw & Latinè Passauia, ab alijs verò euphoniæ gratia, Patauia tandem diceretur) contigisse omninò verisimile est. In hac autem Patauiensi vrbe, Archiantistitis quondam sedes fuit, quæ inde Caroli Magni, & Arnonis Episcopi Salisburgensis temporibus, praxi quadam, quæ multarum deinde contentionum fomenta suppeditauit, Salisburgensi Episcopatui assignatur. Quanquam nihilominus, Carolus ille Magnus licet eius trãslationis vt plurimum auctor fuerit, liberalitate tamen regia vtramque & Laureacensem, & Passauiensem complexus est Ecclesiam. Atque deinde Arnulphus Imperator ex Romanorum Rege creatus, & Carolo Crasso patruo suo in Imperio succedens, tertio imperij sui, Christi verò DCCCLXXXIII. vel, vt alij DCCCXCVIII. VVinchirdo Archiepiscopo Patauiensi, totam hanc vrbem Patauiensem, vnà cum integro telonio, cum vtriusque sexus mancipijs, molendinis, piscationibus, vineis omnibusque, & quibuscunque alijs rebus ad eam ciuitatem pertinentibus, & quas ipse vel in vrbe, vel extra eam, tanquam proprium possedit, dono dedit. Ad hæc Otto Imperator donat Christiano Episcopo Patauiensi, omnibusque suis successoribus, eiusdem ciuitatis mercatum, bannum, monetam, teloniam, & totius publicæ rei districtum. Ab Arnolpho itaque Imperatore, ad hæc vsque tempora, Vrbs Patauiẽsis Episcopis semper sedes fuit, eiusque loci Episcopo immediatè semper subiecta, illique omni mero & mixto imperio subdita est. Quemadmodum & hodie reuerendissimo, & illustrissimo Principi ac Do. Domino Vrbano, è perueteri ac nobili equestri familia Bauarica Trenbachia, Rodolphi optimi, & nobilissimi viri filio, singulari, debitaque obseruantia, vti Principi, atque adeo Parenti suauissimo paret. Quæ hoc præsertim nomine felix & beata politia censenda est. Quod si enim Platoni, eæ felices, existimantur, Respub. quarum moderatores aut Philosophi sunt, aut vitæ duci, animique culturæ Philosophiæ operam nauant: Iustioribus de causis eæ hominum societates atque Respublicæ beatissimæ nuncupandæ veniunt, quibus diuina fauente clementia viri Philosophia non fucata & superstitiosa, sed sancta & religiosa Theosophia illustres cõtigerunt rectores, his præsertim turbulentissimis temporibus in quæ funestarum seditionum & hæresum monstrã eruũpit. Fœlix itaque Bauarorum Patauia, cuius clauum eiuscemodi Gubernator nunc tenet, moderatur, & regit, qui his facultatibus atque scientijs præstat, quarum præsidio plurimi ad optatum salutis portum peruenerunt. Qui rerum Ecclesiasticarum studiorumque cura minimè intermissa, ædificia, vetustate collapsa tam eximiè reparat, atque restaurat, vt multo præstantiora illa, quàm prius vnquam fuerunt, resurgant, veteremque magnificentiam atque splendorem multis modis nunc superent. Nam primarium vrbis templum, ædificijs longè magnificis splendidissimisque exornando, simul Religionem fouit, & vrbi Patauiensi decus addidit. Antistitum quoque Palatum angustioribus ante limitibus comprehensum, ædificiorum nitore, inprimis vero turri visenda, ingenti pecuniarum sumptu adauxit quæ sua se pulchritudine effert, & in tantam sublimitatem exsurgit, vt ex ea veluti ex specula, vniuersa Patauia conspiciatur, quam bibliotheca insuper omni librorum genere instructissima, exornauit. Quis verò Cathedralis Basilicæ ornamenta hic referat, cuius fastigium ad multos cubitos in cœlum euexit, vnde maxima luminis abundantia in fanum ipsum diffunditur pauimentum autem elegantissimo opere, nobili ex marmore constrauit. D. Stephani insuper Protomartyris magnificam & admirandam noua structura effecit basilicam vt miraculo videntibus existat. Episcopatum denique grandi pecunia & alieno ære varijs in locis pressum, munificentia, & liberalitate sua redemit, possessionibus insuper & prædijs quibusdam adauxit, &c. Deus opt. Max. tantum virum, ad Reipub. Christianæ salutem & Patauiensis Ecclesiæ splendorem, quàm diutissimè incolumem tueatur.

SALTZBVRGVM.

ALTZBVRGVM, peraugusta Bauariæ vrbs, eruditæ scriptorum tutelæ *Iuuauia*; Auentino autem veterum diplomata eò ostentanti, Prolemæ. *Pædicum*; cum eam appellationem vicinum vrbi pagum etiamnum retinere confirmat. Franciscus demum Irenicus *Gamanodurum*, quemadmodum & *Badacum* (alias Pœdicum.) Iuuauia dicta, à iuuando, eò, quod sal iuuet. Alij à Iuuaro flu. Teutonicè: Die Saltz. Vnde Otto lib v c iij Virgilium quendam vocat Episcopum Iuuaniensem. Dicitur & Petreia: à Ptolomæo Gamandurum nuncupatur. Hanc ciuitatem Iulius, victis Germanis, ac secũdum aliquos, arcem ibi, Teutonicè Helffenburg, condidit. Attila hanc destruxit, verum à Roberto ipsorum Episcopo, Anno Domini octuagesimo supra millesimum instaurata est. Hic Episcopus, quem Patriarcham nos vocamus, residet, & altare, cuius simile non videri credunt, cernitur. AEneas Iuuaniensem & Arninensem dici ait Metropoliticam inter Bauaros, opibus & auctoritate memorabilem vrbem. Antoninus Pius in Itinerario huius vrbis meminit, eam Iuuaniam dicendo. Alij etiam hanc vrbem Budacum dictã fuisse, à Ptolemæo, adderunt. Hæc Franciscus Irenicus lib. II. Exegeseos Germaniæ. Solo optimo, montoso, & metallifero hæc vrbs gaudet, de quo in hunc modum Celtes cecinit:

Qui mihi de celsis nuper fuit Alpibus actus,
Oenus vbi, atque Athesis, murmura rauca facit.
Argenti æterno scaturit quà vena metallo,
Et ditat totam patriam Alemanicam.
Hic halant liquida, puro de fonte salina.
Ditantes Bauaros, Austriacosque Duces:
Hic turba est tetra, nigraque simillima morti,
Qui soluunt vastis ignibus æra suis
Haud credas nostris decocta metalla per ignem,
Sed Phlegetontæis mundificata vadis.

Vrbs est decenti murorum ambitu, turribus & propugnaculis tam publicis, quam priuatorum ædificiis cultissima: Regia quodam sedes & domicilium fuit, quando & superbissima ex marmore Fanorum structura, præ cæteris caput extulit vrbibus. Præstitit hoc maxima fluminis, situsq; oportunitas, de qua hunc in modum Munsterus: Germanos Iulius Cæsar aggressurus, in faucibus montium arcem munitissimã extrui curauit, vt milites ad eam refugium & satellites iuuamen haberent. Et castrum Iuuaniense, Germanicè Helffenberg appellatum est Fluuius quoque, cui adiacet, Iuuarus dictus, arci nomen dedisse à quibusdã putatur, à qua ciuitas inde cõdita, Iuuania dicta est. Cum autem ciuitas olim floruisset, temporibus Attilæ Regis, Hunnorum sustinuit incursiones, vastationes & incendia. Postea circa annum Salutis DXL. cum D. Rupertus, ex Regia stirpe Francorum ortus, Vvormatiensem rexisset Episcopatum, & post obitum Regis Childeberti, à sede Vvormatiensi pulsus esset, Theodorus Dux Bauarorum, Ratisbonę eum cum gaudio suscepit, baptizatusq; est ab eo, vna cũ proceribus, & populo. Et circumiens Rupertus Episcopus, per Noricum, vsque Pannoniam, prædicansq; Christum, plurimos ad fidẽ conuertit. Veniens autem ad Iuuarium fluuium, vbi olim Iuuauia ciuitas fuerat, sed tunc collapsa, virgultis operta, & desolata, contemplansque locum cathedrali sedi idoneum, proprietate eius à Duce obtenta, extirpatis arboribus & vepribus, reparatisque ædificijs, Basilicam in honorem D. Petri construxit. Quin & cœnobium ordinis S. Benedicti, cnm munificentia Ducis instituit. Episcopatui annis XLIV. præfuit. Nunc Archiepiscopatu inclarescit Saltzburgum, qui primæua quidẽ institutione Laureaci tum Pataniam, ac rerum demum vicissitudine huc translatus fuit: Cuius quidem immutationis paulò altius initium referre libet. Certissimis historiarum monumentis constat, Laureacum, præclarã & populosam Norici vrbem, eo ipso partim loco in superiore Archiducatu Austrię, supra Dauubij & Anisi confluentiã sitam fuisse, vbi hoc tempore Anasianum oppidũ, quod vulgo Ens nuncupari solet, conditum visitur. Ea vrbs Laureacensis, ante incarnationem Saluatoris nostri Iesu Christi, Ethnicorum Archiflaminum Metropolis fuit. Anno verò post virgineum partum reparatæ nostræ salutis circa 47. à D. Petri discipulis ac legatis visitata, abrogatis Ethnicis omnibus Idolomaniis, ad synceram Christianę fidei professionem conuersa, Christianorum Protoflaminum Metropolis designata est. In huius Ecclesiæ ministros, cum antea ducentis ferè annis syncerã Christianę veritatis recens per Christum & Apostolos patefactam doctrinã latissimè propagassent, Imperatores Philippi pater & filius, multa non obscura liberalitatis indicia contulerunt. Huic etiã Laureacensi Ecclesiæ, anno Domini CCLXXXVIII. post alios S. Quirinus præfuit, Philippi Imperatoris regenerati ipsius, & ad Christianam fidẽ conuersi filius, ei posteaquam pater crudeliter in fata concesserat, omne suũ patrimonium (cuius termini per Pannonios & Mœsios patebant) munificentissimè assignauit. Labentibus deinceps annis, Noricis & Boijs, ob diuersas Imperatorum in Christianam plebem persecutiones solum vertere coactis, tandem vero recollectis viribus sua recuperare, seq; in pristinã libertatem contra Romanos, auctore & duce Theodoro Bauaro, homine strenuo, & formidabili asserere cupientibus, omnia bello ferroq, æstuabant, vt nullus prædationum & cædium modus fuerit Hoc bellum tempore Theodori Archiepiscopi Laureacensis, qui anno 524. vita excessit, exarsit. Diruto & expugnato Laureaco per Theodorum, magnaq; vndique strage facta, in exulcerato isto rerũ statu Archiepiscopalis ea sedes Passauiam translata est. Primus itaque Ehrenfridus anno 570. in Choriepiscopum & Decanum Laureacensem suffectus est. Postea etiã Pataueinsis ciuitatis & Ecclesiæ Archiepiscopus, tempore Heraclij anno Domini DXCVIII. constituitur. In crescentibus alijs temporibus (vt rem in pauca contrahã: non enim omniũ Archiepiscoporum res gestas, aut nomina enarrare, nostri muneris est) defuncto quodã Vvalderico Archimyste Passauiensi, & Laureacensi, Arno Salisburgensis Episcopus, de pallio consequẽdo sollicitè cogitans (fretus opera & auxilio Caroli Magni, qui eius in legationibus opera plurimum vsus fuerat) à summo Pontifice Leone, multis nominibus contendit, vt Archiflaminis dignitatem in eum suosque successores conferret, cuius precibus Pontifex acquieuit, eumque & suos successores hoc pallió Christiani philosophi decorauit. Ita Archiepiscopalis dignitas anno DCCXCVIII. de Patauia & Lanreaco (vbi à primordio Christianismi sedem fixam hactenus tenuerat) Salisburgum translata est. Quæ res maximum discordiarum incendium excitauit, fuitque fomes multarũ litium, quæ quidem postea non sine maximo totius Bauariæ detrimenro extincta & consopita est, Pontifice & Imperatore pacem conciliantibus.

Saltzbürgk

DER SALTZA FLU

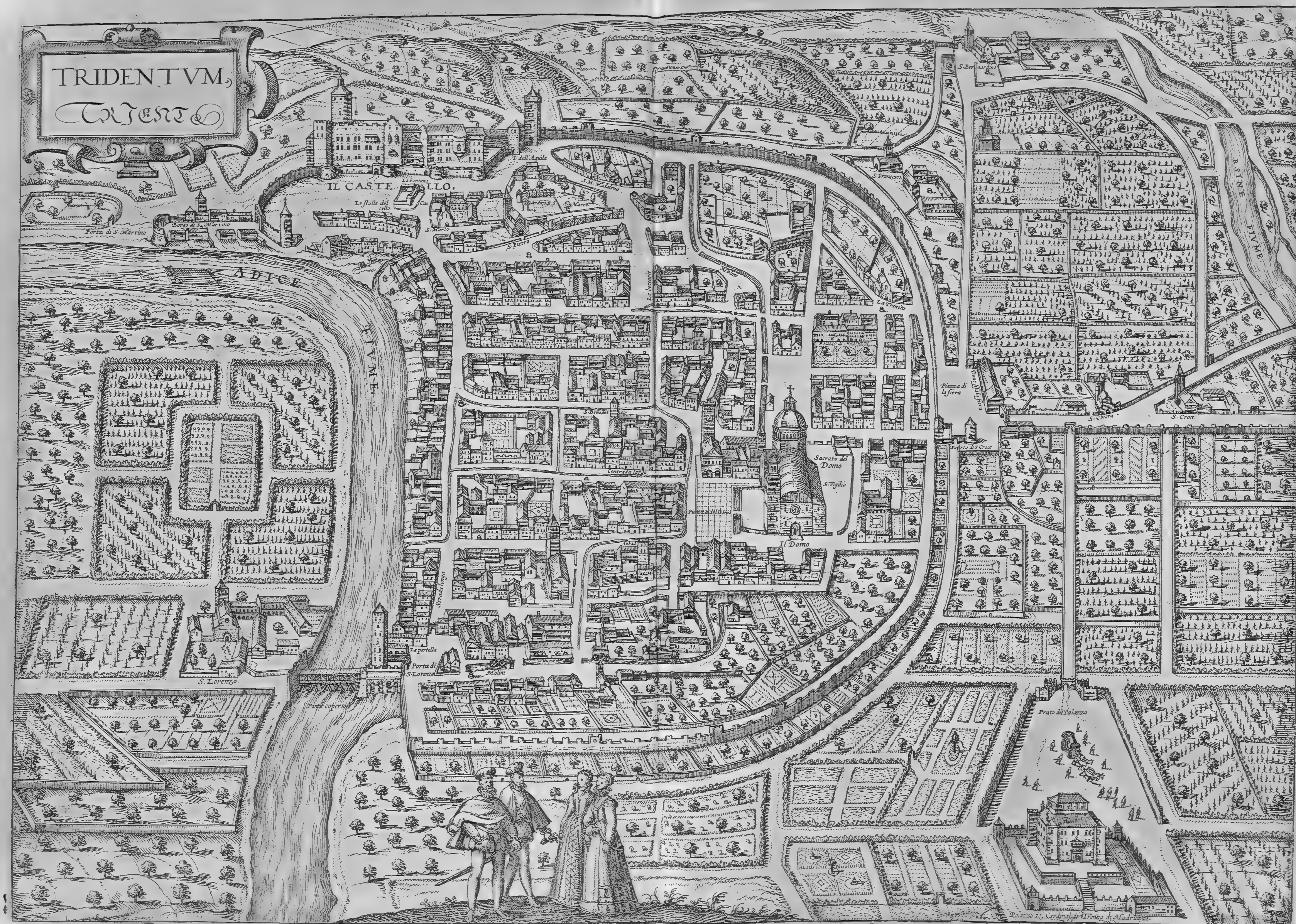
1. Das Furstlich Schloß.
2. Das Kloster Nunberg.
3. Das Nuntal thor.
4. Kumpfmil thor.
5. Khiemset.
6. S. Nicola.
7. Pfeffer gaß.
8. Im Kay.
9. Dschuel.
10. S. Margreth.
11. Ainsidel.
12. S. Peters Kloster.
13. Munch Berg.
14. Frawen hoff.
15. Der Thum.
16. S. Michel.
17. Aßhof.
18. Dwaag.
19. Juden gaß.
20. Die Marckt.
21. Der Alm fluß.
22. Der Frawgart.
23. Kirchgaß.
24. Rathauß.
25. Das Klauber Thor.
26. Das Schlos.
27. S. Johan.
28. S. Andre.
29. Spital.
30. Der Burger Thurn.
31. Klausen Thor.
32. Miln.
33. Sebastin.
34. Pfar.
35. Nunberg.
36. Siech hauß.
37. Zu hoff.

RECENS, ET ACCVRATISSIMA VRBIS SALISBVRGENSIS DELINEATIO.

TRIDENTVM.

TRIDENTVM, ciuitas in finibus Venetiæ prouinciæ, inter montes in planicie posita est muris vallata lapideis, quam ex Septentrione alluit Athesis fluuius, ambitu miliaris Italici. In ea vias latas & lapidibus structas, domos vero ita honorificas cernas, vt nouam, non veterem ciuitatem præ se ferat. Templa satispulchra conspicias, sed in omnibus ijs parum structuræ. Arcem habet conspicuam, vt domum auream dicas potius, & quam possint, & Imperatores, & reges percommodè inhabitare à Bernardo Clesio Tridentino Præside auctam & illustratam, non multos ante hac annos. Influit placide in vrbem per muros ab Oriente aquæ riuus, super quo ædificia sericea, & molæ frumentariæ multæ sunt, vnde item plurimi riuuli deducuntur per medias vias in vsum, & publicam commoditatem. Super Athesim ad portam quæ dicitur S. Laurentij, pontem habet magnificum, sed ligneum, centum & quadraginta passuum longitudinis. Montes circum se habet niuibus continue obsitos, scopulosos, inaccessos, præcipites, & ita præaltos, vt dicas, cœlum summa montium cacumina contingere. Fauces habet duas, quarum altera vergit ad Septentrionem, altera vero ducit Veronam. Planitiem admodum paruam sed ridentem, & arboribus & vitibus mirum in modum consitam, quam Athesis circuit, & lambit vndequaque. Promiscua habitantibus lingua scilicet Theutonica & Itala, sed Itali omnes etiam, cum placet Theutonice loquuntur. Tridentum Germanorum sentina: Italorum vero refugium est, cum quid infortunij illis occurrit. Parum frumenti, sed plurimum vini, persuaue habent, album & subrubeum. Per æstatem cœlum temperatum est, diebus autem canicularibus, sol apprime feruens. Hyberno vero tempore, propter niuium & glacierum ingentes horrores, vix huiusmodi regio habitari potest: neque satis sunt hominibus hypocausta ad depellenda frigora, quæ eo tempore tam magna sunt, vt non sinãt aquas in terram descendere, sed statim venientes, conuertant in niues. Et, quod datur miraculo, vt putei ipsius ciuitatis per tempus id, aquis omnino careant. Boues & vaccas pro mulis, asellis, & equis onerarijs habent, cum eorum plaustris, tam ad res conuehendas facilibus, vt ad montium cacumina sic properent, ac si essent in planitie, à viarumque publicarum curatoribus ita iuga aptata sunt, vt vsque ad culmen accessibile, quorumcunque montium ab eisdem iri possit. Nunc demum ciuitas ista & opulenta & clara effecta est propter Concilium, quod in ea fuit per plurimos annos vti infra indicabitur. Eum verò Paulus Gerardinus sic describit. Vrbem Tridentum ad Athesim, loco amœno, & salubri positam, quam in decima Regione Italiæ inter populos Mediterraneos, Plinius & Strabo collocant, Gallos condidisse scribit Trogus, alij Rhencos, qui Duce Rheto in Alpibus sedes figentes, Rhetiæ nomen dedere, sed auctam post fuisse à Brenno, Duce Gallorum. Vt vt se res habet, ciuitas est perantiqua, quæ à primordio varios sortita gubernandi modos, tandem imperij Romanorum, cui diu subiecta fuit, inclinatione cessit Ostrogothorum potentiæ, quorum Rex Theodoricus, vt regnum suum ab eo latere tutius redderet, cinxit eam muro è lapide quadrato, vt etiamnum licet videre, non ineleganter, complexus circiter mille passus, forma propemodum arcuata, munijtque Castellum Verrucæ, ex altera fluminis ripa, Tridento imminens. Post eiectis ex Italia Ostrogothis, subiugarunt hanc ciuitatem Longobardi, tituloque Ducatus Imperio suo subditam, tenuerunt. Sed & his cum eorum rege Desiderio à Carolo Magno profligatis, postliminio ad ius redijt Imperatorum, ex quo initium opibus amplificandæ Ecclesiæ Tridentinæ. Nam Carolus Ripam oppidum ad Benacum, Valles quasdam, & Iurisdictiones pro sua in Deum pietate atque Ecclesias munificentia, Episcopo largitus, & præclarè de hac ipsa Ecclesia est meritus, & successoribus suis Imperatoribus, Regibusque Romanorum præbuit documentum liberalitatis. Sed supra cæteros eminuit liberalitas Conradi Saxonis, eius nominis II. Imperatoris, & Franciæ Orientalis Ducis, qui comitatum Tridentinum, seu Ducatum, seu Marchionatum, item vallem venustam, ac Bolzamum Ecclesiæ huic donauit, ius prophanum, quod temporale vocant, sacro & spirituali coniungens; quam donationem deinde ratam habuerunt Sueuici sanguinis Imperatores, Fridericus primus & secundus. Habiti sunt dehinc Episcopi Tridentini Principes imperij, ijsque ab Impp. diplomata (Regalia appellant) vt cæteris Principibus data. Et vt huius tam insignis Ecclesiæ status perpetuò tutior, securiorque persisteret, adscitus est ei defensor, & protector vicinus Comes Tyrolis, cuius potẽtia atque auctoritas ipsi Episcopo & Ecclesiæ ad omnes casus esset præsidio. Hoc Onus vt alacrius susciperet Comes, ornatus fuit ab Episcopo beneficijs minimè vulgaribus, Castris videlicet, atque iurisdictionibus; ex quo inter ipsos comites & Episcopos ad totius prouinciæ, & dominiorum securitatem nata est mutuó succurrendi, atque auxilium ferendi necessitudo. Exercet itaque Episcopus præter spiritualem iurisdictionem etiam temporalem, quam acceptam fert Imperatoribus, quos solos ac supremos in ea re dominos agnoscit, & honorat. In spiritualibus porrò est illi Metropolitanus patriarcha Aquilegiensis. Et quanquam ciuitatem Tridentinam antea spectabilem multa reddebant, vt templum Cathedrale operis exquisiti sancto Vigilio Episcopo & martyri consecratum, Collegioque Canonicorum, vel nobilitate generis, vel doctrina illustrium, ipsius Episcopi liberam electionem habentium insigne, & in quo sancti huius, atque eius matris sanctæ Maxentiæ aliorumque sanctorum corpora & reliquiæ præcipua in veneratione habentur. vt item in templo Diui Petri, quod Germanorum est, B. Simonis pueri ante annos centum à perfidis Iudæis martyrio coronati corpus multis miraculis clarum: vt, Arcis quam Episcopus inhabitat magnificentissima, regijque palatij in modum structura, vt ædium priuatorum elegantia & commoditas tanta, quanta in nulla alia Ciuitate mediocri qualis est hæc, reperiri affirment illi qui pleraque orbis regiones, Ciuitatesque peragrarunt: vt riuuli, lateas omnes silice concinnè stratas perenni decursu irrigantes, atque immunditiem omnem abluentes:

TRIDENTVM,
TRIENT
IL CASTELLO.
La Fontana
Le stalle del Castello.
T. dell'Aquila
S. M. Madalena
S. Marco
S. Pietro
Borgo di S. Martino
Portz di S. Martino
ADICE
FIVME
Le beccarie
Molini
S. Bernardino
S. Francesco
La Trinita
Palazzo di Madruzzi
Piazza di la fiera
Doue si fa la fiera
S. Chiara
S. Croce
RSINE
FIVME
Porta di S. Croce
Sacrato del Domo
S. Vigilio
Piazza del Domo
Il Domo
S. Benedetto
Contrada larga
Strada longa
S. M. maggiore
La portella
Porta di S. Lorenzo
S. Lorenzo.
Ponte coperto
Prato del Palazzo

huic tamen ciuitati tantum addidit celebritatis ſacrum & œcumenicum ſuperioribus annis in ea habitum, finitumque Concilium, vt propterea inter præcipuas Europæ Ciuitates meritò debeat numerari. eſt quidem alpeſtris huius regionis ſitus, ſed tamen præter aeris miram ſalubritatem, ijs abundat ad viuendum commoditatibus, vt paucis æquali magnitudine Regionibus debeat inuidere, nam frumenti, olei, lactis, carnis tam altilis, quam ferinæ, piſcium quoque & omnis generis fructuum ea hic eſt præſtantia atque copia, vt VII. S. R. E. Cardinalibus, inter quos quinque erant Sedis Apoſtolicæ legati III. Patriarchis, Archiepiſcopis XXXIII. Epiſcopis CCXXXV. Abbatibus VII. Ordinum generalibus VII. Theologis, tum ſecularibus, tum Regularibus CXLVI. Ferdinandi Cæſaris, tam Imperij quam regnorum ſuorum, Hungariæ & Bohemiæ nomine, Regum Galliæ, Hiſpaniæ, Poloniæ, Portugalliæ, Venetorum, Ducum Bauariæ, Sabaudiæ, Florentiæ, aliorumque Eccleſiaſticorũ Principũ, item Heluetiorũ VII. Cantonũ oratoribus, eorumq; familijs, quæ in vniuerſum quatuor millium capitum numerum excedebant, cum omnium admiratione commeatus, aliaque ad ſuſtentationem neceſſaria ſuppeterent. Gens ipſa hoſpitalis eſt & aperta iras quacunque de cauſa conceptas facile remittens, in quo Germanicam ingenuitatem refert, quæ ſi quo valet ingenio, id ad publicam rem priuatamque amplificandam conferret ſtudioſius, futurum eſſet, vt Ciuitas hæc propter ipſius ſitum fluminisque opportunitatem, vicinas opibus vel ſuperaret, vel certè æquaret. Argumento eſt, quòd qui hinc egreſsi peregrinis in Regionibus verſantur, alij optimarum diſciplinarum egregia cognitione, alij virtute bellica militiæque officijs etiam primarijs, alij negotiatione, alij alijs bonis rationibus, & rem, & exiſtimationem non parum auxerunt. Ac fuerunt inter eos omni tempore viri, & ſunt qui propter Sacrarum, & Ciuilium legum, vel artis Medicæ ſcientiam: hi Imperatorum, Regum, aliorumque magnorum Principum tuendæ ſanitati periti cuſtodes accerſiti, illi iuri dicendo, legationibus, alijſve honeſtiſsimis muneribus præfecti, laudem magnam retulerint hodieque ſimilibus ex functionibus referant. Præter ius commune habent Tridentini leges municipales, quas eiſdem Epiſcopus tanquam ipſorum princeps confirmat. Vtitur ciuitas hæc Idiomate Germanico & Italico, vtpote ex his nationibus conflata, quanquam longe ſit maior numerus Italorum. Et quod in Ciuitatibus limitaneis perrarum eſt, tanta eſt vtriusque ſermonis puritas, vt vel media Germania, vel Italia vix audias purius loquentes. Portas habet quatuor Sancti Martini, Sancti Laurentij, Sanctæ Crucis, & Aquilanam. Xenodochia quatuor, Parochias item quatuor ſancti Vigilij, ſancti Petri, ſanctæ Mariæ Maioris, & ſanctæ Mariæ Magdalenæ. Monaſteria in ipſa Vrbe duo, ſancti Auguſtini, ad ſanctum Marcum virorum, & ad S. Trinitatem mulierum obſeruantium. In ſuburbio quinque, Cruciferorum, ſancti Dominici, ad ſanctum Laurentium ſancti Franciſci Conuentualium, & alterum Obſeruantium ad ſanctum Bernardinum. Item S. Claræ, ad ſanctum Michaelem. Numerat Eccleſia Tridentina à Iouino primo Paſtore, & Epiſcopo inſtituto à S. Hermagora eiuſdem Eccleſiæ fundatore, nunc nonageſimum ſeptimum, Ludouicum ex Baronibus Madrutij, in ipſo Epiſcopatu oriundum, S. R. E. Cardinalem apud ſedem Apoſtolicam Nationis Germaniæ Protectorem, virum in quo ſiue doctrinæ in Theologia, ac Philoſophia, omnibusque liberalibus diſciplinis excellentiam, ſiue rerum maximarum vſum, ſiue pietatem in omnes, ſiue denique religionis Cathoicæ amplificandæ ſtudium ſpectes, nihil queat deſiderari, licet aliquot ordine ſequentes ipſum Iouinum ſine mitra Epiſcopali præſederint huic Eccleſiæ. Inter Epiſcopos præcipuè celebratur memoria ſancti Vigilij, doctrina, Martyrio, & miraculis clari, cui dicatum eſt templum Cathedrale, & anniuerſarium feſtum VI. Kal. Iul. inſtitutum. Et quamquam Eccleſiæ huius opes magna ex parte temporum iniuria ſint diminutæ, manet tamen adhuc illi dominium Ciuitatis, & eius Prætura ſubiecti Territorii Oppidorum Ripæ, Trameni, Pertini & Leuigi. Vallium item Nanni, ſeu Ananiæ, Solis, Lagarinæ, Iudicariarum, Flemarum & Randenæ, in quibus vallibus permultæ ſunt parochiæ populoſæ, & Arces, Nobilium virorum ſedes. Eccleſiæ huius beneficiarij ſeu vaſalli etiamnum ſunt Comes Tyrolis, Dux Mantuæ, Comites Archi-Comites Lodroni, Comites de Lichtenſtein, Barones de Madrutio, de Wolckenſtein, de Welſperch, de Firmiano, de Spauro, de Payrsperg, Nobiles domini de Greſta, de Biſeno, de Thono, de Artzio, de Cleſio, aliique complures, Caſtra, iuriſdictiones, Decumas, Prædia, Poſſeſsionesq; ab Epiſcopo in feudum recognoſcentes. ¶De Tridenti etymologia ſic ſcribit Princius in hiſtoria ſua Tridentina; Coniectura eſt à tribus torrentibus ex propinquis montium iugis propè Vrbem cadentibus, Tridentum, quaſi Torrentum vocatum fuiſſe, quarum vnus per portam Aquilæ in mœnia delatus, anguſto alueo per mediam vrbem Atheſi commiſcetur, alius qui Ferſina appellatur, muros præterlabitur; tertium paulò longius delabentem, Seletum nominant. Alii exiſtimant à tribus dentibus appellatum, quod inter tria montium cacumina poſitum ſit. Sunt, qui à Tridente illi nomen datum fuiſſe diſputant, quòd ea Ciuitas à principio fuerit Neptuno dicata. quod vt faciliùs perſuadeant, veriſimili vtuntur argumento: aiunt enim, ſicuti Randenenſes Saturnum, ita Tridentinos Neptunum coluiſſe, quem Deum Tridente vſum fuiſſe fabulata eſt antiquitas, ad hanc coniecturam validum adferunt teſtimonium, affirmant enim, eo in latere templi D. Vigilii, quod forum reſpicit, extare lapidem, vt licet videre vetuſtiſſimum, & aliqua in parte corroſum, in quo cernitur Tridentis forma, quo facile ducimur credere, Neptunum olim à Tridentinis, vt Deum cultum fuiſſe, atque inde vrbem nomen traxiſſe.

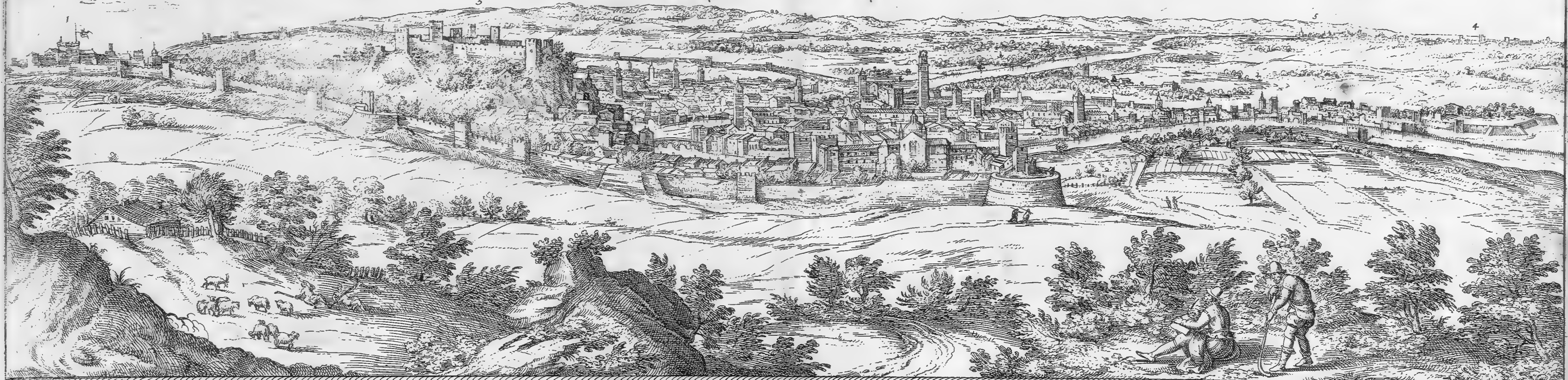
VERONA.

ERONA, Cenomanorum vrbs in Gallia Cisalpina, siue, vt hodie vocant Lombardia, à nobilibus Thuscis initio condita, & à Vera, nobili Hetrusca familia, Verona denominata, vti Cato, Semproniusque scribunt, ac deinde pulsis, ac profligatis suis sedibus Thuscis, à Cenomanis refecta & aucta, vt Liuius & Trogus testantur. Venetorum ditionis, vrbs, vt Strabo lib. 5. amplissima; vt Martialis scribit, magna, cum inquit, Tantum magno suo debet Verona Catullo, Quantum parua sua Mantua Virgilio. Tacitus, lib. 13. Coloniam validam appellitat. In vtraque Athesis ripa, magnificè extructa, & pontes quatuor, ripas ipsas coniungunt. Qui quidem (vt Virgil. eum vocat) Athesis amœnus, vt Veronam penè mediam diuidit, sic tandem quoq; circumquaq; cingit; itaque hodie vrbi custodiæ, ornamento, & vsui est. Qui eam quondam non intersecabat, verùm prope mœnia labebatur, Veronam ipsam ad ortum relinquens. Quod apertissime patet ex fundamento latissimo muri, per medium Athesin deducto, non procul à ponte Castri veteris, quod & hyemali tempore decrescente aqua conspicitur. Cuius etiam plurima inuenta fuere vestigia. Præterea anno 1512. amnis ipse adeo excreuit, vt aquarum exuperantium æstuoso impetu, pars murorum fossæ castri veteris fuerit deiecta, prope templum S. Zenonis, & nisi tot murorum obstacula fuissent, alueum repetiisset antiquiorem. Scribit etiam Paulus Diaconus, Athesin fluuium tantum excreuisse, vt circa Basilicam B. Zenonis, quæ apud Veronensis vrbis muros sita est, vsque ad supremas fenestras aqua pertingeret, sed vt B. Georgius Pontifex perhibet, in eandem Basilicam minimè penetrauerit, Verona etiam à priscis veræ religionis cultoribus, parua Hierusalem vocitata fuit; Siue verè similitudinem quandam cum ciuitate sancta, situ & murorum ambitu perspexissent, siue impositis ijsdem nominibus, certis quibusdam locis, religionis zelo, erga ciuitatem sanctam pie fuisse affecti viderentur. Hinc vallem illam ad montem, cui castrum S. Petri subiacet Dominicam appellauere: montem vero, cui mox Rochi sacellum nomen dedit, Caluarium dixere, tresq; in eo cruces, ex imitatione erigi, ac constitui voluere. Prope vicina est ædes, Nazareth dicta. Nec longe S. Ioannis paruum Phanum extat, Betheleem vocatum. Inde parum distat sepulchrum. Propter quæ omnia, & qui plebiscita municipalia condidere, paruã Hierusalem appellauerunt Veronam. Quæ situ est optimo, iuxta colles, qui ad austrum conuersi sunt, colonis lautis, ac nobilibus ædificiis, magnificis, ac splendidis, inter quæ peruetusta Cathedralis ædes, eximiaque S. Anastasij sodalium Prædicatorum. Habet multa insigniaq; vetustatis monumenta, inter quæ Amphitheatrum, quod vulgus Arenam vocat, iuxta forum Boarium, plane admirabile & stupendum opus, inter omnia, quę in Italia, aliisq; Europæ partibus extare creduntur, integerrimum minusque temporum iniuria, aut Barbarorum furore laceratum. Vt autem incredibilis huius amphitheatri capacitas, ab iis, qui eiuscemodi nunquam conspexerunt opera, penitius cognoscatur, placet ex lib. 2. de amplitudine vrbis Veronæ, ex Torello, pauca quædam excerpere. In gradibus, inquit, ipsis amphitheatri, hominum 23184. sessionem commodam signari potuisse comperitur, cuique hominum, spacio pedis, cum dimidio attributo, demptis etiam portarum spaciis, vt per eorum commensurationem colligi potest. Capacitas enim supremi gradus, in circuitu perticarum CLXXXIII. reperitur, medii autem XXI. à superiori descendendo perticarum CXLII. cuilibet portarum latitudini assignatis pedibus quique, cum sesquipede, quæ cum numero XLVIII. sint, passus XLIV. in se continent, quo numero duplicato, sic altitudine ipsorum duorum graduum existente, exeunt Perticæ LXXXVIII. Gradibus itaque omnibus, à primo ad vltimum reductis ad computum medii, Perticæ 5796. reperiuntur, sicque spacio pedis cum dimidio, cuilibet homini assignato, 23184. hominibus, commoda in hoc amphitheatro sessio datur. Hæc ille. Conspicitur item Veronæ arcus Triumphalis, in cuius inscriptione, ea ipsa, [Colonia Augusta Verona noua Gallieniana] nominatur. Quin & alia quam plurima vetustatis indicia ac visenda monumenta, in vinariis ciuium cellis, & subterraneis locis quotidie hactenus inuenta sunt, & etiamnum frequenter offenduntur; vt numismata, vitra, vrnæ, lampades, frusta quam plurima simarum, coronarum, denticulorum, stylobatorum, epistyliorum argutissimè elaboratorum, cæterarumq; huiusmodi molium, viuo ex lapide, & ex pario marmore mirificè sculptorũ. Et, quod mirabile visu fuit, cum propugnacula in hac vrbe à Venetis ædificarentur, quo tempore Verona, pulsis Germanis, recepta fuit, in fossis quæ tunc excauabantur, innumerabiles speluncæ, & cauernæ reperiebantur, quasi tophus ille, iuxta quem fons est, qui à Ferro nomen habet, per has veluti casas habitaretur. Aliud insuper hoc loci admiratione maxima dignum videre fuit. Cùm eodem namque in monte foderetur, spectabantur Echini lapidei, Paguri, conchæ, cochleæ, ostrea, stellæq; pisces, auium rostra, & id genus alia passim. De quibus quædam in indice commentabimur. Aëre Verona tenui gaudet, gens perlauta, magnifica, splendida, iucundo aspectu, ingenio summo, maximeq; ad literas idoneo: rebus omnibus, non solum ad vitam mortalium necessariis, sed etiam ad delitias, & voluptatem vtilibus abundat. Fundatissimas alit familias permultas. Agro est optimo, frumenti, vini, olei, cæterarumq; frugum maxime fertili. Vellerum quoque copia pernobilium affluit, vnde maximum incolæ faciunt quæstum. Plura de florentissima Veronensi vrbe, Leander in Marchia Taruesina, auido lectori suppeditabit. Quemadmodum & quatuor peculiaribus libris, Torellus Saraynas, vir præcellentis ac curiosi ingenii; qui de origine, amplitudine, viris illustribus, de dominio, & monumentis antiquis patriæ suæ, peculiari omnium operum commemoratione facta, singulorum etiam picturam, Ioannis Carotti, graphidis peritissimi opera, repræsentans, tanta diligentia scribit, vt ne curiosissimus quidem, in ea narratione quidpiam desiderare queat.

1. Castellum S. Felicis
2. Castellum vetus
3. Castellum S. Petri
4. Villa Franca
5. S. Mantua

AMPHITHEATRVM IN FORO
BOARIO SITVM.

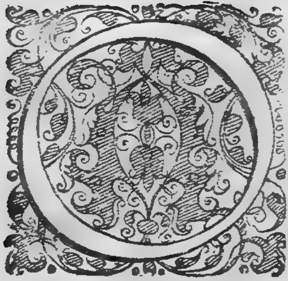
PISAVRVM.

PISAVRVM elegans Piceni vrbs, cuius quidam appellationem ab Isauro amne quo alluitur, addita P. litera, formatam existimant, conditamque à Romanis anno eorum vrbis D. C. XXXIII. postcaque Coloniam ab ipsis effectam, cum Mutina, Parmaque, vti Liuius tradidit. Inter hos Colonos fuisse Lu. Actium Poetam Tragicum, parentibus Libertinis natum, Eusebius scribit. Nec defuere, qui Farnatiani castelli, Pisauro finitimi nomen, æuo nunc corruptum, ab Actio manauisse, tanquam prius *Actianum* sit dictum, existimarint. Vnde antiquitus quidam hanc Farnatianam appellatam prodidisse videntur, sed mehercle vehementer aberrant, aliter enim ac Pisaurum à nullo auctore classico nominatam constat. Liuius multis in locis Pisaurum memorat, maximè, cum Ful. Flaccum Consulem viam Pisaurensem strauisse, templumque Iouis Pisauri ac Fundis ædificasse, itemque ad Pollentiā adduxisse aquam scribit. Cæsar eiam in Commentarijs alijque veteres plurimi, huius vrbis fecêre mentionem. Dirutam à Totila, refectamque à Belisario, Procopius, & Blondus auctores sunt. Vrbs nunc est ædificijs lauta & elegans, in qua munitam atque pulchram arcem ad littus Ioannes Sfortia condidit. Et Franciscus Maria firma eā mœnibus cingere cœpit. Curiam habet sumptuosam aliasque præterea nobiles ædes, sed cœli grauitate vehementer laborat, præcipueque mensibus æstiuis vt adeò paucissimi hic mortales annos quinquaginta superare, nec multi ad eam ætatem peruenire soleant: quamobrem æstuante aëre, potissimeque sub Canicula, tot absumuntur pueri, vt absque ingenti dolore commem orari nequeat, vnde nimirum Catulli illud est ad Iuuentium: *Præterquam iste tuus moribunda in sede Pisauri Hospes, inaurata pallidior statua.* Putamus tamen etiam nos incolarum huius loci breuem vitæ cursum, non modo ab cœli grauitate, sed etiam à copia fructuum optimorum ac suauissimorum, quibus immodicè vescuntur, proficisci. Generantur enim hinc in corporibus humores noxij, quos deinde perniciales morbi consequantur, necesse est. Ager vrbis peramœnus & vndique propemodum vitibus, ficubus, oleis, ac alijs id genus arboribus fructiferis refertus est, è quibus cum suauissima vina, tum alij fructus optimi percipiuntur, inprimisque mira copia ficuum, quæ arefactæ, tum huic vrbi vniuersæ sufficiunt, tum etiam exportantur & apud Venetos, Bononienses, totaque in Flaminia magno in pretio sunt. Pisaurum certis anni temporibus ad mercatum Italici, Illyrici aliarumque partium negotiatores conueniunt, propter locum mari cōuehendis mercibus valdè oportunum. Diu imperio Malatestarum illustris familiæ habitam constat, ex qua Malatesta Pandulphi F. vir mirificè cum doctrina, tum moribus exornatus, tres filios generauit, filiam vnam Paulam Mantuani Marchionis coniugem. Ex Malatestæ filijs Galcatius partim pretio, quod viginti millium aureorum nummum fuit, partim dotis Constantiæ nomine, Pisaurum Alexandro Sfortiæ, Francisci, qui deinde Mediolani Dux factus fratri tradidit, vt Gorius & Sabellicus scribunt. Alexandro filius in dominatu successit Constantinus, vir literis & virtutibus præditus, á quo plurimum vrbs ædificijs exornata fuit. Comitem is habuit Camillam, illustrem ac eruditam mulierm ex nobilissima stirpe Arragoniorum Neapolis, cuius nuptiæ tam magnificum habuêre apparatum, quam maximum Regi cuiquam potuisse fieri arbitror, quemadmodum ex illorum solemnium auditu lectuque iucundissima narratione scripto vernaculo, per vniuersam Italiam diuulgata, intelligere est. Iustos liberos Constantinus non habuit, nothos autem duos, Ioannem atque Galcatium, è quibus natu maior Ioannes Philosophiæ studijs mirificè deditus, cum paternum principatum auctoritate Pon. Max assumptum diu tranquille gessisset, eo à Cæsare Porgia Pontificis Alexandri VI. filio deiectus est, qui & sororem illi suam Lucretiam à Pontifice desponsatam abstulit, falso criminum quorundam insimulato. Sed Alexandro Pontifice mortuo, cùm à Venetijs, vbi aduersis temporibus constiterat, adducta simul vxore Geneuene Teupola lectissima optimaque muliere, Pisaurum rediisset, humanissime est à popularibus exceptus, ac vrbis imperio aliquandiu mirificatus lenitate agitato decedens, Constantium filiolum, ex Geneuene successorem reliquit: quo non multo post etiam defuncto, mater spretis mundi vanitatibus, religioni D. Claræ Morani virgineo multis annis vsque ad vitæ finem, operam dedit. Constantino mortuo, gubernationem Reipublicæ Galcatius patruus suscepit. Sed quoniam imperij confirmationem, à Iulio Secundo Pont. nullo pacto impetrari posse videbat, cum illo bonis conditionibus ita depactus est, vt vrbs in potestate esset Pontificis, à quo mox Francisco Mariæ Roboreo nepoti, pro magna vi pecuniæ, quam ei nomine stipendiorum Ecclesia Romana debebat, omnium etiam Cardinalium voluntate & assensu collata fuit. Hunc post obitum Iulij, Leo x. successor, possessione spoliauit, vrbisque dominatum Laurenzino nepoti suo tribuit, à quo in extremis fratri patrueli Iulio Medicæo Cardinali assignatus. At è vita deinde sublato Leone post C. N. M. D. XXI. anno Franciscus Mariæ protinus ad pristinum Imperium reuersus, mirificaque suorum lætitia receptus, in eo ad vitæ finem vsque magna fœlicitate ac inclyta iustitia fuit, similemque reliquit successorem filium, magna virtute Principem. Ingenia tulit magno numero celebria, cum primis Aduinum summum Medicum, & Pandulphum Collenutium, Græcis Latinisque literis, quod eius scripta testantur, pereruditum Scripsit de machinæ tormentariæ, quam bombardam vocant, inuentione, item Baretam aduersus aulicos lingua vernacula, cum historia Neapolitani regni. Pisaurius quoque fuit Petrus Barmianus, excellens poeta, superioribus annis defunctus. Extra portam vrbis quæ spectat in occasum, amnis est Folia, priscis Isaurus appellatus, præterquam Plinio, qui in sexta regione Pisaurum vti & oppidum nominat. Oritur Appennino fonte, iuxta Cotili arcem, mœniaque Pisauri alluit, vbi pons lapideus viam Flaminiam, itemq; Picenum cum regione Flaminia iungit, moxq; mari illabitur, ostio sæpe arenā fluctibus deferentibus adeò cōpleto obturatoque, vix vt exiguas recipere nauiculas queat. Finis Anconitanæ Marchiæ principium que Flaminiæ est.

PEZARO.
ORIENS.
Neular Castello.
MARE ADRIATICVM vulgo GOLFO DI VINETIA
S. Domenico
BEL FIORE
FOGLIA f. olim ISAVRVS.
PISAVRVM vulgo PEZARO.
DEPINGEBAT GEOR: HOEFNAGLE.

ORIVETVM.

RIVETVM, Mediterranea Thusciæ ciuitas, Catoni Oropitum dicta, Desiderio Longobardorum Regi in edicto Orbitum. Annius Oropitum scribendum ducit, ab Oropito Pelasgorum vrbe in Achaia. Desideriumque Regem, per syncopen, p. consonante in b. mutata, reiectaque vocali o. dixisse Orbitum. Hinc consuetudine Græcorum, qui b, pro u, pronunciant, vti etiam multi Italiæ populi, Oruitum factum, ac dein, euphoniæ gratia, vocali è addita, Oriuetum, quod Latinis vrbs vetus est. Leonardus Aretinus & Blondus aliter scribunt, vrbem hanc à Florentinis ortam, nec supra mille annos ante se uatos, eius memoriam inueniri vllam. Volaterranus Herbanum esse Plinij, iuxta Ortam, censet, idque multorum auctoritate confirmat, qui non solùm vicinitate locorum, sed etiam nominum similitudine ducti, ac si Oriuetum, pro Herbano, vel Herbana, dictum sit, idem credidere, præterquam quod antiquum ædificium esse patet, vnde quoque non difficilis coniectura capi queat, Herbanum esse, cum hoc situ æquè propinquum Ortæ oppidum sit nullum. Alij vrbem veterem dictum aiunt, quod veteranis olim, ad quietem reliquæ vitæ incolenda fuerit assignata, propter cœli salubritatem. Et hi etymon nominis ad veteranos referunt, quorum in numero est Facius Vbertus, inquiens:

Vrbs Oriuetum alta est, & praeceps,
Nomen à Romanis accepit veteranis,
Qui propter aeris temperiem concessere.

A Procopio ciuitas Vrbeuetana dicitur, & Vrbibentum. Sita est autem in excelsi præcipitisque montis spatiosa in vertice planitie, sine muris, quorum vice rupibus vndique præruptis altisque cingitur, natura hoc modo creatis, vt ex summa crepidine despectum in ima perquam horribilem habeant. Cœlo est iucundissimo, præterquam autumnali tempore, quum in amne finitimo Palia cannabis solet macerari: tum enim aer eo fœtore corruptus, colonis permolestus est. Templum hic sumptuosissimum, cuius frontem pernobiles ex marmore statuæ, summorum artificum operis elaboratæ, decorant. Inter cætera est historia costæ Adamo extractæ, ex qua summus conditor Euam figurauit. Hæc tanto artificio facta sunt, vt haud putem humano ingenio vinci posse. Templi fenestræ alabastricæ sunt, non aliter, ac vitrum perlucidæ. Seruatur hic magnis honoribus linteum, quod Bolsenæ miraculo magno sanguine est intinctum, ex hostia sacrosancta stillante. Id, quotannis, die, qui corpori Christi festus agitur, per vrbem, ingenti cum religione deferunt, memoriæ tanti miraculi causa. Sunt hic ædes splendidissimæ ab Vrbano V. Pontifice Maximo factæ, M.LXVII. post C. N. anno. Vrbs frequens olim admodum fuit, cæterum auorum nostrorum memoria, partibus Muffatorum & Marcolinorum perniciosissimis desolata propemodum, per plurimas illarum inter se cædes, expulsionesque: quanquam extinctis deinde factionibus, paulatim inter res pacatas, satis se tum populo, tum opibus refecerit. In planitiem hic præcipiti via deuenitur ad Paliam, qui amnis à Catone *Pelia* vocatur, & infra Oriuetum in Tiberim cadit.

LAVRETVM.

N Piceno, inter Ricinetum & mare, haud procul à Masone fluuio, inclytum toto Christianorum orbe Fanum, in colle D. Mariæ Lauretanæ iacet, fortissimo muro cinctum, cum vico, quem ferè caupones, stabularijque, ac diuersorias tabernas exercentes, incolunt, ad eos, qui quotidie ex omni Europa, præcipua tamen frequentia primi veris & autumni temporibus, huc, votorum causa veniunt, excipiendos. Situm eo in loco, vbi olim, vt quidam censent, Cupra montana fuit, à Plinio in Piceni quintæ regionis mediterraneo, descripta, simulque propter aliam Cupram maritimam, montana cognominata. Sunt etiam, qui in D. Mariæ Lauretanæ fani loco, prius ædem Iunonis Cupranæ fuisse tradant, à veteribus religiosissimè cultam, vt Petrus Marsus ad hunc Silij versum notat: Et queis littoreæ fumant altaria Cupræ. Scribit enim, Cupram oppidum, ad mare quondam templum habuisse Iunonis, Thuscorum ædificium, qui Iunonem Cupram nominabant, ideoque Poetam, illic altaria fumasse, dicere, quoniam Cuprani, Iunonis colebant sacra. Verum enimuerò, quod Cupram oppidum esse ad mare dicit Marsus, in hoc eum falli, cum alijs quibusdam animaduertendum est, qui immemores, duas Ptolemæum in Piceno Cupras designare, montanam, atque maritimam, non de alia, quam littorali Cupra cogitauere, cum tamen Iunonis templum intus in colle, non ad littus in planitie, situm fuerit. Sed ad rem. Initium de hoc delubro scribendi vnde potissimum facere oporteat, equidem ambigimus, ob excelsam loci religionem, summamque magnificentiam: Attamen cum illius sanctissimi conclauis in mentem venit, in quo nata educataque cœlorum Regina, semper Virgo MARIA, mater filij Dei, ac vbi nunciante Gabriele Archangelo genitrix Dei adpellata, item vbi in ipsa carnem hanc nostram ærumnosam assumpsit Deus, quò nos à Tartarei Sathanæ tyrannide, ac potestate ad regni cœlestis portam, quæ tot sæculis. ob primorum parentum noxam, occlusa steterat, traduceret; de illo, quanquam dignè haud posse, satis propter ingenij nostri tenuitatem intelligamus, tamen pij curiosique Lectoris gratia, breuiter aliquid commemorare instituemus. Primum omnium haudquaquam dubitare oportet, hoc illud ipsum conclaue esse, in quo mundi regina in lucem edita; quandoquidem, præter grauissima, scriptorum hac de re, ac item, vti ab Angelis huc deportatum sit, quæ leguntur testimonia, nemo tam duri cordis, aut sceleratus esse potest, quin ingressu mollescat, ac seipsum diuina quadam vi, & instinctu moueat, ad locum honorandum, precesque ad Diuam, vt pro venia suorum criminum apud Iesum Christum velit intercedere, fundendas. Præterea verò id miracula confirmant, hic diuinitus edita, quibus mortales Matri Dei supplices, votorum compotes facti, & etiamnum quotidie fiant, vt euidenter monumenra scriptorum, statuarum ex auro, argento, cera, picturæ, aliaque similia, quæ per multas ætates & sæcula, huc delata, suspensaque cernuntur, indicant. Etenim omnia hic à Deo miraculosè facta, sigillatim recensere, quæ eiusmodi sunt, vt ijs incredibilia videantur, qui Deum Optimum Maximum dulcissimæ Matris precibus, haud permoueri existimant, non solum infinitum planè foret, vetumetiam perfectè nullo fieri studio, facultateque posset: ideoque hic nobis consistere visum: orandaque sanctissima Dei genitrix, vt quod à me, vti oportebat, ac debiti erat mei, non laudatur, id benignitate condonet sua. Aedes hic est magnificentissima, cuius in medio conclaue sacrosanctum, conclusum muro crasso; sic tamen, vt humanum opus diuino coniungi nunquam potuerit, quemadmodum apparet, eo scilicet documento, id haudquaquam esse dignum, vt quos Christi Mater tetigit, parietes, contingat. Fanum totum mœnibus fortissimis, & omnibus armorum cum ad defendendum, tum ad feriendum generibus, itemque tormentarijs machinis instructis, munitum est, ne à piratis iterum, vt olim à Turcis, diripiatur, ac vastetur. Auctores huius operis fuere Alexander VI. Pontif. multoque magis Iulius II. etiam toto vico muris complexo, vt nunc tutò hic Canonici, & Sacerdotes, in fano sacris operantes, cum cætera plebe habitent.

(3)

LAV RETVM.

Mons Anconitan.

Sirolum

LAVRETVM, agri Recenaten. in Italia celebre Opp. à D. Mariæ antiquissima ibi sita æde illustratum.

TYBVR.

YBVR, siue Tiburtum, vrbs Latij est in Italia, sedecim millibus passuum distan ab vrbe Roma, *Tybris* Stephano, *Tiuoli* hodie, olim *Polystephanon* vocatam, idem Stephanus prodit, quam teste Solino, ex auctoritate Catonis, Catilina Arcas, præfectus classis Euandri, condidit. Quod etiam sensit Seruius: *De Græcia* (inquit:) *tres fratres venerunt ad Italiam, Catillus, Coras, Tybur vel Tyburnus. Hi simul omnes vnam fecerunt ciuitatem, & eam fratris maioris nomine, Tybur appellauerunt, licet & alias fecerint singuli.* Hactenus Seruius *lib. AEneid 7.* Tybur autem Virgilio dicitur *Superbum*; id est, nobile, inquit Seruius: aut per transitum tetigit illud, quod aliquando quum auxilia à Senatu poscerent Tyburtes, sub commemoratione beneficiorum, hoc tantum à Senatu responsum acceperunt: *Superbi estis.* Hæc Seruius, explicans illud Virgilij lib. AEneid. 7.

Quinque adeò magnæ positis incudibus vrbes
Tela nouant, Atina potens, Tyburque superbum,
Ardea, Crustumerique, & turrigeræ Antennæ.

Olim etiam *Herculea* vocitata, vt auctor est Strabo, quod Herculem præcipuè Tyburtes colerent, eoque certa quotannis festa die, maxima populorum multitudo conflueret, vt ait Perottus. Qui etiam *Cataracta* nuncupata legitur, ob vicinas loci angustias, vnde fluuius Anio præcipitat, vbi primùm nauigabilis esse incipit. Amnis enim ille, per nemora vsque descendens, ibi ex editissimis rupibus, in subiectam conuallem delabitur, ac post in Tyberim intrat, vti etiam à Strabone perscriptum est. Liuius plurimis locis memoriã Tiburis vsurpat, præsertim verò, cùm bella Tyburtium & Romanorum, pacemque compositam inter eos refert. Et Ouidius in fastis inquit: *Aspice Tybur.* Posterioribus sæculis, Imperij Romani maiestate collapsa, florens etiam huius vrbis fortuna perijt: à Germanis enim euersam, etsi post, à Friderico AEnobarbo muris ampliata restitutaque sit, didicimus. Arcem ibi, quæ nunc est, munitissimam, Pius II. Pontifex Max. exstruxit, cuius aditum Ioannes Antonius Campanus, Episcopus Aprutinus, homo doctus hoc disticho exornauit: *Grata bonis, inuisa malis, inimica superbis Sum tibi Tybur, enim sic Pius instituit.*

Cœlum habet temperatissimum. Quapropter superioribus sæculis aulæ Romanæ Primores hic æstatis feruentissima tempora soliti fuerunt exigere. Famam Tyburis Sibylla Albunea, Tyburtina cognominata, quod iuxta fontem Albuneam, prope Tybur esset nata, plurimum illustrauit. Eam hic ad Anienem diuinis honoribus cultam reperimus, in quo amne postea simulacrum eius, librum manu tenens, inuentum est. Simplicij quoque Pontificis Romani patria Tybur fuit. sed & alios præterea multos excellentes summosque viros genuit, quorum omnium commemoratio, nisi longissime fieri haud posset. Inprimis tamen Vincentius Leoninus fuit, qui diu summa cum laude, bellica studia sectatus est, & fratrem habuit Ecclesiæ, sua in patria, moderatorem sapientissimum. Extra Tybur altissimis in iugis, fons est Albunea, quem sic ab aquæ qualitate dictum, ait Seruius in horum Virgilij versuum expositione:

—— *Oracula Fauni*
Fatidici genitoris adit, lucosque sub alta
Consulit Albunea, nemorum quæ maxima sacro
Fonte sonat, sæuamque exhalat opaca mephitim,

Addit etiam Seruius, sub alta Albunea dici, quod fons præcelsis in montibus sit: à quibusdam etiam *Leucotheam* vocari, præterea non solum fontis, sed etiam syluæ circumiectæ nomen esse *Albuneam.* Infra Tybur, haud procul, multa vetustatis inueniuntur monumenta, interque cætera, marmor insigne, quo leo cum equo tam apertè commissus exprimitur, vt vera viuaque pugna videatur. In læua, propinquo loco iuxta pedem montis, ruinæ apparent mirificæ ac peringentes, villæ Tyburtinæ, quam Adrianus Imperator immensis sumptibus ædificauerat, ita, vt in ea, & Prouinciarum, & locorum celeberrimis nominibus inscriptis, veluti Lyceum, Academiam, Pritaneum, Canopum, Pœcile, ac Tempe partes vocaret, inquit Spartianus. Circum Tybur Latomiæ sunt, vbi lapis Tyburtinus, de quo Plinius etiam meminit, cæditur. Ex hoc & ex Gabio, maior splendidorum ædificiorum pars vrbis Romæ constitit. Subiecta Tyburi planities, propter Anienem plurimis aquulis gelidis scaturit, quas Albulas vocant, multâ medicâ virtute, cum potæ, tum balneo adhibitæ, pollentes, vt scribit Strabo. Nomen Albularum ab coloris albedine captum, quam metallum sulphuris, vnde fontes promanant, efficit. Quamobrem ita Martialis;

Itur ad Herculei gelidas quà Tyburis arces,
Canaque sulphureis Albula fumat aquis.

Similes natura sunt Labanis, in agro Nomentano, ac item aliis circa Eretam aquis, vt Strabo perhibet. Ad viam præterea, qua Tybure Romam itur, quibusdam in locis candentes generantur lapilli, dulciarijs conditurіs, velut amygdalarum, coriambri, anisi, cinamomi, ac id genus alijs, simillimi, adeò quidem, vt non nisi à prudentibus discerni queant.

S 2.

MERIDIES.
TIBVRTVM vulgo TIVOLI.
Il domo.
A.
B.
Mirabilis Stupendiq; in Oppido Tiburtino Tiueronæ flu:
Lapsus. (cascatam vulgo vocat Jtalus) Representa tio.
DEPING. GEORGIVS HOEFNAGLE.
Bina huiusmodi Egiptiaca ex porfido marmore Jdola Tiburti conspicua sunt.
A. Templum Sibillæ Tiburtinę hodie nullo seruiens Vsui
B. Flumen Tiuerona cuius mirabilem naturam ac quietum (stagni iustar) sub Jngentibus rupibus exitum Abrahamus Ortelius ac Georgius Hoefnagle studiose visum eunt 1.ª Febru: 1578

VELITRÆ.

ELITRÆ, antiquissima Latij, in Italia vrbs, in monte, mœnibus vndique cincta, venustissimo situ conspiciendam se exhibet, & non ædificia tantùm præclara, turrigerasque sacras Religioni ædes, sed & arua, pomaria atque vineta ambitu suo complectitur. Quondam honestissima Volscorum vrbs, vt Halicarnassensis pluribus in locis indicat, præsertim autem, vbi cum Liuio Velitrenses, à Martio Rege Romanorum obsessos, & spe destitutos auxiliorum, in deditionem venisse commemorat. Velitras quoque Strabo & Ptolemæus nominant. Plinius Veliternos. Et Volaterranus scribit incolas huius vrbis aut Velitrinos, aut Veliternos, appellari posse. Oppidum Velitras alibi quoque Dionysius à Romanis captum, subactosque Volscos, & alio loco lib. vij. Velitrinos se populo Romano dedidisse narrat, posteaq; cladem Volscorum ingentem, eo potissimum argumento cognitam, quòd Velitris vrbe frequentissima, vix decimam populi partem à pestilentia superfuisse constiterat, paucos autem illos Romam legatione missa, ciuitatisque suæ calamitate Senatui exposita, eam in populi Romani potestatem tradidisse, refert. Liuius lib. viij. Velitrinos seuerissime punitos scribit; quòd antiqui ciues Romani, toties defectionem tentauissent: disiectos enim vrbis muros, optimatibus expulsis, & vltra Tiberim commigrare iussis, hac lege, ne citra flumen vnquam mille passus excederent, transgressosque vel mulctam penderent statutam, vel in vincula ducerentur; ne vero desolaretur vrbs prorsus, colonos imposuisse nouos, à quibus dein, pristinæ formæ restituta fuit. Nomen, cùm ab antiquitate, tum ab Augusti maioribus hinc ortis, habuit. Populo nunc satis frequens est. A Plinio lib. xiv. Veliterna vina, cum primis laudantur. Iucundissimus ex hac vrbe patet prospectus ad varia in vicinia loca, eruditorum scriptis celebria. Tyrrhenum hinc mare videtur, Pontia & Palmarola insulæ; Pomtinæque paludes (de quibus plura in Indice.) Celeberrimus itidem Circæus ille mons, in quo quondam domus Circes. De quo hæc Plinij sunt verba: Circes quondam insula, immenso quidem mari circundata, si creditur Homero: & nunc planè Clitarchus huic Insulæ mensuram posuit stadia lxxx. qui auctor, vrbis Romæ Anno cccc. lx. scripsit. Strabo montem Circæum nominat ccxc. stadijs ab Antio, mari propinquum, ac partim eo, partim paludibus insulæ modo cinctum. Idem hoc Virgilij in loco, Circeæ raduntur littora terræ, Seruius notat, addens, paludes in continentem pertinentes, amnium, ex monte Albano descendentium, limo tandem obductas, expletasque. Dionysius lib. iv. Circæos locum oportunum ad mare situm, promontoriumq; Tyrrheno imminens, scribit, vbi Circe Solis filia dicitur habitasse. Fuit in eo quondam oppidum, sacellumque Circes, & Mineruæ ara. Strabonis etiam ætate, poculum ibi ostendebatur, quo bibisse dicebant Vlyssem. Mons efficacissimis herbis abundat, quarum vi, Circen homines in bestias commutauisse ferunt, & socios Vlyssis, quem hospitio exceperat, mutasse in porcos. Vti Virgilius, Carminibus, inquit, Circe socios mutauit Vlyssis. Circæum Promontorium etiam Ptolemæus depingit, in quo ciuitas parua Circæum, Tarquinij superbi colonia, loco in Pomptinis campis totius Latij maximis, peroportuno, vt Halicarnasseus, & Liuius prodidere, qui prætereà multis alijs in locis, Circæi montis, oppidique mentionem faciunt. Posteriore ætate oppido collapso, munitissima ibi arx condita, tutum antiquis Pontificibus à Tyrannorum sæuitia refugium, vti anno post C. N. M. C. XX. sicut à Blondo scriptum est, Gelasio II. Pontifici contigit. Faccius de hoc monte, sic ferè loquitur:

Aspice montem illum, vbi commorabatur
Circe frequenter, incantationibus vacans,
Ad stellarum, lunæq; lumen.

VELITRAE VVLGO BLITRI.
A.
E.
B.
C.
D.
A Mons Circeus vbi Circen habitasse fabulantur Poetæ
B Pontia Insula
C Mare Tyrrhenum
D Pontinæ paludes
E Palmarola Insula
DEPINGEBAT GEORGIVS HOEFNAGLE.
SEPTENTRIO.

TERRACINA

TERRACINA, antiquiſſimum Latij ad mare Tyrrhenum oppidum, Pomptinæ paludi quondam hoc loco celebri, imminens, mari priſcis temporibus circumfuſum, vti Solinus teſtatur; & in hodiernum vſque diem agnoſci poteſt. fuit enim primæua fundatione in monticulo, conuallibus vndique cincto, per quas aquæ marinæ diffundebantur, ijs verò deinde terra paulatim oppletis, nunc continenti collis hæret, vrbsque ad litus inferiori loco ædificata eſt. Ciuitas eſt exigua, ſed frequens, & honeſta: Agro gaudet fœcundiſsimo, amœniſsimoque, vitibus, citris, limonibus, & id genus arboribus abundante. Ad nomen quod attinet, an Terracina, vel Tarracina ſcribi debeat, optimos quoſque auctores, vtroque dixiſſe modo reperitur, Strabo, Mela, Liuius, Antoninus, Cæſar, Ptolomæus, alijque plurimi ſcriptores, Terracinam vocant, & Polybius Terracinenſes commemorat. Sed Tacitus, Solinus, & Procopius, Tarracinam nominant. Olim Anxur, lingua Volſcorum, eorundem caput, vt Plinius, & Cato ſcribunt. Strabo Trachynam ab initio vocatam perhibet, id eſt, aſperam, propter montem ſaxoſum, in quo fuit poſita. Græcis enim, vt Herodoto, τραχὺς, aſperum ſignificat. Liuius etiam Anxur, dicit, inquiens: Anxur, trecenti in Coloniam miſsi ſunt, bina iugera agri acceperunt. Seruius in eo Virgilij loco, Circeumque iugum, queis Iupiter Anxurus aruis Præſidet; Iouem Anxurum in hac Campaniæ parte, quondam cultum ſcribit, ita dictum, tanquam ἀνευξυρᾶς, id eſt, ſine nouacula, quia barbam raſiſſet nunquam, ideoque ſignum eius imberbe fuit. Lucanus de Anxure:

Iamque & præcipites ſuperauerat Anxuris arces.

& Martialis ad Fauſtinum:

O nemus, ô fontes, ſolidumque madentis arenæ
Litus, & æquoreis ſplendidus Anxur aquis.

Item, poſt, ad Frontinum:

Anxuris æquorei placidos Frontine, receſſus.

& Silius Italicus etiam in hunc modum ſtatuere videtur, dum ſic canit:

Quis Circæa iuga, & ſcopuloſi verticis Anxur.

Terracinæ quoque nomen auctores plurimi poſuerunt, inprimis Liuius multis locis, præſertim vbi ſpolia & prædam huius oppidi, cauſſam ab initio fuiſſe ſtipendij militibus dati, prodit, in hanc ſententiam. *Fabio, ad Anxuru iuxta paludes (Terracinam poſteriores vocarunt:) obſidionem profecto, ſimul capiendæ vrbis expoſita ratione, Seruilius Hala, mox cum tribus cohortibus eam obſidere incipit, ea, colle quodam occupato, qui vrbi imminebat, cum inde in muros euaſiſſent, maximumque iam vrbis diſcrimen Fabius animaduerteret, edicto vetuit in oppidanos ſæuiri, bonis tamen eorum direptioni permiſsis: quæ in re cum gratum Imperatori fuiſſet, ideò poſteà militibus æra dari cæperunt, quod ante diem illum, in vſu non fuerat.* Alibi quoque ſcribit, militum manum in montis anguſtijs, ad Lautulas, non procul Anxure conſediſſe: dein pugnatum ibi, poſt, ſub Aſdrubalis in Italiam aduentum, vrbem hanc immunitate donatam; inſuper alibi, angues immenſæ magnitudinis, piſcium modo iuxta portum Terracinæ colludere viſos, memorat. Suetonius Tiberium Imperatorem, in prætorio propè TERRACINAM cœnantem, ægrè repentinum ſaxorum lapſum, quo multi amicorum eius & familiarium attriti ſunt, effugiſſe ſcribit: quam rem etiam Tacitus memorat. Terracinę Palmarius conſul interfectus, quòd cędem in Adrianum moliretur, vt Spartianus ſcribit, qui & portum Terracinenſem ab Antonio Pio refectum prodidit. Tranſcurrit hac ad Terracinam vrbem Appiana via, quę Roma Brunduſium ducit, maiori ex parte nunc paludibus ſubmerſa; quamobrem Româ Neapolim euntibus, ad eius lęuam, verſus Terracinam in editiora paullum deflectere, neceſſe eſt. Strabonis ætate perelegans fuit. Traianus ſilice per Pomtimam paludem ſtrauit, pontibusque multis per foſſas & aquarum vias coniunxit, plurimis etiam ædificiis ad tutelam extructis, vti à Done monumentis eſt proditum. Erat olim iuxta viam Appiam foſſa profunda, perpetuis aquis, tum paludum, tum amnium vicinorum plena, per quam Terracina Romam nauiculis commeabatur. Eas ſub noctem conſcendebanr, ſummoque mane in Appiam egrediebantur, qua dein ad vrbem deueniebant terra. Erat hæc via ſumptuoſo opere facta, ſpondylis elegantium lapidum, artificioque tanto compoſita, vt ad decimum quemque pedem, quæ pertica vetus fuit, & noſtros pedes XII. efficit, lapides ſinguli medio pede præ cęteris emineernt, decempedæq; menſuram demonſtrarent; quæ quoque ex tranſuerſo erat latitudinis. Monumentorum veterum ad hanc viam vtrimque, tum veſtigia, tum ingentes ruinæ, quin & integra etiam ædificia multa cernuntur. Iuxta fuerunt hæc olim municipia, Terracina, Formiæ, Minturnæ, Sinueſſa, Item pars agri Tarentini. Brunduſi nique, ac aliæ multæ vrbes, de quibus plura Leander.

S 4.

VETVSTISS. AD MARE THYRRHENVM
TERRACINAE OPPIDVM.
A.
B.
C.
D.
E.
G.
A TERRACINA olim dicta. ANXVR
B Monasterio di S.t Angelj.
C THeatrum quadratum
D Antiquissima Arx hodie dicta la Rocca della Citta.
E Mare Thyrrhenum
F Via Appia Neapolim Versus
G DIVersorium, Hosteria.
DEPING. GEOR HOEFNAG.

MOLA.

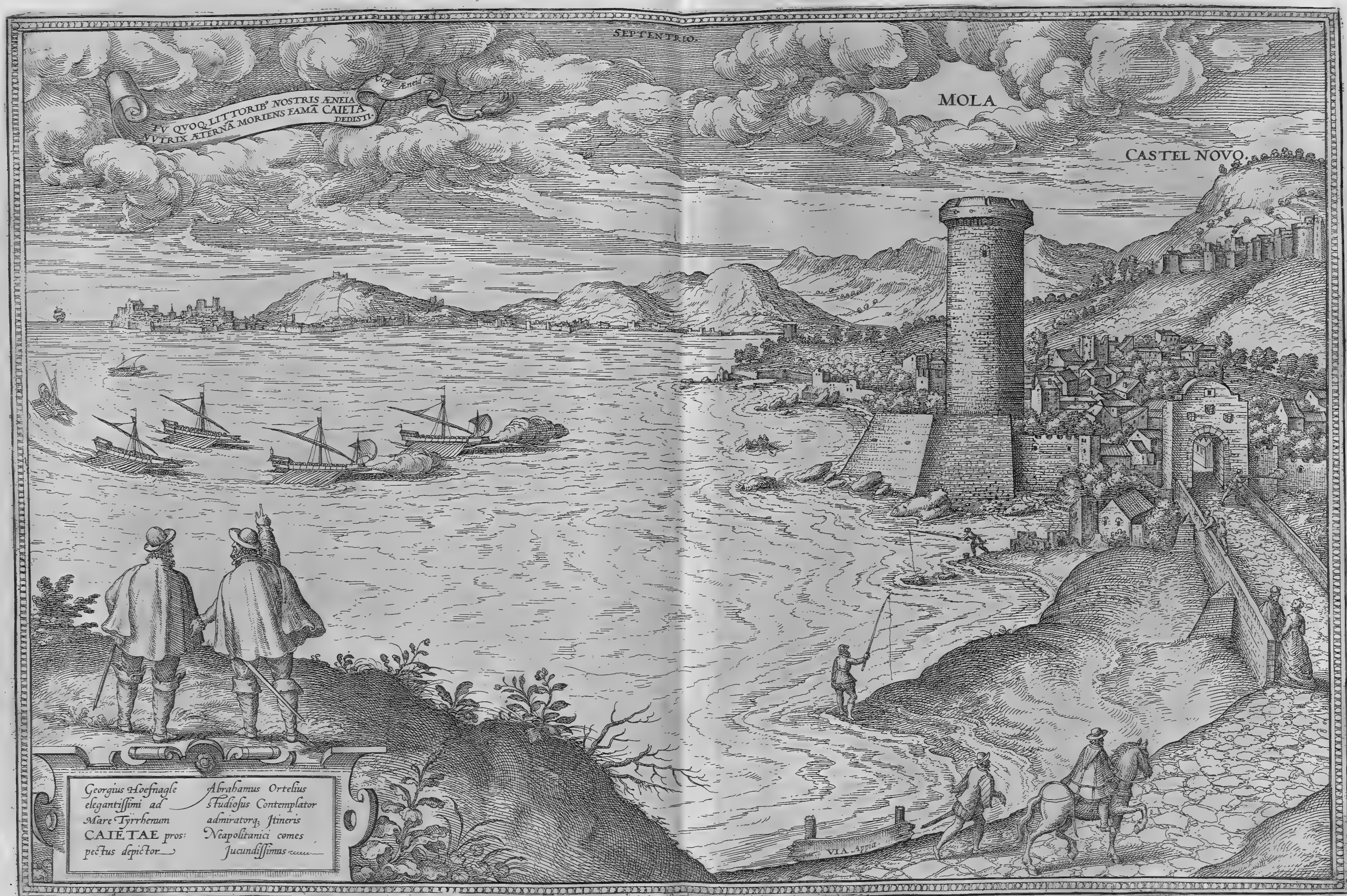
OLA, in Latio ad Appiam, viam, à C. Caligula ilice ex Olibano monte, stratam; & vndique peramœnis hortis ornatam, oppidum olim, nunc longus & perelegans vicus, A molarum, vt plerique existimant, frequentia dictus, quas hic è montium radicibus continuò perfluentes aquæ versant. Thomæ Farello decad. IX. Cap. II. de rebus Siculis, Caietæ Suburbiũ mi Ciceroni Molæ Fornuanæ dictæ. locus est, me hercule peramœnus, horti vndique cultissimi, citris limonibus, alijsque nobilibus arboribus consiti, omnia quoque riuuli purissimarum aquarum grato murmure perfundunt, & passim in habitationes magna cum voluptate ducuntur. Fuit hic, vt ait Volaterranus, Formianum Ciceronis, de quo ille lib. 2. de Oratore scribit. Lælium ferè semper cum Scipione rusticari solitum, eosque quoties huc ex vrbe, tanquam è vinculis euolassent, incredibiliter repuerascere esse solitos. Multitudo sanè veterum monumentorum, & marmorum similiter inscriptorum, prætereaque vestigia magnarum domuum, olim hunc locum valde frequentatum comprobant. Et profectò, cæteris Italiæ peramœnissimis iure debet annumerari; quamobrem & à Martiali describitur huiusmodi carmine.

O temperatæ dulce Formiæ littus.
Vos cum seueri fugit oppidum Martis,
Et inquietas fessus exuit curas
Appollinaris, omnibus locis præfert.
Non ille sanctæ dulce Tybur vxoris
Nec Thusculanos, Algidósue secessus,
Præneste nec sic, Antiumue miratur,
Non blanda Circe, Dardanisue Caieta
Desiderantur, nec Marica nec Liris,
Nec in Lucrina lota salmacis vena.
Hic summa leni stringitur Thetis vento:
Nec languet æquor, viua sed quies ponti.

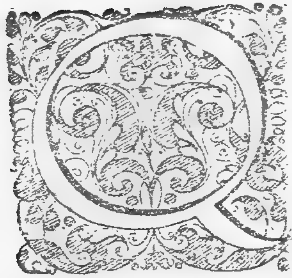
Spacio deinde A.M.V. Caietam vsque, per sinuosam Caietani littoris oram, eadem via summa cum voluptate, amœnissimi cernuntur horti citris, limonibus, & id genus arboribus frequentes, aquulisque lympidissimis irrigui, ad initium vsque promontorij, cui insidet CAIETA, quod Laconico vocabulo à curuitate nomen sortitum existimant. Lacones enim curua omnia, Caietas adpellabant. Solinus tamen auctor est, sic ab Aeneæ nutrice nominatum, quod etiam testatur Virgilius, inquiens: *Tu quoque littoribus nostris Aeneia nutrix, Aeternam moriens famam Caieta dedisti*: quem in locum Seruius annotat, alios hanc Aeneæ nutricem, alios Ascanij dicere. Lectum tamen etiam in Philologis, hoc loco classem Troianorum casu concrematam, indeque Caietam ἀπὸ τοῦ καίειν dictam, quod accendere, adurereque Latinis significat. Verumenimuero Landinus in eosdem Virgilij versus aliter scribit, tradere quosdam, olim, vbi nunc Caieta, modicum fuisse castellum Epicæ, sic ab Epica vrbe Herleæ vocatum, Caietæque mentionem etiam Homerum facere; cæterum prætereà concludit nihil. Sed auctorum melior pars Virgilio consentit, vti quoque Facius, hac sententia scribens:

Vidi vbi Catullus posteà vixit,
Quam Thebas reliquit & in vrbe fui
Cui Aeneæ nutrix, nomen adhuc præstat.

Caietam quoque Silius adpellat, & Ptolomæus, alijque classici auctores: vbi portus semper celeberrimus fuit, amplissimè, vt Spartianus perhibet, ab Antonino Pio refectus. Vrbs est munita cum primis & arcem habet inuictissimam summo in monte, quem superioribus annis muro cinxit Ferdinandus Arragonum & Neapolitanorum Rex, Gallis ductu auspicijsque Consalui Ferrantis è regno pulsis. Episcopus vrbi datus propter Formias à Saracenis excisas. Plurimum eam Gelasius II. Pontif. illustrauit; item ætate nostra Thomas Vionius Prædicatorum familiæ generalis magister, & post à Leone X. Pontif. Cardinalis creatus. Multa vir ille cum theologica, philosophica, logica, tum de conscientiæ casibus scriptorum monumentis tradidit: & profecto parem, aut secundum aliquem, neque nostra memoria, neque multis anteactis sæculis habuit, quanquam nec æmulis caruerit multis. Obijt Romæ post C.N.M.D.XXXIII. anno. Elatus vti monachus, quod ipse iusserat, absque pompa funeris, & apparatu Cardinalitio, monumentoque, conditus extra portam magnam Mineruæ ad dextram, quod ipse viuus sibi posuerat, cum hac inscriptione. *Thomas die Vio Caietanus Cardinalis S. Xisti, ordinis Prædicatorum.* Vitam eius Ioan. Baptista Aquilanus tam prosa, quam carmine perelegante rscripsit. Maximis cladibus non semel obrutam Caietam didicimus. Ingens ibi clades anno à C. N. 1394. contigit, quando à Gallis direpta lacerataque cum ingenti oppidanorum cæde; nec enim aut sexus, aut ætatis, aut religiosorum penetralium discrimen habitum. Multis præterea post id tempus in hunc vsque diem regni Neapolitani mutationibus conuulsa quassataque vrbs. Cæterum in fide Ferdinandi regis Arragonum, Carolique V. dein Imperatoris Augusti constantissime pertinacissimeque semper hæsit. Hæc de Caieta.

SEPTENTRIO.
TU QUOQ. LITTORIB' NOSTRIS ÆNEIA NUTRIX ÆTERNĀ MORIENS FAMĀ CAIETA DEDISTI.
Verg. Æneid. 7.
MOLA
CASTEL NOVO.
Georgius Hoefnagle elegantissimi ad Mare Tyrrhenum CAIETAE prospectus depictor
Abrahamus Ortelius studiosus Contemplator admiratorq; Itineris Neapolitanici comes Jucundissimus
VIA Appia

CAMPANIAE FELICIS DELICIÆ.

VONIAM nusquam toto terrarum orbe, alma rerum parens, dominaque natura, eius clementissimo gubernatore ita cæli benignitatem disponente, plures delicias, gaudia, oblectamenta, amœnitatesque incredibili vbertate, quam in Campaniam illam fœlicem, potissimum verò in Baianum, Puteolanumque sinum profudit; Adeò, vt hos loci potissimum, cum summa spectantium admiratione, amœnissimæ orbis terrarum deliciæ, luxuriantisque naturæ venustas adpareat; Dixeritque ille verissimè; *Nullus in orbe locus, Baiis prælucet amœnis*: Plinius itidem Campaniam appellarit fœlicem, ob fœlicem, beatamque amœnitatem, qua vno, inquit, in loco, palam naturæ gaudentis opus demonstratur; Vt similiter tradiderit Strabo, cum omnium rerum ad vsus humanos affluentia, tum amœnitate iucunditateque Campaniam omnes Italiæ totius partes, quàm longissimè superare: Idcircò peregrinarum Regionum, & historiarum studiosis, incredibiles Campaniæ verè felicis delicias, peculiari descriptione expressimus, vt vnico intuitu, in hæc tanta naturæ luxuriantis miracula visum pandere, seque oblectare, atque reficere queant. Ac primum quidem narrationem hanc nostram, à promontorio Miseno ordiemur.

PROMONTORIVM Misenum, siue mons Misenus. Cumis abest miliaribus quinis. Nomen à Miseno Aeneæ socio, vel tubicine, qui hic perijt, ortum Dionysius auctor est, confirmatque Virgil. libro 6. Aeneam anxium, vbi raptus fato Misenus humaretur, Achatem consuluisse, demum hoc in loco sepulchrum illi conditum scribens, vnde monti nomen tum Miseno accessit, cùm prius diceretur Aerius. In hoc monte Pharus olim fuit, altissima nimirum turris, ad cuius è summo vertice noctu prælucentem facem, nauigantes cursum dirigerent. Vbi hic mons tribus in mare lateribus excurrens, formam promontorij nanciscitur, intimis visceribus adeò perfossus, & cryptis, ædificijsque fornicatis, quæ numerus columnarum maximus fulcit, ac sustinet, excauatus est, vt ijs fornicum pilis incumbere prorsus, & insidere videatur. Cryptam Traconariam vocant, à Traconibus nimirum, id est, fistulis, aut subterraneis meatibus, per quos in specum hunc olim aquæ pluuiæ confluebant. Quam sumptuosa sint in isto monte Miseno fornicata ædificia subterranea, cryptæ, & columnæ frequentissimæ, quibus quasi vniuersum promontorium Misenum excauatum incumbere videtur, verbis explicari vix potest. His sane tam admirandis operibus inspectis, obstupescere mihi planè contigit, inquit Leander, vt adeo falli præstigijs, aut per quietem, nec veras operum cernere fabricas mihi viderer: quanquã plurima quoque nunc magna ex parte ruinis deformata iaceant. Excusso tamen stupore, quædam ex his ædificijs metiri incepimus, præterque cætera, quod Cryptam Traconariam vocant, a traconibus nimirum, id est, fistulis, aut subterraneis meatibus, per quos in specum hunc olim aquæ pluuiæ confluebant. Itaque per vepres, dumos, & vrticas ostiolo modico graduum aliquot descensu, in profunda montis penetralia deductus, cryptam immensam hac forma reperi. Patet vtrinque longitudine, latitudineque plurimum, altitudo quoque maxima est: tota rationem structuræ conuenientissimam obtinet: partim tamen integra, partim ruinis deformata, & collapsa: Quæ pars eius etiamnum conspicitur, huiusmodi est. In medio ambulacrum apparet longum ped. CC. latum IIX. adhærent vtrinque cellæ fornicatæ quaternæ, latitudinis quædam ped. XII. nonnullæ XVI. spatium etiam, quo distant inter se singulæ, non est idem, alibi ped. XII. alibi XVIII. Singulæ cellæ suas portas habent, omnes eadem, & pari latitudine ped. XII. quæ vicissim inter se singulæ distant in pedes XVI. primæ tamen ab altera spatium aliquanto maius pedes IIXX. cæterarum, vt diximus, æquale est Camerarum fornices decussatim iuncti parietibus intermedijs incumbunt Hoc ædificium, vbi tum fama fert, tum etiam agnosci facilè potest, castellum, vel cisterna quondam aquis recipiendis fuit. Alia quoque præterea tot in intimis visceribus montis, quædam integra. quædam ferè collapsa conspiciuntur, vt admiratione prorsus ingentem habeant, neque sane possent, nisi longissima narratione describi, præterquam, quod etiam pleraque veritatis fidem excedere profecto viderentur.

Prochyta Insula, ante Misenum promontorium iacet, terræmotu à Miseno diuulsa, vt lib. i. Strabo refert, licet idem auctor lib. 5. Et Plinius lib. 3. cap. 6. ab Aenaria disiectam scribant, quod & eius nomen ostendit. Prochytam namque Profusam interpretamur. Habet eiusdem nominis oppidum, ac terræ frugibus, Perdicumque aucupio nobilitatur.

Iscla, Arime, Homero; Aenaria, Plinio; Inarime Virgilio; (licet à plerisque notetur) Pythecusa Straboni, & Græcis dicta, à Miseno promontorio terræmotu, & ipsa discreta, vt libro primo auctor est Strabo, cuiusuis generis frugum, & auri quoque feracissima est. Balneas habet plures, & ad delicias, & ad valetudinem æque accommodas.

Hodie Ischia, Hermolao, Volaterrano, Fabricio & Erythræo, qui in suo indice Virgiliano, contra Plinium, & eius castigatorem Hermolaum docet, hanc maris Tyrrheni Insulam, non Inarime, sed Arime ab Homero vocatam, Virgiliumque primum fuisse, qui Arime, cum εἰν Ionum præpositione, iunctum legerit. Hanc Eretrienses, & Chalcidenses primi incoluerunt, quos ob feracitatem soli, fortunatos Timæus vocat. At Hiero senior Syracusarum tyrannus, qui postea & ei, & Campaniæ dominatus est, illis, ob seditionem, pulsis, colonos è Sicilia eò transmisit, qui oppidum Gerundam cognominatum, ædificauerunt. Horum tempore, & paulò antè Timæi ætatem, collis in medio Insulæ situs, cui Epomeus erat nomen, terræ motibus primum frequenter concussus, mox incendia maxima, aperto hiatu, euomuit. Quibus conterriti Siculi, & oppidum, & Insulam deseruerunt. Sed & Lucio Martio, & Sexto Iulio Cos. & deinde Cæsare Augusto, Tito, Antonino quarto, atque Diocletiano imperãtibus, plurimum arsit. Alberti præterea primi, anno tertio, adeo vehemens ibidem profluuium ad menses duos prorupit, vt in suum quodammodo exitium conspirasse crederetur, cum plurima bruta, ac multos homines consumpserit, & cæteri fuga dilapsi, in proximam Pandatariam, vel Capreas, vel Baias se contulerint. Remanent eius incendij adhuc vestigia, locusque ille asperrimis lapidibus combustis tectus, simul & incultus, longitudinis p. m. circiter 3. Crematus nominatur. Oppidum in hac Insula olim conditum, Iscla hodie dicitur, quæ & Insulæ, abolitis vetustis appellationibus, nomen dedit. Est natura munitum, edito atque exeso in monte situm, quod mari olim vndique cingebatur. At cursu temporis vallo, quo ab Insula discrepabat, iniectis saxorum ruderumque machinis oppleto, Insulæ connexum est. Ad ipsum accessus est peraccliuis, magnaque ex parte saxo cælo atque excauata rupe manufactus, quem vel duo milites tutò tueri possint Iscla; Sirenes præterea & Prochyta quoque, strictissimo gurgite a Cumarum littore dissident, ac tanquam moles pulcherrimæ, mare pingentes, prospectum à regione agri Cumani, Misenique iucundissimum præbent. Scribit Pindarus in Pythijs, (quod & lib 5. Strabo verisimile arbitratur) tractum omnem æquoris, qui à Cumis & Puteolano agro ad Siciliam vsque protenditur, ignitum esse, profundasque in vnum coeuntes, habere cauernas, eoq; Insulas interiacentes igniuomas esse.

Mare mortuum hoc loci conspicitur. Nam promontorium Misenum, qua Cumas spectat, lacum habet aquæ marinæ, locorum accolæ, Mare mortuum appellant. eius aquas Puteolanus sinus effundit, & olim longè, quàm nunc amplior fuit.

Quippe Cæsarem Augustum in eo classem instructam ad præsidium inferi maris habuisse, Suetonius auctor perhibet, in hæc verba scribens: Classem Miseni, & alteram Rauennæ ad tutelam inferi, & superi maris collocauit. Præfecturam eius classis Plinium auunculum gessisse, cum incauto animi desiderio, ad Vesuuij montis ignes propius explorandos, profectus interijt, Plinius Nepos tradit. Augusti institutum, vt classes Miseni Rauennæque teneret, Imper. Tiberius etiam sequutus est, vt Tacitus scribit.

Circa mare mortuum vndique plurima sumptuosissimorum operum fundamenta, ac item partes conspiciuntur. Est præter alia descensu graduum 40. in ipsis terræ visceribus admirandum opus, latere, calceque factum, quatuor columnarum ordinibus, id est, quintuplici fornicatione, ædificium hoc vulgo Piscinam mirabilem appellant. Villa olim fuit L. Luculli Baiana, vbi ille mensibus hybernis agere solebat. De qua Plutar. in vita Luculli scribit, cùm in Lucullano, quod nunc Frascatam vocant, Cn Pompeius, M. Cicero, multique alij nobiles viri L. Lucullum æstiuo tempore conuenissent, Pompeium inter cœnam cum Lucullo familiariter ita iocatum, eum villam sibi in primis elegantem atque sumptuosam, fenestris, cœnaculis, porticibus arte summa dispositis, nimirum ad vsum æstiui temporis, cæterum ad hyemem multitudine fenestrarum vehemẽter incommodam videri Lucullum Pompeio respondisse, dominum earum ædium, haudquaquam minus sapere gruibus, quæ natura duce, regionem cum tempore mutant, ideoque domum illam æstati conuenientem, aliam autem in Baiano, nulla parte deteriorem, hyemis oportunitati ædificasse. In huius etiam peninsulæ visceribus peramplum ædificium videtur, quod centum Camerellas, ab cellularum numero perarctis, at artificij maximi ostiolis ingressum difficulter præbentium, appellant. Id quoque cisternam fuisse colligitur, cuius generis hoc tractu subterraneæ multæ conspiciuntur, olim à Rom. qui in hac præcipuè amœnitatis ora, rusticari solebant, ædificatæ. Vestigia quoque passim aliorum operum, nempe, monumentorum, ac ædium apparet, vt hercule, perpetua quædam hic vrbs, non villæ videantur fuisse.

Sinus Baianus hoc circa mare mortuum tractu, incipit, qui à Maris mortui faucibus vsque ad intimam extremitatem Auerni, venustissimè extenditur, quo quidem tractu, & inde ab Auerno Puteolos vsque incedenti, tam variæ magnificarum ædium, operumq; tanquam perpetui vici ruinæ conspiciuntur, vt equidem curiosa ingenia planè cogant obstupescere. Primũ circa maris mortui fauces, asperrima rupes excauata cernitur.

ita

ORBIS TERRARVM DELITIAE

LVXVRIATIS NATVRAE VENVS

NVLLVS IN ORBE LOCVS PRAELVCET AMOENIS BAIIS

HIC VER ASSIDVVM ATQ. ALIENIS MENSIBVS ÆSTAS
BIS GRAVIDÆ FRVGES BIS POMIS. VTILIS ARBOS.

A. Mare Tirrhenum

B. Promontorium Misenum olim mons aërius, nunc Misenus dictus a Miseno Æneę Tubicine Jbi sepulto. Verg: 6: Æneid. Jn radice huius montis crÿpta est stupendi operis quę vulgo grotta Trachonara appellatur.

C. Prochijta Jnsula.

D. Jschia insula quę etiam Aenaria et Pithecusa dicta fuit

E. Mare mortuum

F. Jn Visceribus huius Jsthmi piscina mirabilis est quam L. luculli domus fondamenta fuiße perhibetur. Visuntur etiam Jn hisce rupibus subterranea edifitia que vulgo ab Jncolis le cento camarelle appellantur, et supra montem locus Jngens est Jn circuitu Theatri Jnstar Jngentes ostēdens ruinas, vbi olim celebrabantur quinquatria Jn honorem Mineruę hodie mercato del sabato dicitur.

G. Castrum baianum

H. Sinus baianus

I. Templum herculis, bauli, vulgo truglio di baie

L. Balneum Trituli, siue frituli.
habet eadem hęc rupis Jn visceribus crÿptam manu cauatam, admodum arctam per ascensum multorum graduum Jn longitudinem protensam, odoris suauis: Jn qua, si quis erectus Jngrediatur, statim sudore pręhenditur: si pronus et Jnflexus friget: Vulgo sudatorio appellatur

M. Hic sub mare via videtur silicibus constrata quę Romam ducebat. visuntur et fondamenta et moles claustrorum lacus lucrini.

S. D.

ABRAHAMO ORTELIO GEORGIVS HOEFNAGLIVS

Cum vt studiosis rerum exterarum prodessem foelicis illius ac nobilis Campaniæ foelicitates omnes, delitias, Venustates, et Naturę quodāmodo exultantis, ibiq; luxuriātis gaudia, et oblectamēta Jn sinū Baianum Puteola numq; ab alma parēte amoenissime congesta, tribus Conprehēdissē tabellis ab Hogenbergio nostro (id efflagitante) Jn lucē ededis. Cogitanti mihi cuinā amicor. Potißimum hosce Jngenij mei ludos otijq; pacifici fructus honestos, deferrē, occurrebas tu solus, tu primus, tu Postremus mi Orteli, cui multis nominibus non solum conueniebant, sed etiam Jure debebantur: Tum Maximé quod cum nos dulcis Parthenope simul ambos complexa et exosculata fuißet, horum omnium mirabilium visendorum tu mihi comes σουδυτοπλης exstiteris. accipe igitur amice amoris monumentum, quod per nostrum Mercurium nostra tibi mittit Commendatq; Minerua: et qualecunq; sit pro tuo cādore boni Consulito Vale ex nostro Museo Bauarico cal. Martij Anno. 1580.

N. Hic esse solebat lacus lucrinus cuius adhuc pauca supersunt vestigia, terremotu Anno 1538. terra oppletus.

O. Mons hic ab Jncolis Monte sibÿlla dicitur quod in Jllius radicibus antrum sit Cumanę sibÿllę

P. Lacus Auernus, qui et palus Acherusia dicitur post cuius montes olim fuit diues Capua.

Q. Mons nouus seu pumiceus, terremotu anni 1538. incendioq; horribili die vltimo septembris vna nocte ibi congestus, vulgo Monte nouello Antiquitus hic eße solebant Tripergolę.

R. Mons Gaurus hodie monte barbaro.

S. Sinus Puteolanus.

T. Oppidum Puteoli. dicęarchia dicta primo.

V. Moles (vt perhibetur) pontis C: Caligulæ.

X. Via, quę per montem olibanum, Theatrum puteolanum, labyrinthum, per montes flegręos, et leucogęos, siue forum Vulcani, qui locus hodie la solfataria dicitur, perque lacum Anianum, lętaleq; antrum. Neapolim ducit.

Y. Templum Antiquum, olim Joui, hodie D. Proculo sacrum ex candido Marmore mira arte elaboratum. terremotibus conquassatum

ita vt per eam nunc in ſinum Baianum, è Mari mortuo commeare nauigia poſsint Baiarum inde veſtigia ſunt ingentia nimirum pelago demerſa operum fundamenta, cuius quidem vrbis interitus, a vi terræmotuum exortus eſt. Non procul inde Balnea Baiana, quæ vocant accolæ, Medici verò Syluania, reperiuntur, in ripam nonnihil excauata iuxta, eadem in ora littoris, ampla domus ad rupis pedem, in ſaxum exciſa conſpicitur, vbi BALNEVM TRITVLI Medicis cauſa ita dictum ſed vulgò Ciceronianum, ac Pratenſe; Ciceronianum quidem, quod in villa Ciceronis, Academiæ nomine clara, extet; Pratenſe vero, quod in Prato ſit.

Baianus à Baiarum oppido, qui cum propter ſummam cœli temperiem, & luxuriantem agrorum amœnitatem, tum ob varietatem aquarum ſalubrium tam frigidarum quã calidarum, frequentiſsimus olim Romanorũ ædificiis, & Poetis cõmendatiſsimus fuit. Hinc Martialis ad Flaccum:

Vt mille laudem Flacce verſibus Baias,
Laudabo digne, non tamen ſatis Baias,

Quemadmodum & Horatius ſcribit:

Nullus in orbe locus Baijs prælucet amœnis:

Hic ver aſsiduum, atque alienis menſibus æſtas,
Bis grauidæ fruges, bis pomis vtilis arbos.

Atque hæ quidem Campaniæ deliciæ, inuitarunt Romanos, vt Baianum ſinum, & loca paſſim vicina, ſuperbiſsimis ædificijs exornarint. Nam à mortui maris oſtio, per oram Baiani ſinus ad Auernum, inde vſque Puteolos incedenti, tot eo tractu magnificarum ædium, operumque tanquam perpetui vici ruinæ conſpiciuntur, vt inde ſatis manifeſte conſtet, eum tractum olim vrbibus, oppidis, vicisque ac villis, item balneis, theatris, molibus, ciſternis, aquæductibus, cryptis, cauernis, ſpecubus, ac id genus magnificis, & ſumptuoſis operibus propè continuis, olim refertum, & quaſi conſitum fuiſſe, vt incredibile putem relatu, & certo mihi perſuadeam, narrationis hæc fidem excedere. Quippe quoniam (vt Blondus etiam ait ſe ſentire) nulla totius Europæ parte, Romà tantum excepta, plures, maioreſque ruinas inueniri poſſe, perſuaſum habeo. Sumptuoſiſsimorum etiam operum partes, pilæ ingentes, & fundamenta in æquore tantæ magnitudinis, & admirationis apparent, vt curioſa equidem ingenia plane cogant obſtupeſcere, adeoque nunc orbis terræ vires, opeſque cunctæ, tot operibus extruendis, haud ſuffecturæ videantur. Quorum hac ætate, nullum omnino ſupereſt integrum omnia quippe, vel concidere, vel mari hauſta, vt hinc inſigne liceat exemplum fragilitatis rerum humanarum deſumere. Baiarum etiam in hoc ſinu veſtigia ſunt, ingentia nimirum pelago demerſa operum fundamenta. Vrbis interitus à vi terræmotuum exorſus eſt, qua de cauſa paulatim emigrantibus colonis, tandem omnia marini inuaſere fluctus, vt adeo iam nullum hic integrum ædificium ſuperſit præter balnea quædam iuxta vicinas rupes, vbi plurimæ quoque cauernæ cernuntur.

Cryptã ſupra Balneum Ciceronianum in rupe, graduum aliquot aſcenſu reperitur, mirabili opera exciſa, altitudine pedum 6. Latitudine 5. Sed in longum, ſinuoſo anfractu plurimum extenta, ſuauem & iucundum exhalans odorem, quam, ſi quis erectus ingrediatur, repentè ſudabit, ſi pronus, & ad ſolum inflexus, refrigeſcet, vlterius, ad dextram vergenti, aqua puriſsima, ſed penè feruens, & tactu vix innoxia, quam plerique credunt in infimum balneum occultis vijs defluere, vulgo Fricatoria & ſudatoria Baiana appellantur.

Templum Herculis Bauli in Baiano ſinu magnificum fuit, quod ad Auernum montem verſus, orientali latere Plinius demonſtrat, vbi tum ætate ſua, templum adhuc antiquiſsimum rotunda forma conſpectum ait. Id ad Baianum fuiſſe ſinum, Strabonis quoque narratio probat, qua aggere Lucrinum lacum ab Hercule munitum ſcripſit, boum Geryonis traducendorum cauſa: quapropter & Baulos, ita vetuſtate corrupto vocabulo Boalia primum dictos, auctor eſt Seruius in eo Vergilij loco Et tenebroſa palus Acheronte refuſo: addens inſuper, Herculem iſtic Aeneæ viſum. De Baulis quoque commemorat Tacitus, Neronem matris fata præparantem ſcribens eam ad Baias euocaſſe, vbi Quinquatrium celebrabat, exceptamque, inquit, manu & complexu duxit Baulos: id villæ nomen inter Miſenum promontorium & Baianum lacum eſt, quæ fluxu maris alluitur. Eandem villam compellat Syluius, inquiens: Et Herculeos vidit in littore Baulos. Horſenſium oratorem apud Baulos in parte Baiana piſcinam habuiſſe nobilem, & in ea Murenam adeò dilexiſſe, vt exanimatam fleſſe crederetur: in eadem villa Antoniam Druſi Murenæ quã diligebat, inaures adhæſiſſe, eiuſque rei fama quoſdam Baulos videre concupiuiſſe Plinius ſcribit. Mentionem Baulorum, Agrippinæ matris Neronis interitum inſidijs filij circumuentæ narrans, præter Tacitum etiam Suetonius facit, qui de Nerone quoque cum memoria huius oræ in hæc verba memorat; Inchoabat piſcinam à Miſeno ad Auernum lacum, contectam, porticibuſque concluſam, quo quicquid totis Baijs calidarum aquarum eſſet, committeretur. foſſa ab Auerno Hoſtiam vſque ducta, vt nauibus; nec tamen mari iretur, longitudine per CLX. miliaria, latitudinis, quã contrariæ quinquiremes commearent. Eiuſdem foſſæ Plinius inſuper, vnaque Tacitus meminerunt.

Lucrini, de hinc celebratiſsimi Sinus Baianum portum, ſubſequuntur veſtigia, Vbi aggerem, quo mare arcetur (vt perhibet Strabo) Longitudine ſtadiorum 8. latitudine, qua duo vehicula commeare queant, Hercules, boum Geryonis traducendorum cauſa, iecit, quoniam anteà propter vndarum, & fluctuum impetus, per oram ſinus incedi vix poterat, etſi quoque ſuper vicinas rupes declinaretur.

Mons Sibyllæ Cumanæ, hinc longè conſpicitur, de cuius habitatione & antro, peculiarem deſcriptionem exhibemus.

Lacus Auernus, Poetis celebratiſsimus, hinc ſequitur, ad quem ex Lucrino quondam commeare licebat, ſed hic tranſitus conflagrationis Tripergulanæ violentia, prorſus immutatus, atque conuulſus fuit. Lucrini autem paludis aqua ſapore ſalſa, colore nigra eſt; quod ob immẽſam profunditatem accidere putatur, cum fundum eius imum non poſſe depræhendi, Vibius Sequeſter aſſerat. Eius tamen fundum à curioſis quibuſdam hominibus inuentum fuiſſe conſtat. fune ſcilicet, paſſuum 30. quos ſingulos vlnæ quaternæ conſtituunt, vt ſic altitudinem ſtagni 350. vlnarum, eſſe conſtiterit. Sunt qui exiſtiment dictum Auernum, tanquam ἄορνον, quod aues ſuperuolantes, odoris eius grauitate conciderent enecatæ, tanquam ad Plutonem abriperentur, indeque ſtagnum Platoni ſacrum habitum. Cæterum Abrahamus Ortelius, & Gregorius Hoeffnaglius Antvverpiani, viri eruditiſsimi, ſummique antiquitatis admiratores, dum ſuperiori anno Baianum, Puteolanumque ſinum, ad viſenda tum naturæ, tum arte excitata miracula ſtudioſiſsimè perquirunt, experientia certa cognoſcunt, paludem hanc iam ἄορνον non eſſe, quemadmodum Auctores permulti prodiderunt.

Tripergulana Balnea, hic olim ad Auernum fuere, ab loci ſtructura ſic cognominata, domo nimirum tripartitò diuiſa, quod vna pars cuſtodiendis veſtibus, altera lauationi, tertia lectis attributa eſſet. Sed hæc balnea, & frequentiſsimum olim, ampliſsimumq; vicum, & permulta nobilia ædificia, horribilis terræmotus, & cõflagratio ſtupenda deformãs, conuulſit, & maxima mõtis noui mole oppleuit, vt iã non amplius appareant.

Mons Nouus, eo loci, vbi quondam Tripergulanus extitit vicus, Anno Chriſti 1538. mirabili & violenta naturæ operatione vna nocte eſt ortus, quaterna radicũ ambitu miliaria continens, in medio remanente hiatu, latitudinis, vt æſtimari poterat, L. paſſuum Inſtar habet Theatri, leniter à ſummitate cliuo ſe pandens, intus lacuna eſt, tanquã area modica, quæ clariſsimas aquas continet, fumum ſulphurei odoris exhalantes. Plurima mons ille Tripergulæ balnea, virtute ſalutaria, magnamq; Lucrini & Auerni partem contexit, prætereà, marinas etiã aquas haud parũ ſubmouit

Puteolanus iam Sinus nos excipit, in quo ab oſtio, quod olim per Lucrinum aquas Marinas in Auernum immittebat, tum in ora littoris, tum intus in continenti, collibuſque verſus Puteolos, tam multæ ſplendidiſsimorum operum ruinæ conſpiciuntur, vt admirationem incredibilem habeant, adeoque nunc orbis terræ vires, opeſque cunctæ tot operibus extruendis haud ſuffecturæ videantur.

Puteoli, iuxta littus colli impoſita ciuitas, à qua Sinus Puteolanus vocatur, Initio Dicæarchiam dictam, nimirum ab adminiſtratione iuſtitiæ, ſanctiſsimoque imperio, erudita ſcriptorum turba confirmat. Emporium Cumanorum Puteolos fuiſſe, poſteaque colonis Romanis admodum frequentes redditos, & nomen à Puteorum multitudine accepiſſe, vel, vt alijs placuit, à putore quem hic paſsim aquæ calidæ, vi ſulphuris emittunt, quapropter nonnullis etiam Phlegra vocatus ſit Cumanus ager, Strabo memoriæ prodidit. Vrbis medio nunc templum antiquiſsimum ex quadrato lapide cernitur, quanquam vi terræmotuum nonnihil deformatum. Id Chriſtiani D. Proculo dedicarunt. Portus ad huius oppidi pedem valdè commodus & tutus fuit, cuius nunc fermè nulla veſtigia ſuperſunt. Contra in mari 13. vaſtiſsimæ pilæ turrium inſtar, ex latere ſtructæ, ac in ijs quibuſdam arcus ſemiruti cernuntur, & aduerſum illis pilis, quæ item in æquore iuxta Baias apparent, Pontem ab Caligula Imperatore ſuperiniectum, quo tranſitus à Puteolano littore vſque in Baianum ſinum iungebatur, Suetonius ampliſsimè memorat.

ANTRVM SIBYLLAE CVMANÆ.

CVMIS, nobilissima & antiquissima quondam Campaniæ vrbe, ad Auernum Lacum proficiscentes, Sibyllæ cauernam, vt vocant, obuiam habent. Antrum est, opere non minus admirabili quàm sumptuoso, in Saxum effossum, de quo ita, venusta narratione, Leander. Ego, cum à C.N. 1526 primum, & post decimum iterum ad hæc loca deuenissem, cuncta sigillatim inspiciendi cognoscendiq; e studio ductus, assumptis comitibus duobus, qui secessus omnes exactè tenebant, per sinum Baianum & Puteolanum, vbi multa conspiciuntur admiranda (veluti quoque circa Mare Mortuum, vt nunc vocant) ad lacum Auernum, poetis celebratissimum, itemque multis nominibus memorabilem, rate deferri volui, breuiterque referam, quæ viderim. Primùm in eam partem montis circa lacum egressi, quæ inter Septentrionem & occasum iacet, de qua Virgilius, *Facilis descensus Auerni*, ad medium vepreti, quod ibi est, aut paulò inferius, inter dumos, & vrticas, antrum exiguum, instar aditus sepulchri collapsi reperimus. In id ingressi, per ruinas operum aliquandiu procedentes, viam elegantem in saxum excauatam, latitudine pedum X. altam XX. in longum D. extentam tantam, vidimus: & quantum coniectura licet assequi, cùm obstructa muro sit, vlterius olim ad Baias procedebat. Hanc eam esse crediderim, quam Strabo scribit, Cocceium fecisse, qua Cumis, & Auerno, Baias commeabatur. Ad 450. pedem ostiolum in ea cernitur altum pedes 5. latum 3. per quod eiusdem mensuræ via, in saxum excisa, longitudinis ped. 80. proceditur. Ad eius finem, à dextra perbellum est conclaue, lõgum ped. 14. altum 12. latum 8. Intus exaduerso ingressui iuxta parietem, saxum à pauimento eleuatum, instar exigui tori est. Penetrale hoc olim (vti etiamnum ex parte cernitur) magnificentissimè perfectum, ornatumq; fuit: summa testudo sile attico, cũ auri notis depicta: Parietes zophoris distincti, ex margaritarũ conchis, & coralio compositis; infra Zophoros vsque ad imum solum, opere tessellato ex gemmis, itemque coralio, & margaritarum conchis inducti erant, cuius operis etiamnum aliqua signa conspiciuntur non minori sumptu, quàm artificio quõdam facti. Vulgò fama est, hanc Sibyllæ Cumææ habitationem fuisse. Ad læuam introitus eius conclauis, eodem in pariete, quædam alia portula cernitur, paulò latior altiorque, per quam ad cryptam aliam latitudinis ped. 6. longitudinis 25. via lata ped. 4. alta totidem, sed longa 40. ducit. Inde tum via breui, & perangusta, sed altitudinis pedes 4. in quandam cryptoporticum, altam pedes 8. latam 10. longam 24. deuenitur, quæ directò propemodum in alterius medium desinit, altæ ped. 20. latæ 6 longæ 42. Contra eius introitum, angustum item in saxo excauatum sacellum est, latitudine ped. 10. longitudine 6. altitudine totidem, ad cuius introitum in eodem pariete, dextra, alterum conspicitur, latum ped. 9. longum & altum vt superius. Huius in medio lacusculus aquæ est, locusque tanta vi caloris æstuat, vt sudorem nemini non excutiat intranti. Qui recessus hos tenent, Sibyllam aiunt inibi votis operam dare consueuisse: mihi tamen sudatorium verius fuisse videtur. Hucusque à primo ingressu, qui lacum Auernum spectat, nullum omninò spiraculum est, sed obscuræ cauernæ, perpetuæ, in saxum excisæ, per quas absque lucerna commeari nequit: & si quis ingrederetur aliter, euadere profectò haud posset, vti cuidam accidisse constat, per cuius ossa nobis in ijs angustijs necessario fuit incedendum: Priùs etiam exitus in fine nullus patebat, sed ad ostium, quo introibatur, retro erat commeandum, quod & prima vice nobis vsu venit: nunc etiam auulsa montis parte, versus Baias, antrum apertum est angustum: per quod, non tamen præter difficultatem, egredi licet: vt manifestò appareat, hac olim via subterranea, Baias ab Auerno commeari solitum. Res est equidem admirationis plena, qua ratione tot cuniculi cryptæque ferro potuerint excidi, silexque cæsus egeri, cum præter vllum spiraculum, in tenebris opus omne paratum sit. Vtcunque aut Cimmeriorum habitationes, aut antiquorum vatum adyta, vel antrum Sibyllæ, vel quiduis denique fuisse dicamus, certè res est cum arte sumptuque tum raritate mirabilis. Enimuerò non malè puto conijciemus hic olim Sibyllæ Cumææ sedem fuisse, quòd id à Virgilio probari videatur, cum inquit:

Excisum Euboicæ latus ingens rupis in antrum.

Auernus, Lacus Campaniæ, Plinio, Græcis ἄορνος dicitur, vt Strabo attestatur. Lagodi Tripergola vocatur ab Erythræo & Georgio Fabricio. Styga quondam appellatum, ex hoc loco Silii apparet, l. 12. Ille olim populus dictum Styga, nomine verso, *Stagna inter celebrem nunc mitia monstrat Auernum.* Appellationis etymon hinc esse existimat Nonius, quod aues superuolantes odoris eius grauitate conciderent enecatæ, dictum enim Auernum, tanquam ἄορνον, vnde Lucretius inquit:

Principio quod Auerna vocant, non nomen id absre
Impositum est, quia sunt auibus contraria cunctis.

Idem confirmat Seruius in hoc Virgilii loco: *Diuinusq; lacus*: Lucrinum & Auernum Lacus esse scribens. Auernum autem antea densitate syluarum ita conseptum, vt inde per angustias odor aquæ sulphureæ grauissimus exhalans, aues superuolantes enecaret, vnde Auernus appellatus sit, tanquam ἄορνος. Philostratus etiam Auernum vocari locum quendam prope Nisam tradit, quod aues ad se trahat. Adiicit autem Seruius, Augustum Cæsarem, ea re intellecta, syluis deiectis, è pestilentibus amœna hæc reddidisse loca. Virgilius eandem Auerni nominis etymologiam his versibus describit:

Inde vbi venêre ad fauces graueolentis Auerni,
Tollunt se celeres. Et infra:
Quam super haud vllæ poterant impunè volantes
Tendere iter pennis, talis sese halitus atris
Faucibus effundens, supera ad conuexa ferebat:
Vnde locum Graii dixerunt nomine Auernum.

LACVS ANIANVS.

ANIANVS Lacus, hodie, *Lago Sudatorio*, Aqua est, Puteolis vicina, vndique ripis altissimis, instar amphitheatri conclusa. Fundum in ea deprehendi haud posse, Bocatius testis est, nihil præter ranas quicquam generat. Ad Septentrionem præcelsam habet rupem toto saxo vestitam, ex qua primo vere tot serpentium conuoluti globi decidunt, & in aquas magno cum impetu prouoluuntur, vt absq; vehementi admiratione spectari nequeant. Earũ in stagno, quanquam summa frequentia delabantur, nullam omninò conspici, ac ne signum quidem aliquod, postquam aquas subiére, locorum accolæ confirmant.

Est vero lacus hic admodum celebris. Tum ob L. Luculli villam, hic olim amœnissimã, tum ob spectabilem lacus ipsius naturam, quem amphitreatri instar continuis collibus vndique clausum, ijsque sulphurosis, verisimile fit ab insigni olim aliquo harum terrarum incendio habuisse originem. Quam ob rem complura adhuc extant conclusi eius ignis spiracula, diuersæ admodum, pro diuersitate terrarum, qua vapores ipsi transeunt qualitatis. Quidam animalia quæcunque iniecta lethali spiritu enecant, ac mira naturæ contrarietate cum eadem in lacum ipsum demissa reuiuiscant, ob temperatum (vt credo) aquarum eius teporem; in quo propterea ranæ degunt, ac magna serpentium copia. Quidam verò ex his specubus ad sudationes recipiuntur, quas Fumarolas Neapolitani appellant, summo hodie honore ac frequente vsu celebres calefaciendo vtiles, exiccando, discutiendo. Vbi aliqui ad hunc vsum peranguſti hiatus existunt, in quos membra ipsa patientia, vt pedes, crura, brachia, seu contracta, seu tumida mittunt, ac vouent, reliquo foris corpore seruato incolumi, ac mirifice iuuantur.

OCCIDENS.

A.
Hic est Introitus Antri Sibyllę Cumanę, quod vulgo appellatur grotta della Sibylla.

VERGILIVS VI. Æneïd:
EXCISV̄ EVBOICÆ LATVS ĪGĒSRVPIS IN ĀTRVM
QVÒ LATI DVCVNT ADITVS CENTV̄ OSTIA CĒTV̄
VNDE RVVNT TOTIDĒ VOCES RESPONSA
SIBYLLAE.

B.
Apollinis Templi ab Incolis hę dicuntur esse ruinæ

C.
Hic olim fuere Tripergole, nunc mons nouus, Anno 1538 terremotu congestus, omnia tegit.

VERGILIVS VI AENEIDOS
Quam super haud vllæ poterant impune volātes
Tendere iter pennis, talis sese halitus atris
Faucibus effundens supera ad conuexa ferebat
Vnde locum Graij dixerunt nomine.
ἌΟΡΝΟΝ.

D.
Post hosce montes olim fuit Capua, nunc pauca apparent Vestigia

ORIENS.

ORIENS.

A.
LACVS Agnianus piscibus carens ranis ac serpentibus scatens.

B.
Charoneum antrum, siue spiraculum, mortiferum exhalans spiritum, quod vulgo appellatur Grotta de li cani

C.
Sudatorium S. Germani Vulgo dictum, sudatorio siue le fumarole
Agnano

Vera deliniatio lacus Aniani, Antriq; letalis, In montem facti non Ampli nec longi: sed sensim In arctum desinentis, In quod si animal viuum Ingressum seu Intromissum fuerit, subitò moritur, Si tamen repente extractum In subiectum lacum proijciatur, paulatim ad se redit ac reuiuiscit, In canibus sepe facto periculo.

OCCIDENS.

CHARONEÆ SCROBES.

SPIRACVLA, in tractu Puteolano sunt, alij Charoneas scrobes vocant, mortiferum spiritum exhalantes, *Buco velenoso* nuncupat Leander in sua Italia, quod, antrū venenosum interpretatur. Scrobs est in rupem modicè excauata, nec lata, profundaue multum, posito signo præmunita, ne quis eò propius accedat, quòd exanimati repentè concidant vltra procedentes, vt iniectis sæpè animalibus compertum fuit. Collapsum tamen intus animal, si protinus educatur, aspergine ex stagno aquæ, vitales spiritus recuperat: sed auxilium ea in re, vel quauis alia, nullum, si commoretur plusculum. Accolæ Carolum VIII. Galliæ Regem cum Alfonsum Arragonium regno Neapolitano pepulisset, asinum inijci iussisse narrant, qui & statim expirauerit. Tales leguntur apud Strabonem, & alios Græcos, Charoneæ Scrobes, quasi Charoneas ianuas dixerint, seu Charontis cymbam, quas semel ingressi, irreuocabili iudicio damnati, ac desperati omninò lucis intelligerentur. Et Plutonia spiramenta, à Plutone, vnde oriri putantur, sic dicta. Cui vulgaris adhuc assentit credulitas, hæc ora esse inferni: & quidam fabulantur præesse metallis, ac thesauris dæmones fatales, qui illorum custodiæ adhibiti (vt dicunt) acutissimo sibilo subitarium accedentibus venenum illidant animæ, quæ antiqua est Pselli, & quorundam aliorum Platonicorum persuasio. Reuera tamen id referendum videtur, vel suffocatis in occultis terræ cauernis ignium vaporibus, vel metallorum virulentiæ in metallis suis, quæ aut excessiua qualitate vaporis crassissimi, aut alio qui tota substantia humanæ naturæ aduersantur. Quam contagionis naturalem causam tetigit quoque Lucretius ex eo, quod in sulphurarijs metallis, & in bituminosis, maximè verò in venis auri, atque argenti, statim operarii squalorem mortis concipiant, ac breui spacio tabidi intereant. Et cum multa id genus loca is sub Auernis commemoret, subdit:

In Syria quoque fertur idem locus esse videri,
Quadrupedes vbi, quo simul ac vestigia primùm
Intulerint grauiter vis cogat concidere ipsa.

Talem in Phrygia specum meminit Strabo iuxta Hierapolim, quod os Plutonium appellatur, crassam caliginem, ac halitum adeò pestiferum exhalans, vt immissos experimenti gratia passerculos, mortuos illicò extraxerit. Similis in Cilicia vltra Goryceum specum, quem Eyphoneum vocant, Pomponio Mela auctore. Et item alius apud Babylonem, quæ abundat bitumine. Alius in Cariæ via, quæ est ad Tralleis, & Nisam prope Acaracam oppidum, Strabone. Alius in Lycia ad Sardis pagum, Galeno, qui & specum in Ionia scribit, ad Tymbriam pagum propè oppidum Myunta, qui lethales exspirationes mittit.

SVDATORIVM S. GERMANI.

THERMAE Anianæ, vulgo *Sudorio*, siue *le fumarole Agnano*, ad lacum Anianum in sinu Puteolano reperiuntur. Cellæ quædam sunt, concameratæ testudine, quarum solum, magna frequentia calidos emittit vapores adeò, vt absque vestibus intranti, repentè sudor excutiatur, vnde Sudatoria quoque nominantur. Humores crudos euacuant, corpus vniuersum alleuant, languidos reficiunt, ilia sanant, intestina vlcera desiccant, & podagricis vehementer auxiliantur. D. Germanum Campanorum Antistitem animam Pascasij Cardinalis hic inuenisse. D. Gregorius in Dialogis commemorat, vnde & Sudatorium sancti Germani cognominatur.

FORVM VVLCANI

ORVM Vulcani, Leandro *Sulphuraria*, vulgò *Solfataria*, vndique tota collibus aridis ac feruidis circumdatur, quos *Leucogeos* à squalore ac liuore sulphuris, teste Plinio, dixere veteres, nonnulli verò *Phlegræos*, ab assiduo crepitu, quem intimi ardores gignunt, quo etiam cognomento proximum sinum maris circumscripsit Silius Italicus illis versibus:

——— *Illic quos sulphure pingues Phlegræi legere sinus.*

Iuxta hos colles officinæ extant sulphuris, quod vsque à Plinij memoria hinc mittitur electissimum. Atque ex his patet area sulphurea, duorum circiter milliarium ambitu, *Forum Vulcani*, ab antiquis dicta, vt Strabo est author. Nec incongruè, quãdo primo aspectu caliginosa, & quasi caminum fornacis ingressurus æstuet, & quam fremitu vndique collium, feruore lacunarum, vapore, igne, instabili solo horridam, haud toto quis ausit, nisi certis semitis, adire, ob occultos, quos sulphuris incendium continuò demollitur, anfractus, in quos miserè aliquos pessumdatos, ac suffocatos accepimus. Est autem ad caput huius areæ lacuna, inter alias hiatus aquarum feruentissima, quæ ob varium ignis ac aquarum simul erumpentium impetum, modò amplior visitur, modò angustior, ac ouata specie, vnde Nauis, siue potius, (vt multis placet,) Abyssus dicitur, quæ immensi gurgitis instar, luridis, terris, ac putrissimis scatet aquis, tantoque feruore salientibus, vt proiecta quæcunque animalia citissimè absumat, ac ad ossa vsque conficiat. In hoc Vulcani foro, sulphurea conflantur potoria vascula, quorum vsum lienosis prodesse, compertum est. Huius verò aluminis officinæ locus planè mirabilis est, ob conditionem nimirum ac naturam. Hic namque ad finem ruinarum, quæ à Puteolis, Neapolitana via conspiciuntur, in Campania situs, Puteolisque imminens, dictus locus, vndique flagrantibus sulphure collibus inclusus, atque septus est, vnde velut à fornacibus exhalationes cum ingenti fremitu proficiscuntur. Strabo quoque eum Vulcani forum nominat, Plinius autem, vt & Silius Italicus, camporum Phlegræorum nomine insigniunt. Primùm autem aream habet oui forma prælongiorem, extenditur enim fermè ped. M.D. sed in latum non amplius M. patet, vndique perpetuis altisque collibus, ita tanquam opere conseptus, vt aditum vnum, quà spectat Puteolos, tantùm habeat. Solum areæ totum sulphure vestitum, ibi spontè nato, quamobrem & incessu crepitat, cum sit cauernosum, vti vacua solent omnia. In fine lata fossa, veriùs rotunda, quàm formæ alterius cuiusquam apparet, aquæ nigræ spissæque plena, quæ perpetuo feruet, magnaque vi fumos ingentes emittit: qua de re non solùm vulgi fama est, sed etiam experimento compertum, quicquid immergatur, protinus educit coctum, nunquam tamen non aliqua parte deficiente, quemadmodum ex Hieronymi Lini Bononiensis relatione habeo, qui quaternis in eam immissis ouis, tria se tantùm eduxisse confirmauit. Non semper eodem in loco aqua, nec æquali magnitudine consistit, vti nos testari verè possumus. etenim post annos decem iterum hàc proficiscentes, parte fermè tertia minorem, quàm prima vice conspeximus: cuius rei causa spissitas aquæ est: concrescentibus enim sulphure ripis extremis, imminutio variatioque contingit. Circa fossam vndique scrobes in solo conspiciuntur, ex quibus acutissimi vapores sulphurei, cum intento calore prodeunt. Hac in area multæ sunt officinæ, quibus album sulphur conficitur. Ad fossam, de qua diximus, equo periculosum est accedere, quòd omnia cauernosa ac infida voraginibus sint: & aliquando quendam spretis peritorum monitionibus, eo adequitantem, solo haustum absumptumque, ita, vt repentè spectantium oculis eximeretur, accolæ commemorant. De sulphure, quod hic prouenit, ita Plinius: In Italia inuenitur sulphur in Neapolitano Campanoque agro, collibus, qui vocantur Leucogæi, quod è cuniculis effossum, perficitur igni. Colles hi passim videntur flagrare, magnosque fumos cum odore sulphureo emittere, qui per oram illam omnem, & vsque Neapolim ventorum flatibus defertur. Quanquam vero grauis, atque teter sit, ad fluxiones tamen & rheumata vehementer confert. Aqua quoque sulphurariæ fossæ, neruos emollit, visum acuit, lachrymas & vomitum comprimit, stomachi doloribus auxiliatur, fœcunditatem sterilibus conciliat, febres cum frigore pellit, & infecta scabie membra purgat. Colle transito, qui sulphurariam includit, ab Oriente conuallis est. vbi alumen conficitur: Modus est huiusmodi: Lapides è monte Sulphurariam cingente coquunt in fornacibus, eductosque coaceruant, dein aquam certis ex puteis, qui hic sunt, spatio dierum aliquot infundunt, & adeo macerant, vt in cineres dissoluantur. Ex iis cineribus lixiuium confectum lignea in vasa condunt, quod paulatim circa extremitates vnciæ plerumque crassitudine, coit, atque solidatur, instar crystalli vel glaciei, ferroque diuellendum est. Hactenus Leander.

(o)

ORIENS.
Mirabilium
Sulphureorum Mõ
tium Apud Puteolos
(campos Flegreos Plin.
Vulcani forum Strabo
Vulgo nunc ſolfatariã vo
cant Neäpolitani) genuina
accuratiſsimaq; ad Viuum
depicta repreſentatio
A.
Ex horum mon
tium Terra ac lapidi
bus Sulphur conficitur.
B.
Ex hiſce albicantibus magna
ſit copia aluminis.
C.
Aqua hic eſt perennis nigra as
pectu et craſſa ita feruida vt
ouum crudum Jntinctum
coctũ etrahatur: cũ mare
exestuat vsq; ad 24.
palmos ebulliẽs ſepe
attollitur.
A.
B
C
GEORGIVS
DVM EXTENDAR.

VILNA.

ILNA, admodum populoſa, ampla, & Epiſcopalis Lithuaniæ, Ducatus illius magni, vrbs; indigenis, Vilenszki, Germanis autem vulgo Die Wilde/ communicatum habet à flumine præter labente, eiuſdem appellationis nomen; quod in Lithuania ortum, Niemen, fluuio coniunctum Mari Prutenico miſcetur, muro cincta & portis quæ nunquam clauduntur. Domus in vniuerſum ſunt ligneæ depreſſæ, ac humiles, nec cubilibus, nec coquinis, imò nec ſtabulis, licet iumenta, & beſtias complures alant, diſtinctæ, nec optimo etiam delectu collocatæ, certis quibusdam plateis exceptis, in quibus ab exteris nationibus, quæ cõmerciorum gratia hanc vrbem frequentant, lapideæ & elegantes conſtructæ ſunt ædes, quibus Germanorum, & palatij vicus condecorantur. Regium eſt Vilnæ palatium, alterum admodum amplum, plana cœnaculorum ſtructura celebre. Alterum turribus in monte conſpicuum, ad radices armamentarium habens, in quo machinæ bellicæ omnis generis non paucæ videntur, cum tamen in vniuerſa paſſim Lithuania, nulla vllius metalli ſectura, venaue reperiatur. Templa ſunt pleraque lapidea, quædam etiam lignea, diuerſis namq; diuerſarum Religionum cultorib. ſectæ ſuæ exercitium permittitur. Elegans eſt Bernardinorum cœnobium, ſecto ex lapide, venuſta ſtructura clarum. Quemadmodum & Rutenorum aula, in qua ipſi merces ſuas ex Moſcouia allatas, diſtrahunt, vt puta luporum vulpium maximè albarum, Martrum, Zabelarum, Hermilinorum, Leopardorum, & nobiliſſimas id genus alias pelles. Fontes diuerſis in plateis habent, ad publicos oppidanorum vſus varios, omnes tamen eodem ex capite, iuxta Germanorum portam, conſtituo, deriuatos. Suburbia ſunt, quemadmodum in vrbibus benè conſtitutis, varia, diuerſis diſcreta nominibus, ſed vno & perpetuo quodã ſuburbio ſepta, & circumuallata Vilna cõſpicitur, vbi infinitus ædicularũ numerus, nullo delectu nullo platearum ordine, ſed pro agreſti barbarorũ voluntate, prout ſors & occaſio tulit, quaſi conſitus videtur. Alibi namq, caſas haſce ſuas, ex pinorum aliquot trabibus, rudi ſtructura compactas, huc deferunt, & quò libuerit indiſcriminatim collocant. Extra portam, quo regiam reſpicit arcem, dimidiato à Vilna milliari, Sigiſmundus Rex, domum regiam illam quidem, ſed totam ligneam, ab vrbanis curis receſſui, & recreationi conſtructxit, cum nemuſculo, & viuario, in quo omnis generis feræ, ſumptu permagno aluntur: vulgo VVerſupa, id eſt, iuxta aquas, quibus vicina eſt, dicitur Vilnenſis porro populus, & quotquot itidem ſuburbanas incolũt caſas, agreſtis ſunt ſeruiliſque ingenij, artibus planè nullis, aut liberalibus diſciplinis culti, nec ijsdem dediti, inertes, deſides, ac ignaui, libertate nulla fruuntur, ſed ſerui ſunt, & mancipiorum inſtar, à nobilitate habentur. Quo etiam ipſi genere vitæ(auditu mirum delectari videntur: Dominos namque ſuos, tum primum, amant, ipſiſque multo fidelius & promptius obſequia præſtant, ſi verbis, verberibusque immitius tractentur ac durius. Ita vt heros ſuos à quibus non egregiè vapulant, tanquam eos, qui moribus ipſos bonis non imbuant, aut, qui minus propenſo erga ipſos ſint animo, deſerant. Vino licet careant, poculis tamen indulgent, & genio. Medo ipſis, & cereuiſia potus eſt, frequentiſſimus vini aduſti, cepæ & allij vſus, in domibus ſuis, perpetuo fumo oppletis, (non enim vlla fumibula habent) videndi ipſis aciem adimit, vt non alibi plures, quàm in hac vrbe cæci ſint homines. Nullus in ædibus ipſorum ornatus, nec pretioſa videtur ſupellex. Videas parentes cum liberis, iumentis, ac beſtijs ad focum eodem in hypocauſto fœtido agere, vbi & hoſpitis coniux puerpera duro incumbat ſcamno, & tertio aut quarto puerperij die, grauiſſimos & domi & foris ſuſtineat labores. Nullus in tota hac vrbe lectorum vſus. Imo molliter cubare vitio datur. Multum eſt ſi ditiores vtantur ſcamno vrſina tantum pelle contecto. Nec melior, aut ciuiliter nobilitate præſtantium conditio eſt, niſi, quod præſtantiore veſtitu, multoque argento & auro, quo onuſti, depictique incedunt, nobilitatem ſuam oſtentent. Ciues vxores ſuas ſplendidius veſtiri gaudent: viliſſimus ruſticorum omnium, eiuſdemq; coloris ac formæ eſt habitus. Nulla in ampla hac vrbe ſunt Xenodochia, nulla paupertate afflictis aſſignata loca, vbi miſericordiæ refoueantur operibus. Medone, vino aduſto, aut craſſa cereuiſia temulenti, ac madidi, rixantur ac litigant, mutuis ſeſe vulneribus conficiunt, & immaniter verberant, ſi occidant extraneum, capitale non eſt, ſed decem & ſex daleris vitam tunc redimunt; ſecus, ſi Lithuanum interimant, tum namque, ſi homicidam fuga elabi contingat, propinqui, & cognati occiſi cadauer aromatibus condiunt, vt inhumatum conſeruari queat, quòd ſi homicidam elapſum capi contingat, exanimum ipſi corpus exhibeant, alioqui mortis ſupplicium ab ipſo ſumi non poſſet. Si autem quempiam occiſum, ante captum homicidam ſepeliri contingat, capitale non eſt, nec pecuniaria etiam mulcta punitur id factum, ſed patrator facinoris captus, virgis cæditur. In ſuburbijs Tartari, vt plurimum, habitãt, cultores agrorum, aurigæ, & baiuli, quorum opera hyeme mercatores vtuntur, vt carpentis ſuis vicina in loca auehantur, neque enim alio, quàm hyemali tempore, ad hanc vrbem acceſſus patet, eo quod vniuerſa Lithuania paludibus impedita ſit, ac ſyluis hortida, hyeme autem, paludibus & ſtagnis alta glacie concretis, niueque ſuperinfuſa, peruia ſunt, non trita, & vſitata, ſed, quæ ſiderum vſus ſuppeditauerit, itinera. Iumenta autem, quorum opera vtuntur eadem ſunt, qua aurigæ, feritate robuſta. Illi pane vtuntur tetro, allio, & victu admodum vili, & ſcamnum aut ſaxum aliquod, puluilli loco, deligunt. Hæc ſtramentorum vſum ignorant, defatigata, veſtitum & niue contectum abiguntur in nemus, vbi vngula, ad abditum niue pabulum, viam ſibi, & aditum parant. Tartari autem aurigæ, ſedulam mercatoribus quibuſcunque, etiam exteris, fidem præbent. Niſi enim ſcriptum fidei, diligentiæ, & probitatis teſtimonium, ab his, quos abduxerunt, ad dominos ſuos, quorum ſerui ſunt, referant, præſentiſſimum ipſos manet ſuſpendium. Religionem in hac vrbe miram profitentur. Miſſam in templis magna deuotione audiunt: vbi Sacerdotem ante velum extenſum, ſacris operantem obſeruant, quod quidem velum vbi quandoque reuoluitur, dictu mirum, quanta deuotione, non pectora tantum, ſed & ora contundant. Quibus nocte præcedenti matrimonij vel concubitus illiciti vſus fuit, illi, religione commoti, eo die non ingrediuntur eccleſiam, ſed foris ſubſiſtentes in porticu, per factum in muro foramen, ſacrificantem conſpiciunt. Atque tanto quidem rigore eam conſuetudinem obſeruant, vt hac religione adoleſcentuli laſciuientes, & conſtupratæ cognoſcantur iuuenculæ: Frequentes habent certis temporibus ſtationes, & peripherias Sanctorum, quibus SS. Pauli & Nicolai, quos vnicè venerantur & colunt, imagines circumferunt; populus verò in eiuſcemodi Proceſſionibus frequens, crepidas, aut par calceorum in capitibus geſtant, quo ſummam ſeſe nobilib. ſeruitutẽ debere profitentur. Viliores habent calceos plebei, ditiores verò auro, & ſerico ornatos. Cũ morte, à ſeruitute hac dura, qua ipſi tamen ſe miſeros neſciunt, liberantur; benè veſtiti, & nummis tanquam viatico inſtructi ſepulturæ mandantur cum literis abs cognatis, & his quibus in vita chari fuerunt, ad D. Petrum conſcriptis, quibus ipſi tanquam Ianitori cæli, commendãtur, vt facilis ad cæleſtia gaudia cognatis ſuis defunctis pateat aditus. Has & pleraſq; alias ſuperſtitiones, etiamnũ Chriſtiana religione imbuti, obſeruant, vt mirum non ſit, priſcis ipſos temporibus ſerpentes, ſolem, malleos, & ignem, pro dijs penatibus, coluiſſe, & adoraſſe.

VILNA LITVANIAE Metropolis.
1. Das hoche Slochs.
2. Das Slochs
3. Die Jong. Königinne haus.
4. Die Slochs kirche.
5. S. Barbara kirch.
6. Der Schatzmeister haus.
7. Der König stall.
8. Der Lucerne
9. Das Deutsch haus.
10. Das Trabanten haus.
11. Die Wersope
12. Die bernardiner clost:
13. Die Cancelrie.
14. S. Iohan kirche.
15. Das Wyeweten haus.
16. Das Bischops haus.
17. Der Grichẽ kirche.
18. Das Rhathaus.
19. Das Moskowiten hoff.
20. Die schwartze munche.
21 Das hospital.
22 Die Keur kaste.
23 Die slotgoße.
24 S Iohan goße.
25 Der Clerken
26 Clerkens dor.
27 Die dir garde.
28 Vber Wasser.

LIBRI III. DE PRAECIPVIS TOTIVS VNIVERSI ORBIS VRBIBVS

INDEX.

FINIS.

